

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

KATEDRA HISTORIE

**CECHOVNÍ A ŽIVNOSTENSKÉ KORPORACE
NA MORAVĚ: KROMĚŘÍŽ V LETECH 1500–1914**

Mgr. David Sobek

Rigorózní práce

Olomouc 2021

NÁZEV

Cechovní a živnostenské korporace na Moravě: Kroměříž v letech 1500–1914

ANOTACE

Předložená studie si klade za cíl analyzovat a srovnat vznik a vývoj cechovních a živnostenských korporací na Moravě, a to na příkladu města Kroměříže v letech 1500–1914. Časové období je ohraničeno získáním rezidenčního statusu města (1500) a začátkem první světové války (1914). Na dlouhém časovém období je demonstrován proces proměny původně středověkých ekonomických korporací v moderního občanského sdružení řemeslníků, živnostníků a obchodníků. Hlavním cílem práce je srovnání administrativních, ekonomických, reprezentativních, sociálních, charitativních, náboženských a vzdělávacích rolí korporací, které měly zásadní vliv na život raně novověkého a moderního města, jeho obyvatel, regionu i celé Moravy.

KLÍČOVÁ SLOVA

historie, cechy, občanské sdružení, korporace, řemeslo, živnost, obchod, Morava, Kroměříž, raný novověk, moderní doba, artikuly, stanovy, správa, mistři, živnostníci, tovaryši, pomocníci, učedníci, mobilita, reprezentace, náboženství, zbožnost, sociální péče, charita, vzdělání

TITLE

The Guild and Trade Corporations of Moravia: Kroměříž in 1500–1914

ABSTRACT

The aim of present study is to analyze and compare a development of guilds and trade corporations in Moravia, mainly on the example of Kroměříž town in from 1500 till 1914. The represented time period of this study is formed firstly by the obtaining of the residential status of Kroměříž (1500) and lastly by the beginning of the World War I (1914). The complex progress of a transformation of the original medieval economic corporations into modern associations of craftsmen, tradesmen and merchants is demonstrated in long-time and changing period of the human history. The research is mainly focused on the comparisons of administrative, economic, representative, religious, social, charitable and educational functions, that had a major influence on the life of the early modern and modern town, on its inhabitants, region and the whole Moravia.

KEYWORDS

history, guilds, associations, corporations, craft, trade, shop, Moravia, Kroměříž, early modern period, modern history, articles, statutes, administration, masters, entrepreneur, journeymen, assistants, apprentices, mobility, religion, religiousness, social care, charity, education

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou rigorózní práci vypracoval samostatně a uvedl v ní předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci 15. března 2021

Mgr. David Sobek

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval především mé rodině a nejbližším, kteří mě po celou dobu podporovali a bez jejichž lásky, obětavosti a pomoci by předložená práce nemohla vzniknout. Dále děkuji všem kolegyním a kolegům z archivů, muzeí a univerzity, jež mi podali pomocnou ruku. Zvláštní poděkování patří PhDr. Jitce Zezulové za motivaci a osobní i odbornou podporu a doc. PhDr. Michaelu Viktoříkovi, Ph.D., na kterého jsem se mohl kdykoliv obrátit. Rigorózní práci věnuji všem mým nejbližším, zejména dceři Elišce, jež mi byla největší motivací.

OBSAH

ÚVOD	7
VNITŘNÍ STRUKTURA A METODY VÝZKUMU.....	10
STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ	16
PRAMENY.....	16
1. VÝVOJ ŘEMESLNICKÉ A ŽIVNOSTENSKÉ OTÁZKY V KROMĚŘÍŽI	22
1.1 OBDOBÍ 1500–1859	22
1.2 ŽIVNOSTENSKÝ ŘÁD Z ROKU 1859	36
1.3 OBDOBÍ 1860–1914	39
2. CECHOVNÍ KORPORACE	49
2.1 ZA ČASŮ ROZVOJE A ÚPADKU (VÝVOJ KORPORACÍ).....	50
2.2 POD SPRÁVOU CECHMISTRŮ (VNITŘNÍ SPRÁVA A EKONOMICKÁ ROLE).....	60
2.3 MEZI MISTRY, TOVARYŠI A UČEDNÍKY (ČLENOVÉ KORPORACÍ).....	66
2.4 MOBILITA CEHOVNÍCH MISTRŮ	84
2.5 MEZI MĚŠŤANY A BOHEM (REPREZENTAČNÍ A NÁBOŽENSKÁ ROLE).....	92
2.6 NA CHUDÉ, NEMOCNÉ A VDOVY (SOCIÁLNÍ A CHARITATIVNÍ ROLE)	99
2.7 ŘEMESLA A PRVNÍ ŠKOLY (VZDĚLÁVACÍ ROLE).....	102
3. ŽIVNOSTENSKÉ KORPORACE	106
3.1 ZA ČASŮ ÚPADKU A ROZVOJE (VÝVOJ KORPORACÍ).....	106
3.2 POD VALNOU HROMADOU A... (VNITŘNÍ SPRÁVA A EKONOMICKÁ ROLE).....	118
3.3 MEZI ŽIVNOSTNÍKY, POMOCNÍKY A UČNI (ČLENOVÉ KORPORACÍ).....	130
3.4 MOBILITA ČLENŮ SPOLEČENSTEV	141
3.5 MEZI OBČANY, VÍROU A TRADICÍ (REPREZENTAČNÍ A NÁBOŽENSKÁ ROLE).....	149
3.6 NEMOCENSKÁ A SOCIÁLNÍ PODPORA (SOCIÁLNÍ A CHARITATIVNÍ ROLE).....	159
3.7 CESTA K ODBORNÉMU ŠKOLSTVÍ (VZDĚLÁVACÍ ROLE).....	166
ZÁVĚR.....	179
SUMMARY.....	189
SEZNAM ZKRATEK.....	193
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	194
PRAMENY.....	194
LITERATURA	198
PŘÍLOHA.....	210

Úvod

Cechovní a živnostenské korporace představovaly nedílnou součást urbánní společnosti českých zemí, které měly významný vliv na řadu oblastí lidské činnosti. Zatímco řemeslné cechy fungovaly na principech výrobního monopolu a ekonomického protekcionismu, živnostenská společenstva existovala v moderním systému volného trhu se všemi jeho úskalími. Přestože jsou tyto korporace z ekonomického hlediska nesrovnatelné, během své existence plnily další významné funkce, díky kterým mohou být předmětem výzkumu nejen z pohledu primárních ekonomických nebo správních dějin, ale také sociálních, náboženských a kulturních dějin či historické antropologie a demografie.

Hlavním výzkumným cílem předložené studie je srovnání řemeslných cechů a živnostenských společenstev na příkladu jednoho z historicky významných moravských měst – Kroměříže, která plnila po dlouhou dobu funkci rezidenčního vrchnostenského města. Tato skutečnost se výrazně podepsala na pozvolném vývoji města v dlouhém 19. století a jeho přetrvávajícím řemeslnicko-agrárním charakteru. Studie se přesto nevěnuje pouze uzavřené lokalitě. Pokud to rozsah práce a stav bádání umožnil, bylo její součástí také hledání analogií. Z časového hlediska je téma vymezeno obdobím let 1500–1914. Spodní hranici determinoval rok navrácení Kroměříže zpět do držení olomouckých biskupů a současně i získání rezidenčního statusu města. Naproti tomu byla horní hranice stanovena začátkem první světové války, která zásadním způsobem ovlivnila ekonomické a sociální poměry v zemi a následně uzavřela jedno období českých dějin.

Na základě takto definovaného historického období trvajících více než čtyři staletí lze analyzovat některé procesy, jevy a fenomény, které byly s cechovními a živnostenskými korporacemi spojeny. Základní hypotézou výzkumu je přitom přirozená podobnost obou typů organizací vycházející z jejich vzájemného vztahu. K dosažení hlavního cíle studie je však nejprve třeba docílit stejného stavu historického poznání, ve kterém budou oba typy korporací srovnatelné. Zatímco téma řemeslných cechů bylo v minulosti již z velké části zpracováno,¹ téma živnostenských korporací je stále jedním z bílých míst současné historiografie čekající na své odhalení. Předložená studie si je zároveň vědoma limitů výzkumu. Více než vytvoření obecně platných závěrů aplikovatelných na celé území Moravy je tak jejím cílem otevření tématu k široké diskuzi.

---

¹ Předložená rigorózní práce navazuje na magisterskou diplomovou práci *Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě: Kroměříž a Prostějov v 16.–19. století* obhájenou na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci roku 2015. Část studie vznikla v rámci realizace vědeckého záměru MZA č. 3/2020: *Živnostenská společenstva v Kroměříži (1859–1914)*.

VNITŘNÍ STRUKTURA A METODY VÝZKUMU

Hlavní výzkumnou metodou rigorózní práce je analýza a historická komparace.² Ta je sama o sobě brána pouze jako prostředek k dosažení historického poznání, není tedy jejím samotným cílem. Základním předpokladem komparativního výzkumu je vymezení a volba objektů. V tomto případě jsou hlavním předmětem srovnání cechovní a živnostenské korporace. Aby bylo dosaženo symetrické diachronní komparace,³ je nejprve potřeba na základě kriticky zhodnocených pramenů analyzovat historický vývoj a určit procesy, jevy či fenomény, které jsou s těmito korporacemi spjaty. Zřetel je brán rovněž na dynamiku a proměnnost zkoumaných rolí korporací v rámci časových období jejich existence.⁴

Výše uvedené metody výzkumu ovlivnily zvolenou vnitřní strukturu práce. Ta je z hlediska analýzy a závěrečného srovnání koncipována do celkem tří, respektive čtyř hlavních částí. Zatímco první z nich má úvodní a přehledový charakter, zbylé dvě části představují samostatné objekty výzkumu, které jsou vnitřně členěné do sedmi tematicky identických podkapitol. Tyto části jsou následně srovnány v závěrečné kapitole práce.

Nyní krátce k obsahu jednotlivých částí. První kapitola *Vývoj řemeslnické a živnostenské otázky v Kroměříži* je věnována diachronnímu vývoji dané otázky v kontextu obecného vývoje města Kroměříže na základě statistických a demografických údajů. Předmětem zájmu je zastoupení počtu řemeslníků a živnostníků v rámci socio-profesní stratifikace raně novověké a moderní městské společnosti. Kapitola je chronologicky členěna do tří podkapitol, přičemž zvláštní pozornost je věnována rozboru živnostenského řádu z roku 1859.

Druhá kapitola *Cechovní korporace* se v sedmi dílčích podkapitolách věnuje jednotlivým rolím řemeslných cechů v závislosti na procesech, jevech a fenoménech typických pro raný novověk až do roku 1859. Úvodní podkapitola *Za časů rozvoje a úpadku* má za cíl analyzovat vznik a vývoj cechovních korporací, který byl determinován obecnými historickými událostmi i procesem státních centralistických opatření. Druhá část

---

² K základům historické práce a metodám historické vědy viz BARTOŠ, Josef: *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Olomouc 1999; VACULÍK, Jaroslav – ČAPKA, František: *Úvod do studia dějepisu a historický proseminář*. Brno 2007; nejnověji *Úvod do studia dějepisu*. Díl 1. Brno 2014.

³ Jedná se o srovnání, jehož objekty jsou analyzovány rovnocenně v různém časovém období na jednom území.

⁴ Práce metodicky čerpá zejména z SCHOLZ, Milan: *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*. Sociální studia, 1, 2009, s. 69–87. Ke komparativní metodě také ŠMIDRKAL, Václav: *Historická komparace a její alternativy*. In: SKÁLOVÁ, Barbora a kol.: *Vybrané problémy mezinárodních teritoriálních studií*. Praha 2011, s. 79–96.

Pod správou cechmistrů sleduje vnitřní správu cechovních korporací, roli cechmistrů, cechovní soudnictví a otázku primární ekonomické funkce. Třetí podkapitola *Mezi mistry, tovaryši a učni* je věnována členské základně a její hierarchické struktuře včetně mechanismů postupů mezi nimi. Součástí kapitoly je také pozorování vlivu procesu disciplinace společnosti na členy cechů. Navazující část *Mobilita cechovních mistrů* sleduje míru geografické a mezigenerační sociální mobility na třech vybraných ceších. Výzkum má za cíl stanovit, zdali kroměřížské cechy odpovídaly obecně užívané teorii o uzavřenosti korporací a vysokém počtu zvýhodňovaných privilegovaných osob. Pátá podkapitola *Mezi měšťany a Bohem* řeší otázku reprezentační a náboženské role cechů, která byla propojena zejména s fenoménem religiozity. Zastoupení cechů lze předpokládat jak na městských, tak i církevních festivitech. K řádné reprezentaci jim sloužila celá řada cechovních reprezentačních předmětů. Předposlední část *Na chudé, nemocné a vdovy* se zabývá sociální a charitativní rolí cechů, která byla zastoupena nejen vnitřní péčí o vlastní nemocné, zchudlé či přestárlé členy a případně pozůstalé po zemřelých, ale také vnější péčí o sociálně slabé členy městské společnosti. Poslední podkapitola *Řemesla a první školy* řeší nejméně frekventovanou otázku vlivu cechů na vzdělávací systém. Cechy primárně zabezpečovaly odborné profesní vyučení, otázka vzdělání začala být aktuální až po zavedení povinné školní docházky. Hlavním cílem této části je objasnit, jakou roli v tomto systému hrály cechovní korporace.

Třetí kapitola *Živnostenské korporace* řeší stejně jako předchozí část stejné tematické okruhy, které ovlivnily procesy, jevy a fenomény moderní doby až do roku 1914. Cílem úvodní podkapitoly *Za časů úpadku a rozvoje* je analyzovat problematiku vznik a následný vývoj živnostenských společenstev v době modernizace a pokroku, jež s sebou přinášely specifické problémy. Druhý okruh *Pod valnou hromadou...* je věnován vnitřní správě a ekonomické roli, která má za cíl objasnit, na jakých principech fungovaly hlavní samosprávné orgány korporací včetně soudnictví a jakými ekonomickými nástroji disponovala společenstva v systému volného trhu. Třetí podkapitola *Mezi členy, pomocníky a učni* se věnuje členské základně, hierarchické struktuře a mechanismům, díky kterým se z mladého chlapce či dívky mohli stát nejprve pomocníci a poté živnostníci provozující vlastní podnik. Navazující kapitola *Mobilita členů společenstev* má na základě omezeného množství pramenů za cíl objasnit míru geografické a mezigenerační sociální mobility členů společenstev v době modernizačních procesů a živnostenské svobody. Pátá podkapitola *Mezi občany, vírou a tradicí* odhaluje reprezentační a náboženskou roli živnostenských korporací v moderní občanské společnosti. Předposlední část pojmenovaná

Na nemocenskou a sociální podporu má za cíl přiblížit sociální a charitativní činnost živnostenských společenstev. V době modernizace a s ní spojenými sociálními problémy lze předpokládat zásadní posun oproti předchozímu období. Podobný předpoklad stanovuje také poslední podkapitola *Cesta k odbornému školství*, která je věnována vzdělávací otázce a roli živnostenských korporací při vzniku odborného živnostenského školství.

Závěrečná a stěžejní část rigorózní práce má pak za cíl shrnout závěry analytického výzkumu výše uvedených tematických skupin a následně prostřednictvím srovnání určit podobnosti a odlišnosti řemeslných cechů a živnostenských společenstev. Součástí závěrečné kapitoly je také nastínění dalšího možného směru ve výzkumu cechovních a zejména živnostenských korporací.⁵

STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ

Téma cechovní korporace již dlouhou dobu přitahuje pozornost českých i zahraničních historiků. Hlubší zájem o cechovní problematiku se v české historiografii projevil na počátku 20. století. Nejznámější díla vznikala z pera Zikmunda Wintera, představitele (starých) kulturních dějin, které byly v zásadě ovlivněny německou historiografií.⁶ Zikmund Winter byl odborníkem na městské prostředí 15. a 16. století a svou pozornost soustředil pouze na České království. V rámci výkladu kulturních dějin osvětloval čtenáři poměry z nejrůznějších oblastí, přičemž se zásadním způsobem dotkl také otázky obchodu a zejména řemesel.⁷ Ve svých dílech předložil prostřednictvím deskriptivní metody obrovské množství informací, čímž se jeho práce stala bohatým zdrojem poznatků do současnosti.

Na Zikmunda Wintera navázal v meziválečném období především profesor hospodářských a sociálních dějin Bedřich Mendl. Ten v rámci svého výzkumu přihlížel nejen k hospodářským, ale také duchovním strukturám. Hlavní oblastí jeho zájmu byla středověká města, jimž se věnoval z pohledu hospodářství, společnosti, práv a demografie. Z hlediska výzkumu cechovních korporací opravil některé z Winterových závěrů týkajících

---

⁵ Text předložené studie vychází z platného citačního úzu. V případě peněžních částek je pro lepší přehlednost vědomě přistoupeno k psaní číslic. Ze stejného důvodu jsou rozepisovány citace pramenů.

⁶ O klasické kulturní historii a pozdějším vývoji více v BURKE, Peter: *Co je kulturní historie?* Praha 2011.

⁷ Mezi nejvýznamnější díla Zikmunda Wintera patří WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku v Čechách* (dále jen *Český průmysl*). Praha 1913; TÝŽ: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století* (dále jen *Dějiny řemesel*). Praha 1906; TÝŽ: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách* (dále jen *Řemeslnictvo a živnosti*). Praha 1909; TÝŽ: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1913.

se vzniku cechovníctví v českém prostředí.⁸ Zároveň vytvořil přehledové dílo mapující pražský obchod a řemeslo od počátku měst do 19. století.⁹

Po druhé světové válce se do popředí české historické vědy dostala ideologicky ovlivněná marxistická historiografie, která přetrvávala až do roku 1989. Zejména v padesátých a šedesátých letech 20. století vznikaly práce zabývající se otázkou cechovních korporací. Mezi autory zásadních prací mající přehledový charakter patří například Arnošt Klíma a Josef Janáček. Zatímco Klíma věnoval svou pozornost manufakturní výrobě v 18. století,¹⁰ Janáček se zaměřil na dějiny řemeslné výroby v období feudalismu, čímž vytvořil poslední syntetizující práci, ze které vycházela a vychází řada historiků.¹¹ Oba historici kritizovali v rámci teleologického výkladu předchozí výzkum „buržoazní“ historické vědy. Marxisticky orientované pojetí dějin bylo založeno na třídním boji mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými, jenž vznikl v důsledku rozvoje výrobních prostředků. Díky snaze marxistických historiografů o objasnění přechodu od feudalismu ke kapitalismu si pozornost zasloužila malovýroba reprezentovaná cechovními korporacemi. Řemeslníci ve středověku a raném novověku se tak dostali do popředí historické vědy.

Od devadesátých let minulého století začaly v rámci odklonu od syntetizujících prací vznikat regionálně zaměřené dílčí studie, které se cechům a cechovním korporacím věnovaly prostřednictvím výzkumu konkrétních řemesel v celé řadě měst českých zemí. Jejich autoři většinou vycházeli z poznatků starší historiografie a ke svému výzkumu využívali především cechovní prameny normativního charakteru. Opomenuli tak využívat jiné druhy historických pramenů, jakými jsou především cechovní knihy, písemnosti městské provenience, církevní matriky a jiné.¹²

---

⁸ Mendl například poukázal na delší hospodářský vývoj cechovního systému v českých zemích. Kritizoval zejména Winterův názor, že se řemeslné cechy vyvinuly pouze z dobrovolných bratrstev. V této souvislosti Mendl zmiňuje především městské rady, které se zasloužily o „nucený“ vznik cechovních korporací. MENDL, Bedřich: *O počátcích našich cechů*. Český časopis historický, 23, 1927, s. 1–20, 307–346. Dále TÝŽ: *Hospodářský vývoj Evropy*. Praha 1931.

⁹ TÝŽ: *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Praha 1947.

¹⁰ KLÍMA, Arnošt: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955.

¹¹ JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* (dále jen *Přehled vývoje*). Praha 1963. Mezi jeho dřívější práce patří TÝŽ: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961. Na poslední jmenovanou studii reaguje a upozorňuje na některé její nedostatky článek MAREK, Jaroslav: *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*. In: Sborník Matice moravské (dále jen *SMM*), 81, 1962, s. 124–154.

¹² Mezi nejnovější takové studie patří; CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. I. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 22, 2010, s. 5–23; TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. II. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 23, 2011, s. 26–38; TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. III. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 24, 2012, s. 5–25; FIEDLEROVÁ, Libuše: *Bruntálské cechy a jejich písemnosti*. In: Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy,

Tento stav zůstal víceméně nezměněn, ačkoliv zahraniční historiografie poskytuje ve studiu cechovních korporací nové možnosti výzkumu. Inovativní je především (transnacionální) komparativní metoda, na níž je založena studie Thomase Buchnera, věnovaná srovnání vídeňských a amsterdamských cechů v 17. a 18. století,¹³ nebo práce kolektivu zahraničních autorů srovnávající situaci v obou částech raně novověkého Nizozemí.¹⁴ Mezinárodní srovnání poskytuje také například sborník věnovaný raně novověkým cechům 17. a 18. století v evropském prostoru¹⁵ nebo interkontinentálně zaměřený sborník přesahující prostor Evropy směrem k Asii.¹⁶ Do popředí zahraniční historiografie se dostala oproti českému prostředí řada nově uchopených témat, jakými jsou systematický výzkum vztahu cechovních korporací k vrchnosti a státu v období konce cechovního zřízení (17.–18. století),¹⁷ otázka postavení a role žen v raně novověkých řemeslných ceších,¹⁸ problematika migrace cechovních řemeslníků,¹⁹ sociální a náboženská činnost cechů²⁰ nebo otázka reprezentace a cti.²¹

V současnosti je výzkum cechovních korporací i nadále vděčným a frekventovaným tématem, zejména v případě diplomových či doktorských prací.²² Obecně vznikají jak díla přehledová,²³ tak i studie odklánějící se od obecně známých skutečností, které svou pozornost soustředí na nová témata a výzkumné metody.²⁴

37, 2011, s. 10–14; VINDIŠ, Maroš: *Brněnský a košický cech knihářů*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce) a jiné.

¹³ BUCHNER, Thomas: *Möglichkeiten von Zunft. Wiener und Amsterdamer Zünfte im Vergleich (17.–18. Jahrhundert)*. Wien 2004.

¹⁴ PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006.

¹⁵ HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.): *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002.

¹⁶ LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008.

¹⁷ Tuto otázku řeší například Thomas Buchner.

¹⁸ Například CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe*. In: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008, s. 19–44.

¹⁹ STEIDL, Annemarie: *Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*. Wien 2003.

²⁰ Například THUS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.

²¹ STUART, Kathy: *Defiled Trades Social Outcast. Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*. Cambridge 2006, s. 189–260.

²² Cechovním korporacím se například v rámci analýzy vztahu vrchnostenského města k vrchnosti a venkovu na příkladu města Svitav v 17. století věnoval DVORÁK, Jan: *Vrchnostenské město v raném novověku*. Brno 2013.

²³ Nejnověji například rigorózní práce Jiřího Smrže vydaná tiskem v rámci *Documenta Pragensia Monographia* (37). SMRŽ, Jiří: *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. Praha 2019.

²⁴ Například HUŠKA, Jakub: „U konce s dechem?“ *Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování (proto)moderního státu 1700–1860*. Olomouc, 2011 (magisterská diplomová práce) a jeho novější práce; dále SOUKUP, Michal: *Pardubický Cech mlynářů a krupařů kolem roku 1859 na příkladu rodiny Bubeníkových*. Brno 2014 (bakalářská diplomová práce); LANGOVÁ, Zdeňka: *Cech bednářský, kolářský, kovářský*

Další skupinu literatury reprezentuje regionální historiografie, jejíž přínos lze spatřovat především v dílčích studiích věnovaných cechovním korporacím a v dějinách měst či regionů. Závěry těchto prací jsou zpravidla totožné s obecnými závěry historické vědy v závislosti na době jejich vzniku. Přestože nejstarší pokusy o zachycení historie kroměřížských cechů pochází již z období konce 19. století,²⁵ první historická studie o kroměřížských ceších vzešla z pera Vincence Praska s názvem *Řemeslnické cechy v Kroměříži*,²⁶ ve které autor věnoval pozornost výsadnímu postavení kroměřížských cechů v 17. století a procesu přejímání kroměřížských artikulů ostatními cechy biskupských měst.

Na Praska navázal svými monumentálními dějinami i dílčími články František Václav Peřinka. Do svých *Dějin města Kroměříže*,²⁷ které vyšly ve třech dílech o několika svazcích, zakomponoval také části věnované řemeslnickému životu a cechům v biskupské Kroměříži.²⁸ V těchto pasážích je rozpoznatelný vliv Zikmunda Wintera na některé z Peřinkových závěrů. Autor kroměřížských dějin svůj záměr rozšířit své životní dílo o hospodářské dějiny 18. století nedokončil. Ačkoliv jeho práce obsahuje některé nepřesnosti a chyby, Peřinkův hlavní význam spočívá v předložení velkého množství informací a citovaných pramenů.²⁹ Jak sám autor konstatoval v předmluvě k prvnímu dílu dějin Kroměříže: „Znalců konečně prosím, aby na dílo nebrali měřítko nejpřísnějšího. Vím sám nejlépe, že nevyhovuje. Prosím však, aby aspoň uznali, že shrnuji veliké množství látky dosud neznámé i nezpracované, že pracoval jsem s láskou k městu i k dějinám naší vlasti. Nic není zajisté pod sluncem dokonalého.“³⁰ Později vydané práce ve větší či menší míře

---

a truhlářský *Netolice (1555–1888)*. České Budějovice 2011 (bakalářská diplomová práce). SOBEK, David: *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17.–19. století* (dále jen *Raně novověká*). Olomouc, 2013 (bakalářská diplomová práce); Týž: *Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě: Kroměříž a Prostějov v 16.–19. století* (dále jen *Cechovní korporace*). Olomouc, 2015 (magisterská diplomová práce) a další práce.

²⁵ Například vícedílný článek v dobovém tisku. B. K.: *Cechy*. Velehrad, č. 71, 28. 9. 1890, s. 5; č. 74, 7. 10. 1890, s. 3; č. 79, 24. 10. 1890, s. 2; č. 81, 3. 11. 1890, s. 3.

²⁶ PRASEK, Vincenc: *Řemeslnické cechy v Kroměříži*. Časopis Matice moravské, 27, 1903, s. 310–316.

²⁷ Jedná se především o PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže*. I. díl (dále jen *Dějiny města I*). Kroměříž 1913; Týž: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 1., 2. část (dále jen *Dějiny města II/1,2*). Kroměříž 1947; Týž: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 3. část (dále jen *Dějiny města II/3*). Kroměříž 1948; Týž: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 4. část (dále jen *Dějiny města II/4*). Kroměříž 1948; Týž: *Dějiny města Kroměříže*. III. díl (dále jen *Dějiny města III*). Kroměříž 1940; který je věnován místopisu, jenž obsahuje informace o historii a majitelích jednotlivých domů.

²⁸ Mezi jeho další dílo, které patří mezi tradiční počín moravské historiografie, patří *Vlastivěda moravská pro Kroměřížský okres*. V ní sumarizoval v samostatné kapitole svůj výzkum vztahující se ke kroměřížským cechům. Týž: *Vlastivěda moravská. Kroměřížský okres* (dále jen *Kroměřížský okres*). Brno 1911.

²⁹ Nutno poznamenat, že Peřinkovy *Dějiny* nebyly dosud překonány a často se stává, že místo vlastního výzkumu současníci pouze reprodukují jeho dílo. Překážkou pro verifikaci některých poznatků Peřinky je problematické vyhledávání pramenů, na které odkazuje v poznámkovém aparátu, jehož fondy a čísla archiválií neodpovídají současnému umístění. Vzhledem k současnému stavu by si v účtě k Peřinkovi město Kroměříž zasloužilo nové, moderní zpracování.

³⁰ Týž: *Dějiny města I*, s. VII.

reprodukuje Peřinkovy poznatky a až na výjimky³¹ nepřichází z hlediska cechovních korporací v Kroměříži s ničím zásadním.³² Mezi takové studie se řadí publikace *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*,³³ jejíž historická část se věnuje právě cechům a řemeslníkům.

Současné studie se pokouší nazírat na cechovní korporace z jiných úhlů, k čemuž využívají ve větší či menší míře mezioborové přesahy. Jedná se například o bakalářskou práci *Raně novověká Kroměříž a její cechy*,³⁴ jejímž cílem bylo mimo jiné poukázat na nízkou míru mezigenerační mobility či proměnu migrace kroměřížských řemeslníků na konci 18. a v 19. století. Z této práce pak vychází samostatný článek *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku*,³⁵ v němž jsou srovnány generální artikuly se staršími kroměřížskými cechovními řády. Tématu kroměřížských cechů je z části věnována také magisterská práce *Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě*, jejímž záměrem bylo srovnání cechovních korporací na příkladu dvou významných moravských rezidenčních vrchnostenských měst Kroměříže a Prostějova v 16.–19. století.³⁶ Nejnověji se kroměřížským cechovním korporacím věnuje Marek Todorov, jehož předmětem zájmu byla analýza stavu cechovního systému na příkladu pekařské korporace v druhé polovině 18. století. Ve své studii se zaměřil nejen na zásahy státu do kompetencí cechu, ale také na výzkum mobility řemeslníků a jejich majetkové poměry.³⁷ Mimo výše uvedené studie zaměřené přímo na město Kroměříž vznikly v poslední době dílčí práce věnované výzkumu cechovních korporací v rámci regionu Kroměřížska. Jedná se jmenovitě o výzkum košíkářského cechu v Morkovicích

---

³¹ Mezi takové práce patří například MOJŽÍŠEK, Václav: *Artikule kroměřížských cechů jako vzor pro ostatní města olomouckého biskupství*. Ostrava 2011 (magisterská diplomová práce).

³² PÁLKA, Petr: *O historii řezníků a pekařů v Kroměříži*. Kroměřížský zpravodaj, 5, 2005, s. 24–25; TÝŽ: *O Kroměříži a řemeslech v minulosti*. Kroměřížský zpravodaj, 4, 2004, s. 26–27; CHYBOVÁ, Helena: *Kroměříž zmizelá a znovu objevená, aneb, Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009; MERCOVÁ, Markéta: *Cechovní listina kroměřížských tkalců z roku 1642*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní sborník 2005, roč. 11, 2005, s. 16–21; TÁŽ: *Kroměřížské cechovní artikuly. Cech pekařský a perníkářský*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, roč. 1, 1994, s. 52–57.

³³ BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*. Žehušice 2010.

³⁴ SOBEK, D.: *Raně novověká*.

³⁵ TÝŽ: *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku. Srovnání generálních cechovních artikulů se staršími řády* (dále jen *Kroměřížské cechy*). In: *Studia iuvenilia: studentské historické sešity*. Ostrava, 2016 s. 41–66.

³⁶ TÝŽ: *Cechovní korporace*.

³⁷ TODOROV, Marek: *Pekařský cech v Kroměříži v 2. polovině 18. století*. Brno, 2018 (magisterská diplomová práce).

a historie cechovních korporací se zaměřením na obecný vývoj, které jsou součástí monografií měst Holešova a Bystřice pod Hostýnem.³⁸

Zatímco téma řemeslných cechů se dlouhodobě těší velké pozornosti, problematika živnostníků a živnostenských společenstev není u badatelů natolik oblíbená. Květoslava Málková výstižně podotýká, že „*Drobní živnostníci a podmínky jejich podnikání stály ve středu historického bádání jen do té doby, dokud byla řemeslná produkce nejvyspělejší výrobní formou.*“³⁹ S tímto tvrzením nelze než souhlasit. Právě majoritní zájem historiků o dějiny průmyslu zapříčinil špatný stav historického výzkumu živnostníků a jejich společenstev v období druhé poloviny 19. století. K podobnému závěru došel již před 22 lety také Pavel Marek „*Již letmý pohled na moderní českou historiografii nás přesvědčil o paradoxní skutečnosti, že [...] o středních vrstvách živnostníků a obchodníků jsou naše poznatky poměrně útržkovité.*“ Od té doby se sice situace částečně zlepšila, ale přesto je historické bádání o živnostenských korporacích i nadále vzdáleno zpracování řemeslných cechů a průmyslových podniků.⁴⁰

Některým aspektům živnostenské problematiky se v minulosti věnovaly dílčí studie⁴¹ a okrajově také větší přehledová díla.⁴² Přímo tématem živnostníků a jejich korporací se zabývají především výše citovaní autoři. Zatímco předmětem zájmu Pavla Marka jsou živnostníci a jejich působení zejména ve 20. století,⁴³ ačkoliv se v minulosti věnoval například také problematice vzniku živnostenského hnutí na Kroměřížsku,⁴⁴ Květoslava Málková se ve svém díle *Vývoj živnostenské otázky*

---

³⁸ SOBEK, David: *Z historie košíkářského cechu a spolku v Morkovicích* (dále jen *Z historie*). In: MICHŇOVÁ, Nikola – PRAŽÁK, Tomáš Bárta (edd.). *Učinite zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem! Proutěná kultura v kontextu času a prostoru*. Praha-Mělník 2019, s. 80–92; Týž: *Holešovská řemesla, živnosti a cechy v minulosti* (dále jen *Holešovská řemesla*). In: Holešov. *Město ve spirálách času*. Brno 2018, s. 405–422; Týž: *O bystřických ceších a řemeslech* (dále jen *O bystřických*). In: NEDÉLNÍKOVÁ, Eva a kol.: *Prosím řemeslníkov, aby své dílo věrně vedli...* Bystřice pod Hostýnem 2018, s. 3–13.

³⁹ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 13.

⁴⁰ V tomto případě hovoří autor o živnostenském hnutí. MAREK, Pavel: *K počátku živnostenského hnutí na Kroměřížsku* (dále jen *K počátkům*). Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1996, s. 61.

⁴¹ Například otázce živnostenského školství se věnovala například studie BRABENCOVÁ, Jana: *Vývoj živnostenského pokračovacího školství a jeho umístění v systému průmyslového vzdělávání v Čechách v letech 1850–1914*. In: *Studie k sociálním dějinám*, č. 6, 2001, s. 236–247. Problematika živnostníků byla zkoumána také z pohledu sociálních dějin, například studie Jiřího Matějčka, Pavly Vošahlíkové, Jany Macháčové. Blíže ke stavu bádání živnostenské otázky v MÁLKOVÁ, K.: *c. d.* 13–14.

⁴² Například JANÁK, Jan: *Dějiny Moravy*. Díl 3/1. *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918* (dále jen *Dějiny Moravy 3/1*). Brno 1999, s. 39–299; HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 288; BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XII.a 1860–1890 (dále jen *Velké dějiny XII.a*). Praha-Litomyšl 2012 a BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XII.b 1890–1918 (dále jen *Velké dějiny XII.b*). Praha-Litomyšl 2012.

⁴³ Například MAREK, Pavel: *České živnostnictvo v letech 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno 2006 a mnoho dalších jeho studií.

⁴⁴ MAREK, Pavel: *K počátku živnostenského hnutí na Kroměřížsku* (dále jen *K počátkům*). Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1996, s. 61–68, Týž: *Ještě k počátkům živnostenského hnutí*

v rakouském Slezsku 1859–1914 zabývá všemi institucionálními aspekty živnostenské problematiky v období druhé poloviny 19. století a počátku 20. století. Obsahem této dosud jediné přehledové studie je také podrobný vývoj živnostenských korporací a jejich správní, ekonomická, humanitární i vzdělávací funkce. Ve svém výzkumu ale primárně vychází z pramenů nadřízených úřadů, které nezohledňují vnitřní život živnostenských korporací a jejich členů. Nutno podotknout, že to nebylo ani jejím záměrem.

V současnosti je problematice živnostníků a živnostenských korporací věnována pozornost jak v případě studií zabývajících se širšími tematickými celky,⁴⁵ tak i bakalářských a diplomových prací, jejichž autoři se věnují zejména vývoji společenstev v regionálním kontextu.⁴⁶ I přes postupně zlepšující se tendence zůstává stav výzkumu živnostenské otázky i nadále značně podprůměrný. Stejná situace převládá také v případě regionální historiografie. Tématu kroměřížských živnostenských společenstev se věnoval pouze výše zmíněný Pavel Marek nebo Jitka Zezulová, která se v rámci publikace *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*⁴⁷ částečně dotkla také otázky živnostníků a malovýroby. Přestože jsou témata cechovních a živnostenských korporací ve větší či menší míře alespoň zčásti zpracována, otázka jejich konkrétního srovnání nebyla dosud předmětem žádné ze známých studií.

PRAMENY

Výzkum rigorózní práce je primárně založen na velkém množství historických pramenů uložených ve fondech a sbírkách moravských archivů, muzeí a knihoven.⁴⁸ Dle chronologického a tematického hlediska se dají rozdělit do dvou základních skupin,

---

na Kroměřížsku (dále jen *Ještě k počátkům*). Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1995, s. 20–25.

⁴⁵ Živnostenským společenstvům potravinářského oboru se ve své práci věnoval například VIKTOŘÍK, Michael: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Olomouc 2008, s. 17–34; NEDĚLNÍKOVÁ, Eva a kol.: *Prosím řemeslníkov, aby své dielo věrně vedli...* Bystřice pod Hostýnem 2018 a jiné.

⁴⁶ Nejnověji například BUZKOVÁ, Lenka: *Živnostenská společenstva v Milevsku*. Plzeň, 2013 (bakalářská diplomová práce); KUBOVÁ, Markéta: *Obuvnictví, společenstva obuvníků na Náchodsku od druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století*. Hradec Králové, 2017 (magisterská diplomová práce); ŠTOLCOVÁ, Anna: *Oděvní živnosti a textilní průmysl na Jičínsku a Semělsku mezi lety 1900–1945*. Hradec Králové, 2018 (bakalářská diplomová práce). Zájem o živnostenskou otázku je patrný také v zahraničí, například FELTL, Günter: *150 Jahre österreichische Gewerbepolitik unter dem Aspekt der Zugangsvoraussetzungen zur Gewerbeausübung*. Wien, 2011 (Diplomarbeit).

⁴⁷ ZEZULOVÁ, Jitka: *Počátky a rozvoj průmyslového podnikání na Kroměřížsku*. In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol.: *c. d.*, s. 61–94.

⁴⁸ Názvy archivních fondů jsou až na výjimky uváděny pod značkami fondů. Jejich celé názvy viz kapitola *Seznam pramenů a literatury: Prameny*).

jejichž mezníkem je rok 1859 (1860). Některé z nich se i přesto mohou částečně překrývat. Mimo toto dělení figuruje skupina historických pramenů složených z trojrozměrných hmotných předmětů, jež svým charakterem doplňují poznatky z primárních písemných pramenů.

První kategorii tvoří prameny vztahující se k otázce cechovních korporací. Hlavním zdrojem poznání cechovní problematiky jsou především cechovní artikuly, které tvoří hlavní normativní pramen. Neméně důležité jsou cechovní knihy odrážející dodržování předepsaných nařízení a vnitřní život korporací. Cechovní artikuly se dochovaly pro většinu kroměřížských cechů. Tato cechovní privilegia lze rozdělit do čtyř pomyslných skupin, a to na nejstarší biskupské listiny z druhé poloviny 16. století, biskupské listiny z poloviny 17. století, císařské listiny z počátku 18. století a unifikované generální řády z let 1731 a 1739,⁴⁹ jejichž platnost přetrvala až do konce cechovního systému. Z důvodu velkého množství listinného materiálu jsou primárně zkoumány listiny tří vybraných cechů, a to cechu řezníků, ševců a kožešníků, jež se dochovaly v originálech nebo opisech. Pro dosažení co největší komplexnosti výzkumu bylo přistoupeno ke srovnávání artikulů také ostatních cechů, jejichž přepisy jsou do značné míry součástí díla Františka Václava Peřinky.⁵⁰ Jedná se především o artikuly z 16. a 17. století. Na základě srovnání některých listin bylo potvrzeno, že je znění téměř identické. Některé drobné odchylky byly způsobeny odlišnou či nepřesnou interpretací.⁵¹

Obsahem listin jsou nařízení a informace, které představují zcela zásadní pramen pro poznání dobových zvyklostí a funkcí řemeslných cechů včetně jejich správní, ekonomické, sociální a náboženské role. V případě studia cechovních artikulů je však třeba dát si pozor na správnou interpretaci textu a zasazení do kontextu. Dalším úskalím

---

⁴⁹ Jednotlivé fondy skupiny B-c uložené v SOkA Kroměříž. Patent z roku 1731 se nachází například ve Vědecké knihovně v Olomouci. KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021]. Generální cechovní artikuly z roku 1739 lze nalézt v Muzeu Kroměřížska, p. o. Muzeum Kroměřížska (dále jen *Muzeum KM*), *Knihovna*, inv. č. V00001. Analýzy a komparaci se dříve dočkaly starší řády kroměřížského cechu řezníků, ševců a hrnčírů s generálními cechovními artikuly z roku 1739. SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*.

⁵⁰ Viz předchozí kapitola. Artikuly cechovních korporací se dochovaly zejména v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc (dále jen *AO-OL*), fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen *AO*), papírové listiny.

⁵¹ Například pro kroměřížský řeznický cech se dochovaly nejstarší privilegia, přesněji řečeno vidimus (ověřený opis), pořízený kroměřížskou městskou radou roku 1650. Listina opisuje artikuly datované do roku 1553 a přitom uvádí, že je kroměřížští řezníci „od starodávna“ mají od „Stanislava biskupa olomouckého“. Moravský zemský archiv v Brně-Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen *SOkA KM*), fond B-c 5, inv. č. 1. S největší pravděpodobností se jedná o původní artikuly konfirmované biskupem Stanislavem Thurzem roku 1537, které zmiňuje kroměřížský historik Peřinka a upozorňuje na jejich pozdější špatné vrocení. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 327. Otázkou je, zdali se nejedná o nově potvrzené artikuly biskupa Jana Dubravia roku 1553, jež opisovaly původní artikuly z roku 1537. Dalšími dochovanými řády jsou artikuly Leopolda I. Viléma z roku 1657. Jejich vidimus zhotovil řeznický cech v Kroměříži pro své kolegy v Brušperku roku 1690. Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00022.

je výpovědní hodnota artikulů, které tvořily konkrétní řád, podle něhož se měli členové cechovních korporací řídit. Bohužel nevyprávějí o vnitřním životě cechů, ani o dodržování stanovených nařízení. V takových případech je potřeba vyhledat sekundární zdroj informací, který pro období raného novověku představují zejména městské knihy. Informace z nich je možné čerpat přímo z originálů⁵² nebo prostřednictvím vyhotovených edic.⁵³ I zde je možné čerpat z Peřinkova monumentálního díla, které obsahuje řadu prepisů originálních pramenů.

Dalším primárním pramenem cechovní provenience jsou cechovní knihy obsahující zápisy o „*přípovědi*“ a „*výpovědi*“ jednotlivých členů cechu. Obecně mohou v některých případech plnit funkci register obsahujících prepisy a české překlady cechovních privilegií. Častěji však byly užívány pro zápis přijetí nebo vypovězení mistrů, tovaryšů a učedníků. Díky tomu lze zkoumat jejich rodinné vazby a případně také majetkové poměry. V knihách se mohou také vyskytovat informace o původu či místě příchodu řemeslníka. Díky výchozí lokalitě je možné určit míru mobility členů jednotlivých cechů. Pomocí obsažených informací může historik sledovat proměnu mobility řemeslníků a zodpovědět otázku, zdali jednotliví řemeslníci pocházeli pouze z českých zemí nebo jejich migrace překročila také zemské hranice. Dále mohou cechovní knihy poskytovat informace také o tom, zdali byl daný řemeslník mistrovským synem nebo tovaryšem, který pojal za manželku mistrovskou dceru nebo vdovu. Na základě rodinného spříznění členů cechu lze zkoumat mezigenerační sociální mobilitu, tedy rodinnou tradici předávání řemesla a mistrovského práva z otce na syna či zetě nebo zvýhodňování některých tovaryšů. Cechovní knihy také obsahují jména cechmistrů a zejména cechovních komisařů, kteří nad cechy vykonávali dozor ze strany magistrátů měst.

Obecně mohou knihy cechovních korporací sloužit k poznání vnitřního života cechu a konkrétních osudů jeho členů, včetně pohledu do správních, sociálních, ekonomických, náboženských i kulturních dějin. Často lze vypořádat osud mladého chlapce – učedníka, který se po vyučení a následném povinném vandru navrátil do svého rodného města. Zde po složení mistrovské zkoušky získal právo být plnohodnotným členem cechu – mistrem, čímž se zároveň stal plnoprávným měšťanem. Měl svou rodinu, dům a dílnu. Za několik let se mohl stát cechmistrem, tedy jedním ze dvou či čtyř nejvýše postavených členů cechu, což se mohlo případně odrazit na jeho sociálním postavení v měšťanské

---

⁵² SOKA KM, fond B-a 1, Archiv města Kroměříže (dále jen B-a 1).

⁵³ GABLEROVÁ, Alice: *Knihy pamětní města Kroměříže (1660–1667)*. Brno, 2012 (bakalářská diplomová práce); ZAJÍČKOVÁ, Lucie: *Radní protokol města Kroměříže z roku 1665–1683*. Brno 2013 (bakalářská diplomová práce).

společnosti. V cechovních knihách mohou být obsaženy informace o cechovních symbolech – postavnících, korouhvích či příkrovech, které měly jednoznačně reprezentativní funkci. Vypozorovat lze rovněž vliv městské správy a (proto)moderního státu na cechovní korporace, který je možno sledovat na roli městských radních a od 18. století cechovních komisařů jako vrchnostenských inspektorů.⁵⁴ Cechovní knihy doplňuje také méně dochovaný spisový materiál, který je uložen napříč archivy.

Mezi sekundární prameny cechovních korporací patří známé a často užívané moravské katastry. Jmenovitě se jedná o lánové rejstříky z druhé poloviny 17. století,⁵⁵ jejichž podklady se dochovaly také v městském archivu,⁵⁶ a poddanská fase z poloviny 18. století, která byla součástí rektifikačních akt tereziánského katastru.⁵⁷ Údaje obsažené ve výše uvedených pramenech vypovídají o početním zastoupení řemeslníků a obchodníků v rámci městské společnosti. Informace z katastrů doplňují soupisy cechů vyhotovené pro potřeby centrálního zemského úřadu v letech 1732–1733⁵⁸ a nakonec přehled živností z první poloviny 19. století zveřejněný v díle Řehoře Wolného.⁵⁹ Jako poslední pramen této skupiny figuruje soupis cechovních korporací z poloviny 19. století, který byl vyhotoven pro potřeby obchodní a živnostenské komory v období před konečným zánikem cechovních korporací.⁶⁰

Druhou kategorií tvoří písemné prameny vztahující se k existenci živnostenských společenstev. Oproti stavu předchozí písemné základny je období druhé poloviny 19. století a počátku 20. století charakteristické nepřeborným množstvím písemností. Srovnatelným pramenem k cechovním artikulům jsou stanovy živnostenských společenstev, které tvoří kromě živnostenského řádu a jeho novelizací hlavní normativní zdroj informací. Stanovy společenstev obsahovaly nařízení pro vymezení korporace, její vnitřní správu i vnější dohled nad ní, práva a povinnosti jejích členů, a především účely samotné existence. Stanovy by měly být primárně uloženy ve fondech příslušných korporací v okresním archivu.⁶¹ Zde však nastává zásadní problém heuristické fáze výzkumu. Z drtivé většiny se stanovy společenstev nedochovaly, uložené exempláře

---

⁵⁴ Významným prostředkem pro poznání vztahu cechovních korporací, měst a (proto)moderního státu je fond Gubernia (dále jen *B I*) Moravského zemského archivu v Brně (dále jen *MZA*).

⁵⁵ *MZA*, fond D 1, Lánové rejstříky (dále jen *D I*), inv. č. 83, sign. 77a, 77b.

⁵⁶ *SOKA KM*, fond B-a 1.

⁵⁷ *MZA*, fond D 2, Rektifikační akta (dále jen *D 2*), poř. č. 77, sign. 77.

⁵⁸ *MZA*, fond B 1, inv. č. 4188, kart. č. 2204.

⁵⁹ *WOLNY, Gregor: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. I. Band. Prerauer Kreis.* Brünn 1835.

⁶⁰ *ZAO-OL*, Obchodní a živnostenská komora Olomouc (dále jen *OŽK Olomouc*), IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969,

⁶¹ Fondy skupiny B-i v *SOKA KM*.

představují pouze zlomek původního počtu. V takových případech hrají významnou roli fondy nadřízených úřadů. V případě kroměřížských společenstev se jednalo o město Kroměříž,⁶² příslušnou obchodní a živnostenskou komorou⁶³ a zemský úřad.⁶⁴ Díky heuristické práci byly v těchto fondech nalezeny původní stanovy všech kroměřížských korporací založených v letech 1885–1886.⁶⁵ Další zásadní problém však nastává v případě dohledání ostatních stanov, které měly korporace předkládat zemskému místodržitelství ke schválení. Jednalo se o stanovy hromad pomocníků, stanovy smírčích soudů (výborů rozhodčí) a nemocenských pokladen. Ve většině případů bohužel nebyly dané exempláře nalezeny.

Absenci tohoto druhu pramene nahrazuje další kategorie primárních písemností živnostenských společenstev. Tato skupina je tvořena úředními knihami vzešlymi přímo z činnosti společenstev.⁶⁶ Nejdůležitější z nich jsou knihy zápisů, které evidovaly proběhlé valné hromady a výborové schůze, jež vypovídají o konkrétním životě korporace, problémech živnostníků a nejdůležitějších dobových událostech. Bohužel nejsou dochovány pro všechny korporace po celou dobu jejich existence.⁶⁷ Podobný problém nastává v případě členských knih, do nichž byli zapisováni živnostníci, jejich pomocníci a učni. Z velké části se pro zkoumané období nedochovaly, čímž je výzkum značně omezen. Do stejné kategorie patří účetní knihy a spisový materiál, které jsou dochovány velmi sporadicky. Příkladem mimořádného dochování je například pamětní list o slavnostním svěcení praporu jednoho ze společenstev.

Sekundárními prameny pro poznání živnostenských společenstev je celá řada dobových písemností. Co se týče přehledů stavu živnostenské otázky a počtu živnostníků, hrají důležitou roli sčítací operáty evidující obyvatelstvo,⁶⁸ adresář města z počátku 20. století,⁶⁹ živnostenské rejstříky okresního úřadu zachycující počty provozovaných

---

⁶² SOkA KM, fond B-a 1. V něm se dochoval také spisový materiál živnostenských společenstev včetně písemností živnostenských škol v Kroměříži.

⁶³ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc.

⁶⁴ MZA, fond B 14, Moravské místodržitelství (dále jen *B 14*), sign. 54/1, fasc. 5089–5090. Ve fondu je uložen také další spisový materiál.

⁶⁵ V archivu města Kroměříže se dochovaly stanovy dvou jednot (1869, 1876), které byly mezičlánkem mezi řemeslnými cechy a novelizovanými živnostenskými společenstvy.

⁶⁶ Fondy skupiny B-i v SOkA KM.

⁶⁷ Například v případě společenstva řezníků a uzenářů se nedochovala ani jedna kniha zápisů ze schůzí daného období.

⁶⁸ SOkA KM, fond B-a 1. Kvantitativní analýzu sčítacích operátů provedl Vojtěch Hyánek ve své diplomové práci. HYÁNEK, Vojtěch: *Komunální politika v Kroměříži 1861 až 1912* (dále jen *Komunální politika*). Brno, 2017 (magisterská diplomová práce).

⁶⁹ PITHART, Josef – POVONDRA, Vilém: *Velký adresář a almanach města Kroměříž a okresu kroměřížského*. Kroměříž 1911.

živností,⁷⁰ dobový tisk odrážející významné události života města⁷¹ a názorové myšlenky či postoje současníků, vlastní pamětní spisy vydávané živnostenskými korporacemi⁷² a odborné publikace vydávané tehdejšími národohospodáři a živnostenskými instruktory.⁷³

Třetí kategorii pramenů představují dochované hmotné památky (*Zunftaltertümer*), tedy trojrozměrné historické předměty, které jsou v současnosti uchovávány zejména v depozitářích historických sbírek muzeí.⁷⁴ V tomto případě neplatí původní chronologické dělení pramenů, neboť jsou tyto *starožitnosti* tvořeny jak předměty cechovní provenience, tak i předměty vzešlé z činnosti živnostenských společenstev a jejich členů. Vzhledem k problematickému vzniku druhé skupiny korporací, jsou tyto předměty brány v rámci členění pramenů jako jeden celek. Jedná se zejména o typáře a razítka,⁷⁵ reprezentační znaky a vývěsní tabule, ferule, truhlice, postavníky, prapory, řemeslné výrobky a předměty denní potřeby.⁷⁶ Trojrozměrné předměty slouží nejen jako pozůstatky doby, které by pouze ilustrovaly existenci cechovních a živnostenských korporací, ale také jako adekvátní prameny pro poznání náboženského života, projevů zbožnosti a jejich reprezentace.

Mimo uvedené dělení figuruje okrajová skupina pramenů, které mají za cíl doplňovat a dokreslovat historické poznání, přestože se v některých případech mohou stát hlavním zdrojem informací. Jedná se především o matriky farních úřadů obsahující ověřené informace o datech narození, sňatků a úmrtí populace.⁷⁷ Podobnou roli hrají historické mapy a plány sloužící zejména pro orientaci a dokreslení urbánního vývoje včetně procesu industrializace a vzniku nových městských aglomerací.⁷⁸ Posledním pramenem mohou být dokumenty osobní povahy, které by autenticky vypovídaly o životě řemeslníků a maloživnostníků z jejich pohledu.⁷⁹

⁷⁰ SOKA Km, fond A-9, Okresní úřad Kroměříž.

⁷¹ Zejména *Kroměřížské noviny*, *Velehrad*, *Haná a Pozorovatel*.

⁷² Z činnosti grémia obchodníků vzešla publikace o jejich historii. *Padesát let gremia obchodníků v Kroměříži* (dále jen *Padesát let*). Kroměříž 1936.

⁷³ Mezi ně patří například GRUBER, Josef: *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha 1896; FUCHS, Josef Arnulf: *Dnešní stav živnostenských společenstev v Rakousku a instruktory společenstev*. Praha 1904; ENGLIŠ, Karel: *O živnostenské otázce a politice*. Kroměříž 1913.

⁷⁴ V případě Kroměříže jsou uloženy zejména v Muzeu Kroměřížska.

⁷⁵ Cechovní typáře a razítka kroměřížských korporací se oproti ostatním hmotným pramenům nacházejí v historické sbírce uložené v SOKA KM.

⁷⁶ Jedná se také o korouhve, pokrovy, poháry a korbely, zbraně, předměty denní potřeby a oltáře, které cechy nechávaly zhotovovat do kostelů. Více v REININGHAUS, Wilfried: *Sachgut und handwerkliche Gruppenkultur. Neue Fragen an die „Zunftaltertümer“*. In: OEXLE, Otto Gerhard – HÜLSEN-ESCH, Andrea von (Hg.): *Die Repräsentation der Gruppen. Texte, Bilder, Objekte*. Göttingen 1998, s. 429–463.

⁷⁷ V případě Kroměříže se jedná o MZA, E 67 Sbírká Matrik (dále jen *E 67*). Dostupné také online. Acta Publica: <http://actapublica.eu> [cit. 1. 3. 2021].

⁷⁸ Katastrální mapy jsou uloženy například v MZA, fond D 9 Indikační skici (dále jen *D 9*). Plány města Kroměříže jsou naproti tomu uloženy v Muzeu KM.

⁷⁹ V tomto případě nebyly žádné deníky, zápisníky ani jiné dokumenty osobní povahy dohledány. Viz FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří: *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2004.

1. VÝVOJ ŘEMESLNICKÉ A ŽIVNOSTENSKÉ OTÁZKY V KROMĚŘÍŽI

Pro pochopení vzniku, vývoje a rolí cechovních a živnostenských korporací v průběhu dlouhého více než čtyř set letého období je nejprve potřeba seznámit se s vývojem řemeslnické a živnostenské otázky v rámci obecných dějin města Kroměříže. Právě řemeslníci, obchodníci a živnostníci tvořili v raném novověku i moderní době početnou a významnou vrstvu urbánní společnosti, která svou rozmanitou činností (výrobou, obchodem a službami) zabezpečovala potřeby všech obyvatel města. Po dlouhá staletí tvořil tento stav majoritní socio-profesní skupinu, bez které byl život v městech nemyslitelný. Jaký byl stav řemeslné a živnostenské otázky v kontextu dějin jednoho z významných moravských měst?⁸⁰

1.1 OBDOBÍ 1500–1859

Rokem 1500 se začíná psát nová etapa historie dříve zastaveného města Kroměříže, která přetrvala až do zániku patrimoniální správy.⁸¹ Ve zmiňovaném roce bylo město vyplaceno olomouckým biskupem Stanislavem Thurzem, čímž se navrátilo do držení olomouckého biskupství. V následujícím období došlo k postupnému obnovování charakteru Kroměříže, která se mohla znovu pyšnit titulem rezidenčního vrchnostenského města. Kroměříž se stala nejen sídlem biskupa a jeho početného dvora, ale také správním střediskem manské soustavy včetně manský soudů.⁸² V dlouhém 16. století nastalo období všeobecného rozvoje vrchnostenských měst spojeného s hospodářskou prosperitou a rozšiřováním ekonomických zájmů vrchnosti včetně zavádění systému cechovních korporací do jiných

---

⁸⁰ O dějinách města Kroměříže v PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*; TÝŽ: *Dějiny města II/1,2*; TÝŽ: *Dějiny města II/3*; TÝŽ: *Dějiny města II/4*; TÝŽ: *Kroměřížský okres*; dále ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *Kroměříž na fotografiích Františka Zahradníčka*. Kroměříž 1997 a nejnovější PERŮTKA, Marek a kol.: *Kroměříž. Historické město & jeho památky*. Kroměříž 2012, která se dějinami zabývá z kunsthistorického pohledu. Velkým handicapem regionální historiografie je absence moderního historického zpracování (zejména ekonomických a sociálních) dějin města.

⁸¹ O obecném vývoji českých zemí v raném novověku více v kolektivním díle *Velké dějiny země Koruny české*. Svazky VI.–XIIb (1528–1860). Praha-Litomyšl, 2001–2013. O vývoji na Moravě více v řadě *Dějiny Moravy*. Díly 2, 2/1, 2/3. Brno 1996–2018.

⁸² Více o Kroměříži jako rezidenčním vrchnostenském městě ve VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001, s. 133–134. BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540)*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999, s. 361–382. Konkrétně pak PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*. O majetkových poměrech na Kroměřížsku na přelomu středověku a raného novověku více v článku PAPAŽÍK, David: *Stav a vývoj feudální majetkové základny na Kroměřížsku ve 14.–16. století*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 9 (28), 2000 [vyd. 2001], s. 172–185.

nežli královských měst. Kroměříž se v této době řídila městským právem uděleným roku 1290, které měšťanům zajišťovalo právo várečné a ustanovovalo konání dvou týdenních trhů (ve středu a sobotu) a jednoho výročního trhu trvajících 12 dnů.⁸³ V tomto období mělo významný podíl na obchodu především židovské obyvatelstvo, které disponovalo vlastními obchodníky i řemeslníky.⁸⁴ Z křesťanského obyvatelstva provozovali kolem roku 1559 vlastní řemeslo například řezníci, koželuzi, mlynáři, kloboučníci, stolaři, sedláři, řemenáři, tkalci, pekaři a perníkáři, krejčí, soukeníci, bednáři a jeden barvíř, konvář, provazník, blanař, zámečník, kožešník, tesař, zlatník, zedník, klempíř nebo jirchář.⁸⁵ Pomineme-li zakládání cechovních korporací a jejich následný vývoj, hospodářský rozvoj města dokládalo mimo jiné vydání nového pivovarečného a vinného řádu. Konkrétně se jednalo o *várečná a výčepná pořádká a pořádká šenků vinných* vydaná biskupem Vilémem Prusinovským roku 1567.⁸⁶

Na počátku 17. století seděl na biskupském stolci kardinál František z Dietrichsteina, který pokračoval ve stavebních úpravách města započatých jeho předchůdci. Byla upravena například biskupská rezidence a její hospodářské zázemí (oprava mlýna). Za jeho episkopátu došlo také k povolení obchodu s vlnou a kůžemi pro židovské obyvatelstvo, jež mohlo nově nakupovat veškeré potřeby na výročních trzích. Postupem času mohli židé také volně porážet dobytek, ale pouze pro vlastní potřebu. Přebytky, které jim zakazovala konzumovat víra, mohly být sice prodávány, ale pouze na venkově. Ve městě si oficiální monopol zachovali křesťanští řezníci.⁸⁷ V roce 1612 přesídlil olomoucký biskup i se svým dvorem do Mikulova, čímž Kroměříž na půl století ztratila specifický charakter trvalé vrchnostenské rezidence.⁸⁸ Výraznou ránou ekonomického, sociálního i demografického vývoje Kroměříže bylo vypuknutí třicetileté války. Tento třicet let trvající nábožensko-politický konflikt ukončil období ekonomické prosperity dlouhého 16. století a rozvoje většiny měst českých zemí. Na počátku třicetileté války byla vypleněna a vypálena některá kroměřížská předměstí, která dostala své názvy

---

⁸³ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 26–27.

⁸⁴ Tamtéž, s. 291, 315–316.

⁸⁵ Tamtéž, s. 326–328.

⁸⁶ Jejich přepis je dostupný v Tamtéž, s. 491–496.

⁸⁷ Tamtéž, s. 390–391, 302.

⁸⁸ Olomoucký biskup byl tak blíže Vídní, ve které sídlil nový císař Matyáš se svým dvorem. Tamtéž, s. 247. Tento trend je obecně pozorovatelný od počátku 17. století, kdy se začal měnit způsob užívání jednotlivých rezidencí. Šlechtici začali preferovat rezidenci v hlavním městě země na úkor svých sídel na svém panství, a to v závislosti na změnách politických struktur a v souvislosti s růstem byrokracie. PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*. Olomouc 2001, s. 12. Více v MAŤA, Petr: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence*, s. 139–162.

podle usazených řemeslníků.⁸⁹ To nejhorší však kroměřížské měšťany teprve čekalo.⁹⁰ Roku 1643 byla Kroměříž v rámci tažení švédských vojsk na Moravu dobyta. Po dobytí města propukl požár, který se rozšířil po celém městě včetně jeho předměstí a způsobil tak ničivou katastrofu.⁹¹ Obětí požáru byly kromě 2/3 měšťanských domů také kostely, pivovar se sladovnou, mosty přes řeku Moravu a především radnice s městským archivem i samotné vrchnostenské sídlo.⁹²

Situace po dobytí a požáru města Kroměříže byla velmi tristní. Z původních 244 měšťanských domů mělo být obydleno pouze 69. Podobně na tom mělo být i nejbližší okolí města: ve vesnici Oskol bylo obydleno 28 domů (z původních 44), v Novosadech 12 domů (23) a ve Štěchovicích 16 domů (31). Naproti tomu Bělidla, která tvořila vlastní obec na ostrově mezi rameny řeky Moravy, nebyla válkou vůbec postížena. Všechny 15 bělidelských domů stálo před i po pádu města. Obecně převládala v obdobích po válkách, morových epidemiích nebo přírodních katastrofách snaha o vyrovnání předchozího úbytku obyvatelstva prostřednictvím podpory přistěhovalců. Většinou se jednalo o zmírnění podmínek pro udělení městského práva nebo zkrácení požadované doby pobytu ve městě pro získání měšťanství. Ve výjimečných krizových obdobích, kdy městu hrozilo úplné vylidnění, se mohla městská rada vzdát formálních nároků a nabízet případným novým obyvatelům města nezanedbatelné výhody.⁹³ Podobných výhod mohli využívat především mistři stavebních řemesel, kteří se podíleli na stavební obnově města.

Z poválečného období pochází první ucelený přehled kroměřížských řemeslníků, který sloužil jako podklad pro první lánovou vizitaci.⁹⁴ V roce 1656 provozovalo v Kroměříži živnost na 53 řemeslníků a obchodníků, kteří své služby poskytovali obyvatelům pomalu se vzímajícího města. Mnoho z nich bylo současně také vlastníky některého z 56 vinných šenků. Situace s vařením piva byla odlišná. Přestože kroměřížští měšťané disponovali pivovárčným právem, špatná ekonomická situace po roce 1643

---

⁸⁹ Jednalo se například o předměstí *Za kovářskou bránou* nebo *Sladovny (Za Mlýnskou bránou)*. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 92.

⁹⁰ Odhaduje se, že v tomto období měla Kroměříž kolem 200 domů a 1 100 obyvatel. TÝŽ: *Dějiny města II/1–2*, s. 757. Jiné zdroje uvádí, že se před vypuknutím války v Kroměříži nacházelo 360 domů a 4 000–5 000 obyvatel. PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 104.

⁹¹ POLIŠENSKÝ, Josef: *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948, s. 116–117.

⁹² PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/1–2*, s. 208–210.

⁹³ MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřítel. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006, s. 53–54.

⁹⁴ Seznam (*fase*) z roku 1656 obsahoval jména všech řemeslníků a obchodníků žijících v Kroměříži. Lišila se tak od lánových rejstříků, které osoby evidovaly na základě majetku nikoliv profese. MZA v Brně, fond D 1, inv. č. 83, sign. 77a, 77b.

dovolovala vařit pouze městské pivo. Důvodem dočasného monopolu byla snaha o získání prostředků k výstavbě kostela, radnice, městských bran a jiným potřebám města.⁹⁵

Domy a obyvatelé	Počet
šenkovní domy	56
řemeslníci a obchodníci	53
nově osedlé domy v městě	16
pusté domy v městě	41
osedlé domy na předměstí	24
pusté domy na předměstí	16

Tabulka č. 1: Přehled o stavu města Kroměříže v roce 1656

Komplexní obnova Kroměříže nastala až po roce 1664, kdy se novým olomouckým biskupem stal Karel II. z Lichtensteinu-Castelkorna. Za jeho episkopátu došlo ke komplexní realizaci oprav starých budov a k výstavbě nových budov včetně přestavby vrchnostenského sídla a fortifikace města. Současně se Kroměříž znovu stala trvalou vrchnostenskou rezidencí olomouckých biskupů. Na obnově města se podíleli nejen místní, ale také cizí řemeslníci, kteří v letech 1656–1675 tvořili hlavní migrační přírůstek. Z celkových 18 nově usazených obyvatel Kroměříže bylo právě 14 řemeslníků.⁹⁶ O významu řemeslnictva v raně novověké urbánní společnosti svědčí například i jejich důležitá bezpečnostní role. V dobách válek se řemeslníci často podíleli na obraně měst. V případě Kroměříže byl roku 1666 vyhotoven požární řád. Dle něj si měli kroměřížští řemeslníci sdružení v ceších opatřit kožená vědra, jimiž měli v případě požáru hasit. Z celkového počtu 18 věder měli nejvíce z nich zajistit řezníci (5) a ševci (5), následovali krejčí (2) a kožešníci (2). Zbylé řemeslné cechy měly zajistit po jednom vědru (9). V případě vypuknutí požáru se měli řezníci, kováři a zámečníci včetně čeledníků chopit žebříků a háků. Stolaři, bednáři, zedníci, pekaři a hrnčíři měli se svými čeledníky vzít sekery a zbývající řemeslníci, složení z mydlářů, soukeníků, kloboučníků, ševců, krejčích, kožešníků, tkalců, provazníků a koželuhů, měli hasit oheň pomocí výše zmíněných věder. Cechovní vědra byla rozšířena o dalších 13 kusů pořízených z prostředků městské pokladny.⁹⁷

⁹⁵ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2069, kart. č. 12.

⁹⁶ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/1–2*, s. 757.

⁹⁷ GABLEROVÁ, A.: *c. d.*, s. 37–38.

Z tohoto období se dochoval jedinečný seznam majitelů měšťanských domů, který byl zhotoven pro potřeby druhé lánové vizitace kolem roku 1675.⁹⁸ Kromě jmen kroměřížských měšťanů rozdělených do čtyř městských čtvrtí obsahuje seznam také informace o jejich profesi, počtu dětí, pozemků (*luk, štěpnic, rolí*) a zvířat (*krav, jalovic, sviní a koní*).⁹⁹ Na základě uvedených údajů lze rekonstruovat přibližný obraz o kvantitativním, majetkovém i sociálním zastoupení řemeslníků a obchodníků v tehdejší raně novověké urbánní společnosti. V seznamu bylo uvedeno celkem 162 osob, které byly majiteli stejného počtu domů. Celých 75 % z nich bylo řemeslníky či obchodníky, u zbylých 25 % nebyla profese uvedena. Jednalo se zejména o důležité vrchnostenské či městské úředníky a majitele pozemků ve městě i jeho okolí. Právě oni měli v držení 49 % všech luk, štěpnic (*zahrad*), polností a 41 % všech zvířat. Mezi nimi vynikal zejména kroměřížský purkrabí Florian Firstenwalder, který sám vlastnil sedm polností, čtyři štěpnice, 14 koní a 18 prasat.¹⁰⁰ Nutno podotknout, že živil také nejvyšší počet uvedených dětí (7). Mezi nejbohatší kroměřížské měšťany se z pochopitelných důvodů řadili také městský rychtář Tomáš Mudrák a biskupský komoří Tomáš Sartorius.

Zastoupení	Počet	Děti	Pozemky	Zvířata
řemeslníci a obchodníci	121	263	117	459 (463)
ostatní	41	69	114	324 (327)
celkem	162	332	231	783 (790)

Tabulka č. 2: Majitelé měšťanských domů v Kroměříži kolem roku 1675

Majoritou vlastníků měšťanských domů v Kroměříži byli řemeslníci a obchodníci držící 51 % všech pozemků a 59 % všech zvířat. Zároveň měli jednoznačnou převahu v počtu dětí (79 %). V tomto období bylo v Kroměříži provozováno na 34 různých řemesel včetně apatykářství. Svým počtem byli nejvíce zastoupeni řezníci (16) poskytující obyvatelům města a biskupské rezidenci maso a masné výrobky. Zástupci tohoto řemesla se v raném novověku tradičně řadili mezi nejbohatší a nejlépe postavené členy městské společnosti. V případě Kroměříže vlastnili 22 % všech pozemků a 10 % veškerých zvířat. Význačné postavení řeznického stavu dokresluje také skutečnost, že purkmistrem a primátorem města byl právě jeden z kroměřížských řezníků Frydrych Kočička. S počtem

⁹⁸ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2256, kart. č. 130.

⁹⁹ Počet koní není zcela jednoznačný. Soupis se skládá ze svou archů, přičemž v jedné z rubrikací je nadepsána rubrika koně, zatímco v druhé jakékoliv označení chybí.

¹⁰⁰ Více o Florianu Firstenwalderovi v GABLEROVÁ, A.: *c. d.*, s. 10.

10 polností, čtyř štěpnic, dvou luk, pěti koní a sedmi krávami se i on řadil mezi nejbohatší muže Kroměříže.¹⁰¹

Řemeslo	Počet	Děti	Pozemky	Zvířata
apatykář	1	5	-	8
bednář	3	12	2	7
cihlář	1	-	1	3
cvočkář	1	3	-	-
hokynářka	3	1	-	4
hrnčír	4	7	3	13
kloboučník	2	7	1	3
knihař	1	2	-	-
kolář	1	-	1	4
kominík	1	2	-	3
kotlář	2	4	-	1
kovář	3	10	5	11
kožešník	10	20	2	30
kráječ	1	2	2	11
kramář	5	18	4	13
krejčí	10	17	4	31
lazebník	1	3	1	3
malíř	1	2	2	7
mydlář	4	12	10	28 (32)
pekař	6	10	3	44
perníkář	1	-	-	-
provazník	4	9	1	26
řemenář	1	1	-	-
řezník	16	31	50	82
sedlář	1	5	-	3
sklenář	2	2	-	2
soukeník	4	8	7	34
stolař	3	6	5	11
šňůrař	2	4	6	9
švec	14	37	4	45
tesař	1	-	-	1
tkadlec	3	6	2	10
zámečník	3	11	-	4
zedník	5	6	1	8

Tabulka č. 3: Řemeslníci a obchodníci v Kroměříži kolem roku 1675

¹⁰¹ O Frydrychu Kočičkovi více v Tamtéž, s. 10.

Druhou nejpočetnější skupinou řemeslníků byli ševci (14), po nichž následovali krejčí (10) a kožešníci (10). Poměrně četné zastoupení měli zedníci a jiná stavební a umělecká řemesla podílející se na stavební obnově města. Své místo si v Kroměříži našli rovněž zástupci obchodnického stavu. Konkrétně se jednalo o pět kramářů a tři hokynářky poskytující základní sortiment zboží. Kupecké krámy se nacházely v Kovářské ulici, Vodní ulici a na Velkém náměstí, kde byly krámy soustředěny nejen v přízemích měšťanských domů, ale osm krámů bylo také umístěno v přízemí kroměřížské radnice. Zde své zboží nabízeli nejen obchodníci, ale také někteří řemeslníci (například kožešníci). V tomto období se ve městě pravidelně uskutečňovaly dva týdenní trhy a jeden výroční.¹⁰²

Z hlediska držení pozemků měli po řeznících největší zastoupení čtyři mydláři (10 pozemků), čtyři soukeníci (7), dva provazníci (6), tři kováři (5) a tři stolaři (5). Velká část těchto řemesel byla již dříve vykázána za městské hradby. Jednalo se například o kováře manipulující s ohněm nebo mydláře, jejichž řemeslnou výrobu provázel nepřijemný zápach. Zcela bez pozemků pak byli všichni kotláři, sklenáři, zámečníci a další řemesla zastoupená pouze jedním mistrem. Co se týče držení zvířat, po řeznících jich měli nejvíce početní ševci (45 zvířat), šest pekařů (44), čtyři soukeníci (34), 10 krejčích (31) a stejný počet kožešníků (30). Zcela nejhůře na tom byl cvočkář, knihař, perníkář a řemenář, kteří kromě domu nevladnili žádný pozemek ani dobytek, prase nebo koně. Podobně na tom byl i kroměřížský tesař pouze s jednou jalovicí. Přestože uvedené údaje nemají absolutní vypovídající hodnotu, majetkové poměry měšťanů silně ovlivňovaly jejich sociální postavení a tím i jejich vliv na společnost či vedení města.

Jaká byla situace v polovině 18. století? Z období barokní Kroměříže se dochovala *poddanská přiznávací fáze* (1749), která sloužila jako podklad pro tereziánský katastr na Moravě.¹⁰³ Seznam obsahoval jména držitelů pozemků a údaje o výměře jejich polností, vinic a jiných zemědělských kultur. Na prvním místě bylo zaznamenáno 137 držitelů pozemků, po nich následovali majitelé měšťanských domů a další osoby, které v domě bydlely. Konkrétně se jednalo o 243 domů ve vnitřním městě a na předměstí, v nichž bylo evidováno celkem 317 osob.¹⁰⁴ V nejbližším okolí města se pak nacházely samostatné vesnice Oskol, Novosady a Štěchovice, které Kroměřížanům poskytovaly hospodářské

---

¹⁰² Peřinka, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 123, 218, 391.

¹⁰³ MZA, fond D 2, poř. č. 77, sign. 77. Originální podklady rektifikačních akt se dochovaly také ve fondu B-a 1, inv. č. 2052, kart. č. 5.

¹⁰⁴ Bělidla, která byla dle historiografie sice samostatnou obcí, vystupují v jiném seznamu z roku 1748 jako zvláštní kroměřížské předměstí *Za Vodní bránou* (*Die Vorstadt Bielidlo oder Bleich genant Hinter dem Wasser Tohr*). V tomto roce měla 15 domů, které vlastnil stejný počet nádeníků. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2052, kart. č. 5.

zázemí. V případě Oskoli bylo evidováno 49 stavení (47 osob) včetně městské stělnice a židovského špitálu. Kromě nich se na Oskoli nacházel rovněž františkánský klášter. V Novosadech se kromě biskupského libosadu nacházelo 25 stavení (24 osob) a ve Štěchovicích stálo celkem 29 stavení (28 osob a štěchovická obec).

Výše zmíněné majitele domů lze na základě informací o jejich profesi rozdělit do devíti základních skupin, a to na 1) řemeslníky, 2) obchodníky, 3) měšťany bez udání profese, 4) zdravotníky (lékař, porodní bába), 5) úředníky (městské i biskupské), 6) duchovní (piarističtí kněží), 7) nádeníky, 8) rolníky a 9) ostatní. V poslední kategorii figuroval například biskupský vardajn, gardista, kuchař, zpěvák nebo kostelník.

Nejpočetněji zastoupenou skupinou byli stejně jako v minulém století řemeslníci. Představovali 58 % z celkového počtu 419 osob zaznamenaných ve vnitřním městě, na předměstí i v nejbližších vesnicích. Ne vždy se však jednalo o kroměřížské cechovní mistry. V jednom případě byl uveden sládek z Vyškova a v několika případech se jednalo o tovaryše bez mistrovských práv žijících převážně v Novosadech. Plnoprávní mistři byli zastoupeni nejvíce ve vnitřním městě, méně na jednotlivých předměstích Kroměříže. Nejmenší podíl byl pak patrný ve Štěchovicích, které představovaly typické agrární zázemí raně novověkého města.

Povolání	Počet domů				
	město	předměstí	Oskol	Novosady	Štěchovice
řemeslníci	166	49	17	8	2
obchodníci	6	3	2	3	0
měšťané	43	12	5	0	0
zdravotníci	2	0	0	0	0
úředníci	18	1	2	0	0
duchovní	9	0	0	0	0
nádeníci	0	0	22	11	6
rolníci	0	0	0	0	20
ostatní	6	2	0	1	0

Tabulka č. 4: Majitelé a obyvatelé domů v Kroměříži a jejím okolí v roce 1749

V roce 1749 bylo pouze ve vnitřním městě a na jeho předměstích provozováno celkem 63 různých živností, které vykonávalo 224 osob. Majoritní částí měšťanské společnosti byli řemeslníci obývající a vlastníci 68 % (215) všech domů.

Živnost	Počet	Živnost	Počet
apatykář	2	pasíř	3
barvíř	3	pekař	10
bednář	9	perníkář	4
břidlicář	1	podkovář	1
cínař	1	podkovář (biskupský)	1
cvočkář	1	provazník	5
hodinář	2	prýmkař	1
hrnčíř	3	punčochář	3
hřebenář	4	puškař	2
jehlář	1	rukavičkář	3
jirchář	4	řemenář	3
kameník	2	řezník	19
klempíř	1	sedlář	1
kloboučník	4	sítař	2
knihář	2	sklenář	2
knoflíkář	2	sládek	1
konvář	2	sládek (biskupský)	2
koželuh	4	sochař	1
kožešník	9	soukeník	8
kramář	3	soustružník	2
krejčí	19	stolař	6
kružítkář	1	štetkář	1
lazebník	2	švec	21
malíř	4	tesař	3
mlynář	1	tiskař plátna	1
mydlář	6	tkadlec	3
obchodnice s ložním prádlem	1	varhanář	1
obchodník	1	zahradník (biskupský)	1
obchodník s kořením	1	zámečník	4
obchodník s moukou	2	zedník	5
obchodník se železem	1	zlatník	4
parukář	1		

Tabulka č. 5: Přehled živností v Kroměříži v roce 1749

Co se týče zastoupení jednotlivých oborů, bylo v Kroměříži provozováno na 58 druhů řemesel.¹⁰⁵ Nejpočetněji bylo zastoupeno ševcovství (21), krejčovství (19), řeznictví (19), pekařství (10) a kožešnictví (9). Zbývající řemesla byla rozprostřena mezi běžné i specializované obory řemeslné výroby. Kromě skutečnosti, že se na předměstí

¹⁰⁵ Ve stejném roce (1749) bylo v nedalekém vrchnostenském městě Holešově provozováno 40 druhů řemesel zastoupených 190 mistry. Tento údaj pochází ze stejného zdroje (*poddanská příznávací fase pro město Holešov*). SOBĚK, D.: *Holešovská řemesla*, s. 405–422.

Kroměříže nacházela například biskupská mincovna, pivovar a mlýn, bylo ve městě provozováno stále více specializovaných odvětví zabezpečující rozmanité potřeby vrchnosti, dvora, úřednictva a důležitých návštěv. Jednou z nich byla například návštěva panovnice Marie Terezie, jež se uskutečnila při její vojenské inspekci pevnostního města Olomouce roku 1748.¹⁰⁶ Mezi nejvýznamnější kroměřížské řemeslníky této doby patřili především zlatníci, kteří vynikali uměleckou výrobou liturgických předmětů.¹⁰⁷ Kromě nich se ve městě nacházeli také malíři (4), hřebenáři (4), rukavičkáři (3), punčocháři (3), hodináři (2), knihaři (2), puškaři (2), knoflíkáři (2) a také jeden parukář, jehlář, kružítkář a varhanář. Své tradiční místo si udrželi také všudypřítomní kramáři (3) nabízející rozličné zboží a několik obchodníků (6) provozujících obchody se smíšeným zbožím, moukou, železem, ložním prádlem a kořením. Přestože bylo nejvíce řemeslníků soustředěno v centru města, někteří z nich byli majiteli domů i za městskými hradbami. Kromě mlynáře a biskupských sládků sídlících na předměstí Za Mlýnskou bránou, kde se nadále nacházel biskupský mlýn a pivovar, to byli například jircháři (4) a koželuzi (4). Své místo si na jednom z kroměřížských předměstí našli také soukeníci (7). Oproti tomu tkalci (7) sídlili v zatím samostatné Oskoli. Tato dvě textilní řemesla se především na severu země stávala nejrozvinutějšími a nejvýnosnějšími živnostmi. Přestože soukenictví a tkalcovství nebylo dominantním typem řemeslné výroby v Kroměříži, za vlády Marie Terezie došlo poprvé v monarchii k rozdělení živností.¹⁰⁸

Na základě nařízení z poloviny 18. století byly živnosti rozděleny na policejní a komerční.¹⁰⁹ Produkce policejních živností byla určena především pro potřeby lokálního trhu. Jednalo se zejména o potravinářská a tradiční řemesla (krejčí, zámečníci, kováři a jiní). Naproti tomu produkce komerčních živností, do níž spadalo právě soukenictví a tkalcovství, byla určena zejména pro zahraniční trh. Současné byly komerční živnosti

---

¹⁰⁶ Panovnice Marie Terezie a císař František I. Lotrinský obdivují osvětlený olomoucký orloj během své návštěvy Olomouce ve dnech 17. až 20. června 1748. In: <https://archivy.olomouc.eu/archivy/detail-archivalie/23188> [cit. 1. 3. 2021].

¹⁰⁷ O významu kroměřížských zlatníků více v GROSSOVÁ, Anna: *Biskupská Kroměříž – jedno z center výroby liturgických předmětů z drahých kovů v období baroka na Moravě*. In: Zprávy památkové péče Praha: Národní památkový ústav, roč. 78, 2018, č. 4, s. 317–330.

¹⁰⁸ Silný vliv na to měl zejména Johann von Justi, který byl představitelem ekonomického směru kameralismu. Mezi jeho nejznámější díla patří JUSTI, Johann Heinrich Gottlob von: *Staatswirtschaft oder systematische Abhandlung aller ökonomischen und Cameral-Wissenschaft die zur Regierung eines Landes erfordert werden*. 1. Teil. Leipzig 1758.

¹⁰⁹ Mělo se jednat o rok 1754 nebo 1755. Starší i novější práce rakouské i české historiografie vycházející primárně z díla Karla Příbrama (PŘIBRAM, Karl: *Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860*. I. Band. Leipzig 1907) užívají rok 1754. V jiných dílech nalezneme informaci o tom, že se mělo jednat o dvorské nařízení vydané 15. ledna 1755. TEBELDI, Alrecht: *Die Geldangelegenheiten Oestreichs*. Leipzig 1847, s. 262–263.

vyjmuty z kompetence správy vrchností a jejich panství.¹¹⁰ K dovršení rozdělení živností v monarchii došlo roku 1776, kdy se k původním policejním a komerčním živnostem přiřadila nová kategorie svobodných živností, ke kterým patřila zejména umělecká a specializovaná řemesla (knihtiskařství, mydlářství a jiná).¹¹¹

Další ucelený přehled zachycující profesní skladbu kroměřížských obyvatel včetně provozovaných živností pochází z tisku známého díla Gregora Wolného. V roce 1834 mělo rezidenční město olomouckých arcibiskupů (1777) celkem 425 domů, z nichž 198 bylo soustředěno ve vnitřním městě, 193 na třech předměstích včetně Bělidel a 34 v Židovském městě. Všechny tyto části obývalo na 5 267 obyvatel. Ve vnitřním městě se kromě měšťanských domů a vrchnostenských nebo církevních staveb nacházel také měšťanský pivovar. Na předměstí, kde bylo soustředěno hospodářské zázemí vrchnosti, stál i nadále vodní (vrchnostenský) mlýn. Město obklopovaly stejně jako před necelým stoletím samostatné vesnice Oskol s 58 domy a 735 obyvateli, Novosady mající 29 domů s 304 obyvateli a Štěchovice čítající 54 domů a 520 obyvatel. Po sečtení všech výše uvedených údajů zjistíme, že se v Kroměříži a jejím nejbližším okolí nacházelo celkem 566 domů, které dohromady obývalo 6 826 osob.¹¹²

Potřeby obyvatelstva zabezpečovali primárně kroměřížští řemeslníci a obchodníci, kteří své výrobky, služby a zboží nabízeli jak ostatním měšťanům, tak i úředníkům, vojákům, duchovním, studentům, obyvatelům vrchnostenské rezidence, prostému lidu z okolních vesnic i kupcům ze vzdálenějších míst. V tomto roce (1834) bylo v Kroměříži provozováno celkem 72 druhů živností. Oproti stavu z roku 1749 se jejich počet zvýšil o devět druhů a počet provozovatelů úměrně stoupl na 385 živnostníků. Ze statistického hlediska tvořili 7 % z celkového počtu obyvatel Kroměříže. Přestože se mezi nejčastěji provozovaná řemesla řadilo i nadále tradiční krejčovství (33) a ševcovství (31), na první příčce se oproti předchozím staletím umístilo rozvinuté soukenictví (50), na které navazovalo tkalcovství (30). V porovnání se situací z poloviny 18. století byly v Kroměříži rozšířeny také specializované obory řemeslné výroby. Přibyl například lakýrník (1), brusič (1), nožíř (1), kartáčníci (3) a tapetáři (3).

---

¹¹⁰ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 38–39.

¹¹¹ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 22–23. Více v PETRÁŇ, Josef a kol: *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Praha 1990, s. 47–54.

¹¹² V tomto případě je do seznamů poprvé zahrnuto také Židovské město a jeho obyvatelé. WOLNY, G.: *c. d.*, s. 229–233.

Živnost	Počet	Živnost	Počet
apatykář	2	mlynář	1
barvíř pláten (<i>černobarvíř</i>)	6	mydlář	6
barvíř pláten (<i>krásnobarvíř</i>)	4	nožíř	1
bednář	4	obchod se speciálním, materiálním a smíšeným zbožím	6
brusič	2	obchod s moukou	10
cukrář	1	obchod s nitěmi	1
dlaždič	1	obchod s norimberským zbožím a galanterií	3
hodinář	5	obchod s osivem	2
holič	1	obchod s ovocem	3
hostince	12	obchod s vejci	2
hrnčír	7	obchod s železem	3
hřebenář	1	obchod se zeleninou	7
hřebíkář	1	octárna	1
jehlář	2	pasíř	1
jirchář	2	pekař	16
kameník	1	perníkář a voskař	3
kartáčník	3	postřihač	7
klempíř	1	provazník	6
kloboučník	4	punčochář	6
knihař	3	puškař	3
knoflíkář	1	rukavičkář	4
kolář	2	řemenář	3
kominík	2	řezník	11
konvář	1	sedlář	2
kotlář	1	sítař	2
kovář	5	sklenář	5
koželuh	3	soukeník	50
kožešník	5	soustružník	5
kramář	2	stolař	11
krejčí	33	švec	31
krupař	1	tapetář	3
kružítkář	1	tesař	1
kulečnick a kavárna	3	tkadlec	30
lakýrník	1	uzenář	2
lazebník (<i>bradýř</i>)	4	zámečník	6
malíř	1	zedník	2

Tabulka č. 6: Živnosti provozované v Kroměříži roku 1834

Další rozvoj (rezidenčního) vrchnostenského města lze spatřit například v rozšíření zábavy obyvatelů města. Dle společenského trendu byly k dispozici tři kavárny, kde si Kroměřížané mohli zahrát kulečnick. Zatímco město zažívalo všeobecný rozvoj

typický pro 19. století, který lze demonstrovat například vybudováním octárny z bývalého františkánského kláštera na Oskoli, jistou degradaci zažilo zastoupení uměleckých řemesel. V první polovině 19. století se již nesetkáme například se zlatníky, sochaři nebo kameníky, kteří byli pevně spjati se stavební a reprezentační činností vrchnosti v období baroka. Složení ostatních řemesel se v Kroměříži téměř nezměnilo, vzhledem k narůstajícímu počtu obyvatel města byl navýšen počet provozovatelů.

Kromě výše uvedených živností měli měšťané i nadále právo vařit pivo, které mohli spolu s vínem a tvrdým alkoholem nabízet ve svých výčepech. Nedílnou součástí života města byl také obchod. V roce 1834 bylo v Kroměříži provozováno 37 obchodů nabízejících zejména tradiční sortiment v podobě mouky (10), zeleniny (7), ovoce (3), železa (3), vajec (2) či osiva (2). Našli bychom zde však i specializované obchody, a to s nitěmi (1), norimberským zbožím a galanterií (3) či obchody se speciálním, materiálním a smíšeným zbožím (6). Počet provozovaných obchodů stoupl oproti roku 1749 více než čtyřikrát. Největší zásluhu na tom měli patrně židovští obchodníci, kteří do Wolného přehledu byli započítáni spolu s křesťanským obyvatelstvem. V Kroměříži se v tomto období konala i celá řada trhů, na kterých bylo k dostání zboží místních i cizích řemeslníků, živnostníků a obchodníků. V případě Kroměříže se jednalo o: 1) týdenní trhy, které probíhaly každý pátek, 2) jeden vlnářský trh, 3) dva koňské a dobytčí trhy, 4) tři menší (před)trhy a 5) šest velkých výročních trhů.¹¹³

V první polovině 19. století začaly obecně sílit tendence na změnu dosavadního systému. Roku 1832 byla v monarchii uspořádána živnostenská anketa, jež měla zjistit stav tehdejší řemeslnické a živnostenské otázky. Anketa se následně stala základem reformy, která počítala se zrušením cechů.¹¹⁴ K její realizaci však nakonec nedošlo. Cechy v této době chudly a existovalo poměrně velké množství živností, které nebyly podmíněny členstvím v řemeslných korporacích. Situace měla vyústit v krizi, během které měly cechy přestat dbát o povznesení svých řemesel a degradovat na úroveň pohřebních a parádních spolků.¹¹⁵ Stejně tak byla řada tradičních řemesel a živností vytlačována tovární výrobou. Díky neregulovanému počtu řemeslníků mělo docházet ke snižování cen výrobků. Neustálou hrozbou byla také konkurence v podobě podomních obchodníků či přespolních

---

¹¹³ WOLNY, G.: *c. d.*, s. 238–239. Pro srovnání se kromě týdenních trhů konalo v nedalekém Holešově také pět výročních trhů. SOBEK, D.: *Holešovská řemesla*, s. 416. V Bystřici pod Hostýnem to byly čtyři výroční trhy. SOBEK, D.: *O bystřických ceších*, s. 11.

¹¹⁴ MÁLKOVÁ, K. *c. d.* s. 23.

¹¹⁵ Cechy se měly přestat starat o podporu svých členů a jejich pozůstalých. Zabývat se měly zejména podáváním odvolání proti novým opatřením. Tamtéž, s. 24 (GRUBER, J.: *c. d.*, s. 12). Současný výzkum však prokázal, že cechovní korporace určitým způsobem nahrazovaly do roku 1860 zrušená náboženská bratrstva a religiozita cechovních mistrů byla i v 19. století velmi silná. SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 89–103.

řemeslníků a velkoobchodů využívajících skladů. Živnostenská otázka rezonovala i v revolučních letech 1848–1849, během kterých si živnostníci stěžovali na svou stále zhoršující se situaci zapříčiněnou právě rozšiřující se živnostenskou svobodou. Jejich požadavkem bylo například zrušení volných živností, zastavení podomního prodeje a zakládání spořitelen, tržnic či průmyslových škol. V roce 1854 byla uveřejněna osnova nového zákona vracející se zpět k omezení svobod a návratu do 1. poloviny 18. století. Nicméně již roku 1855 byla vydána nová a zcela protichůdná liberální osnova nového živnostenského zákona, která byla s určitými změnami přijata o čtyři roky později (1859) jako živnostenský řád.¹¹⁶ V posledních letech (1857) před koncem systému ekonomického protekcionismu měla Kroměříž 9 110 obyvatel, čímž se řadila na pozici šestého nejlidnatějšího města Moravy.¹¹⁷

Rok	Domy	Obyvatelé	Živnosti
1656	159	-	53
1675	162	-	121
1749	243	-	226
1834	425	5 267	385
1857	-	9 110	-

Tabulka č. 7: Přehled domů, počtu obyvatel a živností v Kroměříži v letech 1656–1857

Po období let 1500–1859 tvořili řemeslníci jednu z nejdůležitějších a nejpočetnějších skupin urbánní společnosti (raně) novověké Kroměříže. Dlouhé 16. století bylo pro kroměřížské řemeslníky, stejně jako v jiných městech českých zemí, obdobím ekonomické prosperity a rozvoje. Přestože Kroměříž postihla roku 1643 katastrofa provázaná se zničením města a enormním úbytkem jejího obyvatelstva, město se především díky své vrchnosti dokázalo znovu vzchopit. Při poválečné obnově města hráli právě řemeslníci jednu z nejzásadnějších rolí, kdy se podíleli na stavebních pracích, zajišťovali různorodé potřeby měšťanstva a přispěli také k populačnímu růstu města. V následujících stoletích se Kroměříž opět profilovala jako vrchnostenská rezidence a důležité správní centrum vrchnostenských dominií. Tomu odpovídalo i složení řemesel, obchodu a živností, které se zaměřovaly na zabezpečení rozmanitých potřeb vrchnosti, dvora, úřednictva, měšťanstva a venkovského lidu z blízkého i vzdáleného okolí.

¹¹⁶ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 24.

¹¹⁷ Počet domů a provozovaných živností je však neznámý. Údaj vychází ze sčítání obyvatelstva roku 1857. *Monatsschrift für Deutsches Städte- und Gemeindegewesen*. Band VIIb. Frankfurt an der Oder 1861, s. 614.

1.2 ŽIVNOSTENSKÝ ŘÁD Z ROKU 1859

Živnostenský řád (*Gewerbe-Ordnung*) byl vydán císařským patentem č. 227 ř. z. dne 20. prosince 1859 s účinností ode dne 1. května 1860.¹¹⁸ Nový živnostenský zákon platil až na výjimky¹¹⁹ pro celou monarchii a zrušil dříve vydaná nařízení vztahující se k nabývání živnostenského, tržebního a továrního oprávnění včetně všech protichůdných předpisů, na jejichž základě byly živnosti vykonávány. Živnostenská práva však byla nadále ponechána všem živnostníkům, kteří z minulosti disponovali živnostenským oprávněním. Ačkoliv se řád týkal veškerého živnostenského podnikání (i obchodních jednání a služeb), bylo z něj vyňato státní podnikání, zemědělství, lesnictví, hornictví, výčep vlastních výrobků, železniční a silniční podniky, plavba po moři, námořní rybářství, literární tvorba, notářství, advokacie, lékařství, pojišťovnictví a mnoho dalších profesí.¹²⁰ Nový živnostenský řád obsahoval celkem devět hlav, jež řešily otázky: 1) rozdělení živností, 2) podmínek provozování živností, 3) nebezpečných provozů, 4) živnostenských práv a povinností, 5) trhů, 6) pracovněprávních vztahů, 7) živnostenských společenstev, 8) přestupků a trestů a 9) úřadů a odvolání.¹²¹

Živnosti byly oproti předchozímu období rozděleny pouze na dvě kategorie: svobodné a koncesované.¹²² První z nich mohly být provozovány pouze na základě ohlášení živnostenským úřadům, zatímco provozování druhé kategorie živností bylo podmíněno udělením zvláštního povolení. Podmínkou pro získání povolení pro koncesovanou živnost bylo podání písemné žádosti na příslušném živnostenském úřadě a prokázání své bezúhonnosti, spolehlivosti a způsobilosti pro provozování dané živnosti. Naproti tomu provozovat svobodnou živnost mohla každá svéprávná osoba s čistým pracovním rejstříkem bez rozdílu pohlaví pouze na základě ohlášení na úřadě. Zde zájemce před zahájením živnosti uvedl své jméno, stáří, bydliště, státní příslušnost, zvolené

---

¹¹⁸ V originále *Kaiserliches Patent vom 20. December 1859, womit eine Gewerbe-Ordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird* byl zveřejněn v říšském zákoníku. Podrobnou analýzu živnostenského řádu provedla ve své studii Květoslava Málková.

¹¹⁹ Jednalo se o Benátsko a Vojenskou hranici. MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 24.

¹²⁰ Jejich činnost byla ustanovena jinými zákony a předpisy. Tamtéž, s. 25.

¹²¹ Mimo to obsahoval živnostenský řád také dodatek o pracovních knížkách.

¹²² Mezi koncesované živnosti patřilo provozování tiskáren, knihkupectví, knihoven, čítáren, obchodů s uměním a hudebninami, provozování plaveckých živností na vnitrostátních vodách, přepravy lidí, drožkářství a další přepravy, nosičství a činnost poslíčků (nabízejících své služby na veřejných místech), kominičtví, činnost cídíčů stok, pohodnictví, stavitelství, zednictví, kamenictví, tesařství, puškařství a výroba zbraní či nábojů, výroba ohňostrojů a traskavin, hostinství a výčepnictví, vetešnictví a provoz zastaváren, výroba jedů a léčebných látek. Tento seznam mohl být ministerstvem vnitra upraven dle potřeby (pro jednotlivé okresy nebo celou zemi). MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 26.

podnikání a místo výkonu živnosti. Zákon umožňoval vykonávat více odlišných živností, zájemce je však musel ohlásit jednotlivě. Na základě oznámení byl vydán živnostenský list.¹²³ V případě nebezpečných provozoven narušujících klid a bezpečnost¹²⁴ museli živnostníci nejprve předložit úřadům jejich popis včetně plánů a nesměli zahájit jejich činnost bez předchozího získání povolení. Před jeho získáním byl prostřednictvím vyhlášky v obci veřejně oznámen záměr provozování nebezpečné provozovny, k čemuž mohla být podána námitka.

Co se týče živnostenských práv a povinností, museli provozovatelé svobodných živností ohlásit každou živnost zvlášť. V případě zřízení filiálního závodu nebo skladu byli povinni ohlásit tuto skutečnost jak v obci se svým sídlem, tak i v obci se zřízenou filiálkou. U koncesovaných živností bylo nutné nejprve získat povolení u nového úřadu. Pokud se živnostník bez pevného místa provozu přesunul do jiného okresu, byla založena nová živnost. Nemusel však získat nový průkaz o odborné způsobilosti. Živnostníci byli dále oprávněni dávat (i mimo obec působení) své výrobky do komise jiným živnostníkům. Stejně tak mohli provádět domluvené práce a dodávat své zboží na zakázku. Kromě trhů s sebou nesměli vozit žádné zboží určené přímo k prodeji. Muselo se jednat pouze o jejich vzorky.¹²⁵ Každý živnostník měl právo provozovat živnost prostřednictvím svého zástupce (náměstka) nebo ji pronajmout jiné osobě. Oba však museli pro provoz dané živnosti splnit předepsané podmínky. V případě úmrtí podnikatele musel stejné podmínky splnit také dědic či nový nástupce.¹²⁶ K odejmutí koncese nebo živnostenského listu mohlo dojít tehdy, když živnostník nesplnil některé zákonné náležitosti nutné k provozování živnosti. Živnostníci měli dále právo používat vnější označení svých provozoven.¹²⁷ Právo stanovení cen pro drobný prodej předmětů denní potřeby, práce kominíků, dovozců a místních posluhů mělo jen ministerstvo vnitra. Úřady mohly živnostníkům také naříditi

---

¹²³ Z výkonu živnosti byli vyloučeni řeholníci a duchovní, vojáci, zeměpanští úředníci a další osoby zaměstnané ve veřejné službě. Tamtéž.

¹²⁴ Jednalo se o tyto svobodné i koncesované živnosti: pohodnictví, výroba ohňostrojů, továrny na zápalné zboží, závody na umělá hnojiva, ložárny, svíčkárny, mydlárny, klihární, varny fermeže, kostí a na loužení krve, varny kostí, bělidla, stoupy, mlýny a palírny na kosti, dílny na vosková plátna, klasická bělidla, močidla a pazderny na len a konopí, dílny na střevové struny, zpracování arseniku, továrny na kyseliny a salmiak, závody na výrobu koksu, dehtárny, vápenky, sádrovny, koptárny, plynárny a plynojemy, sklárny, amalgamovny zrcadel, cihelny, pece na různé hliněné zboží, cukrovary, továrny na různé chemické zboží, olejárny, koželužny, jatky, závody na čištění skvrn, hutní závody, kovárny a závody poháněné vodní silou. Tamtéž, s. 27.

¹²⁵ Z těchto omezení byly vyjmuty předměty denní potřeby, jakými bylo mléko, máslo, ovoce, zelenina, květiny či dřevo. Tamtéž, s. 28.

¹²⁶ Podnikání na základě staré koncese či živnostenského listu bylo povoleno pouze vdovám a nezletilým dědicům. Tamtéž, s. 28.

¹²⁷ Zemské úřady mohly udělit oprávnění užívat na štítě a pečeti firmy císařského orla a označení „c. k. privilegovaný závod“ podnikům, které prokázaly své zásluhy na rozvoji národního průmyslu a obchodu. Tamtéž, s. 29.

povinné držení zásob předmětů denní potřeby a dohlédnout (u maloprodeje a výčepnictví) na zjevné označení cen. Zároveň nesměli řezníci, pekaři a kominíci libovolně přerušit výkon živnosti bez řádného nahlášení úřadům.¹²⁸

Nový řád také umožňoval všem živnostníkům účastnit se veškerých výročních trhů, veletrhů a lázeňských trhů, na kterých mohli nabízet své zboží a výrobky. Výjimku tvořily výrobky koncesovaných živností, které mohli prodávat pouze oprávnění koncesovaní živnostníci. Pro prodej potravin a surových plodin, hospodářského nářadí (pro venkovské obyvatelstvo) a běžných předmětů denní potřeby byly určeny týdenní trhy. Výrobky jiné povahy směli na těchto trzích prodávat pouze místní živnostníci, kteří je sami vyrobili. V případě, že místní živnostníci nenabízeli určitý druh výrobků, mohl zemský politický úřad dovolit jejich prodej cizím živnostníkům. Podrobnosti včetně místních zvyklostí pak určoval tržní řád obce.¹²⁹

Živnostenská legislativa upravovala také pracovněprávní vztahy mezi živnostníky, jejich pomocníky a učni. Pomocníci byli ze zákona pouze tovaryši, kupečtí mládenci a tovární dělníci. Až na výjimky (obchodní mládence) museli disponovat pracovní knížkou,¹³⁰ kterou předkládali živnostníkům při žádosti o práci. Pokud byl zaměstnán, musel být vůči svému zaměstnavateli poslušný, věrný, uctivý a v záležitostech živnostenských poměrů také mlčenlivý. Zároveň měl dodržovat zásady dobrého chování a své pracovní povinnosti. Na druhou stranu měl právo na mzdu, slušné zacházení ze strany zaměstnavatele a v případě vystoupení z pracovního poměru také na pravdivé vysvědčení. Dále jim bylo v zákoně vysloveně zakázáno zachovávat po staletí problematické „modré pondělky“, pracovat na vlastní účet nebo pracovat u jiného živnostníka bez svolení svého zaměstnavatele. Stejně tak pomocníci měli zakázáno stávkovat.

Živnostenský řád dále upravoval vypovězení pracovního svazku a zabýval se problematikou učňů. Za ně byli považováni všichni, kteří vstoupili k živnostníkovi do zaměstnání z důvodu praktického vyučení se živnosti. Nezletilé učně mohl mít pouze živnostník, který byl bezúhonný a dosáhl věku 24 let. Do učení byli chlapci i dívky přijati na základě smlouvy, která upřesňovala výuční dobu a jiné podrobnosti. Učňové byli stejně jako pomocníci povinni chovat se ke svému živnostníkovi poslušně, věrně, pilně, slušně

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 29.

¹²⁹ Pracovněprávní vztahy upravoval kromě živnostenského řádu také občanský zákon. Tamtéž, s. 29.

¹³⁰ Živnostenský řád obsahoval dodatek určující přesnou podobu pracovních knížek.

a mlčenlivě. Jednalo-li se o nezletilou osobu, podléhala také domácí kázní daného živnostníka. Zákon upravoval také učební svazek, jeho přerušeni a ukončení.¹³¹

Součástí nového živnostenského řádu bylo zavedení živnostenských společenstev¹³² a nařízení vztahující se k přestupkům a trestům. Porušení živnostenského řádu bylo trestáno důtkami, peněžitými tresty do výše 400 zlatých a vazbou do tří měsíců odnětí svobody. Při udílení trestů měly být brány v potaz všechny přitěžující i polehčující okolnosti, přičemž u živnostníků byly preferovány peněžité tresty, zatímco u pomocníků a učedníků tresty odnětí svobody. Pro živnostníka však byla nejtěžším trestem ztráta práva mít učně a odnětí živnostenského oprávnění.¹³³

Jako poslední upravoval nový živnostenský řád (1859) vymezení podřízenosti živnostníků jednotlivým úřadům a stanovoval postup pro odvolání. Jednalo se o okresní úřady (první instance), zemské úřady (druhá instance) a ministerstvo vnitra (třetí instance).¹³⁴ Tím skončil výčet hlavních nařízení nové živnostenské legislativy, jež odstartovala období ekonomického liberalismu.

1.3 OBDOBÍ 1860–1914

Po přijetí živnostenského řádu s účinností od roku 1860 nastalo v monarchii období ekonomického liberalismu, jež mělo zásadní dopad na všechny živnostníky.¹³⁵ Kroměříž měla v roce 1869 celkem 9 918 obyvatel,¹³⁶ z nichž přibližně polovina patřila do skupiny produktivních osob.¹³⁷ Dle údajů ze socio-profesního výzkumu Vojtěcha Hyánka mělo být

---

¹³¹ Živnostenský řád obsahoval také zvláštní pravidla pro podniky zaměstnávající více než 20 dělníků a stanovoval pravidla pro zaměstnávání dětí v továrnách. Tamtéž, s. 29–32.

¹³² O vzniku živnostenských společenstev viz dále (kapitola *Živnostenská společenstva*).

¹³³ Živnostenské oprávnění mohl živnostník ztratit buďto následkem jiné trestné činnosti nebo opakovaným porušováním živnostenského řádu. Právo mít učně ztratil živnostník v případě, že s ním špatně nakládal. Tamtéž, s. 34–35.

¹³⁴ Od roku 1861 bylo třetí nejvyšší stolicí nově ustanoveno ministerstvo obchodu a národního hospodářství. Tamtéž, s. 35–35.

¹³⁵ O obecném vývoji v českých zemích v letech 1860–1914 více v BOROVIČKA, M. a kol: *Velké dějiny* XII.a, s. 394–469 a BOROVIČKA, M. a kol: *Velké dějiny* XII.b, s. 276–370. O vývoji Moravy více v JANÁK, J.: *Dějiny Moravy* 3/1, s. 39–299, a MALÍŘ, Jiří – ŘEPA, Milan: *Dějiny Moravy*. Díl 3/2. *Morava na cestě k občanské společnosti* (dále jen *Dějiny Moravy* 3/2). Brno 2018, s. 115–260.

¹³⁶ V roce 1849 došlo ke sloučení dříve samostatných částí s městem, čímž Kroměříži narostl počet domů a obyvatel. BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek 6. *Okresy Přerov, Hranice, Kroměříž* (dále jen *Historický místopis* 6). Ostrava 1978, s. 199.

¹³⁷ V tabulce socio-profesního výzkumu sčítacích operátů bylo součtem uvedeno 9 925 obyvatel. Produktivními osobami bylo pracující či jinak výtěžné obyvatelstvo. HYÁNEK, V.: *Komunální politika*, s. 21–24. V roce 1870 se Kroměříž stala statutárním městem. Město působilo jako živnostenský úřad první

v živnostech zaměstnáno 2 646 osob, což představovalo 27 % celkového počtu obyvatel a téměř polovinu (49 %) produktivního obyvatelstva.¹³⁸ Jednalo se jak o živnostníky, tak i o jejich zaměstnance a placené úředníky. Samostatných živnostníků bylo ve městě na 621. Tvořilo je 183 obchodníků,¹³⁹ 18 živnostníků stavebních a uměleckých oborů, 96 živnostníků zpracovávajících kov, kámen a dřevo, 74 živnostníků potravinářského, tabákového a chemického oboru, 75 živnostníků podnikajících v tkalcovství, 120 živnostníků kožedělného, papírenského či jiného oboru, 55 živnostníků ostatních oborů a 41 osob zabývajících se dopravou. Ve všech těchto živnostech bylo zaměstnáno jako pomocná síla 1 915 pracovníků, tedy 35 % produktivního obyvatelstva a 19 % z celkového počtu všech obyvatel města. Z výše uvedených dat tak vyplývá, že si Kroměříž v prvním desetiletí sledovaného období stále držela silný řemeslnický charakter.¹⁴⁰

Po krachu vídeňské burzy roku 1873 následovala hospodářská krize, která ukončila období ekonomického liberalismu. Předchozí systém byl nahrazen státním intervencionismem v sociální i ekonomické oblasti.¹⁴¹ Obecně živnostníci spatřovali příčinu zhoršující se krize v přílišné živnostenské svobodě a s ní spojenými problémy, díky kterým nedokázali konkurovat továrnám.¹⁴² Statistický dopad hospodářské krize lze vysledovat i v případě Kroměříže. Dle sčítání lidu z roku 1880 žilo v Kroměříži celkem 11 816 obyvatel,¹⁴³ z nichž polovinu stále tvořily produktivní osoby. Oproti předchozímu období nebyly ve sčítacích arších uvedeny podrobnější informace o složení socio-profesní skladby obyvatel. Víme, že v tomto roce bylo provozováno na 721 samostatných živností, které byly složeny z 204 obchodníků a 517 ostatních živnostníků včetně řemeslníků

---

instance. HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 303–304 HYÁNEK, V.: *Komunální politika*, s. 37–42.

¹³⁸ Ve stejné skupině figurovali také továrníci, ačkoliv první větší průmyslové podniky byly v Kroměříži založeny právě roku 1869: rolnický akciový cukrovar, sladovna Haná a plynárenská společnost. Na ně navázaly další podniky, jakými byla továrna na obuv Färber (1873), strojírna a slévárna Lorenz (1877), továrna na uzeniny Simon (1878) a další. BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis 6*, s. 211–214.

¹³⁹ Nejvíce obchodů (2/3) bylo provozováno v historické části Kroměříže (vnitřním městem), nejméně na předměstí. Výjimku tvořilo Židovské město s polovinou obchodů. HYÁNEK, V.: *Komunální politika*, s. 22.

¹⁴⁰ Agrární charakter města byl tvořen pouze 9 % všech obyvatel (17 % produktivních osob) soustředěných zejména na jednotlivých předměstích. Tamtéž, s. 21–24. Silný vliv na opožděném industriálním vývoji města mělo zejména vybudování železnice až roku 1880. I přes tento neúspěch město stavělo na značce „Hanácké Athény“, které přitahovaly zejména studentstvo a inteligenci FASORA, Lukáš: „Kozánkova“ Kroměříž v síti moravských měst (dále jen *Kozánkova Kroměříž*). In: Osobnost a město. Úloha osobnosti v rozvoji měst na Moravě v 19. století a první polovině 20. století. Kroměříž 2020, s. 22–28.

¹⁴¹ O hospodářských dějinách více v JAKUBEC, Ivan – JINDRA, Zdeněk: *Dějiny hospodářství Českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2006; nověji JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan a kol.: *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha 2015. Podrobněji o hospodářských dějinách Moravy například JANÁK, J.: *Dějiny Moravy 3/1*, s. 45–56.

¹⁴² MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 38.

¹⁴³ BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis 6*, s. 211.

a malého počtu továrníků.¹⁴⁴ V jejich obchodech, dílnách, nejrůznějších provozovnách a výrobních podnicích bylo zaměstnáno dohromady 2 706 osob tvořících 47 % produktivního obyvatelstva a 23 % celkového počtu obyvatel.¹⁴⁵ Během jedné dekády poklesl v Kroměříži průměrný počet živností o 2 %. Relativně mírné snížení lze přisuzovat pevně zakotvené pozici živnostníků na místním trhu a absenci větší tovární konkurence, představující hrozbu zejména ve velkých průmyslových městech.

Další zásadní změny v živnostenské otázce nastaly v osmdesátých letech 19. století. Dlouhodobě nepříznivou situaci živnostenského stavu částečně napravila novelizace živnostenského řádu v roce 1883. Přinesla nové rozdělení živností, kdy k původním svobodným a koncesovaným přibyla nová kategorie řemeslných živností.¹⁴⁶ Zároveň byly upraveny podmínky pro získání živnostenského oprávnění a stanoven konkrétní postup vzniku nových živnostenských společenstev. Poprvé se v legislativě objevil také pokus o ochranu života a zdraví zaměstnanců a snaha chránit obchodní a výrobní značky. Přestože novelizace zákona přinášela pozitivní změny, neřešila všechny problémy živnostenské otázky. O dva roky později (1885) vyšla druhá novelizace zaměřující se zejména na dlouhodobě problematické pracovněprávní vztahy. Nově bylo zavedeno například omezení pracovní doby, bezpečnost práce, přestávky v práci, vzdělávání učňů a nezletilých pomocníků, ukončení pracovního poměru, vyplácení mezd a povinné zaměstnanecké pojištění.¹⁴⁷

V této době založili kroměřížští živnostníci na podporu svých zájmů vlastní živnostenské hnutí. První kroky k založení občanské organizace živnostníků byly podniknuty v roce 1886. Snahy Kroměřížanů se naplnily následujícího roku (1887), kdy

---

¹⁴⁴ Dle statistik obchodních a živnostenských komor mělo být v Kroměříži roku 1880 celkem 747 živnostníků s 1 685 pomocníky a 285 učňů. *Statistik der Industrie Mährens*. Brünn 1883, s. 143. Nepřesný počet živností uvádí například SEGETH, Alois: *Okresní hejtmanství kroměřížské*. Kroměříž 1888, s. 10.

¹⁴⁵ HYÁNEK, V.: *c. d.*, s. 26–27.

¹⁴⁶ Jednalo se o bednáře, brašnáře, řemenáře, výrobce bičů, čepičáře, sedláře a výrobce postrojů, cukráře a koláčníky, čalouníky, hodináře, hřebenaře, výrobce vějířů, řezbáře kostí, jircháře, kadeřníky, holiče a vlásenkáře, kamnáře, kartáčníky, klempíře, koláře, košíkáře, kotláře, kováře, kováře drobných věcí, nožíře, kovolitce a cínaře, koželuhy, kožešníky, krejčí, malíře pokojů, jemné mechaniky a optiky, natěrače a lakýrníky, obuvníky, pasíře a bronzíře, pekaře, perníkáře a voskáře, platnéry, pokrývače taškami a brídlíci, pozlacovače, prýmkáře, rukavičkáře a bandážisty, řezníky, kočárové sedláře, síťáře a pletaře mřížek, sklenáře, výrobce slunečníků a deštníků, soustružníky a řezbáře mořské pěny, dýmkaře, truhláře, výrobce nejrůznějších hudebních nástrojů, uzenáře, zámečníky, zlatníky, stříbrníky a klenotníky, zlatotepece, stříbrotepece a kovolitce. Postupem času k nim přibýly i další živnosti. MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 42–43.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 39–40. Z živnostenských společenstev byli vyňati průmyslníci (továrníci), čímž získala živnostenstva řemeslnicko-živnostenský charakter. HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 288.

vznikla *Živnostensko-řemeslnická beseda v Kroměříži*.¹⁴⁸ Po změně v jejím vedení roku 1892 začalo mít hnutí vyšší ambice. Ve své činnosti předběhlo i dříve založené spolky v jiných městech (například Olomouci a Prostějově) a rozšířilo pole své působnosti na hájení živnostenských zájmů na území celé Moravy.¹⁴⁹ Tím se Kroměřížané dostali do popředí zemského živnostenského hnutí. Během svého působení uspořádalo hnutí několik významných událostí překračujících regionální rámec.¹⁵⁰ Například v roce 1897 byl uskutečněn živnostenský sjezd v Kroměříži, kterého se účastnili zástupci 81 společenstev z celé Moravy. Výsledkem snah ujednaných na sjezdu bylo mimo jiné založení Zemské jednoty živnostenských společenstev se sídlem v Brně. Tohoto záměru se podařilo dosáhnout následujícího roku (1898) díky zásadnímu přispění kroměřížských živnostníků. Roku 1903 se v Kroměříži uskutečnil další významný živnostenský sjezd, který se stal mezníkem v dějinách celého živnostenského hnutí na Moravě. Na sjezdu proběhl smír mezi dvěma tehdy paralelně existujícími směry (zemskou jednotou a ústředním spolkem) za účelem posílení a jednotnosti živnostenského stavu na Moravě. Výsledkem sjezdu byl tříbodový živnostenský program požadující reformu živnostenského řádu, vytvoření přijatelných podmínek pro čerpání maloživnostenských úvěrů u peněžních ústavů a uzákonění pojištění pro živnostníky a dělníky.¹⁵¹

Obecně mezi živnostníky stále převládala nespokojenost. I nadále se obávali konkurence v podobě tovární výroby, kritizovali nedostatečné vzdělávání učedníků a snažili se zpřísnit proces povolování řemeslných živností. V tomto období bylo přijato několik zákonů a novelizací živnostenského řádu (1895, 1897, 1902, 1905), které například zaváděly nedělní a sváteční klid nebo upřesňovaly poměry mezi učedníkem a mistrem zejména v otázkách povinné školní docházky a výuční doby. V roce 1907 vyšla poslední

---

¹⁴⁸ První valná hromada kroměřížských živnostníků zasedla ještě na konci stejného roku v místnostech Měšťanského nadsklepí v Kroměříži. Do besedy se tehdy přihlásilo celkem 48 členů. Prvním předsedou se stal Tomáš Kvasnička, místopředsedou Jan Zapletal a jednatelem Antonín Zavřel. Spolková místnost besedy se nacházela v kavárně Slávie. *Třicet let práce živnostnictva (1887–1917)*, Haná, č. 284, 29. 12. 1917, s. 1. Beseda se poté transformovala v Živnostensko-průmyslovou jednotu markrabství Moravského v Kroměříži. MAREK, P.: *K počátkům*, s. 62.

¹⁴⁹ *Třicet let práce živnostnictva (1887–1917), pokračování*. Haná, č. 285, 30. 12. 1917, s. 1.

¹⁵⁰ Kroměřížské živnostenské hnutí se zasloužilo například o konání jubilejních hospodářsko-průmyslových výstav v Kroměříži v letech 1891 a 1908. Zejména druhá jmenovaná výstava sklídila největší ovace. Její patronát převzal následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand d'Este, který se jí sám také zúčastnil. ORDEL, Rudolf – LORENZ, Gustav: *Obraz a konečný výsledek jubilejní všeobecné hospodářsko-průmyslové výstavy roku 1908 v Kroměříži*. Kroměříž 1910; STRÍŽOVÁ, Jitka: *Jubilejní výstava v roce 1908*. Muzejní noviny, 1988, s. 2.

¹⁵¹ MAREK, P.: *K počátkům*, s. 61–68. Kroměřížští živnostníci se měli zasadit o změnu živnostenského řádu, který následně platil až do konce sledovaného období. *Třicet let práce živnostnictva (1887–1917), pokračování*. Haná, č. 285, 30. 12. 1917, s. 1. Více v *1898–1903. Jubileum živnostenské práce na Moravě 1923*. Brno 1923. O dalším vývoji a politizaci živnostenských snah více v MAREK, P.: *Ještě k počátkům*, s. 20–25.

velká novelizace živnostenského řádu, která dotvořila živnostenskou legislativu do konce sledovaného období. Na rozdíl od původního živnostenského řádu z roku 1859 vycházela mnohem více vstřícně maloživnostníkům. Zavedená živnostenská svoboda, která byla po dlouhá léta terčem kritiky, byla nakonec omezena. Naproti tomu se posílení dočkala problematická ochrana zaměstnanců. Novelizace dále zaváděla povinnou učednickou zkoušku u řemeslných živností, možnost mistrovské zkoušky a upřesňovala také přestupky a tresty. Svým obsahem se živnostenská legislativa značně přiblížila původnímu cechovnímu systému, který byl před necelým půl stoletím zrušen.¹⁵²

Jaký byl stav živnostenské otázky v Kroměříži na konci sledovaného období? Dle sčítání lidu z roku 1910 obývalo město na 15 334 obyvatel, které doplňovala vojenská posádka složená z 1 194 mužů.¹⁵³ Dle zvláštního obchodního adresáře (1911) bylo obyvatelům Kroměříže k dispozici na 1 175 živností zabezpečujících potřeby města i jeho okolí. Odečteme-li od nich advokacii, notářství, babictví, lékařství, pohřební ústavy, pojišťovací společnosti nebo poskytování výuky tance, zůstane celkem 1 113 živností tvořených jak maloživnostníky, tak většími průmyslovými podniky.¹⁵⁴

Nejpočetnější skupinou byly tradičně obchody tvořící 20 % (219) uvedených živností. Kroměřížští obchodníci nejčastěji nabízeli smíšené zboží (35), střížené zboží (27) nebo lahvová piva (25). Nechyběly zde ani obchody s předměty denní potřeby a rolnickým zbožím, potravinářskými výrobky, obuví, oblečením, hudebními nástroji či obrazy, časopisy, zbraněmi nebo náhrobními kameny a rakvemi. Druhou nejpočetnější maloživností ve městě bylo tradičně vysoce zastoupené obuvnictví (82), dále pak krejčovství (76) rozdělené na dámské a pánské a pohostinství s výčepnictvím (63), představující dohromady 20 % živností. Zbýlých 60 % živností bylo rozprostřeno mezi rozmanitou škálou poskytovaných služeb a výroby produktů. Ve městě bylo k dispozici kromě výše zmíněných hostinců také několik hotelů, kaváren a vináren. K péči o zevnějšek zase sloužila četná holičství, kadeřnictví nebo lázně. Ve městě nabízela své služby také celá řada řemeslníků různých oborů. Skupinu nejméně zastoupených maloživnostníků tvořil pouze jeden hřebenář, pasíř, kotlář, kovolitec, rukavičkář, sítař, varhanář, civilní inženýr nebo pohodný.

---

¹⁵² V následujících letech (1910–1911) byly ještě vydány méně podstatné novelizace. MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 39–42.

¹⁵³ BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis 6*, s. 211.

¹⁵⁴ Je nutné brát v potaz, že jedna osoba mohla vykonávat vícero živností, případně se mohlo jednat o větší průmyslový podnik. V adresáři není bohužel uveden počet zaměstnanců (dělníků), který by sloužil ke srovnání počtu produktivních osob ve městě. PITHART, J. – POVONDRÁ, V.: *c. d.*, s. 82–100.

Profese	Počet	Profese	Počet
advokacie	11	obchod s obuví	5
babictví	11	obchod s peřím	1
barvířství	2	obchod s pleteným zbožím	10
bednářství	10	obchod s rakvemi	3
cihlářství	5	obchod s uhlím	6
civilní inženýrství	1	obchod se semeny	8
cukrářství a obchod s cukrovinkami	21	obchod se sklem a skleněným zbožím	4
čalounictví a dekoratérství	5	obchod se střiženým zbožím	27
čištění a přípravování střev	3	obchod se sukmem	4
dlaždičství	2	obchod se svícemi	2
drogérie	2	obchod se šicími stroji	4
drůbežnictví	1	obchod se zbraněmi	2
dýmkařství	2	obuvnictví	82
elektrotechnika	4	optiky	2
fotografické služby	5	ovocnářství a zelinářství	35
galanterie	19	papírnictví	5
hodinářství	6	papučářství	7
holičství, kadeřnictví a vlásenkářství	16	pasířství	1
hoteliérství	7	pekařství	18
hračkářství	5	pilníkářství	1
hrstnictví	12	pivovary	2
hřebenářství	1	plakátovací ústav	1
chemické čistírny	4	podnikatelství betonových staveb	4
instalatérství	5	pohodnictví	1
kamenictví	3	pohostinství a výčepnictví	63
kamnářství	4	pohřební ústavy	1
kartáčnictví	3	pojišťovací společnosti	15
kavárny	4	pokrývačství	4
klempířství	5	povoznictví (fiakři a drožkáři)	32
kloboučnictví	11	pozlatnictví a okrašlovačství	2
knihařství	5	prádelny a žehlírny	5
knihkupectví	3	prodej koňských uzenin	5
knihtiskařství	3	provaznictví	3
kolářství	5	puškařství	4
kominictví	2	realitní kanceláře	4
konzervace zeleniny	1	rukavičkářství	1
košíkářství	3	řezbářství	2
kotlářství	1	řeznictví	29
kovářství a podkovářství	5	sedlářství a řemenářství	5
kovolitectví	1	sítářství	1
koželužství	2	sklady piva	3
kožešnictví	4	sklenářství	7
kramářství	22	sladovny	2
krejčovství dámské	33	slévárny a továrny na benzínové motory	1
krejčovství mužské	43	smíšené obchody (kupectví)	35

květinářství	6	sochařství	3
lakýrnictví	5	soustružnictví	4
lázně	2	speditérství	4
lékárny	3	zprostředkování služeb	4
lékařství	25	stavební potřeby	2
loterní sběrna	1	stavitelství, zednictví a stavebnictví	15
malířství písma	5	stojní pletení	7
malířství pokojů	9	stolařství	19
mechanické závody	5	strojní válení prádla	2
mlýny	1	taneční mistři	1
modistika	6	tesařství	2
mydlářství	1	trafiky	19
natěračství	9	uzenářství	3
notářství	1	varhanářství	1
nožičství	3	vetešnictví	4
obchod s bavlnou	2	vinárny a obchody s vínem	7
obchod s časopisy	6	voskařství a perníkářství	1
obchod s devocionálemi	1	výčep lihovin	37
obchod s dobyt看em	9	výroba a prodej nábytku	4
obchod s dřívím	7	výroba cementového zboží	4
obchod s hliněným zbožím	2	výroba krajkových ozdob	1
obchod s hudebními nástroji	2	výroba lihovin	8
obchod s krátkým zbožím	13	výroba obuvi a svršků	3
obchod s kůžemi a obuvnic. zbožím	3	výroba sodové vody	4
obchod s lahůdkami	3	zahradnictví	9
obchod s lahvovým pivem	25	zámečnictví	9
obchod s máslem	10	zařizování plyno-, vodo- a bleskovodů	4
obchod s módním zbožím	9	závody s konfekčním zbožím	7
obchod s moukou a mlýnskými výrobky	5	zlatnictví	6
obchod s náhrobními kameny	3	zvěrolékařství	2
obchod s obilím a plodinami	5	zvěřinářství	4
obchod s obrazy	3	železářství	3

Tabulka 8: Zvláštní obchodní adresář města Kroměříže z roku 1911

Po období let 1860–1914 tvořili živnostníci významnou část obyvatel Kroměříže. Díky zpomalenému industriálnímu vývoji a absenci velkých průmyslových podniků si Kroměříž i nadále zachovala svůj typický řemeslnicko-agrární charakter. Ačkoliv zastoupení živnostníků v komunální politice bylo spíše zanedbatelné,¹⁵⁵ výrazněji se Kroměřížané podíleli na zlepšení živnostenské otázky na regionální i zemské úrovni.

¹⁵⁵ O významu živnostníků a řemeslníků v komunální politice Kroměříže v letech 1861–1912 viz HYÁNEK, V.: *Komunální politika*, s. 43–79.

Z hlediska procentuálního podílu živností jejich počet nikdy nepřekročil hodnotu 6 % z celkového počtu městské populace.¹⁵⁶ Mírný pokles (6,1 %) v roce 1880 mohl být způsoben především hospodářskou krizí, zatímco mírné zvýšení (6,7 %) roku 1910 mohlo být odrazem pozvolna se zlepšujících poměrů živnostníků.¹⁵⁷

Rok	Domy	Obyvatelé	Živnosti
1869	766	9 918	621
1880	891	11 816	721
1910	1 317	16 528	1 113

Tabulka č. 9: Přehled domů, počtu obyvatel a živností v Kroměříži v letech 1869–1910

Historické prameny dovolují podrobnější pohled na otázku konkrétního složení všech kroměřížských živností. Během zkoumaného období (1869–1914) bylo ve městě ohlášeno celkem 2 464 nových živností. Byly tvořeny 166 samostatnými kategoriemi zapsanými v živnostenském rejstříku.¹⁵⁸ Nejčastěji si obyvatelé Kroměříže otevírali obchody, které představovaly 32 % (789) z celkového počtu všech živností.¹⁵⁹ Na druhém místě se umístilo pohostinství s 11 % (276) nových hostinských živností. Zbýlých 57 % živností bylo rozprostřeno do ostatních oborů, a to nejvíce do obuvnictví (221), krejčovství (115), řeznictví (69) a pekařství (64). Naproti tomu bylo ve městě otevřeno pouze jednou například cvočkářství, vatařství, knihkupectví, koželužství, parfumerie, sklad jedu, konzervárna na zeleninu, zastavárna nebo výroba deštníků a slunečníků.

¹⁵⁶ Na 100 obyvatel tak připadalo šest živností zabezpečující jejich potřeby.

¹⁵⁷ O obecném vývoji včetně proměny struktur více v HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří: *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropy* (dále jen *Zrod velkoměsta*). Praha-Litomyšl 2020.

¹⁵⁸ Živnostenský rejstřík uváděl záznamy také o advokátech (8), lékárnách (12), pohřebních ústavech (2), zprostředkování služeb (2) a výuce tance (1). Tyto profese nebyly do výzkumu zahrnuty. SOkA KM, fond A-9, inv. č. 31.

¹⁵⁹ Tyto obchody byly vedeny v 65 samostatných kategoriích. Patřily k nim obchody s americkými citery a řetízkovými hodinkami, bavlnou na pletení a bavlněným zbožím, brambory, ječmenem a kukuřicí, cementem a stavebními potřebami, cukrovinkami, dobyt看em, držkami, dřevem a stavebními potřebami, dřevěnými kuchyňskými potřebami, galanterií, hotovými šaty, chlebem a pečením, jízdním i obyčejným ovocem, kalendáři, koňmi, koňskými uzeninami, kostmi, krátkým zbožím, kůžemi, lahůdkami, lahvovým pivem a lihovinami včetně kořalek a likérů, máslem, mlékem, módním zbožím, moukou, mýdlem, nábytkem, nádobním včetně porcelánového, kamenného a hliněného, nitěmi a stuhami, obilím, obrázky svatých a růženci, obuví, octem, papírem, pící, polotovary, potravinami (hrstnictví), prádlem, rybami, sádkou, slámou, smíšeným zbožím a petrolejem, stříženým zbožím, sukнем, svíčkami a mýdlem, šicími stroji, tvarůžkami, uhlím, vápnem, věnci a pohřebními potřebami, vlněným a bavlněným zbožím včetně vlněných přikrývek, uměleckými květinami, voskem, železem a zbraněmi či zvěřinou a krámy (kramářství).

Živnost	Počet	Živnost	Počet
barvířství	6	pasířství	2
bednářství	19	pekařství	64
cihelny	6	perníkářství a voskařství	11
cínařství (konvářství)	1	pilníkářství	5
cukrářství	22	pivovary	5
cvočkářství (hřebíkářství)	1	plakátovací a anonční ústavy	2
čalounictví	10	pokrývačství	10
dlaždičství	4	postřihovačství	1
dodavatelství plynu	1	povoznictví	13
drogerie	4	pozlatnictví a okrašlování	6
drožkářství	11	provaznictví	11
dýmkařství	2	půjčovny mlátiček	1
fotoateliéry	6	punčochářství a mechan. pletení	11
hodinářství	18	puškařství	7
holičství	31	rukavičkářství	3
hostince	276	řemenářství	12
hrnčířství	5	řeznictví	69
hřebenářství	2	sedlářství	12
jirchářství	5	sítařství	3
kamenictví	7	sklad jedu	1
kamnářství	4	sklad knih a obchod	5
kavárny	8	sklenářství a obchod se sklem	17
klempířství	17	sochařství	10
kloboučnictví	24	soustružnictví	12
knihářství	15	stáčení piva	3
knihkupectví	1	stavitelství	24
knih tiskárny	7	stolařství	55
kolářství	13	strojířny a slévárny	1
kominiectví	5	štetkářství a kartáčnictví	16
komisionářství	1	švadleny	24
konzervárna zeleniny	1	tesařství	3
košíkářství	4	tkalcovství	13
kotlářství	2	uzenářství	21
kovářství a podkovářství	20	vatařství	1
kovolitectví	2	vetešnictví	11
koželužství	1	výroba hudebních nástrojů	3
kožešnictví	13	výroba deštníků a slunečníků	1
kramářství	76	výroba kořalky a likérů	24
krejčovství	115	výroba papučí	32
lázeňství	5	výroba sladu	1
malířství pokojů a dekorací	24	výroba sodové vody	2
mechanici	1	zahradnictví	6
moditsky	12	zámečnictví a strojnictví	21
nálev vína stojícím hostům	2	zastavárny	1
natěračství	22	zednictví	3

nožířství	6	zelinářství	35
obchody	713	zlatnictví	8
obuvnictví	221	zřizování elektřiny	5
ostatní	72	zřizování plynovodů a vodovodů	2
pachtýřství	5	zvěrolékařství (bez vzdělání)	3
parfumérie	1	žehlírny na prádlo a čištění šatů	3

Tabulka č. 10: Přehled nových živností v Kroměříži v letech 1859–1914

Z uvedeného výčtu lze dedukovat, že se složení kroměřížských živností oproti předchozímu období razantně nezměnilo. Ačkoliv mezi živnostmi najdeme některé moderní průmyslové podniky, svým počtem byly v menšině. Z toho mohly čerpat zbylé živnosti a řemesla potvrzující výše zmíněný charakter Kroměříže, která se stále silněji diferencovala od nedalekých (Přerov, Prostějov) i vzdálenějších (Olomouc, Brno) rychle se rozvíjejících průmyslových center.¹⁶⁰ Naproti tomu byla stále největším a nejrozvinutějším městem regionu a počtem obyvatel se řadila mezi nejlidnatější města Moravy i českých zemí. Zároveň byla Kroměříž místem, kde bylo možné pořídit od místních živnostníků a řemeslníků rozmanitý sortiment nejrůznějšího zboží a služeb.

---

¹⁶⁰ Nedostatečný rozvoj průmyslu si uvědomovali sami Kroměřížané. Příčinu spatřovali v nedostatečném kapitálu i nízké podnikavosti obyvatel. *Nové průmyslové závody v Kroměříži*. Velehrad, č. 12, 20. 3. 1898, s. 4.

2. CECHOVNÍ KORPORACE

Cechovní korporace byly povinnou organizací řemeslníků stejné či podobné profese,¹⁶¹ jejíž nejstarší zmínky sahají v českých zemích do konce 12. století.¹⁶² Přestože se jednalo o původně středověké korporace, důležitou roli hrály po celý raný novověk. Díky svému charakteru se řadily mezi nejdůležitější městské korporace,¹⁶³ které plnily především ekonomickou roli postavenou na výrobním monopolu. Počet členů jednotlivých cechů byl omezen, což vedlo k ochraně před konkurencí a k nastolení jednotné kvantity i kvality řemeslných výrobků.¹⁶⁴

V rámci cechu si jeho členové vytvářeli do určité míry vlastní samosprávu, měli kodifikované normy, společné znaky, symboly a další způsoby sounáležitosti. Kodifikovanými normami byla nařízení v podobě cechovních artikulů, jež vyplývaly z městského práva a cechům byly potvrzovány nejprve městskou radou, vrchností a později panovníkem prostřednictvím centrálních zemských úřadů. Původně středověký systém, nehledě na motivace a důvody jeho vzniku, přetrval až do druhé poloviny 19. století. Přestože cechy čelily zejména na konci své existence silné kritice, nelze jim upřít, že se jednalo o korporace překračující svůj primární účel. Povinné organizace řemeslníků zastávaly také důležité správní, reprezentační, náboženské a sociální funkce.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Z evropského hlediska lze cechy obecně chápat jako „trvalou, obvykle místní organizaci lidí stejné profese nebo živnosti (obchodu) či kombinaci stejných povolání, jež je uznávána místní, regionální nebo centrální správou. Jejím nejdůležitějším, ale rozhodně ne jediným účelem je obrana a udržení práv na obchodní monopol s ohledem na spoluobčany a vnější konkurenci.“ LUCASSEN, J. – DE MOOR, T. – ZANDEN, J. L. van (eds.): *c. d.*, s. 6.

¹⁶² O nejstarším vývoji cechovních korporací v českých zemích nejnověji v SMRŽ, J.: *c. d.*, s. 55–87.

¹⁶³ Samotná města byla svými ekonomickými a sociálními zájmy korporací, tedy společenstvími, jež se dobrovolně podřizovalo právním normám. Měšťané se cítili být součástí městské obce, která představovala jeden velký organismus. Měšťané zároveň tvořili pouze plnoprávnou část obyvatel města, jimž bylo uděleno městské právo. Richard van Dülmen tvrdí, že „měšťanské právo zahrnovalo především měšťanský způsob života, který musel být ke cti rodině, stavu a městu“, což odpovídalo praxi, během níž byl městskou radou přijímán mezi měšťany v zásadě člověk schopný doložit osobní svobodu, bezúhonný s poctivým původem a schopný komunikovat v jazyce městské obce. DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). II., Vesnice a město* (dále jen *Kultura II*), s. 81.

¹⁶⁴ Ačkoliv měly cechy fakticky omezující charakter, cechovní forma řemeslní výroby odpovídala podmínkám středoevropského hospodářství především dlouhého 16. století. Cechy zásobující místní trh vyhovovaly podnikatelským aktivitám vrchnosti. BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých*, s. 370–371.

¹⁶⁵ O ceších jako městské korporaci více v SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 31–35; BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých*, s. 366–373. Na příkladu pražských cechů více v SMRŽ, J.: *c. d.*, s. 53–105.

2.1 ZA ČASŮ ROZVOJE A ÚPADKU (VÝVOJ KORPORACÍ)

K zakládání prvních cechovní korporací v rezidenční Kroměříži došlo až v průběhu první poloviny 16. století. Nejstarší řemeslný cech měl být založen roku 1537. Jednalo se o korporaci řezníků, kterým výsady potvrdil olomoucký biskup Stanislav Thurzo.¹⁶⁶ Založení právě řeznické korporace se zdálo zcela logickým krokem. Kromě skutečnosti, že se jednalo o tradičně nejvýznamnější řemeslníky městských obcí, bylo jejich organizování a dohled nad manipulací masa a masných výrobků, jejichž špatný stav mohl ohrozit zdravotní stav měšťanů, prioritou všech tehdejších měst.

V porovnání s jinými městy byla ale cechovní korporace v Kroměříži založena relativně pozdě. Například v Prostějově, který byl stejně jako Kroměříž rezidenčním vrchnostenským městem, došlo k založení prvního (řeznického) cechu roku 1471.¹⁶⁷ V případě nedalekého Holešova měl být nejstarší (také řeznický) cech založen již roku 1466.¹⁶⁸ Pozdní zavedení cechovní organizace v Kroměříži bylo s největší pravděpodobností determinováno předcházejícím historickým vývojem. Zatímco ostatní města zažívala díky svým vrchnostem ekonomický rozvoj již v druhé polovině 15. století, ve stejném období sloužila Kroměříž jako zástavní prostředek olomouckého biskupa.

Nejvyšší počet cechovních korporací byl v Kroměříži založen v druhé polovině 16. století, kdy ve městě trvale sídlil biskupský dvůr.¹⁶⁹ Vedle cechovních mistrů žili v Kroměříži rovněž řemeslníci, kteří nedisponovali vlastní korporací, díky čemuž spadali do pravomoci cechů sídlících v hlavních městech země. Jedním z nich byl kroměřížský barvíř Šimon, jehož spor s barvířem z Uherského Hradiště řešil roku 1553 barvířský cech v Olomouci.¹⁷⁰

Ačkoliv byly cechovní korporace v průběhu 16. století zakládány takřka ve všech vrchnostenských městech, v případě Kroměříže zásobovaly cechovní korporace nejen samotné město, ale také přítomný aristokratický dvůr. Právě díky přítomnosti šlechty, vrchnostenských úředníků a dalších významných osob, jež na dvoře a ve městě pobývaly,

---

¹⁶⁶ Kroměřížský historik František Václav Peřinka uvádí, že kroměřížští řezníci obdrželi své artikuly 22. června 1537, přičemž poukazuje na špatnou dataci (1553). PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 327. Srov. SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

¹⁶⁷ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 10.

¹⁶⁸ Opis listiny se dochoval v jedné z městských knih Holešova. SOBEK, D.: *Holešovská řemesla*, s. 406.

¹⁶⁹ Peřinka poukazuje na skutečnost, že z důvodu požáru roku 1643 nelze s přesností určit, kolik cechů se ve městě před třicetiletou válkou nacházelo.

¹⁷⁰ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 342.

byl počet 12 řemeslných cechů v Kroměříži vyšší než v ostatních vrchnostenských městech na Moravě.¹⁷¹

Cech	Rok	Potvrzení
řezníci	1537	Stanislav Thurzo
koželuzi	1544	Jan Dubravius
mlynáři	1550	Jan Dubravius
kloboučníci	1559	Marek Khuen
stolaři, sedláři a řemenáři	1559	Marek Khuen
sladovníci	1560	Marek Khuen
tkalci	1562	Marek Khuen
pekaři a perníkáři	1568	Vilém Prusinovský
ševci	1568	Vilém Prusinovský
krejčí	1582	Stanislav Pavlovský
zámečníci a jiní ¹⁷²	1589	František z Dietrichsteina
kováři a koláři ¹⁷³	1616	městská rada Kroměříže

Tabulka č. 11: Kroměřížské cechy založené do roku 1618

Po vypuknutí třicetileté války (1618) došlo v dějinách cechovních korporací k zásadnímu zlomu. Útrapy války způsobily nejen rapidní pokles řemeslné výroby v českých zemích, ale přímo ohrožovaly i existenci některých řemeslných cechů. Po druhém stavovském odboji se biskupská Kroměříž dočkala darování novému českému králi Friedrichu Falckému. To však netrvalo příliš dlouho a Kroměříž se navrátila zpět do držení olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina.¹⁷⁴ Největší vliv na úpadek cechů v Kroměříži měl rok 1643, kdy město padlo při válečném tažení švédského generála

¹⁷¹ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 327–328. Do počátku 17. století vzniklo například v Příboře celkem pět a Moravské Ostravě šest cechovních korporací. SOBEK, David: *Raně novověká*, s. 62. Winter ve své studii uvádí několik českých královských a vrchnostenských měst a jejich cechů do konce 16. století. Pro představu existovalo v královských městech Beroun (1594) 10 cechů, Slaný (1613) 14 cechů a Kouřim (1593) 16 cechů. Z vrchnostenských měst měly Česká Třebová šest cechů a Jindřichův Hradec (1564) dokonce 15 cechů. WINTER, Z.: *Řemeslnictvo a živnost*, s. 728–731.

¹⁷² Do seznamu byl zahrnut i společný cech zámečníků, hodinářů, ostružníků, nožířů, kotlářů, mečířů, váčkařů a konvářů, které ve svém výčtu Peřinka nezmiňuje. Jejich artikuly se dochovaly v prostém opisu a na základě data (3. listopadu 1589) odpovídají episkopátu kardinála Františka z Dietrichštejna. ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 4166.

¹⁷³ Peřinka datuje vznik cechu kovářů a kolářů do roku 1616 a uvádí, že cech „nadala rada městská asi svévolně, zasáhnuvši tak do vrchnostenských práv kardinála Dietrichštejna. Cechovní řád ovšem platil, což je tím podivnější, že kardinál byl silná ruka a nedal si nikdy a nikým vsáhnouti ani do nejmenšího svého práva.“ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 327.

¹⁷⁴ Během třicetileté války měl v bezprostřední blízkosti města existovat i samostatný cech rybářů. Mělo se jednat o korporaci působící v letech 1635–1636 ve vesnici Oskol, která se nacházela u řeky Moravy. Cech měl dokonce disponovat vlastními postavníky. Peřinka, F. V.: *Dějiny města III*, s. 109. Záznamy o cechu se opravdu dochovaly v *Registrách dějiny Oskolské*. SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 977.

Torstensona. V rámci následujícího drancování a ničivého požáru přišla většina kroměřížských cechovních korporací o svůj majetek včetně truhlic, kde byly uloženy písemnosti a typáře, korouhvi, postavníků a jiných reprezentačních symbolů. Velkou ranou byl především požár městského archivu, čímž řemeslníci přišli o všechna zde uložená privilegia. Situace po roce 1643 tak byla z pohledu cechů tragická. Některé korporace měly pouze minimální počet členů, jiné zcela zanikly. O konkrétní situaci jednoho z cechů svědčí například poválečný zápis v cechovní knize kroměřížských kožešníků: „*Léta Páně 1651 po tom nešťastném pádu a zkázy všeho města Kroměříže [...] jsou všechny cechovní věci k zmaření přivedeny, tak že nejmenší věci nepozůstalo. Založeny jsou zase v nově tyto registra cechovní.*“ Zápis pokračoval informací o počtu členů: „*před pádem mistrův všech 13 a po pádu toliko 5 nás zůstalo.*“¹⁷⁵ Podobně na tom byly i ostatní kroměřížské cechy. Po migraci nového obyvatelstva došlo k obnovení města i jeho cechů.¹⁷⁶

V případě Kroměříže nastal proces obnovování cechovních artikulů až devět let po uzavření vestfálského míru (1648). Za olomouckého biskupa Leopolda Viléma byly znovuobnoveny cechy ve všech biskupských městech, přičemž vrchnostenské (rezidenční) město v tomto procesu hrálo zásadní roli. Mezi roky 1657 až 1661 bylo olomouckým biskupem vydáno celkem 18 obnovujících či nově ustanovujících cechovních řádů.¹⁷⁷ Ve srovnání se stavem před třicetiletou válkou se mezi nové korporace řadili barvíři, bednáři, hrnčíři, kameníci se zedníky, kožešníci, lazebníci, mydláři, provazníci a soukeníci. O vlastní korporaci naopak přišli mlynáři a sladovníci.

---

¹⁷⁵ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 6.

¹⁷⁶ Obecně se díky ekonomickým snahám vrchností po třicetileté válce stával velký počet vrchnostenských měst obchodními centry rozsáhlých panství. JANÁČEK, Josef: *Přehled řemeslné*, s. 258–260.

¹⁷⁷ Peřinka ve svém díle uvádí, že v letech 1657 a 1658 bylo konfirmováno celkem 16 cechovních artikulů. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/1,2*, s. 293. Mojžíšek, který zpracovával diplomovou magisterskou práci právě na výzkum cechovních artikulů od Leopolda Viléma Habsburského, se domnívá, že bylo opravdu vydáno 16 artikulů, ale upozorňuje, že by z výčtu Peřinky měly být odstraněny cechy mydlářů a barvířů s válači, kvůli tomu, že jsou dochovány pouze v prostém opisu. Na jejich místo řadí stolaře, pro něž se dochoval ověřený opis, a kamnáře. MOJŽÍŠEK, V.: *c. d.*, s. 72. Se zařazením posledně jmenovaných řemeslníků lze značně polemizovat. Ačkoliv se dochovaly německy psané artikuly Leopolda Viléma z roku 1657, jež obsahují v prvním nařízení označení „*Meister des Hafner Handwerks*“, nemusí se zákonitě jednat o kamnáře (*Hafner*). SOKA KM, fond B-c 41, inv. č. 1. S největší pravděpodobností se jedná o hrnčíře (*Töpfer*), kteří jsou však v ostatních německy psaných artikulech označováni rovněž jako „*Hafner*“. SOKA KM, fond B-c 6, inv. č. 3. Jako další důkaz může sloužit neověřený opis hrnčířských artikulů obsahující označení „*mistři řemesla hrnčířského*“, který svým obsahem odpovídá „kamnářskému“ řádu. Tamtéž, inv. č. 2. Mimo to, Miloslav Čermák ve své studii zmiňuje cech kamnářů, ti však existovali v královské Olomouci od roku 1610 jen pár let. Poté byli kamnáři pravděpodobně opět začleněni do cechu hrnčířů, od kterého se oddělil. ČERMÁK, M.: *c. d.*, s. 131.

Cech	Datum	Typ listiny	Inv. č.
barvíři	1658 (28. 12.)	prostá	4287
bednáři	1657 (15. 6.)	ověřená	4254
hrnčíři	1657 (15. 6.)	ověřená	4257
kameníci a zedníci	1657 (15. 6.)	ověřená	1 ¹⁷⁸
kováři a koláři	1657 (15. 6.)	ověřená	4266
koželuzi a jircháři	1657 (15. 6.)	ověřená	4261
kožešníci	1657 (15. 6.)	ověřená	4258-4060
krejčí	1657 (15. 6.)	ověřená	4267
lazebníci	1661 (25. 7.)	prostá	4290
mydláři	1657 (15. 6.)	prostá	4264
pekaři	1657 (15. 6.)	ověřená	4253
provazníci	1657 (15. 6.)	ověřená	8456
řezníci	1657 (15. 6.)	ověřená	4256
soukeníci	1657 (15. 6.)	ověřená	4046
stolaři	1657 (15. 6.)	ověřená	2 ¹⁷⁹
ševci	1657 (15. 6.)	ověřená	4268
tkalci	1657 (15. 6.)	ověřená	4262
zámečníci	1657 (15. 6.)	ověřená	4265

Tabulka č. 12: Soupis cechovních řádů kroměřížských korporací potvrzených v letech 1657–1661¹⁸⁰

K nejvýznamnější události v Kroměříži došlo z hlediska cechovního systému roku 1658. Místním řemeslným cechům se dostalo povýšení na pozici hlavních cechů všech biskupských měst a zároveň bylo nařazeno, aby všechny biskupské cechy měly za vzor právě kroměřížské artikuly.¹⁸¹ Ústřední osobností těchto změn, jež měly ekonomické a správní důvody, byl administrátor olomouckého biskupství Eliáš František Castelle. Administrátor se zasloužil jak o výše zmíněné potvrzování cechovních privilegií, tak o prosazení centralismu kroměřížských korporací, který byl více či méně tolerován všemi cechy ostatních měst na panstvích olomouckého biskupa.¹⁸² Kromě řemeslných

¹⁷⁸ Ověřený opis artikulů je uložen ve Státním okresním archivu Vyškov, fond Cech kameníků a zedníků Vyškov, inv. č. 1. Tato informace je uvedena v textové příloze č. 2 práce MOJŽÍŠEK, V.: *c. d.*

¹⁷⁹ Ověřený opis artikulů je uložen v SOkA KM, fond B-c 1, inv. č. 2.

¹⁸⁰ Součástí je také status o (ne)ověření artikulů a uvedené inventární číslo se vztahuje, pokud není uvedeno jinak, k umístění listiny v ZAO-OL, fond AO.

¹⁸¹ Kroměřížské cechy a jejich artikuly se měly stát hlavními pro cechy v biskupských městech: Osoblaha, Ketř, Moravská Ostrava, Brušperk, Příbor, Místek, Frenštát, Kelč, Budišov, Libavá, Mohelnice, Březová, Svitavy, Modřice, Vyškov, Hulín, Chrlice a Šlapanice. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 294.

¹⁸² Václav Mojžíšek se vzhledem k absenci jakékoliv listiny Leopolda Viléma, jež by ustanovovala kroměřížské cechy za hlavní korporace, domnívá, že šlo o vlastní iniciativu biskupského administrátora Castelleho. MOJŽÍŠEK, V.: *c. d.*, s. 75.

cechů existovaly v českých zemích také vlastní korporace tovaryšů s vlastní omezenou správou – tovaryšská bratrstva. V Kroměříži vzniklo například tovaryšské bratrstvo krejčovského cechu, které své řády obdrželo roku 1654.¹⁸³ Stejně tak bylo roku 1680 založeno tovaryšské bratrstvo stolařů¹⁸⁴ a pravděpodobně roku 1684 také ševců, po němž se dochoval typář.¹⁸⁵ Období druhé poloviny 17. století lze tak v případě Kroměříže považovat za vrchol místních řemeslných cechů majících vliv na značnou část Moravy.

Období od konce 17. století je spojováno se systematickými zásahy státního aparátu do cechovního zřízení. Jako první byl vydán řemeslnický pořádek (*Handwerksordnung*) roku 1689, díky němuž měla vrchnost pravomoc zasahovat do vnitřních záležitostí cechů.¹⁸⁶ Jednalo se o právo vrchnosti snižovat nebo zvyšovat počet členů v jednotlivých korporacích.¹⁸⁷ Dalším krokem bylo na počátku 18. století zavedení patentu, jímž Josef I. zakazoval městským radám a vrchnostem potvrzování cechovních artikulů.¹⁸⁸ Tím byl odstartován proces panovnické kontroly a následné konfirmace cechovních privilegií prostřednictvím centrálních zemských úřadů.¹⁸⁹ Po smrti císaře Josefa I. převzal iniciativu jeho bratr Karel VI. Za jeho vlády byla vydána centralistická nařízení upravující cechovní systém v českých zemích. V roce 1731 byl vydán generální řemeslnický patent (*Handwerksgenerale- und Fundamentalpatent*).¹⁹⁰ Na něj následně navazovaly zvláštní dodatky nařizující moravským městům a městečkům zaslat královskému tribunálu v Brně seznamy všech místních cechů včetně počtu domácích a inkorporovaných mistrů. Jednotlivé soupisy pak byly zasílány nejvyššímu zemskému úřadu v následujících letech 1732–1733.¹⁹¹

---

¹⁸³ SOkA KM, fond B-c 39, inv. č. 1.

¹⁸⁴ Peřinka, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 323.

¹⁸⁵ V opise typáře je uvedeno *SIGILVM.SOCIIS.SVTORIS.CREMESIERIENSIS**. SOkA KM, Sběrka typářů, č. 107.

¹⁸⁶ LANGENMANTEL, Cajetan von: *Vom Zusammenflusse, eine Abhandlung...* Wien 1767, s. 35. Petrář, J. a kol: *c. d.*, s. 50–51.

¹⁸⁷ Max Adler podotýkal, že se patent obrátil proti zvyku cechů a pevně stanovil, že o počtu členů v cechu má rozhodovat vrchnost. Doslova: „*Das Patent wendet sich gegen den Gebrauch der „geschlossenen Zünfte“ und setzt fest, daß die Verminderung oder Vermehrung der Mitgliederzahl Sache der Obrigkeit sein sollte.*“ ADLER, Max: *Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich*. Wien – Leipzig 1903, s. 25.

¹⁸⁸ Pro Moravu byl tento patent (*Num. 664*) vyhlášen 1. listopadu roku 1708. WEINGARTEN, Johann Jacob: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Pro Haereditario Regno Bohemiae...* Prag 1720, s. 665.

¹⁸⁹ V Čechách to byla *Místodržitelská kancelář* v Praze, na Moravě *Moravský královský tribunál* sídlící v Brně a ve Slezsku *Vrchní úřad*, jež se později přeměnily na gubernia. HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 125–129.

¹⁹⁰ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021].

¹⁹¹ RADIMSKÝ, Jiří: *První statistika moravských řemesel z let 1732–33*. In: SMM, 80, 1961, s. 238.

Cech	Počet mistrů	
	Domácí	Cizí
barvíři	3	30
bednáři	11	-
hrnčíři	2	-
kloboučníci	4	21
kováři a koláři	7 (4/3)	-
koželuzi	5	4
kožešníci	8	4
krejčí	12	-
mydláři	4	29
pekaři	8	-
provazníci	5	9
řezníci	18	2
soukeníci	8	1
stolaři, sklenáři a soustružníci	6 (3/2/1)	22
ševci	22	-
tkalci	14	34
zámečníci, hřebíkáři, puškaři, ostruháři a hodináři	10 (3/2/3/1/1)	-
zedníci, tesaři a kameníci	7 (3/2/2)	5

Tabulka č. 13: Soupis cechovních korporací v Kroměříži roku 1732

Podle soupisu určeného pro zemský úřad existovalo v rezidenční vrchnostenské Kroměříži v roce 1732 celkem 18 cechovních korporací, ve kterých působilo celkem 317 řemeslníků. Z nich pak tvořilo 49 % (156) domácích mistrů vykonávajících řemeslo přímo v Kroměříži a 51 % (161) mistrů inkorporovaných z jiných měst a městeček či provozující řemeslo na venkově. Za necelé století se tak počet cechů v Kroměříži nezměnil. Za olomouckého biskupa kardinála Schrattenbacha se však již nesetkáme s cechem lazebníků, na jehož pomyslně uvolněné místo usedli kroměřížští kloboučníci.

Z hlediska velikosti byl nejpočetnější kroměřížskou korporací tkalcovský cech, který v Kroměříži sice sdružoval pouze 14 mistrů, ale bylo v něm inkorporováno také 34 řemeslníků provozující svou živnost na venkově. Podobné zastoupení měly i další čtyři kroměřížské cechy. Jednalo se o barvíře sdružující 30 venkovských mistrů, mydláře s 29 inkorporovanými mistry, společný cech stolařů, sklenářů a soustružníků s 22 inkorporovanými mistry a kloboučníky s 21 inkorporovanými mistry z jiných měst a městeček. Přimo v Kroměříži měli největší korporaci ševci (22), po nich následovali řezníci (18), výše zmínění tkalci (14), krejčí (12), bednáři (11) a společný cech pěti řemesel v čele se zámečníky (10) sdružujících celkem 56 % všech cechovních mistrů

ve městě. Zbýlých 44 % představovaly korporace s počtem méně než 10 místních členů. Mimo to se do soupisu promítly rovněž informace o zastoupení vdov po zemřelých řemeslnících, což se týkalo provazníků (1) rezníků (2), mydlářů (2) a tkalců (4).

V porovnání s jinými vrchnostenskými městy a městečky byl počet kroměřížských cechů stále nadprůměrný. Například v Prostějově existovalo 14 cechovních korporací, v Holešově 10 a v městečku Bystřice pod Hostýnem pouhých šest.¹⁹² Velký vliv na mimořádné postavení Kroměříže mezi vrchnostenskými městy měl bezesporu její rezidenční charakter a povýšení jejích korporací v roce 1658.

Řemeslník	Počet	Místo
hřebenař	3	Vídeň
jehlář	1	Olomouc
jircháři	3	Brno
klempíř	1	Olomouc
knihař	2	Olomouc
		Brno
knoflíkář	1	Olomouc
kordováník	1	Olomouc
kotlár	2	Olomouc
kružítkář	1	Brno
pasíř	1	Olomouc
perníkář	2	Brno
prýmkař	1	Olomouc
punčochář	4	Olomouc
rukavičkář	2	Olomouc
řemenář	3	Olomouc
sedlář	2	Olomouc
sítař	1	Brno

Tabulka č. 14: Soupis řemeslníků inkorporovaných v cizích ceších roku 1732

Svou živnost v Kroměříži provozovali také další řemeslníci. Konkrétně se jednalo o celkem 31 mistrů provozujících 18 specializovaných řemesel. Ačkoliv nebyli příslušníky místních korporací, dle cechovního systému museli náležet do nadřízených cechů ve stanovených královských městech. V případě 65 % (20) z nich přináleželi do cechovních korporací v královské Olomouci, v 19 % (6) byli inkorporováni

¹⁹² SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 49, TÝŽ: *Holešovská řemesla*, s. 411–412; TÝŽ: *O bystrických*, s. 9–10.

v královském Brně a v jednom případě náležel kroměřížský hřebenář do cechu hlavního města monarchie – císařské Vídně.¹⁹³

Za císaře Karla VI. byly roku 1739 vydány generální cechovní artikuly (*Generalzunftartikeln für die Zünfte der k. böhmischen Erbisländer*), které unifikovaly a centralizovaly všechny cechovní řády v dědičných zemích. Díky nim tak mohl cechovní systém přetrvat až do 19. století. Ačkoliv po vydání generálních nařízení spadala Kroměříž do třetí kategorie uvedených měst, mohli si její řemeslníci zažádat o udělení zvláštních artikulů.¹⁹⁴

Na této skutečnosti se nic nezměnilo ani po nástupu Marie Terezie na císařský trůn. Stejně jako její otec, i ona potvrzovala korporacím nové cechovní řády. Stalo se tak například roku 1744, kdy potvrdila artikuly kroměřížským lazebníkům.¹⁹⁵ Jejich cech sice existoval ve druhé polovině 17. století, během následujících let byl však zrušen. Za znovuoobnovením samostatného cechu (*grémia*) stál kroměřížský lazebník Martin Blumenthal, který spolu s lazebníky z ostatních měst na panství olomouckého biskupa zaplatil část nákladů na sepsání a předložení nových řádů. Na uhrazení zbylých nákladů si lazebníci museli půjčit. Po schválení artikulů měla korporace poměrně velký dluh, který nebyla schopna včas uhradit.

V následujících letech se umístění cechu ve městě Kroměříži ukázalo jako nevýhodné pro celou řadu jeho členů, kteří do hlavní biskupské rezidence museli cestovat ze vzdálených měst, jako byla například Moravská Ostrava nebo Albrechtice ve Slezsku. Přitom v tomto období čítal cech celkem 28 lazebníků, bradýřů a felčarů nejen z biskupských, ale také jiných vrchnostenských měst na Moravě. Z důvodu příliš velké vzdálenosti byla cechovní nařízení často obcházena, noví lazebníci se do korporace sami nepřihlašovali. Díky tomu neodváděli povinné poplatky, ze kterých korporace potřebovala uhradit výše zmíněný dluh. Cechovní členové si nejprve v roce 1754 stěžovali zemskému úřadu. Svou stížnost zopakovali následujícího roku (1755) a v roce 1759 se obrátili přímo na olomouckého biskupa. Stejně problémy zažívala korporace i v dalších letech své existence. Ačkoliv měl lazebnický cech v Kroměříži roku 1777 dohromady 38 členů

---

¹⁹³ MZA, fond B 1, inv. č. 4188, kart. č. 2204, fol. 1–2. Pro srovnání se v Prostějově roku 1733 nacházelo 14 cechovních korporací sdružujících 262 mistrů z města či předměstí a 15 mistrů inkorporovaných odjinud. Ve městě pracovalo rovněž 66 mistrů 15 různých řemesel, kteří sice ve městě nevytvořili vlastní cech, ale byli vtěleni do cechů v královských městech. SOBEC, D.: *Cechovní korporace*, s. 49.

¹⁹⁴ TÝŽ: *Cechovní korporace*, s. 38. Více například v PETRÁŇ, J.: *c. d.*, s. 51–52

¹⁹⁵ ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 4197.

z 24 moravských měst včetně Holešova, Bystřice pod Hostýnem nebo Přerova, následujícího roku (1778) byl však pro neschopnost splácení dluhu zrušen.¹⁹⁶

V 19. století docházelo z hlediska cechovní organizace ke správním změnám. Ty měly za cíl například sloučení řemeslníků z blízkých vesnic u Kroměříže s městskými mistry. Tímto způsobem byli ve třicátých letech 19. století sloučeni guberniálním patentem ševcovští mistři z přilehlých vesnic Novosady, Štěchovice a Oskol.¹⁹⁷ O 20 let později byl kroměřížským okresním hejtmanstvím vytvořen poslední ucelený přehled cechovních korporací. Roku 1851 byl zaslán obchodní a živnostenské komoře do Olomouce, která mapovala stav cechovního systému v posledních letech jeho existence.¹⁹⁸ V tomto roce se v bývalém vrchnostenském městě Kroměříži nacházelo celkem 22 řemeslných cechů čítajících 340 mistrů. Během staletí se jejich počet zvedl o čtyři nové korporace. Vlastní samostatný cech vytvořili hodináři s puškaři, kteří se oddělili od místní korporace zámečnicků s přidruženými řemesly. Zároveň vznikly tři zcela nové korporace, které se odloučily od původních cechů v Olomouci a Vídni. Jmenovitě se jednalo o hřebenáře, punčocháře a rukavičkáře. Zcela nově byl v Kroměříži založen také cech mlynářů, který na pomyslném místě vystřídal zaniklý cech zpracovatelů kůží – koželuhů.

Nejpočetnější korporaci měli v posledních letech existence cechů výrobci obuvi – ševci (48), po nich následoval spojený cech stolařů, soustružníků, sklenářů a tapetářů (33), v němž byli jednoznačně dominantní stolaři (25), a specializovaný cech punčochářů (32). Členové těchto tří největších korporací představovali celkem 33 % všech cechovních mistrů. V kategorii korporací s počtem od 10 do 30 členů byli zastoupeni výrobci oděvů – krejčí (28), barvíři textilních materiálů (25), specializovaní hodináři s puškaři (20), tradiční mlynáři (20), tkalci (20) soukeníci (18), kováři s koláři (10), pekaři (11), specializovaní rukavičkáři (10) a řezníci (10). Členové těchto středně velkých korporací měli 51% podíl v celkovém počtu mistrů. Ostatních devět menších korporací s méně než 10 členy zahrnovalo pouze 16 %. V porovnání se stavem z roku 1732 (44 %) jejich zastoupení výrazně kleslo. Silný vliv na tuto změnu měl nejen populační růst obyvatel Kroměříže, ale také skutečnost, že kroměřížské cechy nesdružovaly pouze místní řemeslníky. Členskou základnu tvořili stejně jako v 18. století také inkorporovaní mistři z jiných měst či městeček a řemeslníci vykonávající svou živnost na venkově.

---

¹⁹⁶ PEŘINKA, František Václav: *Z cechu sv. Kosmy v Kroměříži*. Praha 1916.

¹⁹⁷ ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 5040 a 5056.

¹⁹⁸ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969, fol. 103.

Cech	Počet mistrů
barvíři	25
bednáři	6
hodináři a puškaři	20
hrnčíři	6
hřebenáři	3
kloboučníci	6
kováři a koláři	10 (4/6)
kožešníci	8
krejčí	28
mlynáři	20
mydláři	4
pekaři	11
provazníci	8
punčocháři	32
rukavičkáři	10
řezníci	10
soukeníci	18
stavitelé	8
stolaři, soustružníci, sklenáři a tapetáři	33 (25/3/2/3)
ševci	48
tkalci	20
zámečníci a klempíři	6

Tabulka č. 15: Soupis cechovních korporací v Kroměříži roku 1851

Ve srovnání s jinými bývalými vrchnostenskými městy a městečky měla Kroměříž i v polovině 19. století více cechovních korporací než například Prostějov (18), Přerov (14), Holešov (13), Kojetín (10), Bystřice pod Hostýnem (9) nebo Tovačov (7).¹⁹⁹ V případě Prostějova, který si prošel podobným vývojem jako Kroměříž, byl počet korporací sice menší, avšak počet řemeslníků v tomto roce překonal město s letní rezidencí olomouckých biskupů více jak dvojnásobně. Zásadní vliv na to měla specializace Prostějova na textilní a oděvní výrobu, která charakterizovala město i v následujících letech. Z necelých 800 řemeslníků provozovalo 470 mistrů tkalcovství. Kroměříž se tak na rozdíl od jiných měst nestala v 19. století nadregionálním ekonomickým centrem. Díky specifickému charakteru si i nadále zachovala rozmanitou skladbu cechovních korporací a řemesel, přičemž ani jedno řemeslo neovlivnilo charakter celého města.

¹⁹⁹ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 50–51, TÝŽ: *Holešovská řemesla*, s. 47, TÝŽ: *O bystrických*, s. 11.

2.2 POD SPRÁVOU CECHMISTRŮ (VNITŘNÍ SPRÁVA A EKONOMICKÁ ROLE)

V čele cechovní korporace stáli cechmistři (*Zechmeister, Zunftmeister, Vorsteher*) dělicí se na starší a mladší, jejichž post představoval vrchol cechovní hierarchie. Hlavní funkcí cechmistrů byla vnitřní správa cechu a dohled nad řemeslnou výrobou včetně prodeje místních i cizích výrobků na městských trzích. Protekcionistické prostředky cechu měly sloužit k obraně proti nepovolené konkurenci a „*fušerství*“. Počet cechmistrů se v jednotlivých kroměřížských ceších měnil, záleželo na velikosti a vnitřní správě dané korporace. V čele kroměřížských cechů stáli většinou dva až čtyři cechmistři.

Korporace řemeslníků se scházela na cechovních schůzích, které probíhaly v určených cechovních hospodách. Na nich byli připovídáni a vypovídáni uředníci, tovaryši a mistři. Své místo si na schůzích našlo také předčítání artikulů.²⁰⁰ Mimo to se na nich řešily různorodé vnitřní záležitosti, do kterých spadaly především spory a prohřešky vůči cechovním řádům. V takových případech cechmistři zodpovídali nejen za každodenní cechovní správu spojenou například s kontrolou mistrovských nebo tovaryšských kusů, ale také za chování členů cechovní korporace. Takřka všechna ustanovení kroměřížských cechů řešila právě neposlušnost, neslušné chování, hraní hazardních her, výtržnosti nebo násilí mezi řemeslníky.²⁰¹

Konkrétní nařízení vztahující se k zasedání cechovních schůzí bylo uvedeno například v řádech pekařského cechu z roku 1567. V něm bylo kodifikováno, aby se nikdo z členů nedopustil nedovoleného odchodu ze schůze. Provinění se následně trestalo pokutou ve výši 1 groše. V případě, že měl řemeslník povolený odchod, ale již se na cechovní schůzi nevrátil, musel cechu odevzdat pět funtů vosku. Za zmínku stojí také skutečnost, že se na cechovních schůzích probíraly vnitřní záležitosti korporace, které se neměly dostat mimo okruh členů. V případě vynesení citlivých informací z krejčovského cechu v 16. století pak usvědčenému provinilci dokonce hrozilo propuštění z cechu. O něco mírněji na případný únik korporátních informací reagoval cech kovářů a kolářů, který od roku 1616 vyžadoval po proviněném mistrovi či tovaryši pokutu dvou

---

²⁰⁰ Kroměřížští tkalci se tak snažili předcházet neznalosti cechovních artikulů mezi členy korporace. Patrně se stávalo, že se mladší mistři vymlouvali na neznalost jednotlivých nařízení. Z tohoto důvodu bylo v artikulech z roku 1562 i 1584 zakotveno povinné předčítání cechovních nařízení na čtvrtletních schůzích. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 357.

²⁰¹ Kroměřížské cechy se tak podobaly vídeňským cechům, jejichž cechmistři na rozdíl od amsterdamských kolegů rovněž zodpovídali za chování cechovních členů. HUŠKA, J.: *c. d.*, s. 107–108. Více v práci Thomase Buchnera, jenž srovnával vídeňské a amsterdamské cechy v 17.–18. století. BUCHNER, T.: *c. d.*

funtů vosku.²⁰² Všechny cechovní příjmy ze vstupních nebo propouštěcích poplatků a pokut byly ukládány do cechovní pokladnice, kde byly uloženy nejdůležitější písemnosti a předměty cechu včetně cechovního typáře, artikulů, rodných, výučních, tovaryšských či mistrovských listů a jiných písemností cechovní provenience.²⁰³

Artikuly z 16. století zmiňují vliv městské autority, přesněji řečeno městské rady nebo osob jí pověřených, při kontrole (řemeslných) výrobků. Například u kroměřížských řezníků bylo stanoveno, aby se „jednomu každému zároveň a spravedlivě dílo, jsou zřízení dva z domácích masaří, aby maso přehledávali, a jeden s konšelův má s těmi přísežnými jíti a jestliže by co nečistého a nehodného, to pobrati mají.“ Zároveň museli cechmistrři nebo osoby jimi pověřené pronést přísahu, kterou se zavazovali přímo městské radě.²⁰⁴ Není náhodou, že právě dohled nad masem a masnými výrobky byl pro vedení města prioritou. Již dříve zmíněný stav masa a hygienické podmínky mohly výrazně ovlivnit zdraví měšťanů. Řezníkům tak bylo zakázáno zabíjet „krávy stelné, ovce a kozy skotné a svine šouprašné.“ Stejně tak „což k zabití sluší, aby nebylo chromé ani slepé ani nikterak nezdravé.“ Trestání měli být všichni provinění mistři bez rozdílu majetku a postavení.²⁰⁵

Podobné nařízení vztahující se ke kontrole potravinářských výrobků měli také pekaři. V artikulech z roku 1567 bylo uvedeno, aby „se dvěma neb třemi osobami od ouřadu kroměřížského k nim přidanými dohlídali, aby se spravedlivě při pečení chleba bílého i režného pekaři chovali a to tak opatrovali, aby se s dostatek jeho městu a obci dostávalo, také každý pekař aby znamení na svém chlebě měl.“ Nařízení se vztahovalo také k pečení žemlí, „aby v trojím rozdílu, tak jako v Brně a v Olomouci, se pekly. Jedny aby vypuklejší nežli druhé byly pod skutečným trestáním a pokuty propadením 2 kop groší.“ Proviněný měl odevzdat jednu kopu do vrchnostenské pokladny a druhou kopu do městské pokladny. Mohlo se stát, že místní pekaři nebyli schopni z důvodu velkého sucha a nedostatku vody dodávat městu a jeho obyvatelům dostatečné množství chleba. V těchto případech mohli purkmistr a městská rada povolit dovoz chleba z lokalit mimo Kroměříž. Po zažehnání případné krize bylo vše navraceno do předchozího stavu a cizím osobám bylo mimo svobodné trhy a jarmarky zakázáno prodávat ve městě své výrobky.²⁰⁶

---

²⁰² PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 357–358.

²⁰³ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 82–84.

²⁰⁴ SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

²⁰⁵ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 339.

²⁰⁶ Vliv městské rady či vrchnosti na cechovní korporace byl patrný také u kloboučníků, v jejichž artikulech z roku 1559 bylo uvedeno: „jestliže by jaká různice povstala mezi mistry aneb tovaryši co se řemesla dotýče, to aby narovnáno bylo cechem. Pakli by kdo z takových osob buď z mistruov neb z tovaryšuov nechtějíc pro ublížení své jejich výrokem přestati, k Jeho Milosti – totiž biskupovi – neb před starší rozeznání se volal, to aby jemu hájeno a zavíráno nebylo.“ Tamtéž, s. 339–341.

Obsahem artikulů kroměřížských cechů byla také nařízení vztahující se k ekonomické roli korporace. Místní řemeslníci byli upřednostňováni před cizími mistry i necechovními osobami provozujícími řemeslo bez řádného oprávnění (*šterer, fušer*). Prodej výrobků cizích řemeslníků byl povolen pouze při výročních trzích, zatímco nevyučeným a necechovním řemeslníkům byl prodej zcela zakázán. Například kroměřížští tkalci se řídili nařízením z roku 1562, ve kterém stálo: „*aby starším k trestání dáni byli povaleči nebo šterýři, totiž lidé odjinud, kteří by v cechu nebyli, ale do města oukradmo pro dílo nebo předí chodili nebo dílo do města vozili.*“²⁰⁷ Výjimku z pravidel stanovovaly řeznické artikuly z roku 1537, které dovolovaly prodej cizím řemeslníkům na týdenních trzích po celý rok. Cizí řezníci se však museli nejprve ohlásit purkmistrovi a radě města, kterým předložili list dokládající jejich řádné vyučení. Dané opatření zaručovalo obyvatelům Kroměříže dostatečné množství masa a masných výrobků. Výše zmíněné artikuly zároveň nařizovaly, aby husy byly prodávány výhradně ženami – husarkami.²⁰⁸

Další příklad boje proti konkurenci a vymezení nákupu surovin byl zaznamenán u kožedělných řemesel. Kroměřížští koželuzi museli například na trzích prodávat krájené kůže ševcům, přičemž domácí prodej cizím řemeslníkům byl zakázán. Jediná výjimka se vztahovala na zboží, které se na trhu neprodalo. Teprve poté se mohlo nabídnout k domácímu prodeji cizím ševcům. Koželužské a ševcovské řády navzájem místní řemeslníky chránily. V případě prodeje na cizích trzích bylo podmínkou, aby koželuzi nejprve zajistili potřeby kroměřížských ševců. Následně pak mohli s nadbytkem kůží jet obchodovat do cizích měst a městeček. Na druhou stranu byl ševcům zakázán prodej kůží jinému ševci, čímž by obíral domácího koželuha o příjem.²⁰⁹

Díky postupnému procesu kodifikace veškerých cechovních pravidel docházelo v 17. století k rozšíření jednotlivých nařízení. Například artikuly kroměřížských kožešníků z roku 1657 konkrétně popisovaly proces cechovního soudu: „*Nemá žádný bud' z cechmistrův neb jinších mistrův v cechu nejmenší různice začínati [...], nýbrž jestliže co takového se stane, jenž by se řemesla neb jiného cokoliv dotejkalo, má jeden každý svou žalobu cechmistrům a jinším mistrům pokojně přednésti. Když oni cechmistři a jinší mistři obouch stran žalobu a odpor vyslyšení to nevažovati a po snažném toho seznání, vinného ztrestati a jednomu každému (však bez ujmy a škody jeho) výpověď učiniti mají, na kterémž*

---

²⁰⁷ Tamtéž, s. 340.

²⁰⁸ SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 1. Tato nařízení zmiňuje také PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 346.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 352–353.

*to nálezu neb výpovědi obě strany předstáti povinné budou.*²¹⁰ Princip cechovního soudnictví zůstal tedy nezměněn. Soud byl i nadále vnitřní záležitostí cechu. Účastnili se ho pravděpodobně všichni mistři, mezi nimiž měli výsadní postavení cechmistři. Závěrem jednání cechovního soudu bylo vynesení rozsudku, jenž měl být přijat oběma stranami. Důležitý byl rovnostářský princip, kdy i provinilý cechmistr mohl být souzen stejně jako ostatní mistři. V jednom z radních protokolů města Kroměříže z druhé poloviny 17. století dokonce městská rada kárá jednoho z cechmistrů, jenž byl shodou okolností jejím členem: „[...] *pokud by se našlo, že by jednoho pokutoval a druhému skrz prsty hleděl, a neb sám se čeho podobného dopustil, že tuplem pokutován býti má.*“²¹¹

V pravomoci cechmistrů, potažmo cechu jako instituce, bylo nejen cechovní soudnictví, ale také následné trestání řemeslníků. Cech je mohl trestat několika způsoby. Lehčí formou trestu bylo pouhé napomenutí. Dalším cechovním trestem byla pokuta, která se podle cechovních artikulů stanovovala v závislosti na závažnosti provinění. Kromě obecního (městského) trestání, bylo nejhorším trestem pro řemeslníka vyloučení z cechovní korporace.²¹² Jeden takový nucený odchod byl zaznamenán do knihy kroměřížského cechu kožešníků. V roce 1687 byla „*udělena paměť ze strany jeho zlého výstupu, který učinil, co jeho poctivosti hrubě škodilo, jest Jiřík Štemberský z cechu vypuzený a žádného místa a práva v cechu nemá.*“²¹³ Není známo, čím přesně se mistr provinil, ale pro své chování byl z cechovní korporace vyloučen po celých 30 letech členství.

Jiný konflikt mezi kožešníky, který musel být řešen cechmistry před celou korporací, nastal o několik let dříve. V roce 1679 došlo k porovnání dvou mistrů Jakuba Fryčovského a Jiříka Pura, jež „*měli mezi sebou nějakou zlou vůli a to tak, že Jiříkova manželka dala příčinu a zlé slova Jakobovi Fryčovskému, a to bylo k zlosti až z toho zlá vůle povstala mezi nimi.*“ Cechmistři tento spor urovnali domluvou: „*na delší čas mají mezi sebou pokoj zachovati.*“ V případě vyvolání dalšího konfliktu hrozila dotyčným mistrům pokuta: „*A jestli by kterékoliv strany příčina zlosti povstala, a tu věc sobě vyčítali, tehdy ti mistři Jakub Fryčovský a Jiřík Pur bez všelijaké výmluvy mají dáti tři funty vosku.*“ Necelé kilo a půl vosku mělo propadnout cechu. Na závěr zápisu bylo zdůrazněno, že k porovnání mistrů došlo „*s povolením úplného cechu.*“²¹⁴

---

²¹⁰ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

²¹¹ ZAJÍČKOVÁ, L.: *c. d.*, s. 26.

²¹² Srov. s WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 128–162

²¹³ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 6.

²¹⁴ Tamtéž.

Ne všechny spory a konflikty mohl v 17. století cech řešit prostřednictvím svých cechmistrů sám. Ve více závažných případech, které korporace nedokázala vyřešit nebo k tomu neměla dostatečnou pravomoc, bylo nezbytné užít prostředků vyšší instance. Výše zmíněný artikul kroměřížských kožešnických řádů dodával, že „*jestliže by pak jeden neb druhý nad tou učiněnou vejpovědí spokojen býti a protiva ní čeliti chtěl, takový má vězení obecní vystáti a podle uznání cechu ztrestán býti a však nad to vejš předce učiněnou výpověď skutkem naplniti. A když se takový na ohlášení do trestání městského dá, nemá jeho purkmistr bez vědomosti cechmistrův z držení propoustiti.*“²¹⁵ V podobném duchu zněla i nařízení ostatních cechů z 16. století. Důkazem využívání moci vyšší (městské) instance jsou zápisy v radních protokolech, jež jsou plné sporů cechovních řemeslníků. Například 24. března 1665 podával žalobu jeden z koželuhů na svého cechmistra, který připověděl za plnoprávného mistra svého nezletilého syna.²¹⁶

K největším změnám cechovní samosprávy došlo v 18. století. Již v artikulech konfirmovaných Karlem VI. v druhém desetiletí 18. století je možné sledovat omezení samosprávy cechů. Ačkoliv byl korporacím ponechán stejný počet cechmistrů včetně dalších nařízení mající své kořeny v 16. století, v kroměřížském ševcovském cechu byl panovnickým rozhodnutím (1718) počet členů omezen. V cechu mohlo být nově pouze 24 mistrů,²¹⁷ čímž korporace přišla o možnost ovlivňovat přijímání nových mistrů. Stejně omezení čekalo i všechny cechovní korporace v českých zemích. Řemeslnický patent z roku 1731 totiž nařizoval, že „*nikoli v moc cechu se pozůstavuje, jistý počet mistrův sám ustanoviti a pozorovati, jenžto jináče ne, než s Naším nejmilostivějším dovolením státi se může.*“²¹⁸

Celkovou unifikaci nařízení přinesl až generální řád z roku 1739. Cechovní korporace i nadále vykonávaly primární ekonomickou funkci založenou na protekcionismu. V rádech byli postihováni nevyučení a necechovní řemeslníci, kteří svou výrobou škodili řádným členům cechů. Artikuly se také snažily předcházet konfliktům mezi jednotlivými řemesly. Doslova nařizovaly, aby „*jedno řemeslo druhému*

---

²¹⁵ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 5.

²¹⁶ ZAJÍČKOVÁ, L.: *c. d.*, s. 28–29.

²¹⁷ Jeden z artikulů ševcovského řádu nařizoval: „*Und demnach sich die Anzahl deren in Crembsier befindlichen Schuhmacher – Meister je länger je mehr vermehren Thuet, mithin zu besorgen, das bei überhäufte Anzahl weder ein noch der andere sich von seiner Handwercks profehsion ernehren, weniger die Landes fürstliche- und privat Obrigkeitliche Schuldigkeiten zu praestiren fällig, als sollen führohin*

zu Crembsier mehr nicht, denn vier und zwanzig Schuhmacher Meister sein.“ SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 2.

²¹⁸ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021].

do jeho profesi a živnosti nikoliv nesahalo, nýbrž každé řemeslo při své vlastní profesi zůstalo, a sní zvděk přijalo.“ Stejně tak byl cizím řemeslníkům zakázán prodej mimo svobodné výroční trhy. Na týdenních trzích směli prodávat pouze domácí řemeslníci. Na dodržování tohoto nařízení měli i nadále dohlížet cechmistrů. V případě, že došlo k provinění, bylo zboží na základě rozhodnutí vrchnosti města zabaveno.²¹⁹

Z hlediska cechovní správy a samosprávy byla unifikována nařízení týkající se pravidelných cechovních schůzí, popisu jednání, vhodného chování členů, poplatků, administrativy, cechmistrů včetně jejich pravomocí a zejména role cechovního komisaře. Úřad cechovního komisaře existoval v královských městech již dříve. Teprve generálními artikuly byl plošně rozšířen i do ostatních měst.²²⁰ Jak bylo uvedeno výše, artikuly kroměřížských cechů obsahovaly zmínky o městských radních nebo osobách jimi pověřených, jež měli dohlížet na dodržování cechovních řádů. V některých případech, jakými byla například kontrola výrobků nebo trestání, byla přítomnost městské rady nutností. Generální artikuly dále nařizovaly pravidelné zasedání všech členů korporace na cechovních shromážděních, a to *„čtyřikráte v roce, a to sice každý kvartál, s vědomím, a po každý v přítomnosti vrchnostlivého, neb od magistrátu ustanoveného cechovního inspektora, neb komisaře [...]“*.²²¹ Kromě všeobecného zavedení cechovních komisařů se na cechovních schůzích prakticky nic nezměnilo. Pokud si to okolnosti žádaly, mohly být stále svolávány i mimo stanovenou dobu.

Vzhledem k disciplinaci společnosti byla rozšířena nařízení vztahující se k dobrému a slušnému chování řemeslníků nejen na cechovních schůzích. V oblasti cechovní samosprávy došlo k unifikaci vedení finanční správy. Jejím vedením byl z moci cechovního komisaře pověřen starší cechmistr, přičemž účty korporace byly komisaři pravidelně předkládány při čtvrtletních shromážděních. Veškeré dokumenty a finanční obnos, tedy *„listy, též cechovní pečeť, pak od cechovních sbírek, pokut, kontrabantův, přijímání a zavyučanou dostávaní uředlníkův, též připouštění k mistrovskému právu“* měly být umístěny v tradičních truhlicích (pokladnicích) opatřených *„dvoj neb trojnásobným rozličným zámkem.“*²²² V zájmu kontroly magistrátu nebo vrchnosti nad cechovními korporacemi byl jeden z klíčů od truhlice předán cechovnímu komisaři. Na principech položených generálními artikuly roku 1739 fungovaly cechovní korporace až do svého zániku roku 1859.

---

²¹⁹ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž.

2.3 MEZI MISTRY, TOVARYŠI A UČEDNÍKY (ČLENOVÉ KORPORACÍ)

Nejmladšími členy cechovních korporací, kteří současně stáli na nejnižším stupni hierarchie, byli učedníci (*pacholek, Lehrjung*). Jednalo se o chlapce, který se měl vyučit danému řemeslu. Aby mohl vstoupit do učení a tím i cechu, musel splnit několik podmínek. Stejně tak musel dodržet všechny náležitosti vztahující se k řádnému vyučení.

V cechovních řádech tkalců z roku 1562 bylo uvedeno: „*Každý, kdo se chce tomu řemeslu učit, jmá se v cechu opověděti a má sobě potom u mistra dvě neděle koštovati.*“ Před samotným přijetím do cechu měl tedy chlapec strávit u mistra, u nějž se chtěl nechat vyučit, zkušební dobu (*probu*). Během ní bylo možné dané řemeslné zaměření chlapce změnit. Artikuly dále uváděly: „*a bude-li se jemu zdáti předse tomu řemeslu učití a mistru svému, u kterého se učí, za jednu hřivnu to uručiti, aby se vyučil.*“²²³ Z právního a finančního hlediska nebylo možné, aby ve vstupu do cechu figuroval pouze chlapec. Zásadní roli při vstupu do cechu a uzavření smlouvy hráli ručitelé (*přátelé, rukojmí*).²²⁴ V praxi se jednalo o jednoho či dva měšťany, jež se z právního hlediska za učedníka zaručovali.²²⁵ Jednalo se z pravidla o otce, který vstupem svého syna do cechovní korporace předával mistrovi pravomoc nad svým potomkem.²²⁶ Poté následovalo uhrazení vstupních poplatků: „*má do cechu dáti 9 gr[ošů]*.“ Po splnění všech náležitostí bylo přistoupeno k oficiálnímu vstupu do cechu, který byl v případě kroměřížských řezníků stanoven vždy na Květnou neděli. Nařízení, jež striktně určovalo pouze jediný den v roce, bylo úzce svázáno s náboženstvím a religiozitou řemeslníků.²²⁷ Poté chlapci nic nebránilo ve vyučení se řemeslu u svého mistra. „*Když u mistra vytrvá a se vyučí, cechu a všemu řemeslu dobře učiní, bude jemu mistr 24 gr[ošů] a v těch třech letech, dokud se učí, střevíce a šaty v slušnosti povinen dávatí. Jestliže by pak za učení, tak jako by se vyučil, sparoviti to všecko má a mistr jemu nic zase navrátitit povinen není.*“ Učební doba byla v případě tkalcovství ustanovena na tři roky. U jiných řemesel se vzhledem k oboru lišila. Například u pekařských učedníků bylo možné absolvovat učení pouze v jednom roce,

²²³ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 348.

²²⁴ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 67–68.

²²⁵ O instituci rukojemství více ve VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1976, s. 196–197.

²²⁶ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vyd. Praha 1991, s. 226–227. O „*patria potestas*“ v období raného novověku v příspěvku SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Pater familias a jeho role v raně novověké rodině na základě normativních pramenů*. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*. Koncepty, metody, perspektivy (dále jen *Konstrukce maskulinní identity*). Praha 2012, s. 152–166.

²²⁷ Vysvětlení lze nalézt v bibli. V den Květné neděle sdělil totiž Ježíš při poslední večeři apoštolům: „*Neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.*“ Matouš 26, 28.

poplatek za vyučení byl však stanoven na 4 zlaté. V případě absolvování dvouroční výuční doby pak učedník neplatil nic.

Výše poplatků nebyla v cechovních řádech kroměřížských cechů vždy stanovena. Například učedníci stolařů, koželuhů a kloboučníků patrně neplatili nic. Naproti tomu krejčovský učedník, který se učil řemeslu dva roky, zaplatil 6 zlatých. U některých řemesel, jako tomu bylo v případě tkalců, dostal učedník po splnění stanovené výuční doby od svého mistra výslužný dar, který se lišil dle daného oboru. V případě ševců se jednalo o kabát a škorňe. Po vyučení byl předán výuční list, kterým učedník prokazoval svou řemeslnou zručnost.

Cech	Zlaté	Groše	Vosk (libry)
bednáři	1	-	2
hrnčíři	1	6	2
kováři a koláři	2	4	4
koželuzi	2	8	-
kožešníci	-	-	-
krejčí	-	28	3
mydláři	3	12	2
pekaři	4	-	-
provazníci	1	4	2
provazníci	1	4	2
řezníci	1	-	4
soukeníci	1	10	2
ševci	1	4	2
tkalci	1	4	2
zámečníci	1	6	2

**Tabulka č. 16: Soupis vstupních podmínek pro učedníky
v cechovních artikulech z roku 1657**

V 17. století se nařízení ve vztahu k učedníkům příliš nezměnila. Jednalo se většinou o potvrzené původní artikuly z 16. století. Z přehledu poplatků za přijetí do cechu vyplývá, že i po třicetileté válce vyžadovali nejvyšší částku pekaři. Jednalo se však stále o sumu za jednoroční vyučení. Výše vstupních poplatků se u jednotlivých cechů i nadále lišila. Například řezníci chtěli za vstup učedníka v 16. století pouze dvě libry (*funty*)

vosku.²²⁸ Naturální platba v podobě vosku měla především náboženský význam, protože se z vosku vyráběly svíce používané při náboženském životě.²²⁹ Díky inflaci vzrostly během 17. století vstupní poplatky například u řezníků na 1 zlatý moravský a čtyři libry vosku.²³⁰ Platilo se rovněž za obeslání cechu, které roku 1657 činilo celkem 12 grošů. Podobně na tom byly i ostatní cechy s výjimkou kroměřížských kožešníků, jejichž řády nestanovovaly žádný poplatek za přijetí.²³¹

Důležitou roli hrálo v případě řemeslníků raně novověké urbánní společnosti prokázání čestného a manželského původu. Ten byl prokázán předložením listu od rodu.²³² Po přijetí učedníka mohlo dojít k situaci, kdy chlapec opustil mistra a tím zběhl z učení. Nařízení řešící odchod učedníka obsahovaly například ševcovské artikuly z roku 1657. V případě odchodu, který by byl „*oumyslně beze vší příčiny*“ měl ševcovský učedník „*mistrovi podle smlouvy dosti učiniti a cech spokojiti, tak jakoby se vyučil.*“²³³ V podobném duchu zněl i jeden z artikulů hrnčírů, jež zároveň nařizoval dostavení se učedníkových ručitelů.²³⁴ Odchod z učení byl tedy možný, ale uzavřená smlouva mezi cechem (mistrem) a ručiteli (učedníkem) měla být i přesto dodržena. Mistr a celý cech se tímto prostředkem bránili finančnímu a případnému sociálnímu poškození. Na druhou stranu se cech bránil vůči mistrovi, jestliže mistr učně „*svévolně propustil a nedoučil*“. V takovém případě měl mistr „*dáti do cechu to, co a z čehož ten učeň smluven byl.*“²³⁵

Z počátku 18. století se dochoval jeden z mála výučních listů kroměřížských korporací, na kterém lze demonstrovat výše uvedené náležitosti potřebné pro vyučení se řemeslu v raném novověku. Byl jím výuční list Antonína Waltera vydaný kožešnickým cechem roku 1703: „*My cechmistři a mistři všichni řemesla poctivého kožišnického v městě Kroměříži vyznáváme tímto listem našim vůbec přede všemi, kdežkoliv čten neb čtoucí slyšen bude a obzvláště kdežby toho potřeba ukázala, že jest před náš úplný cech a pořádek předstoupil poctivý mládenec, ukazatel listu tohoto, jmenovitě Antonín Walter z města Holešova, řemesla našeho kožišnického, a tu jest na nás žádost složil, abychom*

²²⁸ SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

²²⁹ SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 66

²³⁰ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00022.

²³¹ O poplatcích za přijetí více v PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 325–326. I zde se však objevují nepřesnosti. Srov. s Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00022.

²³² Toto nařízení měl ve svých řádech (1616) například cech kovářů a kolářů. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 349. Důraz na čestný původ (*rod*) byl patrný po celý raný novověk. Ačkoliv se toto nařízení neobjevuje v 16. století u všech korporací, postupem času bylo unifikováno a hrálo zásadní roli při přijetí učedníka.

²³³ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 1.

²³⁴ SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*. Nařízení se ve stejném znění dochovalo rovněž v artikulech kroměřížského cechu pekařů a perníkářů z druhé poloviny 17. století. MERCOVÁ, M.: *c. d.*, 55.

²³⁵ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 1.

jemu list od vyučení řemesla našeho vydali.“ Jeho prosbě kožešnický cech vyhověl: „My uznávajíce, že poctivě a slušně věci žádá a pro průchod dobré pověsti, toho jsme jemu nikoliv odepřítí nemohli, zvláště poněvadž to v našich cechovních regulích zapsáno máme, že za casu totižto léta Páně 1699 dne 2. měsíce února, když se měl učit řemesla našeho jmenovaný Antonín Walter, s hodnověrnými svědky jest předstoupil, že dobře zachovalých a poctivých rodičův zplozen, jakžto jeho rodný list vysvědčuje. Těch svědků v našich registrech zapsána jsou [...].“

Kromě doloženého řádného původu byla zmíněna doba jeho učení, jež byla v tomto období stanovena na tři roky. Následovaly další informace o vyučení včetně jména mistra, u kterého se chlapec učil, a jeho prospěchu i chování: „[...] tak se jest při cechu našem kroměřížským řemesla kožišnického u mě Jana Hynka po ty léta, co se učil ve všech věcech, jakžto na jednoho učedníka náleží, poslušností a věrností zachoval a pořádně se vyučil. V tom pak času učení jeho, jakžto na poctivého mládence náleží, ve všem pilen a co by jemu škodného býti mělo a mohlo, nic nevím! Nýbrž všechno dobře a chvalitebně [...].“ Na základě tohoto kladného hodnocení se k tovaryši mělo náležitě přistupovat: „[...] protož my svrchu psaní cechmistrů a všichni mistrů vašich opatrnosti pánů cechmistrů a všech pánů mistrů tohož našeho řemesla poctivého kožišnického i jednoho každého, jichž tento list dojde, aneb ukázán bude za tím poctivým mládcem často psaným přimlouvajíce se přátelsky a bratrsky prosíme. Kdežby se kolvěk obrátil, živnost sobě oblíbil a řemeslo své, kterému se vyučil náležitě provozovati chtěl, že jeho do společnosti své přijíti a na něho ve všech laskavý býti, jeho ve všem dobrém fedrovati, napomáhati, přízeň a lásku, milosrdenství křesťanské prokazovati račte! a se neštítíte. Zvláště pro jeho ctné a chvalitebné chování a řemesla svého pořádně, roku 1702 dne 2. měsíce února vyučená jeho, pro naše se V. O. P. P. toho a jednomu každému povolně od sloužení a odměnění, tomu na svědomí a pro lepší jistotu pečet' naši cechovní z vůle a vědomím pánů cechmistrů a všech pánů mistrů v úplném cechu našem přitisknouti jsme dali, kterémuž datum v městě Kroměříži léta Páně 1703 dne 14. října.“²³⁶

Přestože v následujících letech došlo k císařské confirmaci cechovních řádů kroměřížských korporací, jejich obsah byl změněn pouze minimálně. Mnohem zásadnější změny přinesly generální řády z let 1731 a 1739, které sjednocovaly do té doby nejednotná nařízení. Například k prokázání čestného původu budoucích učedníků přibylo potvrzení o pohybu vrchnostenským konsensem. Rozšíření odráží snahu o větší kontrolu

---

²³⁶ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 9.

obyvatelstva a významnou roli vrchnosti, jíž byla panovníkem propůjčena pravomoc.²³⁷ Dále byla rozšířena také zkušební doba na šest týdnů, během kterých chlapec pobýval u mistra před vstupem do učení. Po stanovený čas měl budoucí učedník prokázat způsobilost a zručnost k tomu, aby ho mistři uznali „za *způsobného a schopného*“.²³⁸ Teprve poté mohl předstoupit před cechmistry a předložit potřebné dokumenty. Vlivem důslednější kontroly a disciplinace společnosti bylo přijetí a zapsání učedníka možné při pravidelných shromážděních cechů, která probíhala v sudých dnech čtyřikrát do roka.²³⁹ Zároveň byl unifikován poplatek za vstup do cechu, který činil 3 zlaté za samotné přijetí, 35 krejcarů za zápis do cechovní knihy a 15 krejcarů za obslání cechu.²⁴⁰ Tento krok lze vysvětlit přirozenou inflací a obecným nárůstem cen. Ačkoliv byl poplatek pro náboženské účely zachován, nově nebyl odváděn naturální formou určitého množství vosku, ale jednotnou finanční částkou. K těmto poplatkům pak přibyl také další za zápis do cechovní knihy, o nějž se většinou staral cechovní nebo městský písař.

K dalším unifikovaným nařízením patřila otázka *rukojemství*.²⁴¹ Vzhledem k možné chudobě či podobným okolnostem, nařizovaly generální řády: „*pokudž by však schopný a způsobný učedník to učiniti nemohl, v tom příběhu může téhož místa vrchnost neb magistrát nápodobné quantum neboliž to zmenšiti, aneb dle povahy věci, dokonce prominuti.*“²⁴² Stránka řemeslné zručnosti a disciplíny šla v tomto případě do popředí před finanční ztrátou města nebo vrchnosti. Panovník (stát) si vážil více disciplinovaného jedince, což vzhledem k trendu *dohlížet a trestat* i posláni absolutistického panovníka vůči své zemi a jejím obyvatelům odpovídalo poměrům 18. století.²⁴³ Unifikována byla také výuční doba, jež byla rozdělena podle jednotlivých řemesel do tří kategorií po dvou, třech a čtyřech letech.

---

²³⁷ Nařízení se v artikulech objevuje od druhé dekády 18. století. SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 2. V plném znění je nařízení o pohybu obsaženo v generálních cechovních artikulech z roku 1739. Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ V raném novověku docházelo k postupné unifikaci v oblasti městských práv a se snahou zavést Koldínova „*Práva městská království českého*“ ve všech zemí Koruny české. Významný vliv měly mít na panovníka merkantilistické podněty. KLÍMA, Arnošt: *Zur Frage des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus in der Industrieproduktion in Mitteleuropa (vom 16. bis zum 18. Jh.)*. In: TÝŽ. *Economy, Industry and Society in Bohemia in the 17th–19th Centuries*. Praha 1991, s. 13–34.

²⁴² Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001

²⁴³ Více k těmto změnám v (raně) novověké Evropě ve FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.

Cech	Výuční doba
barvíři	3
bednáři	3
hrnčíři	2
kloboučníci	3
kováři a koláři	3
koželuzi	4
kožešníci	4
krejčí	3
mydláři	3
pekaři	2
provazníci	2
řezníci	3
soukeníci	3
stolaři, sklenáři a soustružníci	3
ševci	3
tkalci	3
zámečníci, hřebíkáři, puškaři, ostruháři a hodináři	3–4
zedníci, tesaři a kameníci	2–4

Tabulka č. 17: Soupis výuční doby učedníků kroměřížských cechů podle generálních cechovních artikulů z roku 1739

Centralistická opatření 18. století řešila také otázku útěku učedníků od svých mistrů. Problematika útěku se sice objevovala v nařízeních z předchozích staletí, ale nově byla unifikována až generálními artikuly z roku 1739. Generální řády k tradičním nařízením doplňovaly, že za každý zběhlý den měl učedník dostat v učení týden navíc. Znovupřijetí do učení bylo možné pouze tehdy, když se chlapec „*v praveným krátkým čase zase navrátil a polepšiti se chtěl.*“²⁴⁴ Pokud se učedník nevrátil, nepolepšil se nebo finančně poškodil svého mistra, hrozilo mu úplné vyloučení z cechu. V generálních artikulech byla umožněna změna mistra, ale pouze za předpokladu splnění všech finančních poplatků. Nově byl u změny mistra přítomen kromě učedníkových ručitelů a cechmistrů i výše zmíněný cechovní komisař, jenž sloužil jako kontrolní nástroj vrchnosti či magistrátu.²⁴⁵

K rozšiřování a úpravě učednických práv a povinností patřila ve třicátých letech 18. století panovníkova kritika starších řádů ze strany odpírání vyučení. Devátý artikul

²⁴⁴ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁴⁵ Tamtéž.

řemeslnického patentu z roku 1731 mluví za vše: „*Nad to někdy pořádkové, tak ostře pokračují, že učedníkům, kterým na čase jejich doučení jen po dnech neb hodinách schází, tovaryšstva dokročiti dáti nechtějí.*“²⁴⁶ Řemeslnický patent kritizoval také nejrůznější přechodové rituály, které se v ceších rozšířily. Doslovně se jednalo o to, že cechy mívaly „*při z učednictví propouštění rozdílné podivné, dílem směšné, dílem pohoršivé a nectnostné způsoby, jakož jsou hoblování, broušení, kázání, křtění, neobyčejného šatstva oblečení, na ulicích vození aneb obposílávání, a což toho více se děje.*“²⁴⁷ Nařízení, které zapovídalo takové zvyky, bylo součástí i generálních artikulů z roku 1739, jež na řemeslnický patent odkazovaly. Jak bylo zmíněno výše, velký důraz byl v 18. století kladen na dobré, slušné i poslušné chování. Systém dohlížení a trestání byl základním prostředkem státu k disciplinaci společnosti.

Po ukončení předepsané výuční doby měl učeň složit výstupní poplatek, který byl stejný jako vstupní částka. Pokud by na to učeň neměl, mohl si patřičnou částku během jednoho roku u mistra odpracovat, čímž učinil „*povinnovaného platu náhradu.*“²⁴⁸ Po splnění veškerých nároků se z učedníka stal tovaryš. K oficiálnímu povýšení do tovaryšského stavu však bylo zapotřebí svolání cechovní schůze. Při ní byl dospívající chlapec propuštěn z učení, čímž zaniklo *rukojemství* jeho ručitelů. Nový tovaryš obdržel výuční list, jehož originál byl uložen v cechovní truhlici (*pokladnici, Lade*). Z originálu byly poté vyhotovovány kopie sloužící jako záruka vyučení se řemeslu, kterou se tovaryš musel prokazovat. V minulosti dostávali noví tovaryši od svých mistrů oblečení.²⁴⁹ Zmiňovaná praxe při propouštění učedníků patřila k rozšířené cechovní tradici napříč českými zeměmi.²⁵⁰

Zvláštní sociální skupinou řemeslníků byli mistrovští synové (*Meistersöhne*). Synové mistrů pobírali v ceších některé výhody, na které neměli jak místní, tak cizí učedníci nárok. Nejcitelnější bylo snížení poplatků spojených se vstupem a výstupem z učení. Větších výhod ale požívali jako tovaryši a budoucí mistři. Generální cechovní artikuly zapovídaly protekci mistrovských synů z hlediska zkrácení výuční doby. Poloviční poplatky pro mistrovské syny však zůstaly zachovány i v 18. století. Skutečnost, že byli

²⁴⁶ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021].

²⁴⁷ Některé z praktik cechů při vyučení a propouštění učně zmiňuje pro České království v 16. století Zikmund Winter. WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 334–336.

²⁴⁸ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁴⁹ Nový kroměřížský tovaryš měl podle ševcovských artikulů z roku 1657 dostat od mistra k tříletému vyučení kabát (*župici*), kalhoty a boty. SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 1. Oblek byl určen také v případě bednářů, hrnčírů a kovářů. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 324–325.

²⁵⁰ O ritualizovaném propouštění učňů z učení a potřebných náležitostí v Českém království 16. století více ve WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 334.

upřednostňování synové mistrů, odpovídá mentalitě nejen raně novověké městské společnosti.²⁵¹ Městská obec a samotné cechovní korporace znaly domácí řemeslníky na rozdíl od cizích osob mnohem lépe. Díky tomu vstupovali mistrovští synové do cechů jako blízké osoby.²⁵² Důležitou roli hrála také rodinná tradice předávání řemesla z otce na syna.

V první polovině 19. století nedošlo z hlediska podoby výučních listů cechovních korporací k podstatným změnám. I nadále obsahovaly informace o vstupu chlapce do učení, stanovenou výuční dobu, jméno mistra, jeho hodnocení, dobu vypovězení z učení i celého cechu a prohlášení za tovaryše. Jedním z takových listů obdržel zednický učedník Mathias Keil z Kroměříže: „*My cechmířti stavebního cechu města Kroměříže dokládáme přítomným výučním listem, že Keil Mathias rozený v Kroměříži byl u tohoto cechu skrze svého mistra Josefa Lipnera z Kroměříže před otevřenou pokladnicí k zednické profesi na tři roky do učení připovězen [...]*“ Učedník byl v tomto případě zapsán do učení a stavebního cechu v roce 1834. Po splnění závěrečné zkoušky byl o tři roky později (1837) vypovězen a „*[...] k zednické profesi prohlášen jako schopný a vandrování schopný tovaryš.*“²⁵³ Následovaly podrobnosti o jeho vyučení a schopnostech. Keilův výuční list byl následně opatřen pečeti cechu a podpisy příslušných cechmistrů a cechovního komisaře.

Druhý stupeň cechovní hierarchie představovali tovaryši. Jednou z hlavních podmínek tovaryšství bylo podniknutí zmiňované vandrování cesty (*vandr, wandern*). Tato podmínka se stala alespoň pro oblast Říše povinnou až v průběhu 16. století.²⁵⁴ Ke kodifikování vandrování cesty v českých zemích docházelo postupně až v průběhu raného novověku.²⁵⁵ V případě biskupské Kroměříže bylo vandrování zmíněno především v artikulech tkalcovského cechu z roku 1562. Nařízení obsahovalo: „*Který tovaryš by chtěl vandrovati, má se mistrovi týden napřed opověděti a odpuštění vzíti.*“²⁵⁶ Ostatní zmínky

---

²⁵¹ Obdobné protěžování a pokusy o omezování bylo problémem i živnostenských společenstev po roce 1883 (viz kapitola *Mezi členy, pomocníky a učni*).

²⁵² SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*.

²⁵³ Doslovně: „*Wir Vorsteher der Stadt Kremsierer Bauzunft beurkunden durch gegenwärtigen Lehrbrief, dahs der Keil Mathias von Kremsier gebürtig, bey dieser Zunft durch seinen Lehrmeister Joseph Lipner zu Kremsier vor oftener Lade zur Mauerprofession durch drey Jahre in die Lehre angenommen [...]* zur Mauerproffession als tauglich und wanderfächiger Geselle erklärt.“ SOKA KM, fond B-a 1, Dodatek, inv. č. 129, kart. č. 59.

²⁵⁴ Více v REITH, Reinhold: *Circulation of Skilled Labour*. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.): *Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800*. Cambridge 2008, s. 114–142.

²⁵⁵ Zikmund Winter doplňuje, že v Českém království nebyla pro 16. století „*v statutech o vandru často zmínka*“, přesto „*vandr býval zajisté podmínkou k dosažení misterského.*“ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 340.

²⁵⁶ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 357.

o tovaryších jsou v kroměřížských cechovních artikulech pouze drobného charakteru. Některé kroměřížské cechy měly ustanoveno omezení počtu tovaryšů. Díky tomu mohl mít krejčovský a kovářský mistr nejvíc dva tovaryše. V případě ševců byl počet tovaryšů omezen pouze na jednoho. Další zmínka pochází z artikulů kovářů a kolářů, které stanovovaly, že nový tovaryš nesměl být přijat dříve, nežli byla zjištěna příčina jeho odchodu od minulého mistra. Tím se kroměřížští řemeslníci snažili předcházet potencionálním problémům s nově příchozím a neznámým tovaryšem. Zároveň měl tovaryš povinnost ohlásit svůj odchod od mistra ve čtrnáctidenním předstihu.²⁵⁷

Situace v 17. století se částečně změnila. V rámci unifikace některé z nově potvrzených cechovních artikulů kroměřížských cechů obsahovaly nařízení vztahující se k vandrovní cestě. Cechy, kterým se toto nařízení původně nedostalo do jejich řádů, si dodatečně žádali upravení artikulů. To byl případ korporací pekařů a mydlářů, jimž byla roku 1658 specifikována doba vandrování tovaryšů na čtyři roky. Nově příchozí cizí tovaryš musel nejprve navštívit cechovní hospodu, kde se ohlásil u cechmistra. Ten jej následně odkázal na volného mistra. Artikuly kožešnického cechu z roku 1657 uváděly tovaryšovu povinnost informovat mistra o svém odchodu. K tomu ale dodávaly, „*když který tovaryš přivandruje, ten se má předně při starších mistrích o dílo ohlásiti, kteréž jemu, jestli který verštat jest prazen.*“²⁵⁸ Přijatý tovaryš se pak stravoval u svého nového mistra. Ten mu dával práci, za níž měl tovaryš dostat odpovídající plat. Přehled platu tovaryše za konkrétní výrobky byl zmiňován například hrnčíři.²⁵⁹

Výrobek	Částka	Měna
kopa velkých nepodlévaných hrnců	3	krejcary
kopa drobných hrnců	4	denáry
kopa polévaných kachlí	3	groše
kopa špatných kachlí	6	krejcary

Tabulka č. 18: Přehled platu hrnčířského tovaryše v druhé polovině 17. století

V případě, že se tovaryš rozhodl k odchodu a pokračování ve vandrovní cestě, neměl od mistra odejít bez řádné výpovědi, kterou zmiňovaly například již tkalcovské řády v 16. století. O sto let později byla výpovědní lhůta součástí nařízení i dalších

²⁵⁷ Tamtéž, s. 353–354.

²⁵⁸ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

²⁵⁹ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 322.

kroměřížských cechů. U kovářů byla ohlašovací doba odchodu zkrácena na osm dnů, zatímco u mydlářů byla čtrnáctidenní. V případě kroměřížských bednářů se čtrnáctidenní ochranné lhůty vztahovaly i na období před svátky a výročním trhem. Stejně tak bylo bednářskému mistrovi zakázáno propuštění tovaryše před hlavními katolickými svátky.²⁶⁰

V první polovině 18. století se rozšiřovala nařízení vztahující se k povinnému tovaryšskému vandru, který byl vázán na konkrétní počet vandrovních let. Pokud se chtěl například syn ševcovského mistra stát od roku 1718 mistrem v biskupské Kroměříži, musel vandrovat tři roky.²⁶¹ Naproti tomu artikuly řezníků či kožešníků neobsahovaly kromě zmínek o příchodech tovaryšů do města žádnou zmínku o vandrovních letech. S povinným vandrem cechovních tovaryšů již plošně počítal řemeslnický patent z roku 1731. Generální artikuly z roku 1739 dále rozšiřovaly přesný počet let. Povinný vandr mohl být z důvodu zdravotní nezpůsobilosti nebo jiných okolností tovaryši odpuštěn. Neznamenalo to však, že by povinnost vycestovat zcela odpadla. Tovaryš si musel u mistra odpracovat dvojnásobek vandrovních let.²⁶² Patent z roku 1731 umožňoval mistrovským synům nebo tovaryšům, jež si vzali za manželku vdovu či dceru mistra, zkrácení vandru.²⁶³

Řády z třicátých let 18. století unifikovaly i další pravidla spojená s cestováním budoucích mistrů. V první řadě potřeboval tovaryš k vandru výuční list, jenž od cechu obdržel za poplatek 30–45 krejcarů, a zhostní list od vrchnosti. Tovaryši byli na cestách pravidelně kontrolováni policejními hlídkami, které od nich žádaly předložení „*kunšaftů*“ (cestovní dokument), vandrovních pasů, v pozdějším období vandrovních knížek. V případě, že byl tovaryš bez práce, měl být předán příslušné ubytovně.²⁶⁴ Tovaryš měl po vstupu do města povinnost ohlásit se v cechovní hospodě, kde se zeptal na práci. Pokud bylo místo u některého z mistrů volné, nastoupil u něj v dílně (*verštat, Werkstatt*). Ve větších městech jako byla Praha, Brno, Olomouc nebo Vratislav mohl pracovat u dvou mistrů zároveň. Chtěl-li tovaryš pokračovat ve vandru, musel svému mistrovi oznámit

---

²⁶⁰ Tamtéž, s. 320–322.

²⁶¹ Artikul doslova nařizoval, že v případě, kdy se chtěl mistrovský syn usadit a připojit se k cechu, měl nejprve vandrovat tři roky. („*Wann eines Meisters Sohn sich sesshaft machen, und in die Zech einverleiben wollte, des selbe solle zuvor drei Jahr wandern.*“) SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 2.

²⁶² SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*. Zikmund Winter zmiňuje, že se v Českém království mohl tovaryš vykoupit z vandrování cesty již v 16. století. WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 340.

²⁶³ To samé bylo možné v Českém království v 16. století. Tamtéž.

²⁶⁴ Zdeňka Stoklásková ve své publikaci mylně označuje tovaryše „policejních cechů“ za budoucí policisty. STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Cizincem na Moravě. Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750–1867*. Brno 2007, s. 108.

záměr odchodu nejpozději osm dnů předem.²⁶⁵ Od mistra pak měl dostat vysvědčení, aby nebyl pokládán za žebráka. Nedostal-li tovaryš po příchodu do města práci, musel mu cechmistr vystavit potvrzení o nedostatku práce a tovaryš tak pokračoval dál v cestě.²⁶⁶ Mít potvrzení cechu znamenalo bezúhonnost tovaryše, která se hodila především ve válečných obdobích, kdy tovaryši hrozil odvod do armády. V případě, že chtěl tovaryš vandrovat pouze přes zemské hranice nebo chtěl vstoupit i do jiných dědičných zemí, stačil mu k tomu kunšaft. Pokud se však rozhodl vandrovat do nekonskribovaných zemí nebo zcela mimo hranice habsburské monarchie, musel si pořídit cestovní pas.²⁶⁷

Z konce 18. století se dochoval jeden z tovaryšských listů, který vydal kroměřížský cech řezníků roku 1798: „*My přísežný cechmistr a další mistr poctivého řemesla řeznického v městě Kroměříži tímto potvrzujeme, že přítomný tovaryš Ignác Zelinka narozený v Dolní Louče, 16 let starý a postavy střední [...] pracoval zde u nás 1 rok.*“ Tovaryšský list, který krásila císařská orlice Josefa II. a veduta města Brna, byl opatřen pečeti řeznického cechu včetně podpisů cechmistrů.²⁶⁸

Důležitou roli hrálo v cechovních artikulech dobré a slušné chování tovaryšů. Důraz na správné a poslušné chování byl kladen po celou dobu raného novověku.²⁶⁹ Především tovaryšská bratrstva, která byla vzhledem k barokní zbožnosti hojně zakládána od druhé poloviny 17. století, měla artikuly zaměřující se na dobré, správné a počestné chování.²⁷⁰ Teprve ve třicátých letech 18. století došlo ke kodifikaci a unifikačnímu veškerého chování tovaryšského stavu. Sjednocení řádů bylo potřeba mimo jiné kvůli tovaryšským stávkám a vzpourám. O nich hovořil patent z roku 1731 takto: „*Opovážili by se [...] tovaryšové pod jakýmkoli protestem nějaké povstání způsobiti, následovně se v hromadu srotiti a zůstávající ještě na tom místě, předce, až by se jim v tom neb oném domnívajícím žádání aneb stížení zadosti učinilo, práce nechati aneb sami houfně vystupovati, a co tak rebelii podobných oučinkům více jest, ti a takoví pohoršliví svévolníci a zločinci mají [...]*“

---

²⁶⁵ Ve starších cechovních řádech z druhé poloviny 17. století měl dát tovaryš mistrovi vědět nejpozději dva týdny předem. Tato doba byla na rozdíl od plošného nařízení ze třicátých let 18. století vázána na období výročních trhů a městských slavností.

²⁶⁶ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁶⁷ STOKLÁSKOVÁ, Z.: *c. d.*, s. 111.

²⁶⁸ Tovaryšský list byl potvrzen také pečeti a podpisem kroměřížského purkmistra. SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 6.

²⁶⁹ Například ševcovské artikule kroměřížského cechu zdůrazňovaly, že se „*má [...] tovaryš nadepsaného řemesla řádně a poctivě i chvályhodně jmiti a poslušenství k mistrům zachovati*“. SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 1.

²⁷⁰ Svě bratrstvo měli rovněž ševcovští tovaryši v biskupské Kroměříži. Jedinou pozůstalostí po něm je typář z roku 1684. SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*. Tovaryšská bratrstva byla řemeslnickým patentem zakázána roku 1731. KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021]. Generální cechovní artikule je však znovu povolily roku 1739. Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

s vězením, *cuchthousem*, šancováním a geleerní práci, [...] též tudy skutečné povstaleho zlého na těle trestání býti.“²⁷¹ Tovaryši se velmi často dostávali do konfliktu s mistry kvůli platu, stravě, problematickému vyprávění a mnoha jiným důvodům.²⁷²

Velmi častým problémem byly již od 16. století modré pondělky (*blaue Montage*), sváteční dny konané několikrát do roka, ve kterých tovaryši odmítali pracovat.²⁷³ Nařízení upravující chování tovaryšů byla sice obsažena již v artikulech z 16. století, ale teprve generální řády ze třicátých let 18. století měly za úkol sjednotit tato ustanovení, jež měla předejít tovaryšským bouřím. Mimo zákazu modrých pondělí bylo tovaryšům rovněž nařízeno, aby „*doma u svého mistra poctivě, pokojně, a bohabojně sobě védsti, všech pohoršivých, hanebných a oplzných řečí, neb písniček, obzvláště pak zlořečení a proklínání se zdržeti, jeden druhému přezdívací jména nikoliv sobě dávati*“.²⁷⁴ Toto ustanovení mělo zabránit především mravnímu kažení mládeže, tedy učedníků a mistrových dětí žijících společně v domě mistra, kde se nacházela také řemeslná dílna.²⁷⁵ Bylo tedy zapovězeno cokoliv, „*co by roztržitost, nevůli, hádku, a zlé dorozumění působiti mohlo, tím méněji ale půtky, neb pranice*“.²⁷⁶ Generálními řády byla upravena také otázka mzdy tovaryšů. Generální artikuly nařizovaly, aby byla mistry dodržována ustanovení mzdové smlouvy tovaryšů, přičemž mistři nesměli tovaryšům dávat za odvedenou práci nižší plat. Mezi generalizující ustanovení patří i artikul věnující se kontrole tovaryšů mimo mistrovu dílnu a dům. V letních měsících nesměl tovaryš strávit více než 10 hodin venku, přičemž se v zimě tato doba krátila o jednu hodinu.²⁷⁷

Třetí stupeň cechovní hierarchie představoval mistr (*Meister*). Mistrovství měl dosáhnout pouze v cechu řádně vyučený tovaryš, jenž splnil veškeré stanovené podmínky. Získání mistrovského práva bylo v raném novověku vázáno také na udělení měšťanského právo, čímž se mistr stával plnoprávným členem městské obce. Podmínky pro získání mistrovství byly součástí nejstarších dochovaných cechovních řádů kroměřížských řezníků z 16. století: „*Item který by se pacholek v Kroměříži tomu řemeslu vyučil a nebyl ženat*

²⁷¹ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021].

²⁷² Josef Ehmer konstatuje, že také v rakouských zemích probíhaly v raném novověku četné kolektivní akce (stávky a vzpoury) tovaryšů, které se rozhořely kvůli platům, stravování, výpovědním lhůtám, pracím učňů a žen aj. („[...] *auch in den österreichischen Ländern des früher Neuzeit sind zahlreiche kollektive Aktionen von Gesellen belegt. Streiks und Aufstände entzündeten sich an Lohn, Kost, Kündigungsfristen, Lehrlings- und Frauenarbeit und vielen Anderen Fragen.*“) EHMER, Josef: *Zünfte in Österreich in der früher Neuzeit*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard: *Das Ende*, s. 111. O stávkách v Čechách 16. století více Zikmund Winter. WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 420–431.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁷⁵ SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*.

²⁷⁶ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁷⁷ SOBEK, D.: *Kroměřížské cechy*.

a se v Kroměříži ožení, osadil a chtěl by do cechu za mistra být přijat, povinen bude do toho cechu tolikéž šest zlatých a čtyři funty vosku dáti a mistrom toho řemesla svačinu udělati jako ten, kterýž by se od jinud do Kroměříže přistěhoval.“²⁷⁸ Citované nařízení obsahuje základní podmínky pro vstup do cechu v raném novověku. Jednalo se o otázku vyučení, manželství, vstupního poplatku, hostiny pro mistry a také mistrovského kusu.

Řeznický mistr měl být v řemesle náležitě zručný. Pokud se jím vyučil, bylo samozřejmé, že již před prvním vstupem do cechu doložil svůj původ. Mistrovské právo bylo striktně vázáno na manželství, což přirozeně odpovídalo mentalitě raně novověké společnosti. Z artikulů bylo dále zřejmé, že vstupní poplatek čítající celkem 6 zlatých a přibližně dva kilogramy vosku byl v porovnání s ostatními cechy v 16. století značně vysoký. S vysokým poplatkem souvisely vysoké náklady na provoz řeznického řemesla, k němuž bylo oproti ostatním řemeslům zapotřebí vlastnit také jatka a masné krámy (*lavice*). Vysoké vstupní poplatky měli také například ševci, kteří ve svých artikulech měli uveden 1 zlatý, 2 groše a dva funty vosku, a pekaři s perníkáři, za jejichž mistrovství se odváděl 1 zlatý a dva funty vosku.²⁷⁹ Další zmíněnou a obecně velmi častou podmínkou bylo uspořádání hostiny (*svačiny, Vesper Mahl*), která úzce souvisela s přechodovým rituálem tovaryše vstupujícího do mistrovského stavu. Ve svých artikulech z 16. století měli podmínku hostiny kromě zmíněných řezníků také kováři s koláři (1616), pekaři s perníkáři, sladovníci a ševci.²⁸⁰

Cech	Zlaté	Groše	Vosk (funty)	Hostina
kloboučníci	-	16	-	ne
kováři a koláři		2	2	ano
krejčí	-	24	6	ne
pekaři a perníkáři	1	-	2	ano
řezníci	6	-	4	ano
sladovníci	-	15	-	ano
stolaři, sedláři a řemenáři	-	16	-	ne
ševci	1	2	2	ano
tkalci	-	16	4	-

**Tabulka č. 19: Soupis vstupních podmínek pro mistry
v cechovních artikulech z 16. století**

²⁷⁸ SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

²⁷⁹ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 347.

²⁸⁰ Tamtéž.

Kroměřížské cechovní řády z 16. století obsahovaly také možnost získání mistrovství za zvýhodněných podmínek. Tovaryš, který měl za otce cechovního mistra, měl zaplatit pouze poloviční poplatek nebo mu byly veškeré poplatky včetně hostiny zcela odpuštěny, jako tomu bylo v případě ševců.²⁸¹ Pro řemeslníky, jejichž otcové nebyli členové cechu, se naskýkala možnost pojmout za manželku vdovu nebo dceru mistra. Tuto možnost uváděly artikuly jednotlivých cechů odlišně. Kroměřížský švec musel zaplatit 2 groše a uspořádat hostinu,²⁸² a jeho řeznický kolega, který by se řemeslu teprve učil, ale vzal si mistrovskou vdovu, musel cechu zaplatit dokonce 10 zlatých a dva funty vosku včetně hostiny pro mistry.²⁸³

Běžnou podmínkou pro vstup do některých cechovních korporací bylo vyhotovení mistrovského kusu (*majstrštuk, Meisterstück*).²⁸⁴ Jednalo se o prokázání řemeslného umu zájemce o mistrovské právo. Cechmistři si tak ověřovali, zdali a v jaké míře je tovaryš zručný a schopný provozovat dané řemeslo. Například krejčovský cech požadoval po budoucím mistrovi vyhotovení mistrovského kusu, stejně tomu bylo v královském městě Brně. Stolařům stačilo pouze prokázání se výsadním listem. Podrobně předepsaný mistrovský kus požadovali v případě Kroměříže kloboučníci, kteří požadovali ukázat „*bobrový klobúk, druhý zaječí hřbetový z obú stran vlasitý, a k tomu klobúk kadeřavý mužský anebo místo toho bobrového klobúku, aby prokázal boty, plst ševcovskú.*“ Mnohem specifikovanější a patrně náročnější mistrovský kus měli v 16. století kroměřížští ševci, kteří měli „*z kůže volové beze všech kazů udělati poluškorní s širokým faldem po starodávnu, z kozlovice boty dvakráte šité, střevíce po starodávnu o jednom podešvu šněrované, kůži telecí měli skrájeti na čtveré střevíce jedny vazové babské po starodávnu s červeným puntem a s bílým šemrynem, druhé panenské též s červeným puntem a s bílým šemrynem se třemi knoflíky po starodávnm, třetí pupkový s červeným puntem a s bílým šemrynem po starodávnu, čtvrtý vojsový obvejšní s červeným puntem a s černým šemrynem o jednom podešvu s ouklady, než ty troje první o dvě podešvu.*“ Budoucí švec měl

---

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 347.

²⁸³ SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

²⁸⁴ Zikmund Winter dokládá pro České království, že „*v starší době řezník ukazoval mistrovství na zadní čtvrti a na pleci hovězí a skopové, tak čteme v řadě chrudimském r. 1535; později však tu, kde zkoušku podnikali, chtivali, aby kandidát koupil, zabil a rozsekal kus hovězí a kus telecí.*“ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 218.

však před odevzdáním bot cechmistrům nejprve „*takové kuože [...] dobře vypraviti a vymazati.*“ Na vyhotovení všech předepsaných typů bot měl jeden týden.²⁸⁵

V 17. století došlo díky postupné kodifikaci pravidel k upřesnění některých zmíněných norem. Díky obnovení cechovních artikulů v letech 1657–1658 a unifikaci veškerých řádů cechovních korporací v městech olomouckého biskupa došlo k několika změnám zároveň. Nejprve byla po prokázání původu a vyučení připsána povinnost nově příchozím tovaryšům zůstat před samotnou zkouškou u mistra jeden celý (*mistrovský*) rok. Kožešnické artikuly formulovaly nařízení takto: „*když by který cizí neb přespólní tovaryš do cechu připojen býti a se oženiti v oumyslu měl, takový má předně u jednoho jiného mistra kteréhokoliv sobě zavolí, celý rok při jednom verštatě dělati.*“²⁸⁶ Teprve poté mohl tovaryš vykonat zkoušku a zhotovit mistrovský kus.

U řezníků nebylo prokázání konkrétní řemeslné dovednosti součástí artikulů ani v 17. století. Ševci měli od roku 1657 stanoven přesný počet i druh bot, které musel budoucí cechovní mistr zvládnout ušít.²⁸⁷ Obsáhlé podmínky museli v 17. století splnit budoucí kožešníci mistři, jejichž úkolem bylo zhotovit čtyři různé druhy oblečení: „*předně bude nový mistr povinen jeden formanský kožuch, který jedné prostřední osobě dobře, a jeho spodní díl půl třetí pídi dlouhý jest, z třech holičích koží přikrojiti. Když on dotčený kožich přistrojil, má on těm přidaným mistrům trunk vína dáti doněsti a potom jeden ženský kožuch z třinácti jehněčích koží, který jednostejně taky jedné prostřední ženskej osobě dobře býti má, přikrojiti a připraviti. Potomně on jeden ženský kožuch s malými cvikly z[e] zaječích koží přikrojiti, při kterémž kožuchu však rukávy k obojku připojeny býti mají. Tehdy on má jednu kanovníckou kápi z popelčích koží aneb hranostajových, veverčích, spratkových přikrojiti.*“²⁸⁸ Artikuly zároveň dávaly tovaryši možnost vykoupení se z mistrovského kusu. Bylo nařízeno, že „*pokudž by nadepsaného mistrovského kusu dělati nechtěl, tehdy má a povinen bude na to místo i za svačinu*“ zaplatit celkem 20 zlatých.²⁸⁹ Ověření zručnosti budoucího mistra šlo v tomto případě do pozadí. Otázkou zůstává, kolik kožešnických tovaryšů si mohlo dovolit zaplatit za obcházení mistrovské zkoušky a hostiny natolik vysokou částku.²⁹⁰

---

²⁸⁵ V případě sladovníků nebyl mistrovský kus vzhledem k charakteru řemesla vyžadován. Stejně na tom byli také kováři s koláři. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 345.

²⁸⁶ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

²⁸⁷ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 1.

²⁸⁸ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 312–313.

²⁸⁹ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

²⁹⁰ Podobně tomu bylo u řezníků, jejichž tovaryši se z hostiny mohli vyplatit 7 zlatými. SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 4.

Kroměřížské cechy čekala v druhé polovině 17. století částečná unifikace vstupních mistrovských poplatků, které byly složeny z poplatku za vstup korporace a svolání cechovní schůze. Pro vstup do bednářského, hrnčířského, ševcovského nebo zámečnického cechu bylo zapotřebí odevzdat 1 zlatý, přičemž naturální dávka množství vosku zůstala rozdílná. Nejvyšší vstupní poplatek pak měli tradičně řezníci.²⁹¹ Jistou výjimku tvořil kožešnický cech, jehož artikuly z roku 1657 sice nařizovaly poplatek ve výši 2 zlatých a čtyř funtů vosku stejně jako v případě kovářů s koláři, ale k tomu musel budoucí mistr ještě „za obsílku 8 českých a půl kbele piva do špitále dáti.“²⁹² Výhody, které požívali mistrovští synové a tovaryši, jež si vzali za manželku vdovu nebo dceru mistra, zůstaly pro 17. století zachovány. Například u cechu řezníků, ševců nebo kožešníků šlo většinou o snížení vstupního poplatku na poloviční částku. V případě ševců bylo artikuly dodáno, že k poloviční částce měl tovaryš ještě „půl mejšterštuku ukázati.“²⁹³

Cech	Zlaté	Groše	Vosk (libry)	Hostina	Mistrovská zkouška
bednáři	1	6	6	ano	ano
hrnčíři	1	6	6	ano	ano
kováři a koláři	2	4	4	ano	ano
koželuzi a jircháři	2	8	4	ano	ano
kožešníci	2	4	4	ano	ano
krejčí	-	28	6	ano	ano
mydláři	4	12	2	ano	ano
pekaři	2	12	2	ano	ano
řezníci	7	12	4	ano	ano
soukeníci	1	10	6	ano	ano
ševci	1	4	2	ano	ano
tkalci	2	4	6	ano	ano
zámečníci	1	6	4	ano	ano

**Tabulka č. 20: Soupis vstupních podmínek pro mistry
v cechovních artikulech z roku 1657**

Nejvíce změn prodělaly kroměřížské cechy v 18. století. V rámci procesu kontroly a konfirmace artikulů Karlem VI. v prvních dvou dekádách 18. století došlo pouze k dílčím

²⁹¹ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 307–316.

²⁹² SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1. Zatímco ševci museli za obeslání cechu zaplatit 4 groše a řezníci celkem 12 grošů, nařízení o charitativní činnosti v podobě darování piva do městského špitálu se v jejich artikulech nenacházelo. O sociální a charitativní úloze cechů samostatně níže (viz kapitola *Na nemocné, chudé a vdovy*).

²⁹³ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 1.

změnám. Upraveno bylo jen několik nařízení, které se nejvíce vztahovaly ke zvýšení poplatků, jako tomu bylo v případě kroměřížského cechu ševců. K původnímu poplatku za vstup, který roku 1657 činil 1 zlatý, dva funty vosku a 8 grošů za obeslání cechu, přibily další dva funty a 4 groše.²⁹⁴ Kožešníkům zůstaly poplatky zachovány, odpadla však možnost vykoupení se z mistrovského kusu. Zajímavým bodem se stala cechovní hostina, kterou měl budoucí mistr zajistit. V panovnických artikulech z let 1717–1718 se tato povinnost stala pro všechny cechy zcela dobrovolnou, pravděpodobně však byla vyžadována jako součást dříve zmíněných přechodových rituálů.²⁹⁵ Vydáním řemeslnického patentu roku 1731 bylo nařízeno, aby byl vstupní poplatek do všech cechů přiměřený. Tím se mělo zamezovat přeplácení mistrovství. Stejně tak byli tovaryši beroucí si vdovu nebo dceru mistra dáni naroveň mistrovským synům, kteří požívali výhody u zhotovování mistrovských kusů. Mezi sjednocující nařízení patřilo také dobré chování mezi cechovními mistry a tovaryši.

V generálních artikulech z roku 1739 vyšlo dohromady 18 nařízení vztahujících se k mistrům, podmínkám získání mistrovství a mistrovským povinnostem. Budoucí mistr se musel v Kroměříži nejprve prokázat patřičnými dokumenty. Cechu musel předložit potvrzení o svém původu, výuční list a dokument potvrzující absolvování povinné vandrovní cesty. Pokud tovaryš nepocházel přímo z daného města, musel rovněž předložit výhostní list své vrchnosti. Veškeré potřebné dokumenty předložil na cechovní schůzi, při níž oficiálně zažádal o mistrovské právo. Pokud byl cechem přijat, musel u městské rady zažádat o udělení městského práva. Teprve poté mohl přistoupit ke zhotovení mistrovského kusu. Ten generální artikuly nespecifikovaly, upozornily však, že u řemesel, ve kterých se mistrovské kusy „*in natura*“ nezhotovovaly (například řeznictví), nebyla tato podmínka nutná.

U ostatních řemesel neměl být mistrovský kus z důvodu snadnějšího prodeje příliš nákladný. Na zhotovení jednotlivých mistrovských kusů měla dohlédnout zmocněná osoba. Poté byl mistrovský kus předložen cechovnímu komisaři a cechmistrům ke kontrole. V případě, že nebyly žádné námitky, získal tovaryš mistrovské a městské právo, čímž se stal plnoprávným členem cechovní korporace i městské obce. Pokud měl ale výrobek malé nedostatky, řešilo se to formou pokuty. Stalo-li se, že mistrovský kus

---

²⁹⁴ SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 2.

²⁹⁵ Například v artikulech kroměřížského kožešnického cechu stojí: „*der Junge Meister [...] ein Versprechmahl, wann er es geben will, geben.*“ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 2.

zcela nevyhovoval, měl „*takový řemeslník na jistý mírný čas k dalšímu tovaryšskému dílu a lepšímu pochopení své profese se poukázati.*“²⁹⁶

Dalším nařízením, které upravovaly generální artikuly, byly dříve běžné hostiny, jež pořádali tovaryši pro své mistry. Zatímco artikuly z počátku 18. století nově potvrzené panovníkem je plošně prohlásily za nepovinnou součást získání mistrovského práva, od roku 1739 byly hostiny zcela zakázány. Byly nahrazeny finančním poplatkem v hodnotě poloviny peněžní ceny hostiny, která měla být odvedena do cechovní pokladnice. Zapovězení hostin ale neznamenalo konec existence přechodového rituálu, během kterého se z tovaryše stával plnoprávný člen mistrovského stavu. Došlo pouze k normativní úpravě, která se týkala zpoplatnění a případného vymáhání této povinnosti. Generální artikuly rovněž unifikovaly poplatek za získání mistrovského práva.

Ve vrchnostenských městech včetně biskupské Kroměříže bylo nařízeno, aby například kožešníci odváděli 12 zlatých a 30 krejcarů²⁹⁷ a řezníci 15 zlatých.²⁹⁸ Dále musel budoucí mistr odvést poplatek za zápis do cechovní knihy, který činil 1 zlatý a 10 krejcarů, a za cechovního posla 35 krejcarů. Všeobecné řády zdůrazňovaly roli vrchnosti nebo magistrátu, jež měly hlavní slovo při kontrole mistrovských kusů i veškerých poplatků.²⁹⁹

Stejně jako tomu bylo v 16. a 17. století, také od roku 1739 mohli mistrovští synové a tovaryši, kteří pojali za manželku mistrovskou vdovu nebo dceru, využívat zvýhodněných podmínek k udělení mistrovského práva. Nově měli všichni takto zvýhodnění řemeslníci platit pouze poloviční poplatek za získání mistrovství, přičemž povinnost zhotovení mistrovského kusu byla pro všechny stejná. To samé platilo plošně také pro mistry (*Landmeister*), kteří byli do cechu inkorporováni z menších měst a městeček. Ti platili poloviční částku, jak za vstup do cechu, tak i za hostinu, jež byla převedena do peněžní formy. Postupné sjednocování zvýhodněných podmínek bylo patrné již v druhém desetiletí 18. století, kdy se v artikulech potvrzených Karlem VI. neobjevovala možnost vyplacení se z mistrovského kusu.³⁰⁰

---

²⁹⁶ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

²⁹⁷ Spolu s kožešníky měli odvádět 12 zlatých a 30 krejcarů také tesaři, zedníci, kameníci, kováři, zámečníci, pekaři, bečváři, truhláři a sedláři. Tamtéž.

²⁹⁸ Poplatek 15 zlatých platili kromě řezníků rovněž mydláři, mlynáři, sládcí, soukeníci, jircháři a koželuhové. Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

2.4 MOBILITA CECHOVNÍCH MISTRŮ

Pro raně novověká města byla charakteristická poměrně velká míra mobility obyvatelstva.³⁰¹ Domácí i zahraniční výzkum dokázal, že pro správný demografický a hospodářský vývoj města byla migrace nezbytností. Bez přílivu nového obyvatelstva hrozilo městům vymření. Na vině byl záporný přirozený přírůstek raně novověkých měst, za který mohla vysoká úmrtnost. Ta byla způsobována především válkami, přírodními katastrofami, epidemiemi či špatnými hygienickými podmínkami.³⁰²

Celkový charakter přistěhovalství byl ovlivněn řadou faktorů, mezi které patřila především poloha sídla, imigrační politika městské rady, stav městské ekonomiky, válečné události v regionu nebo morové epidemie. Pozitivní efekt přistěhovalství se projevoval nejen ve stabilitě demografických poměrů ve městě, ale také v městském hospodářství. Nově příchozí obyvatelé se méně zdráhali vykonávat namáhavou či špatně placenou práci, o kterou starousedlíci neměli zájem. Rostoucí populace zároveň zaznamenala rozšíření trhu a tím i vyšší poptávku po výrobcích městských řemesel, jež produkovali cechovní řemeslníci. Naproti tomu imigrace přinášela také určitou destabilizaci, která byla způsobena rozšiřováním sociální, kulturní a konfesijní jednoty města. Každé město ale mělo k dispozici řadu regulačních opatření, kterými podporovalo nebo naopak omezovalo míru přistěhovalství.³⁰³

Nejprve se podívejme na geografickou mobilitu, díky níž je možné stanovit podíl místního a cizího obyvatelstva v řadách mistrů některých kroměřížských cechů. Výchozí oblast migrace je dělena do tří kategorií: 1) regionální, 2) vnitrostátní a 3) zahraniční.

---

³⁰¹ Od sedmdesátých let 20. století se problému raně novověké městské migrace intenzivně věnuje německá historiografie, která navázala na starší tradici z 19. století. Více v NODL, Martin: *Raně novověké městské migrace. Perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90 let.* In: *Folia Historica Bohemica*, 18, 1997, s. 289–304. V současnosti lze u německého výzkumu migrace spatřit dva hlavní proudy, kdy na jedné straně stojí výzkum kolektivních fenoménů se strukturalistickým přístupem (Klaus J. Bade), a na druhé kulturně-antropologicky zaměřený přístup, který se soustředí spíše na jednotlivce (Annemaria Steidl) viz seznam literatury. Česká historická demografie směřuje ze své přirozenosti ke kvantitativnímu pojetí výzkumu, ačkoliv se nechává po vzoru historické antropologie inspirovat rovněž kvalitativní analýzou (například výhostních listů). MAUR, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku* (dále jen *Problémy studia*). In: MAUR, Eduard – GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku (Dějiny migrací)*. Praha 2006, s. 7–18. Městské imigraci se věnuje především Jaroslav Miller. MILLER, Jaroslav: *c. d.*, s. 47–75. Většímu zájmu se v české historiografii těší problematika migrace venkovského obyvatelstva, které je prostor věnován například v GRULICH, Josef: *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století.* In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku.* České Budějovice 2007, s. 255–290. Syntézu výzkumu migrace městského a venkovského obyvatelstva přinesla nedávno vydaná studie GRULICH, Josef: *Migrace městského a venkovského obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824.* České Budějovice 2013.

³⁰² MILLER, J.: *c. d.*, s. 47–48.

³⁰³ Tamtéž., s. 52–55.

Do první skupiny spadají řemeslníci, kteří do města přišli z jeho nejbližšího okolí v okruhu do 15 km. Vnitrostátní migraci představuje příchod řemeslníků z jednotlivých českých zemí nebo habsburské monarchie a zahraniční migrací je myšleno překročení hranic monarchie například z Pruského Slezska.³⁰⁴

Pro korporaci kožešníků se dochovaly cechovní knihy evidující nově přijímané mistry již od 17. století. V Kroměříži působilo v rozmezí 236 let (1623–1859) celkem 139 mistrů. Průměrně byl tedy mistr přijímán jednou za dva roky.³⁰⁵ Limitem výzkumu míry mobility v dlouhém časovém období je však nedostatek informací vztahující se k původu mistrů a výchozí oblasti jejich migrace. U 62 % kroměřížských kožešníků nelze určit, odkud do města přišli. Takto vysoká hodnota neznámé hraje ve statistickém výzkumu zásadní roli, proto byl výzkum omezen na časové období let 1780–1859.

Místo původu	Mistři	
	Počet	%
Kroměříž	3	8,3
region	12	33,3
Morava	14	38,9
Čechy	1	2,8
rakouské Slezsko	2	5,6
pruské Slezsko	2	5,6
Prusko	1	2,8
neznámo	1	2,8
celkem	36	100

Tabulka č. 21: Struktura geografické mobility kožešnických mistrů v letech 1780–1859

Během 79 let bylo do kožešnického cechu přijato celkem 36 mistrů.³⁰⁶ Ze všech mistrů pocházeli přímo z města pouze tři řemeslníci, přičemž všichni byli mistrovskými syny kroměřížských cechmistrů. V průběhu druhé poloviny 18. a počátku 19. století zaznamenal kroměřížský cech kožešníků krizi. Z původních 12 mistrů, kteří se v korporaci nacházeli roku 1732, působili k roku 1822 pouze čtyři.³⁰⁷ Ačkoliv není důvod rapidního

³⁰⁴ O přenesení zájmu na mobilitu cechovních řemeslníků se v českém prostředí postaral například Jakub Huška ve své magisterské diplomové práci HUŠKA, J.: *c. d.*, s. 77–88.

³⁰⁵ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 6–8.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ O počtu pouhých čtyř mistrů informuje zápis v nové cechovní knize, který kromě jmen řemeslníků obsahuje také informaci o renovování cechovní truhlice (pokladnice) roku 1822 („*Im Jahre 1822 ist unsere Zunfts-Lade renovieret worden und sind der Zeit vier Zunfts-Meister gewesen nämlich*“). SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 8.

poklesu zcela zřejmý, kožešnický cech se ze situace postupně vzpamatoval. K tomu mu napomohla vysoká míra migrace řemeslníků z blízkého okolí a z Moravy. Zásadní migrační tok probíhal mezi Kroměříží a Kojetínem, ze kterého pocházelo celkem devět mistrů. Ti však byli do cechu inkorporováni jako venkovští mistři, kteří své řemeslo provozovali právě v nedalekém Kojetíně. Podobně na tom byli řemeslníci z Chvalkovic na Hané, z nichž dva provozovali řemeslo na venkově a dva byli evidováni jako městští mistři. Převahu migrace ze západu a severozápadu dokládá také příchod Josefa Pelikána, který do Kroměříže přišel z Nové Říše na Moravě v roce 1800. O čtyři roky později ho následovali patrně bratři Augustin a Johann Pelikánovi.³⁰⁸

Na přelomu 18. a 19. století probíhala oproti Čechám znatelná vlna migrace z území Slezska a Pruska. Mezi léty 1795–1802 přišli dva řemeslníci z Opavy, tehdejšího hlavního zemského města. Stejný počet řemeslníků přišel během dalších šesti let z pruské části Slezska a jeden mistr, Johann Noujokenczki, přicestoval na Moravu z dnešního Noweho Miasta Lubawskiego (*Neumark*) v tehdeším Západním Prusku (*Westpreußen*). Důvodem migrace mohla být především politicko-ekonomická situace země a válečné události (koaliční a Napoleonské války), které tehdejší Evropou otrásaly. Situace v kožešnickém cechu se postupně zlepšovala, ale zastoupení domácích mistrů zůstalo minimální. Roku 1835 měl cech pouhých pět mistrů,³⁰⁹ jejich počet se ale během necelých 20 let (1851) zvýšil na osm. Původního počtu z období před dobytím města švédskými vojsky ale korporace již nikdy nedosáhla.

Místo původu	Mistři	
	Počet	%
Kroměříž	18	32,7
region	15	27,3
Morava	15	27,3
Čechy	4	7,2
rakouské Slezsko	0	0
pruské Slezsko	0	0
neznámo	3	5,5
celkem	55	100

Tabulka č. 22: Struktura geografické mobility mistrů řeznického cechu v letech 1784–1859

³⁰⁸ V matričních záznamech farního úřadu Nová Říše se bohužel nepodařilo dopátrat přímých rodinných vazeb.

³⁰⁹ WOLNY, G.: *c. d.*, s. 238.

Geografickou mobilitu řemeslníků řeznického cechu bylo možné sledovat na základě zápisů v cechovní knize v období let 1784–1859. Za celých 75 let bylo do cechu přijato 55 mistrů. V průměru byli každé dva roky přijati tři řemeslníci. Díky uvedeným informacím jsou pro výzkum neznámí pouze tři jedinci.³¹⁰ Řeznický cech lze díky charakteru řemesla, které bylo primárně orientováno na místní trh, obecně pokládat za více uzavřenou korporaci, nežli tomu bylo u jiných cechů. Tomuto stavu odpovídá vyšší procentuální zastoupení mistrů z města a jeho blízkého okolí, které je možné pozorovat například v královské Olomouci³¹¹ nebo hlavním městě monarchie – rezidenční Vídni.³¹² Podobná situace nastala v rezidenční vrchnostenské Kroměříži. Mírná většina všech řeznických mistrů pocházela přímo z města nebo jejího předměstí. Stejnou měrou se na strukturu prostorové mobility podíleli řemeslníci přicházející z regionu i vzdálenějších míst Moravy. Z oblasti regionu (do 15 km) to byly především nejbližší vesnice náležející do kroměřížského panství a blízká města, jakými byl například Kojetín nebo Holešov. Na rozdíl od kožešnického cechu nebylo přistěhovalectví řeznických řemeslníků orientováno pouze na západ a severozápad. Do oblastí ze vzdálenějších částí Moravy náležel jak Vyškov nebo Klobouky u Brna, tak i Olomouc, Napajedla, Uherské Hradiště či Velehrad. Kroměříž tedy stála ve středu pomyslného kruhu. Mimo to přišli do města čtyři řemeslníci z Českého království, přičemž nejdělsí vzdálenost (300 km) absolvoval Johann Beránek, který do cechu přišel roku 1823 z Mladonic.

U ševcovského cechu je obecně přijímána teze o vyšší míře prostorové mobility jejich členů, nežli tomu je například u potravinářských řemesel. Produkce ševcovských cechů zpravidla zásobovala centrum (místní trh) a ve velké míře také blízký region, k čemuž potřebovala dostatečné množství mistrů. Z tohoto důvodu se u ševcovských cechů alespoň v případě arcibiskupské Kroměříže nacházel velký počet inkorporovaných řemeslníků, jež své řemeslo provozovali na venkově. Předložený výzkum je ale primárně věnován městskému prostředí, proto jsou předmětem zájmu především městští mistři,

---

³¹⁰ Jedním z nich byl Johann Smutek, který do cechu vstoupil roku 1807. S největší pravděpodobností pocházel z Vrchovice (*Hohendorf*), jenž je v současnosti osadou obce Police blízko Valašského Meziříčí. SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 5.

³¹¹ V Olomouci měla mírnou převahu potravinářská řemesla (řezníci, pekaři) nebo skláři. Naopak u ševců, krejčích, hrnčích nebo zámečnicků jasně dominovali mistři nepocházející z Olomouce. HUŠKA, J.: *c. d.*, s. 83–84.

³¹² Annemaria Steidl pro Vídeň doložila, že k roku 1742 ve městě působilo necelých 47 % řeznických mistrů pocházejících přímo z Vídně. Zbylí řemeslníci přišli do Vídně v poměru 28 % z monarchie a 25 % ze zahraničí. STEILD, A.: *c. d.*, s. 222–223.

u nichž lze předpokládat vyšší míru přistěhovalectví překračující zemské, případně státní hranice.³¹³

Místo původu	Mistři	
	Počet	%
Kroměříž	21	31,8
region	6	9,1
Morava	17	25,8
Čechy	12	18,2
rakouské Slezsko	4	6,1
pruské Slezsko	4	6,1
neznámo	2	3
celkem	66	100

Tabulka č. 23: Struktura geografické mobility (městských) mistrů ševcovského cechu v letech 1790–1859

V letech 1790–1859 vstoupilo do korporace kroměřížských městských ševců celkem 66 řemeslníků. Každý rok cech tedy přijal jednoho nového řemeslníka. Z celkového počtu jsou pro statistiku neznámí pouze dva řemeslníci,³¹⁴ čímž se případná odchylka snižuje na minimum.³¹⁵ Většinu členů cechovní korporace kroměřížských ševců tvořili ze 2/3 řemeslníci žijící v Markrabství moravském. Domácích mistrů bylo již tradičně více, nežli bývalých tovaryšů přicházejících z jiných měst a vesnic. Ve vnitrostátní migraci dominovalo přistěhovalectví z Čech, které tvořilo 1/5 nově přijímaných mistrů. Nejdlejší cestu (přes 322 km) podnikl Donath Siegl, který do Kroměříže přišel roku 1841 z Hroznětína (*Lichtenstadt*). Mezi původními oblastmi migrace nechyběl ani Kolín, Praha nebo severočeské Libočany. Z další země monarchie – Uherského království – přišli čtyři řemeslníci. Na zahraniční migraci se podílel stejný počet řemeslníků přicházejících z Pruského Slezska. Zatímco v případě Uher nepocházelo více přistěhovalců ze stejné oblasti, z pruské části Slezska přišli do Kroměříže roku 1799 dva noví mistři, konkrétně z dnešního Prudníku (*Neustadt*).

Výzkum geografické mobility členů vybraných kroměřížských cechů dokázal, že v 18. a 19. století převládali domácí mistři nad cizími. Výjimku tvořili pouze

³¹³ V případě ševcovského cechu se dochovala také samostatná kniha evidující mistry, kteří vykonávali řemeslo na venkově.

³¹⁴ Jedním z nich byl Franc Blaschke, u jehož zápisu byl uveden za místo původu *Einsiedel* označující několik míst v Evropě.

³¹⁵ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 3.

kroměřížští kožešníci, kteří na přelomu 18. a 19. století zaznamenali krizi členské základny. Nově příchozí mistři většinou pocházeli z oblasti blízkého regionu, který se kolem centra (města) nacházel v okruhu do 15 km. Obecně se na přistěhovalectví podíleli velkou měrou mistři přicházející z ostatních oblastí Moravy. Poměrně typická byla migrace směřující z Českého království. Z výzkumu rovněž vyplývá zvýšená vlna přistěhovalectví z Pruského Slezska na přelomu zkoumaných staletí, která byla ovlivněna politickým a válečným děním. Ve struktuře prostorové mobility řemeslníků se nenacházel ani jeden řemeslník přicházející z rakouských dědičných zemí. Možným vysvětlením je orientace rakouských řemeslníků na domácí korporace.³¹⁶

Z hlediska výzkumu mezigenerační sociální mobility je možné určit podíl mistrovských synů a tovaryšů, kteří díky výhodám sňatku s vdovou nebo dcerou mistra mohli snadněji vstoupit do korporace. Vysoká míra předávání řemesla a mistrovského práva z otce na syna či zetě by znamenala uzavřenost cechovních korporací před okolním světem. V rozmezí let 1623–1859 bylo podle cechovních zápisů přijato za kožešnické mistry celkem 13 tovaryšů (12 %), jež měli za otce cechovního mistra. Při výzkumu dlouhého časového úseku však hrozí poměrně vysoké zkreslení, což naznačuje nízké zastoupení sňatků tovaryšů s mistrovskou vdovou nebo dcerou. Z tohoto důvodu bylo přikročeno k výzkumu mezigenerační mobility kožešníků v období konce 18. a první poloviny 19. století.³¹⁷

Mistři	Počet	%
mistrovský syn	5	13,8
sňatek s vdovou	0	0
sňatek s dcerou	1	2,8
nezvýhodněno	30	83,3
celkem	36	100

Tabulka č. 24: Podíl zvýhodněných mistrů kožešnického cechu v letech 1780–1859

Na první pohled je patrné, že ani v jednom městě nepřekročila hodnota mezigenerační mobility kožešnických mistrů hranici 30 %. Ke sňatkům tovaryšů s mistrovskou dcerou nebo vdovou po zemřelém mistrovi docházelo pouze v některých

³¹⁶ Pokles migrace z rakouských zemí byl zaznamenán také u ševcovského cechu v královské Olomouci. Jakub Huška se na základě statistických údajů Annemaria Steidl domnívá, že pokles mohl být způsoben rozvíjející se Vídní, jež přitahovala velké množství domácích i cizích ševců. HUŠKA, J.: *c. d.*, s. 84–85.

³¹⁷ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 2–4.

případech. Nižší zastoupení mistrovských synů u kroměřížských kožešníků mohlo být způsobeno výše zmíněnou krizí, během níž klesl počet členů na čtyři mistry. Aby bylo dosaženo alespoň částečného vyrovnání deficitu, byli přijímáni řemeslníci z blízkého i vzdáleného okolí. Mistrovské syny představovali dva potomci venkovských mistrů provozující řemeslo v blízkém Kojetíně a tři synové starousedlíků, z nichž dva byli pokrevně spříznění (otec a syn). V celkovém důsledku byl kožešnický cech velkým způsobem otevřen cizím mistrům, kteří tvořili více jak 3/4 veškerých nově příchozích mistrů.³¹⁸

Ve stejném období bylo zastoupení mistrovských synů v řeznickém cechu podstatně menší. Možnosti zvýhodněného vstupu do korporace využilo celkem 16 řemeslníků, z nichž 14 bylo potomky cechovních mistrů. Díky silným vnitřním vazbám docházelo také k situaci, kdy si mistrovský syn vzal dceru jiného mistra, čímž došlo k propojení obou rodin.³¹⁹

Mistři	Počet	%
mistrovský syn	14	25,5
sňatek s vdovou	1	1,8
sňatek s dcerou	1	1,8
nezvýhodněno	39	71
celkem	55	100

Tabulka č. 25: Podíl zvýhodněných mistrů řeznického cechu v Kroměříži v letech 1784–1859

³¹⁸ Pro zajímavost v části věnované geografické mobilitě byl zmíněn Josef Pelikán, kterého do Kroměříže následovali příbuzní. Josef Pelikán byl původem z Nové Říše. Odtud se vydal do lichtenštejnského Prostějova, kde své řemeslo provozoval od roku 1792 jako kožešnický *landmistr*. O osm let později (1800) byl evidován jako nový kožešnický mistr v kroměřížském cechu. V roce 1803 se stal cechmistrem korporace a svou funkci vykonával až do své smrti roku 1844. Příklad Josefa Pelikána představuje běžný způsob předání řemesla a mistrovského práva z otce na syna. Poté, co zemřel, nastoupil na jeho místo syn Eugen, který se Josefu Pelikánovi narodil roku 1821. Roku 1792 byl Johann Pelikán evidován v Kroměříži jako ševcovský mistr, který se ve městě oženil s Marianou (Marií Annou) Karáskovou. Ševcovské řemeslo provozoval až do roku 1829, kdy svou ševcovskou lavici prodal Jakubu Okřeskoví. Je s podivem, že se informace obsažené v knize ševcovských krámů a cechovní knize značně rozcházejí. Na základě dostupných pramenů není možné přesně určit, zdali se jednalo o stejnou osobu. SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 135; SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 8; Tamtéž, fond B-a 1, inv. č. 965; MZA, fond E 67, inv. č. 7929, fol. 285, inv. č. 7897, fol. 66.

³¹⁹ Byl to například Franc Kotecký (*Koteck*), syn řeznického *landmistra*, jenž si po vstupu do cechu roku 1792 vzal za ženu Terezii, dceru tehdejšího staršího cechmistra Johanna Vodičky (*Wodiczka*).

Míra mezigenerační mobility kroměřížských řezníků nebyla natolik vysoká, aby v zásadní míře zabraňovala vstupu cizích řemeslníků do cechu.³²⁰ Je pravdou, že ne všichni tovaryši se stali mistry ve městě. Přibližně 27 % z nich vykonávalo řemeslo na venkově. Mezi ně se řadil také Thomas Týma (*Týma*), řeznický mistr z Brtnice, který do kroměřížského cechu vstoupil roku 1798. Svou živnost nejprve vykonával v Pačlavicích. Roku 1803 však odkoupil masný krám od svého pravděpodobného příbuzného Ignáce Týmy a usadil se v Kroměříži. Se svou manželkou Annou Dvořákovou měl poté několik dětí, z nichž tři synové vykonávali v Kroměříži stejné řemeslo jako jejich otec a další ze synů se řeznictví minimálně vyučil.³²¹

Jako poslední byl z hlediska mezigenerační sociální mobility zkoumán ševcovský cech. Přes 3/4 všech přijatých řemeslníků bylo nezvýhodněnými mistry, kteří do korporace vstoupili bez známých vazeb na starší struktury. Vzhledem k minimálnímu předávání řemesla z otce na syna a rostoucímu počtu členů ševcovského cechu, který se postupně stal největší kroměřížskou korporací, lze konstatovat, že se ševcovství stalo v Kroměříži nejotevřenějším řemeslem. Právě v tomto oboru lze z hlediska řemeslné výroby spatřit největší potenciál. Jak již bylo řečeno, ševci vyráběli své produkty pro město i blízký region.³²²

Mistři	Počet	%
mistrovský syn	4	6,1
sňatek s vdovou	3	4,5
sňatek s dcerou	2	3
nezvýhodněno	57	86,4
celkem	66	100

Tabulka č. 26: Podíl zvýhodněných (městských) mistrů ševcovského cechu v letech 1790–1858

Naproti tomu se srovnávané řeznické řemeslo, které se po staletí řadilo do čela nejbohatších a nejvlivnějších cechovních korporací, orientovalo výhradně na potřeby města a vrchnostenské rezidence. Tuto skutečnost dokládá větší zastoupení mistrovských synů, nežli tomu bylo u jiných řemesel. Jiná situace nastávala v případě korporací kožešníků.

³²⁰ SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 5.

³²¹ Thomas Týma zemřel na mozkovou příhodu. MZA, fond E 67, inv. č. 8017; Tamtéž, inv. č. 7906; SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 963; fond B-c 5, inv. č. 5.

³²² SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 3.

Jejich řemeslo bylo především sezonní, módní a luxusní záležitostí, čímž se jednoznačně odlišovalo od denní potřeby konzumace masných výrobků a nošení obuvi. Díky delší trvanlivosti kožešnických výrobků nebylo k jeho provozu zapotřebí většího množství mistrů. Na základně výsledků výzkumu mobility lze konstatovat, že se kroměřížské cechovní korporace nestaly v 18. a 19. století zcela uzavřenými, neprůchodnými korporacemi místních řemeslníků, kteří mezi sebe nepustili nikoho jiného nežli své syny, bratry nebo zetě. Množství mistrovských synů u zkoumaných cechů nikdy nepřekročilo hranici 70 %.³²³

2.5 MEZI MĚŠŤANY A BOHEM (REPREZENTAČNÍ A NÁBOŽENSKÁ ROLE)

Náboženství a reprezentace byly nedílnou součástí raně novověké společnosti.³²⁴ Náboženský aspekt plnil důležitou roli také u cechovních korporací, které lze určitým způsobem připodobnit ke společenstvím plnícím funkci náboženských bratrstev.³²⁵ Jak se projevovala reprezentace a zbožnost řemeslných cechů v (raně) novověké Kroměříži a do jaké míry plnily konkrétní náboženskou roli?

Primárním pramenem pro poznání reprezentační a náboženské role kroměřížských cechů jsou kodifikovaná nařízení v podobě artikulů.³²⁶ Ve statutech cechů jsou informace z oblasti náboženství obsaženy v poměrně malé míře, což ovšem neznamená úplné

---

³²³ V případě pekařského cechu v Kroměříži pocházela většina řemeslníků v druhé polovině 18. století přímo z Kroměříže viz TODOROV, M.: *c. d.*, s. 58–62.

³²⁴ Zbožnost a náboženství nejsou novými tématy historické vědy. Problémům lidové zbožnosti včetně jejích projevů mimo rámec církevních norem se v minulosti věnovaly již klasické církevní dějiny. Náboženství a zbožnost jsou například jedním z témat historické antropologie, která staví na analýzách sociologie a etnologie náboženství popisujících rituály, symboly a jejich význam pro společnost. DÜLMEN, Richard van: *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002, s. 61–65. O náboženství v raném novověku více v Týž: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. III., *Náboženství, magie, osvícenství*. Praha 2006. Náboženskou praxí se rovněž zabývá (nová) kulturní historie, jež ji chápe ve smyslu každodenních „praktik“. BURKE, Peter: *c. d.*, s. 79–82. V českém prostředí se náboženské problematice (hlavně lidové zbožnosti) věnuje z pohledu historické antropologie především Zdeněk Nešpor. Ze zahraniční literatury se náboženstvím v cechovních korporacích věnuje například v prostoru obou Nizozemí studie THUIS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.

³²⁵ Více o náboženských bratrstvech v Čechách v příspěvku MIKULEC, Jiří: *Proměny náboženských bratrstev v Čechách v raném novověku*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva*, s. 19–36. O moravských náboženských bratrstvech například MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem*. In: JIRÁNEK, T. – KUBEŠ, J. (edd.): *Bratrstva*, s. 37–78 nebo MAŇAS, V. – ORLITA, Z.: *c. d.*

³²⁶ V případě kroměřížských cechů převažují artikuly nad cechovními knihami a trojrozměrnými předměty. Případnou absenci pramenů cechovní proveniencí nelze nahradit například městskými knihami, jež sice mají vypovídající hodnotu, ale o konkrétním náboženském životě řemeslníků vypovídají pouze částečně. PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*. Praha 2000, s. 13–15.

upozadění zbožnosti na úkor ekonomické role korporací.³²⁷ Již v nejstarších kroměřížských řádech se objevovala ustanovení vztahující se k reprezentaci a s ní spojené náboženské činnosti. Nařízení cechu řezníků z roku 1537 ustanovovalo povinnost „*korouhev a svíce, aby v kostele měli podle pořádku cechu svého.*“³²⁸ Cechovní korouhev a svíce byly umístěny v kostelech, přičemž korouhev se znakem představovala symbol cechu prezentovaný společnosti a svíce ztělesňovala, díky své funkci při bohoslužbách, typický symbol korporativní zbožnosti.³²⁹

Kostel byl nejdůležitějším místem individuální a kolektivní reprezentace měšťanů, přičemž byl také hlavním místem setkávání korporací. Především v pobělohorském období se kostel stal veřejným místem konfesijní disciplinace městských obcí, jejichž příslušníci demonstrovali svou příslušnost ke katolické víře prostřednictvím účasti na mších, zpovědích, přijímáních a procesích konaných v kostele a jeho okolí.³³⁰ Artikul kroměřížských řezníků zároveň vypovídá o určitém pořádku, tedy sociálním řádu městské obce, který se odrážel v zasedacím pořádku kostelních lavic. Řezníci nebyli jedinými kroměřížskými řemeslníky, jejichž artikuly v 16. století obsahovaly náboženská nařízení. Artikuly pro kloboučníky, stolaře, sladovníky a tkalce doplňovaly: „[...] *služby Boží při mšech svatých a při slovu božím slyšání, při procesích v neděli a v jiné dny sváteční pilni byli.*“³³¹ V případě krejčích (1582) byla povinnost rozšířena také o postavníky (*štafy*) a účast na „*slavnosti hodu Božího těla a ten všechn ochtáb, aby společně sejdúce se při každý procesí osobně při korouhvi a mezi svícemi byli.*“³³² Sílicí konfesijní boj mezi katolíky a protestanty na počátku 17. století zapříčinil zájem o kodifikování většího množství náboženských povinností cechů. Svědčí o tom také nařízení městské rady Kroměříže, která měla členům cechovní korporace kovářů a kolářů přikazovat, aby řemeslníci při procesí Božího těla nosili na hlavě věnce.³³³ V konfesijním soupeření se tak město Kroměříž jednoznačně a zcela logicky prezentovalo jako katolické centrum loajální vůči své vrchnosti.

---

³²⁷ Důležité je mít na paměti, že z cechovních řádů nevyplývaly individuální projevy zbožnosti jednotlivců, ale náboženská činnost cechu jako celku – korporace.

³²⁸ SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

³²⁹ O cechovních předmětech (*Zunftaltertümer*) v REININGHAUS, W.: *c. d.*, s. 429–463.

³³⁰ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemí*, s. 363.

³³¹ Peřinka, F. V.: *Dějiny města I*, s. 22.

³³² Tamtéž.

³³³ Tamtéž.

Náboženská a reprezentační role kroměřížských cechů byla v 16. století vyjádřena také povinnou účastí členů korporace na pohřbech zemřelých mistrů a jejich rodin.³³⁴ Artikuly kloboučníků z roku 1559 uváděly, že v případě: „*který mistr aneb mistrová, anebo který čeledín jejich zemřel, tehdy jiní mistři a tovaryši poctivě jej k hrobu provoditi a při mši a ofěře ráno býti mají.*“ Neúčast na pohřbu byla trestána pokutou ve výši 1 groše. Podobná nařízení měly i další kroměřížské cechy, které v těchto případech figurovaly jako typická raně novověká pohřební bratrstva se silnou kolektivní a sociální funkcí.³³⁵ Stejně znění bylo uvedeno také v řádech cechu stolařů a sladovníků. Zcela konkrétní nařízení měli ve svých artikulech pekaři a perníkáři: „*Kdyby Pán Bůh na kterého mistra aneb manželku, dítky, tovaryše neb učedníka smrti dopustiti ráčil, všichni mistři jsouc obesláni do domu toho, kde umrlý jest, se sjíti a to tělo mrtvé ku pohřbu, jsouce sami přítomno, dopraviti a odnýsti dáti mají.*“³³⁶ Z hlediska náboženství a pohřebních rituálů bylo důležité, aby byl zemřelý nesen z domu. Samotnému nesení mrtvého do kostela a k hrobu byla alespoň v případě českých středověkých cechů věnována zvláštní pozornost.³³⁷

V průběhu 17. století se obsah cechovních artikulů po náboženské stránce výrazně proměnil. Příčinou změn byl výsledek třicetileté války, který zaváděl pravidlo *cuius regio, eius religio*. V důsledku nových konfesijních poměrů v českých zemích po roce 1620 bylo striktně nařízeno, aby cechovní řemeslníci byli především v Čechách a na Moravě katolického vyznání.³³⁸ Kroměřížské cechy, jež byly následně prohlášeny hlavními korporacemi v městech olomouckých biskupů, se tak musely i nadále prezentovat jako vzor jednoznačné konfesijní příslušnosti ke katolické církvi. Není tedy divu, že například znovuobnovené řeznické artikuly z roku 1657 prohlubovaly původní nařízení z předchozího století: „*Předně a nejprve nařizujeme a ustanovujeme, aby v podotčeném cechu mistři nynější i budoucí ve víře křesťanské a katolické se srovnávali, korouhev svou cechovní spolu i s postavníky v chrámě Páně jměli, služby Boží v každou neděli i každý svátek přes celý rok a církve svaté katolické ustanovený, při všech svátcích a doslejchání*

³³⁴ Základem náboženské činnosti cechovních korporací bylo zajištění posmrtné spásy, k čemuž sloužily zádušní bohoslužby a modlitby za zemřelé členy. PÁTKOVÁ, H.: *c. d.*, s. 58.

³³⁵ Výjimkou byli například řezníci, v jejichž artikulech z roku 1537 se dané nařízení nevyskytuje.

³³⁶ Peřinka, F. V.: *Dějiny města I*, s. 343.

³³⁷ Již od středověku se ze všech kultovních nařízení nejčastěji objevovalo ustanovení o povinné účasti na pohřbu členů cechu. Hana Pátková dokládá, že se mnohdy jednalo pouze o jediný artikul z oblasti náboženství a kultu. PÁTKOVÁ, H.: *c. d.*, s. 58–59. Paralelu s raně novověkými cechy lze spatřovat v nábožensko-reprezentativních předmětech, jakými byl cechovní přikrov či vybavení na nesení rakve jako tomu bylo v případě prostějovských cechů. Sobek, D.: *Cechovní korporace*, s. 97–103.

³³⁸ Slezsko po třicetileté válce představovalo specifické území habsburské monarchie, protože porážka stavovského povstání se v něm neodrazila tak drasticky jako v Čechách a na Moravě. Opomenuto nemůže být především Obnovené zřízení zemské, kterého se Slezsko nedočkalo. ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VIII. 1618–1683. Praha-Litomyšl 2008, s. 166–172.

*slova Božího pilně byli, jakož také při každých procesích obzvláště při času Božího těla až přes celý ochtáb se s pilností najíti dali.*³³⁹ Stejně znění obsahovaly všechny nově potvrzené listiny kroměřížských korporací.³⁴⁰ Mezi další náboženské povinnosti členů kroměřížských řemeslných cechů patřila povinná velikonoční zpověď.³⁴¹

V cechovních artikulech byl specifikován také výčet povinné účasti na všech slavnostech katolické liturgie. Cechovní korporace byly především tradičními účastníky procesí, jež tvořila nedílnou součást náboženského života městské obce. Při příležitosti procesí byly cechy, především jejich tovaryši, neseny cechovní postavníky. Tato praxe se však příliš nelišila od situace ve středověkých Čechách. Hana Pátková konstatuje, že nepřilíš vyhledávaným úkolem členů cechu bylo nesení cechovních insignií v procesí, stavění svící před oltáři a veškerá péče o ně, o čemž svědčí fakt, že tato práce byla určena tovaryšům nebo mladším mistrům.³⁴²

Jeden z příkladů náboženského života cechů a jejich účasti na profesích v 17. století pochází ze sporu zedníků a kameníků s kroměřížskou městskou radou. Po dobytí města švédskými vojsky si tento cech vzhledem ke svému rychle rostoucímu počtu nárokoval první místo při procesích Božího těla, ačkoliv na tomto místě stávali tradičně mydláři. Poté, co zedníkům a kameníkům nebylo vyhověno, odmítl cech v roce 1666 posílat ze svých řad jednoho z mistrů (*zbrojného*), který měl spolu s mistry jiných korporací pomáhat s bezpečností na výročních trzích. Situace se opakovala také v roce 1670. Z výpovědi zednických cechmistrů předvolaných městskou radou vyplynulo, že důvodem jejich neposlušnosti byly nepřiměřeně velké náboženské nároky. Přestože jejich počet klesl na čtyři členy, stále měli povinnost nechávat každý rok sloužit dohromady 15 mší svatých a stavět oltáře o Božím těle. Cechmistři upozorňovali na nespravedlnost, která měla pramenit ze skutečnosti, že ostatní cechy měly sice více řemeslníků, ale méně náboženských povinností. Jako kompenzaci si při procesí Božího těla nárokovali právě první místo za proboštem. Kromě nesení tradičních svící byli ochotni účastnit se procesí „s vlastní muzikou.“ Proti tomu se ohradily cechy mydlářů a kloboučnicků, které s umístěním zedníků na prvním místě nesouhlasily. Mydláři si toto privilegované místo nárokovali sami pro sebe a argumentovali nejen tradicí, ale také svými korouhviemi

---

³³⁹ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00022.

³⁴⁰ Doslovné znění nebylo díky soudobému překladu (především v neověřených opisech) vždy přesně dodrženo. Důkazem toho jsou ověřené česky psané opisy umístěné v papírových listinách fondu AO v ZAO-OL.

³⁴¹ Povinnou velikonoční zpověď uvádí pro kroměřížské cechy František Václav Pěrínka. PĚRÍNKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 326–327.

³⁴² PÁTKOVÁ, H.: *c. d.*, s. 69.

umístěnými v proboštském kostele sv. Mořice. Kloboučníci si první místo nárokovali díky údajnému výsadnímu postavení, které dokládali novou cechovní korouhví. Celý spor skončil roku 1671 až před olomouckým biskupem, který rozhodl ve prospěch kroměřížských zedníků. Na znamení vzdoru pak mydláři odmítli vzít svou korouhev.³⁴³ Výše uvedený spor názorně demonstruje důležitost sociálního řádu městské obce a reprezentační roli cechovních korporací.

Některé projevy zbožnosti cechovních řemeslníků byly nařizovány také vrchností – biskupem. Stalo se tak například při příležitosti úspěšného porodu císařovy manželky, za překonání morové epidemie, sucha nebo povodní, za zachování míru, za přání narození mužského následníka trůnu, na poděkování za vítězství císařské armády v boji proti nepřátelům (Turkům nebo Francouzům) nebo za úspěšnou volbu nového olomouckého biskupa.³⁴⁴ V případě kroměřížských cechů museli být od druhé poloviny 17. století přítomni také mistři z ostatních (podřízených) cechů biskupských měst.³⁴⁵ Mimo to byli cechovní mistři v Kroměříži nabádáni ke vstupu do literátského bratrstva sv. Michala.

S literátskými bratrstvy úzce souvisela také náboženská role řemeslných cechů v případě úmrtí některého z členů korporace. V rámci unifikace kroměřížských řádů ve druhé polovině 17. století byla povinná účast na pohřbech kodifikována pro všechny cechovní korporace ve městech olomouckého biskupa. Řeznický řád z roku 1657 uváděl: „*mladší pak mistři takový mrtvý tělo osobně nesouce je ku pohřbu všemi společně s vážností doprovoditi, jakož také kdokoliv od cechu na pohřbu rozkázané bude, má se jeden každý dáti poslušně najíti.*“³⁴⁶ Nesení těla zemřelého bylo bráno velmi vážně, přičemž tento úkol byl svěřen opět služebně mladším mistrům.³⁴⁷

Oproti starším artikulům bylo v 17. století nově nařízeno, aby se v kostele nacházely kromě cechovních korouhví také postavníky označující místo – lavici konkrétního řemeslného cechu. Stejně jako korouhev byl i postavník důležitým reprezentativním symbolem nesoucí heraldické znamení korporace. Většinou se jednalo o cechovní znak, patrona řemesla, znak aktuálního biskupa, městský znak nebo iniciály

---

³⁴³ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 316–318.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 326–327.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 316–318.

³⁴⁶ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00022.

³⁴⁷ Z hlediska reprezentace cechu rakev nemohli nést tovaryši, kterým bylo většinou svěřeno nesení cechovních postavníků. Starším mistrům a cechmistrům zase mohla bránit nechuť přibližovat se k zemřelému a dotýkat se már, což již od středověku působí jako bázeň před světem mrtvých. PÁTKOVÁ, H.: *c. d.*, s. 58. V artikulech kožešnického cechu bylo zdůrazněno, aby se členové cechu účastnili nejen pohřbu, ale také bohoslužby (*vigilie*) a kostelní sbírky (*ofěra*). SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 1. Stejně nařízení měli již kroměřížští kloboučníci v 16. století. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 322.

cechmistrů.³⁴⁸ Cechovní symbolika byla hojně zastoupena také na typářích korporace, jejich cechovních truhlicích či pokladnicích, případně na vývěsních štítech, cechovním nádobí (džbánů a pohárů) nebo přímo na řemeslných výrobcích.³⁴⁹

Jeden z původních cechovních postavníků se dochoval po kožešnicích.³⁵⁰ Na dlouhé, částečně zdobené dřevěné žerdi je umístěna trojstěnná hlavice, která je sice částečně poškozena, ale její původní barokní podobu si lze částečně domyslet. Na hlavici jsou tři kartuše se znaky, jež symbolizují příslušnost k městské obci, kožešnickému cechu (řemeslu) a vrchnosti. Z levé strany je to znak města Kroměříže a z pravé strany znak olomouckého biskupa Maxmiliána z Hamiltonu. Ve středu se nachází cechovní znak kroměřížských kožešníků, který je tvořen šikmo děleným štítem, v jehož horní části je znázorněn pták (holubice) svírající v zobáku červenou růži s iniciály „JR“ a „JT“, a v dolní části s hermelínem se nachází letopočet 1772. Iniciály patřily dvěma kožešnickým cechmistrům úřadujícím právě v uvedeném roku. Zatímco první cechmistr byl identifikován jako Josef Ripka,³⁵¹ druhým cechmistrem mohl být Johanes Gork Teiner nebo Johanes Tagner.³⁵² Na horní části hlavice byl zabudován trn na svíci, jež byla rozsvěcována při bohoslužbách, procesích či pohřbech. Podoba kožešnického postavníku se příliš nelišila od postavníků ostatních kroměřížských cechů.

Během císařské konfirmace cechovních nařízení z první poloviny 18. století byla kroměřížským cechům veškerá výše zmíněná náboženská nařízení potvrzena beze změny. Všeobecnou změnu přinesly až generální řády ze třicátých let 18. století. Artikuly z roku 1739 unifikovaly ustanovení vztahující se ke konfesijní příslušnosti: „*Kdo chce do učení přijat býti, ten má v dědičném našem Království českém, Markrabství moravském a Hrabství kladském katolického náboženství, v dědičném našem knížectví Slezském však, neboliž to téhož náboženství aneb augšpurského, vyznání býti.*“³⁵³ Nekatolickým

---

³⁴⁸ Zikmund Winter dokládá postavníky pro cechy českých měst také pro 16. století. WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 115.

³⁴⁹ Cechovní symbolika se dochovala například na předmětech olomouckých korporací. Viz ČERMÁK, M.: *c. d.*

³⁵⁰ Muzeum KM, *Podsbírka historická*, inv. č. PH 157.

³⁵¹ Josef Ripka vstoupil do kožešnického cechu v Kroměříži jako mistrovský syn France Ripky roku 1747. Rok předtím, nežli získal mistrovské právo po svém otci, zakoupil od Jana Plitznera dům na kroměřížském předměstí. Kromě zmíněného domu v Chobotu s polností (*rolí*) vlastnil také ovocný sad (*štěpnici*) u miňůvského rybníka. Se splácením hypotéky za nemovitost a pozemky mu pomáhala manželka Veronika. Podle matričního zápisu zemřelých sv. Mořice z roku 1795 zemřel Josef Ripka stářím (*Abzählung*) ve věku 76 let. SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 4; Tamtéž, fond B-a 1, inv. č. 942, fol. 7–8; Tamtéž, inv. č. 944, fol. 76.

³⁵² Na rozdíl od Josefa Ripky nebyl druhý cechmistr v kožešnických knihách podepsán. Oba potencionální cechmistři s iniciály *JT* vstoupili do cechu ve čtyřicátých letech 18. století. SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 4.

³⁵³ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

řemeslníkům tak byl zakázán nejen vstup do cechu, ale i provozování řemesla.³⁵⁴ Ostatní nařízení vztahující se například k povinnosti mít v kostele a při procesích korouhve, postavníky a svíce byla z generálních artikulů vypuštěna. Zároveň nebyla zmíněna ani účast na bohoslužbách a ostatních liturgiích, jež kroměřížské řády ze 17. století obsahovaly. V jednotném konfesijním prostředí nebylo pravděpodobně potřebné rekonfigurovat ustanovení k náboženským povinnostem katolických řemeslníků.³⁵⁵ Naproti tomu v otázce doprovázení zemřelých mistrů k hrobu bylo v generálních řádech jednoznačně stanoveno: „*Sejdouce ze světa mistr, neb jeho žena, dítě, tovaryš neb učedník má pořádek neboliž to společně neb pokudž by takový v[e] velkým počtu byl, následovně v týhodni, neb sice častějíc podobné případnosti se přihodily, a tudy pořádek z[e]strany živnosti své nějaké zanepráz[d]nění trpěti měl, dle ustanovení vrchnosti neb magistrátu, jistý díl po pořadu, na pohřeb jíti povinen.*“ Zanedbání povinnosti účastnit se pohřbu zemřelého bylo následně trestáno pokutou.³⁵⁶

Obecně byla náboženská bratrstva v době raného novověku hojně rozšířena. Především od konce 17. století vznikala náboženská bratrstva ve stále větším množství, přičemž docházelo stejně jako v případě cechovních korporací k postupnému sjednocování charakteru bratrstev. Od druhé poloviny 18. století však sílily kritické názory osvícenců, jež upozorňovali jak na okázalou nádheru při procesích, tak i povrchní zbožnost. V důsledku osvícenských změn bylo rozhodnuto, že od roku 1771 nesměla nová bratrstva vzniknout bez souhlasu úřadů. O dva roky později byla náboženská bratrstva zcela zrušena.³⁵⁷ Cechovní korporace hrály v tomto případě důležitou roli, neboť z náboženského hlediska kopírovaly funkci bratrstev, a to včetně pěstování kultu svatých. Cechy se tak staly článkem, jenž specifickým způsobem spojoval dobu baroka s obdobím druhé poloviny 19. století.³⁵⁸ Do náboženské činnosti a zbožnosti cechovních korporací a jejich členů patřily rovněž oslavy svátků patrona cechu, jemuž byl většinou zasvěcen cechovní

---

³⁵⁴ Výjimku tvořilo pouze Slezské knížectví, jež podléhalo jinému dějinnému vývoji.

³⁵⁵ Na druhou stranu cechy nebyly v raném novověku vnímány primárně jako náboženská bratrstva. Do náboženských závazků cechovních korporací však většinou patřily jak modlitby za zemřelého a zádušní mše, tak i propůjčení příkrovu (případně már), jenž při nesení těla zemřelé osoby pokrýval rakev. Jeden z takových příkrovů si nechal zhotovit například kožešnický cech v Prostějově roku 1674. Korporaci tehdy stál celkem 140 zlatých a 51 krejcarů a byl zhotoven prostějovským a olomouckým řemeslníkem. Památkou na cechovní příkrov jsou podle Jana Kühndela cechovní erby, jež se dochovaly na dvou hedvábných obrazech zdobenými zlatými nitěmi. Do současnosti se ze zkoumaných korporací dochoval pouze příkrov prostějovského cechu pekařů. SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 101.

³⁵⁶ Tímto bodem bylo unifikováno nařízení, které znali kroměřížští cechovní řemeslníci již v 16. století.

³⁵⁷ MALÝ, T. – MAŇAS, V. – ORLITA, Z.: *c. d.*, s. 26–28.

³⁵⁸ Tento názor projevil Bohumil Zlámal v osmém dílu Příručky českých církevních dějin. MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva*. In: JIRÁNEK, T. – KUBEŠ, J. (edd.): *c. d.*, s. 66.

oltář. Přestože pramenná základna nedovoluje podrobný výzkum, lze silnou zbožnost kroměřížských cechovních korporací předpokládat také v první polovině 19. století.³⁵⁹

2.6 NA CHUDÉ, NEMOCNÉ A VDOVY (SOCIÁLNÍ A CHARITATIVNÍ ROLE)

S problematikou reprezentace a náboženské role úzce souvisí také sociální a charitativní činnost cechovních korporací. Řemeslné cechy a jejich tovaryšská bratrstva se zásadním způsobem podílely na životě svých členů. Kromě pořádání cechovních slavností zajišťovaly také péči o zchudlé, nemocné nebo přestárlé členy cechu a pozůstalých po zemřelém mistrovi. Stejně tak se podílely na nejdůležitějších okamžicích životního cyklu svých členů.³⁶⁰

V 16. století se v Kroměříži nacházel johanitský špitál, který primárně sloužil jako nemocnice i chudobinec. Právě v něm byla soustředěna hlavní charitativní činnost, která pomáhala především nemocným a zchudlým měšťanům.³⁶¹ Významnou roli hrály v charitativní činnosti také kroměřížské cechy. Artikuly pekařského cechu z roku 1567 nařizovaly, aby byly preclíky, které zabavili cechmistry provinilým řemeslníkům, darovány chudým obyvatelům města do výše zmíněného špitálu. Podobné nařízení měli ve svých řádech také řezníci. Při porušení řádu, který zakazoval například prodej klobás a drobů nebo prodej masa po ukončení trhu, bylo maso a jiné výrobky provinilci odebrány a předány „do špitále.“³⁶² Charitativní nařízení se netýkala pouze potravin. V případě ševcovských mistrů bylo roku 1568 nařízeno, aby „špatné dílo“ nalezené cechmistry mezi řemeslníky bylo odevzdáno opět do místního špitálu.³⁶³

V 17. století se můžeme setkat s novým nařízením kožešnického cechu, které ustanovovalo povinnost nově přijatého kožešnického mistra odvádět „*půl kbele piva*

---

³⁵⁹ Po roce 1860 byla náboženská bratrstva opět zakládána. Zbožnost mezi řemeslníky byla dokázána například v případě prostějovských cechů. SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 97–103. Stejně tak kontinuální vývoj projevů zbožnosti dokládá činnost korporace kožešníků po roce 1860 (viz kapitola *Mezi občany, Bohem a tradicí*).

³⁶⁰ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých*, s. 371.

³⁶¹ Městský špitál (a chudobinec) byl v raném novověku umístěn u Kovářské brány. Teprve v roce 1830 byl přestěhován do domu č. 135 na dnešním Riegrově náměstí. PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 42–43. V roce 1834 byl městský špitál určen pro šest mužských a šest ženských potřebných osob. V tomto období existoval v Kroměříži také spolek na podporu chudých (*Armen-Versorgungs-Verein*) složený z vrchnostenského a městské úřadu, osmi *otců chudých* (*Armenväter*) a dalších. WOLNY, G.: *c. d.*, s. 257.

³⁶² SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 1.

³⁶³ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 322.

do špitále.³⁶⁴ K podpoře docházelo také v řadách cechovních mistrů a tovaryšů. V případě onemocnění nemohl tovaryš vykonávat práci, za kterou by za normálních okolností dostal zapláceno. Tím se dostal do finančních potíží a často upadl do chudoby. V takových případech zasáhl cech, který nemocnému tovaryši vyplácel podporu z cechovní pokladnice. Danou částku pak tovaryš vrátil korporaci až po svém uzdravení. V případě jeho úmrtí mu měl být dluh odpuštěn. Na druhou stranu mohl po tovaryši zůstat majetek, který cech použil na uhrazení jeho pohřbu. Zbylou částku cechovní korporace následně vyplatila pozůstalým přátelům. Pokud zemřelý neměl žádné přátele, byl zbylý majetek odkázán cechu, který polovinu z dané částky uložil do cechovní (mistrovské) pokladnice a druhou do pokladnice tovaryšů.³⁶⁵

Zmiňované sociální a charitativní funkce zůstaly cechovním korporacím ponechány i po zavedení centralistických řádů ve třicátých letech 18. století. Generální cechovní artikuly se věnovaly jak problematice charitativní podpory nemocných a chudých řemeslníků, tak i sociální roli cechu v případě úmrtí některého z jeho členů a podpoře pozůstalých vdov. V prvním případě generální řády uváděly: „*Když by mistr se rozstonal a právě ten čas s žádným tovaryšem zaopatřen nebyl, tehdy mají k provozování jeho potřebné živnosti, pokud ta nemoc není nakažlivá, ostatní mistrové, a to sice jeden po druhém od starších až k nejmladšímu tak dlouho, dokud nemoc trvá, a žádný vandrovní tovaryš nepřichází, jednoho tovaryše na osm dní propůjčiti.*“ Tímto způsobem měla být nemocnému řemeslníkovi zajištěna dostatečná pomoc. Generální artikuly uváděly také podporu tovaryšů. Ačkoliv byla tovaryšská bratrstva nově zakázána, řády reflektovaly sociální a charitativní činnost tovaryšů, kteří se pravidelně scházeli v cechovní hospodě a vzájemně přispívali do tovaryšské pokladny na podporu chudých spolubratrů. Za tímto účelem bylo mezi tovaryši povoleno možné přispívání „*k zaopatření chudých nemocných tovaryšův [...] do jednoho skladu, který na způsob malé pokladnice neb také truhličky býti může.*“ Tovaryšská pokladnice byla následně spravována při pokladnici mistrů.³⁶⁶

Z hlediska sociální a charitativní role potvrzovaly generální řády také starší nařízení, která se věnovala podporám vdov po zemřelých mistrech. Pokud mistr zemřel, jeho manželka dočasně a v omezené míře zastávala jeho členství v cechu. Nejednalo se o přímé předání řemesla, ale pouze o dočasné propůjčení práva zemřelého mistra, který byl jeho původním držitelem. Tuto situaci nejlépe zachycují knihy takzvaných „*krámů.*“

³⁶⁴ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.

³⁶⁵ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města II/3*, s. 322.

³⁶⁶ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

Do nich byli zapisováni majitelé řemeslnických krámů (původně *lavic*), kteří si na jejich koupi museli brát většinou půjčky.³⁶⁷ Například záznam o řeznickém krámu Františka Kučery popisoval, jak jej dotyčný mistr roku 1772 odkoupil od cechu za 390 zlatých, přičemž 30 zlatých „*erbům Kučerovským se zaopatřuje*.“ Kučera svůj dluh splatil o pět let později. Po jeho úmrtí ale roku 1784 koupil krám František Kottik, jenž musel předstoupit jak před řeznické cechmistry, tak „*pozůstalej po panu Francovy Kučerovi vdovy paní Johany Kučerky*.“³⁶⁸ Zápis z konce 18. století zaznamenal případ Antona Worla, který roku 1797 odkoupil krám od Theresie Červinkové, mistrovské vdovy po Františku Červinkovi. Při prodeji bylo do knihy zapsáno že, „*tento masný krám byl v dalším pořadí postoupen Theresii ovdovělé Červinkové, která jej prodala Antonu Worlovi [...]*.“³⁶⁹

Z uvedených příkladů vyplývá, že šlo především o zděděný majetek náležící do majetkoprávních záležitostí, velkou roli zde hrálo i mistrovské právo zemřelého řemeslníka. Díky němu mohla vdova v cechu nadále setrvat, ale měla značně omezené možnosti. Generální cechovní artikuly z roku 1739 v části určené učednickému stavu nařizovaly: „*Pokudž by pak se přihodilo, že by mistr, než by učedník čas svého vyučení doplnil, ze světa sešel, naproti tomu ale osiřelá vdova řemeslo provozovati by chtěla, k tomuž cíli a konci nápodobně s dobrým a způsobným tovaryšem, neštyby ona takového neboliž to sama přijala neb od pořádku dostala se zaopatřila, tehdy má se vdově ten při jejím muži v učení bývalý učedník zanechati, však od ní před vyjitím času vyučení dle zvyku řemesla [...] staršímu neb jinému mistru k dokonalému vyučení, pak zavyučenou dostání, se odevzdati, vdově pak z[e] strany vyučení povinnované peníze zcela patřiti*.“³⁷⁰ Z nařízení vyplývá, že vdova do určité míry suplovala roli zemřelého mistra.³⁷¹

Mistrovským vdovám byla v generálních cechovních artikulech věnována dvě samostatná nařízení. V prvním případě bylo ustanoveno, že „*po mistru osiřelé vdově svobodno jest, svoje řemeslo tak dlouho, dokud ona svůj stav nepromění, a jiného mimo*

³⁶⁷ Jako příklad slouží knihy věnované kroměřížským řezníkům a ševcům. Zápisy zaznamenávají mimo jiné ovdovělé manželky mistrů bez mužských potomků, které po svých manželech zdědily daný krám. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 963, 965.

³⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 963.

³⁶⁹ „*Diese Fleischbank ist in der weiteren Folge an die Theresia verwittibte Czerwinkin gediegen, die Sie aber a den H[err] Anton Worel verkauft hat wie folget [...]*.“ Tamtéž.

³⁷⁰ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

³⁷¹ I když by se mohlo zdát, že měla vdova stejná práva jako její zesnulý manžel (plat, právo mít učedníka a tovaryše), nesměla být opomenuta potřebná pomoc tovaryše a především kontrolní úloha mistra, u nějž se měl učedník vdovy řádně prokázat a zdokonalit. Vzhledem k řemeslné stránce bylo ženské učení (práce) méně cennější než učení plnoprávných cechovních mistrů. Z hlediska odborné apróbae, které se dostávalo u mistrovských zkoušek, se jednalo o nástroj zabezpečující dostatečnou zručnost řemeslníka a tím i kvalitu výrobků. O genderové otázce více v RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku* (dále jen *Nádoby mdlé*). Praha 2008, s. 533.

*toho cechu za muže sobě nevezme, skrze jednoho od pořádku jí daného tovaryše, pokudž již s ním prve zaopatřena není, provozovati, však ale ona přitom povinná jest tak, jak jinší mistři, obyčejnou do pokladnice k složení přicházející peněžitou částku zapraviti, naproti tomu ale pořádek má se přičiniti, jí v jiných případnostech všemožně na ruku jíti.*³⁷² Vdova mohla svobodně vykonávat řemeslo, ale pouze do okamžiku, nežli se znovu provdala, čímž se její sociální stav přeměnil z vdovství na manželství.³⁷³ Do té doby byla, alespoň z pohledu odvádění finančních poplatků, rovna ostatním mistrům.

Další nařízení z roku 1739 adresované mistrovským vdovám navazovalo na předchozí ustanovení, v němž bylo zmíněno, že se svobodné provozování řemesla vztahuje pouze na mezidobí, nežli se vdova znovu provdá. Podmínkou bylo, aby její budoucí manžel byl řemeslníkem stejného cechu. Pokud se provdala za řemeslníka jiné korporace nebo někoho zcela jiného, její právo na vykonávání řemeslné činnosti včetně členství v cechu zaniklo. Pochopitelně si vdova nemohla vzít jednoho z cechovních mistrů, výjimku tvořili nově vstupující nebo ovdovělí mistři.³⁷⁴

2.7 ŘEMESLA A PRVNÍ ŠKOLY (VZDĚLÁVACÍ ROLE)

Posledním a zároveň často opomíjeným posláním cechovních korporací byla jejich vzdělávací role. Z počátku byla zastoupena pouze odborným vyučením, které učedníkům zajišťovali cechovní mistři. Díky tomuto principu byla po celou dobu existence cechovního systému zajištěna kvalita řemeslné výroby. Se zavedením povinného školského systému ve druhé polovině 18. století začaly cechy dohlížet také na všeobecné vzdělávání svých nejmladších členů.³⁷⁵ Do jaké míry se v Kroměříži projevovala kontrolně-vzdělávací role cechovních korporací?

---

³⁷² Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001.

³⁷³ Více o manželství v preskriptivní českojazyčné literatuře v RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 523–525.

³⁷⁴ Sňatek v rámci cechu (řemesla) zajišťovalo právě druhé všeobecné nařízení: „*Pokudž by ale vdova sobě zase od téhož řemesla tovaryše za manžela pojiti chtěla, tehdy ten povinnen bude, jak se nejspíš státi může, právo mistrovské sobě objednati.*“ Muzeum KM, *Knihovna*, inv. č. V00001. O ženách v ceších více v SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 112–120.

³⁷⁵ Vzděláváním učedníků v raném novověku se okrajově zabývají například LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha 2009. Nejnověji ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Školství a vzdělanost*. Praha 2020. O dějinách pedagogiky více například v JŮVA, Vladimír: *Stručné dějiny pedagogiky*. 4. vyd. Brno 1997. O (českém) kroměřížském školství STRÍŽOVÁ, Jitka: *Vývoj českého školství na Kroměřížsku v letech 1848–1918*. Brno, 1981 (magisterská diplomová práce) a další regionální studie.

V kapitole věnované jednotlivým stupňům cechovní hierarchie byly popsány náležitosti pro vyučení a řádné vychovávání budoucích řemeslníků, jež byly součástí cechovních artikulů po celý raný novověk. V průběhu 18. století přibyla k odbornému vyučení také povinná školní docházka zavedená císařovnou Marií Terezií. Na základě nového školského zákona z roku 1774 (s platností od roku 1775) musely děti ve věku od šesti do 12 let povinně navštěvovat farní (*triviální*) školy, kde jim bylo poskytnuto elementární vzdělání.

Po dovršení 12 let bylo dítě připraveno například k církevním rituálům (první zpovědi, přijímání) nebo k nástupu do učení či služby. Dovršením stanovené věkové hranice ale učedníkům školní povinnosti neskončily. Pokud děti nepokračovaly přímo na hlavní a normální školy, musely pokračovat ve vzdělávání v rámci nedělního opakovacího vyučování na hlavních školách. V roce 1805 byl původní tereziánský školní řád nahrazen všeobecným školním zákonem, který sice čerpal ze svého legislativního předchůdce, ale dohled nad základním školstvím, který byl v období osvícenství omezen, se navrátil zcela zpět do rukou církve. Výuka učedníků se tak opět omezila pouze na čtení, psaní, počítání a náboženství. Tímto krokem byla podpořena výchova dobrého a poslušného poddaného, který mohl být snadno ovládán státem, církví a vrchností.³⁷⁶

Po zavedení povinné školní docházky byli učedníci vzdělávání nejen po stránce odborné (řemeslné), ale bylo jim poskytováno rovněž elementární vzdělání na farních a pokračovací vzdělání na hlavních školách. V Kroměříži působila farní škola u kostela Panny Marie,³⁷⁷ kam byla přestěhována roku 1759 z původní latinské školy.³⁷⁸ Vedle ní existovala také moravská škola umístěná za městskými hradbami na předměstí Za kovářskou bránou (dnešním Milíčově náměstí), kterou navštěvovaly výhradně české děti.³⁷⁹ Do farní školy chodili na počátku 19. století chlapci i děvčata společně. Roku 1823 byla škola z důvodu nedostatku prostor rozdělena. Zatímco dívky i nadále navštěvovaly původní budovu (*Mädchenschule*), chlapci byli přesunuti do hlavní školy (*Piaristen Hauptschule*). Ta se nacházela v Jánské ulici, kde působila již od založení kroměřížské piaristické koleje roku 1687. Na zmíněné hlavní škole probíhalo také nedělní opakovací

---

³⁷⁶ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 196–198.

³⁷⁷ Z dnešního pohledu stála farní škola na rohu Křížné ulice a Riegrova náměstí.

³⁷⁸ SOBEK, David: *Německé obecné a měšťanské školy v Kroměříži* (dále jen *Německé obecné*). Kroměřížský zpravodaj 2020, č. 3, s. 13.

³⁷⁹ ZEULOVÁ, Jitka: *Začátky české výuky*. Kroměřížský zpravodaj 2020, č. 4, s. 13.

vyučování (*Wiederholungs-Unterricht*), jehož se měli účastnit také učedníci mistrů kroměřížských cechů.³⁸⁰

Všichni přijatí učedníci měli být evidováni v cechovních knihách, kam byly zapisovány jejich vstupy a propuštění z učení. Po zavedení elementárního školství se v zápisech začaly objevovat informace o jejich školní docházce. Například u cechovní korporace kroměřížských řezníků se první takový záznam objevil až na konci 18. století. V roce 1798 byl do řeznického cechu přijat chlapec Franc Topolanský z Kroměříže, který byl zároveň mistrovským synem jednoho z řezníků. Do zápisu bylo uvedeno, že chlapec předložil cechu své vysvědčení (*Zeugnis*), které dokládalo řádné absolvování povinné školní docházky. Zápis obsahoval také informaci o mistrovi, u něhož se dal do učení, a potvrzení o zaplacení vstupního poplatku.³⁸¹ Stejným způsobem byli od tohoto data zapisováni také další učedníci.

U cechu kožešníků byly informace o vysvědčení evidovány až o mnoho let později. Ještě v roce 1803 byl do cechovní knihy zapsán bez jakékoliv zmínky o školní docházce například chlapec Anton Santini. Učedník, jenž byl synem Ferdinanda Santiniho pocházejícího z Itálie, nastoupil k mladšímu cechmistrovi Josefu Pelikánovi do učení na tři roky.³⁸² Informace o školní docházce učedníků byly cechem kožešníků poprvé zaznamenávány až v roce 1826. V tomto roce vstoupil do korporace Jan Pelikán, jenž kožešnickým cechmistrům musel předložit své školní vysvědčení. Na základě splnění podmínek byl následně zapsán do učení na čtyři roky.³⁸³

Školní vysvědčení učedníků tvoří relativně početnou část dochovaných písemností cechovních korporací. Jedním z nich bylo například vysvědčení ševcovského učedníka Tomáše Látala vydané roku 1847, které potvrzovalo absolvování triviální školy v Hradisku. Mezi předměty patřilo náboženství, hláskování, čtení, krasopis, počítání a mluvnice.³⁸⁴ Stejně tak se dochovala i vysvědčení učedníků, kteří navštěvovali povinné nedělní opakovací vyučování. Například roku 1831 bylo hlavní školou v Kroměříži vydáno vysvědčení pro ševcovského učedníka Jana Kačera, jež informovalo o jeho nepřilíš pilném

---

³⁸⁰ SOBEK, D.: *Německé obecné*, s. 13. Wolný ve svém díle uvádí, že se v roce 1834 mělo v Kroměříži nacházet piaristické gymnázium s 286 žáky, jehož pedagogický sbor tvořil rektor, sedm profesorů z řad kněží a 14 kleriků studujících teologii, chlapecký seminář s 12 chudými hochy, německá hlavní škola tvořená dvěma třídami, stejným počtem učitelů a 216 chovanci, moravská (městská) škola 233 žáky. WOLNY, G.: *c. d.*, s. 256.

³⁸¹ SOKA KM, fond B-c 5, inv. č. 5.

³⁸² V roce 1806 byl chlapec propuštěn z učení a po zaplacení poplatku se z něj stal řádný kožešnický tovaryš. SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 8.

³⁸³ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 7.

³⁸⁴ Jednalo se o syna Jakuba Pelikána pocházejícího z Nové Říše. SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 11.

studiu. Zákonem stanovené vzdělávání nakonec absolvoval dotýčný učeďník v průběhu tří let s průměrným prospěchem.³⁸⁵ Z poloviny 19. století se dochovalo také jedno z ročníkových vysvědčení. Bylo adresováno kožešnickému učeďníkovi Franci Slavíkovi, jeňž ve školním roce 1853–1854 absolvoval nedělní opakovací vyučování na hlavní škole v Kroměříži. Jeho studium bylo hodnoceno jako pilné a ze všech předmětů složených z katechismu, čtení, psaní, počítání, mluvnice a písemného projevu měl za dobře (*gut*).³⁸⁶

Přestože dlouhodobě nebylo vzdělávání budoucích řemeslníků na dobré úrovni, zásadní výhodou cechovního systému byl kontrolní mechanismus, který zabezpečoval vzdělávání chlapců na triviálních a hlavních školách. Bez řádného školního vysvědčení nemohl být zájemce do učení vůbec přijat. Stejně tak nemohl být učeďník prohlášen za tovaryše dříve, nežli doložil vysvědčení o absolvování pokračovacího vzdělávání v rámci nedělní výuky na hlavní škole.³⁸⁷

---

³⁸⁵ Vysvědčení bylo následně opatřeno pečeti školy a podpisy ředitele školy a učitele, který měl na starosti opakovací vyučování. Tamtéž.

³⁸⁶ Vysvědčení bylo opatřeno jak otiskem razítka, tak i podpisem ředitele školy a příslušného učitele. SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 11.

³⁸⁷ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

3. ŽIVNOSTENSKÉ KORPORACE

Živnostenská společenstva představovala povinné organizace samostatně pracujících živnostníků v oblasti řemeslné výroby, služeb a obchodu, které spadaly pod živnostenský zákon. Jejich účelem bylo zastupování a podpora společných zájmů svých členů. V případě obchodníků dostávaly korporace vlastní název *obchodní grémia*. Vznik živnostenských společenstev byl zakotven v živnostenském řádu z roku 1859, který nařizoval povinné sdružení také průmyslníkům. K plošnému vzniku živnostenských společenství došlo bez účasti majitelů továren po novelizaci živnostenského zákona roku 1883. Do té doby vzniklo pouze nepatrné množství korporací. Živnostenská společenstva se řídila stanovami potvrzenými zemskými úřady. Úkolem živnostenských korporací byla obecně podpora ekonomických, sociálních a vzdělávacích zájmů svých členů. Společenstva zprostředkovávala práci, vypracovávala kolektivní smlouvy, zaváděla společnou strojní výrobu, podporovala a zřizovala živnostenské školy a pořádala také výstavy prací svých členů včetně pomocníků a učňů.³⁸⁸

3.1 ZA ČASŮ ÚPADKU A ROZVOJE (VÝVOJ KORPORACÍ)

Vznik společenstev byl, jak již víme, zakotven v živnostenském řádu z roku 1859. Nové korporace mohly v Kroměříži vzniknout buďto reorganizací z bývalých cechů, nebo mohly být založeny zcela nově. Přestože si v prvním případě mohly ponechat své původní názvy (*Zunft, Innung*), měly povinnost upravit dosavadní řády v nové stanovy, které musely být předloženy ke schválení zemskému úřadu. Dle zákona mohla nová živnostenská společenstva sdružovat živnostníky jak stejné nebo příbuzné živnosti, tak i zcela cizích. Za tímto účelem se mohlo více korporací sloučit do jednoho společenstva. Nová společenstva mohla zahrnovat jednu nebo více sousedních obcí. V případě, že se v obci do té doby nenacházela daná korporace, měla být ustanovena co nejdříve. To platilo i pro živnostníky dosud nesdružené v původních řemeslných ceších.³⁸⁹ Členem společenstva se stal automaticky každý živnostník (včetně jeho pomocníka a učně), který začal provozovat živnost. V případě, že daná osoba provozovala více živností, byla členem

---

³⁸⁸ Obecně o živnostenských společenstvech v HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 288.

³⁸⁹ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 33.

vícero živnostenských společenstev.³⁹⁰ Legislativní nařízení vztahující se k založení nových korporací se však od reality značně vzdalovala. Jakým způsobem probíhal skutečný vznik a vývoj kroměřížských živnostenských společenstev?

Zachytit konkrétní vývoj v prvních desetiletích po vydání nového zákona je z hlediska pramenné základny velmi obtížné. Ze střípků lze poskládat jen přibližný obraz o skutečném přechodu původních cechů v nový druh korporací. Obchodní a živnostenská komora v Olomouci (patrně) již roku 1860 plánovala v Kroměříži nechat vzniknout celkem sedm živnostenských společenstev. Jmenovitě se mělo jednat o: 1) společenstvo mlynářů a majitelů vodáren celého berního okresu, 2) společenstvo ševců a krejčích, 3) společenstvo barvířů, kloboučníků, tkalců, soukeníků a punčochářů, 4) společenstvo řezníků, pekařů a všech koncesovaných a svobodných potravinářských živností, 5) stavební společenstvo uměleckých a technických živností, 6) společenstvo hodinářů, kolářů a spojených koncesovaných a svobodných živností a 7) obchodní grémium pro všechna obchodní odvětví. Většina těchto korporací měla mít územní příslušnost pro město Kroměříž a obce Štěchovice, Postoupky, Hradisko, Bezměrov, Lutopecny, Miňůvky, Bojanovice, Zlobice, Rataje, Popovice, Sobělice, Vážany, Jarohněvice, Šelešovice, Drahlov, Kotojedy, Velké Těšany a Těšnovice.³⁹¹ Realita však byla oproti zamýšlené představě skutečně jiná. Jedním z mála pramenů, který přibližuje proces přechodu k živnostenským společenstvům, jsou cechovní knihy původních kroměřížských korporací.³⁹² Z působení 22 cechů (1851) v Kroměříži se dochovalo celkem osm knih, které byly vedeny i po vydání živnostenského zákona. Jedná se o knihy bývalého cechu kožešníků (do 1874), pekařů (do 1880), provazníků (do 1871), puškařů s hodináři a mečíři (do 1873), řezníků (do 1874), stolařů se soustružníky a sklenáři (do 1868), ševců (do 1867) a zámečnicků s hřebíkáři (do 1872).³⁹³

Například v knize kožešnického cechu vedené v letech 1794–1874 se dočteme, že poslední cechovní mistr vstoupil do cechu roku 1858 díky sňatku s mistrovskou dcerou. Naproti tomu se prvním členem kožešnického společenstva stal roku 1861 jistý kožešník a zároveň mistrovský syn, jenž získal živnostenské oprávnění od okresního úřadu v Kojetíně v roce 1860. Tento přechod byl však pouze formální. Původní korporace

---

³⁹⁰ Tamtéž, s. 32–34.

³⁹¹ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, inv. č. 2377, sign. IV, kart. č. 260.

³⁹² Viz fondy (značka B-c) jednotlivých kroměřížských cechů v SOKA Kroměříž. Jedinou dochovanou novou knihou, založenou těsně po roce 1860, byla kniha Společenstva stavitelů (*Kremsierer Baugenossenschaft*). SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 70.

³⁹³ Úřední knihy ostatních korporací buďto se zápisy skončily již v roce 1860, nebo se do současných dnů nedochovaly.

si kromě názvu zachovala veškeré náležitosti, které dříve měla. Tento fakt dokládají i účty z let 1861–1865, které tvořily stejné vstupní, výstupní i kvartální příspěvky, a kromě toho vynakládaly i stejné finanční prostředky na zabezpečení chodu korporace jako v předchozích letech.³⁹⁴ Podobná situace nastala také u dalších kroměřížských korporací. Patrný rozdíl tvořilo pouze názvosloví užívané v jednotlivých zápisech. Zatímco se korporace před rokem 1859 tradičně nazývaly cechem, po vydání živnostenského řádu se v Kroměříži zavedlo plošné užívání termínu pro spolek, společnost nebo společenstvo (*Genossenschaft*). Některé korporace se takto samy nazývaly po celou dobu vedení zápisů, jiné se po nějaké době opět uchýlily k označení cechu. Příkladem první skupiny byl zápis řezníků z roku 1874, kdy byl jeden z živnostníků „*co mistr řeznický přijat a spoluúč řeznické společnosti*“.³⁹⁵ Ve druhé skupině figuruje zápis z roku 1870, kdy jeden z kožešníků „*žádal, aby byl od slavného cechu kroměřížských kožešníků co mistr přijat, a jelikož se řemeslo u France Jelínka ve Vyškově naučil a řemeslo kožešnické již v městě Kroměříži provozuje, byl od shromážděných pánů mistrů v cech kroměřížských kožešníků co mistr prohlášen a přijat*“.³⁹⁶

Z analýzy dat dostupných pramenů vyplývá, že v prvním desetiletí (1859–1869) k zakládání nových živnostenských společenstev v Kroměříži nedošlo. Původní cechovní korporace i přes změnu svých názvů nadále fungovaly na stejných principech jako v předchozím období. Stále byli přijímáni noví členové, jejich učedníci i tovaryši a svou kontrolní úlohu plnil také (živnostenský) komisař. Zamýšlená reforma tak z hlediska povinného sdružování živnostníků zůstala na půli cesty. Na vině byl samotný živnostenský zákon z roku 1859. Jeho vydáním původní cechy sice formálně zanikly, ale nestaly se automaticky společenstvy. Mohly se jimi stát až na základě nových stanov potvrzených místodržitelstvím. Z počátku tímto způsobem vzniklo pouze několik společenstev v celé monarchii. Hlavním důvodem byla málo konkrétní a direktivní nařízení, která nestanovovala ani určité datum, do kdy mají být nová společenstva založena, ani konkrétní postup vzniku společenstev či pravomoci úřadů. Důležitou roli hrála i nevole samotných živnostníků, kteří se k zakládání nových korporací příliš aktivně nestavěli.³⁹⁷ Z legislativního hlediska se zrušené cechy, které se po roce 1859 nepřetvořily v nová

---

³⁹⁴ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 10.

³⁹⁵ SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 5.

³⁹⁶ SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 8.

³⁹⁷ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 36–37.

společenstva nebo zcela nezanikly, staly pouze soukromými dobrovolnými sdruženími živnostníků (řemeslníků).³⁹⁸

Tato skutečnost se odráží v hodnotách tabulky zachycující vstup nových členů do živnostenských korporací v prvním desetiletí (1860–1869) živnostenského liberalismu. Zatímco zdánlivě nejvyššího počtu nově příchozích (10) dosáhla korporace stavitelů díky založení nové knihy v roce 1861, druhou nejvyšší hodnotu měla korporace pekařů díky vstupu sedmi nových členů v roce 1867. Ti měli působit jako mistři pro nově příchozí učedníky. Z jejich zápisů vyplývá diverzita mezi starými (původními cechovními) mistry, kteří mistrovskou zkoušku vykonali před datem působnosti živnostenského řádu, a novými živnostníky, kterým byl na základě jejich žádosti povolen vstup do korporace se sníženými vstupními poplatky.³⁹⁹ Do kroměřížských korporací dle všeho nevstupovali všichni živnostníci. Důkazem toho jsou zápisy korporace obuvníků, do jejichž korporace vstoupil pouze jediný člen.⁴⁰⁰ Otázkou zůstává, zdali bylo pro živnostníky v rámci nově zavedené živnostenské svobody (zajišťující výkon živnosti pouze na základě ohlášení či udělení koncese bez povinnosti sdružení) výhodnější setrvávat v bývalých ceších či nikoliv.⁴⁰¹

Korporace	Roky									
	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869
kožešníci	1	1	2	0	0	0	1	1	0	0
pekaři	1	0	0	0	0	0	0	7	1	0
provazníci	1	1	1	2	0	0	0	0	0	0
puškaři aj.	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
řezníci	0	0	0	3	0	2	0	0	0	1
stavitelé	-	10	0	0	0	1	0	2	0	0
stolaři aj.	0	0	2	0	0	0	0	0	0	-
ševci	0	0	0	0	0	0	1	0	-	-
zámečníci aj.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabulka č. 27: Počty přijatých členů do kroměřížských korporací v letech 1860–1869

³⁹⁸ V tomto případě korporace nepodléhaly ani spolkovému zákonu. OTTIS, Adolf: *Naše živnostenské právo*. Praha 1947, s. 222–226.

³⁹⁹ V zápise stálo „před dnem 1. dubnem 1860“, jednalo se evidentně o chybu. Dle všeho bylo myšleno datum 1. května 1860, kdy nabyl právní moci nový živnostenský řád. SOkA KM, fond B-c 42, inv. č. 1.

⁴⁰⁰ Přitom byl bývalý ševcovský cech s počtem 48 mistrů (1851) největší kroměřížskou korporací, do níž během posledních let své existence vstoupilo 13 nových členů. SOBEK, D.: *Cechovní korporace*, s. 52. Viz SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 9.

⁴⁰¹ Živnostenské korporace byly i nadále díky principu vyučení a odborných zkoušek zárukou kvality produktů a služeb. Na druhou stranu vstup do korporace představoval pro živnostníka další finanční náklady. Zcela jiný úhel pohledu měl spotřebitel, který se mohl rozhodnout, zdali produkt či službu zakoupí u vyučeného a patrně také dražšího živnostníka ze společenstva nebo u jeho levnější a případně méně kvalitní konkurence (živnostníka nebo obchodu). Stejně jako dnes, i tehdy záleželo na socio-profesním složení obyvatelstva a jeho preferencích.

Změna ve vývoji kroměřížských živnostenských společenstev nastala v roce 1869, kdy došlo k prvnímu oficiálnímu vzniku nové živnostenské korporace. Byla jí Jednota pracovníků stavitelských v Kroměříži, založená na základě stanov schválených místodržitelstvím v Brně.⁴⁰² Stanovy byly kroměřížským stavitelům potvrzeny dne 20. září 1869. Jejich nový řád nesl název Stanovy jednoty pracovníků stavitelských v Kroměříži (*Statuten der Genossenschaft der vereinigten Baugewerke in Kremsier*), které vyšly tiskem Jindřicha Guska v Kroměříži na náklady společenstva. Byly psány dvojjazyčně a dle vzoru obsahovaly celkem 37 paragrafů.⁴⁰³ Motivaci pro ustanovení prvního živnostenského společenstva v Kroměříži můžeme z důvodu absence pramenů jen odhadovat. Živnostníci patrně v nové sjednocené korporaci spatřovali zlepšení dosavadních poměrů. V rámci společenstva nebyli sdruzeni pouze živnostníci stavebních oborů, ale nově také řezbáři, zámečníci, stolaři, klempíři, natěrači, kominíci a malíři, kteří do společné pokladny odváděli náležité poplatky. Na oplátku jim korporace měla zaručovat podporu „*oněch podniků a příprav, které jsou podmínkou společných zájmů.*“ Kromě toho měla dohlížet na řádné poměry mezi jejími členy včetně pomocníků, učedníků a služebných, vyřizovat nastalé spory, zřizovat i podporovat odborné školy a podporovací ústavy, podávat zprávy o své činnosti nadřízenému úřadu i obchodní komoře a spolupracovat se všemi úřady veřejné správy.

O sedm let později (1876) byla ve městě založena další živnostenská korporace, a to Jednota pracovníků obuvnických v Kroměříži. Kroměřížští obuvníci usilovali o založení společenstva již v roce 1875. V dochovaném protokolu bylo zapsáno: „*Před delším časem usneslo se 38 obuvníků v Kroměříži, by se zřídila obuvnická společnost v Kroměříži, obsahujíc město Kroměříž, a byli k tomu účelu též dotyčné stanovy od shromáždění přijaté.*“⁴⁰⁴ Místodržitelství stanovy nejprve zamítlo a nařídilo, aby byla doplněna nařízení vztahující se k smírčímu soudu. Po opravení se stanovy téměř nelišily od stanov stavebního společenstva.⁴⁰⁵ Ke vzniku dalších kroměřížských korporací před rokem 1883 nebyl dohledán žádný pramenný materiál.

---

⁴⁰² Ve stejném roce měla dle Jana Janáka vzniknout *Jednota obuvnických tovaryšů v Kroměříži*, která měla působit v letech 1869–1878 jako dělnický výrobní spolek. O šest let dříve měla vzniknout například Jednota krejčovská v Přerově působící v letech 1863–1876. Kroměřížskou jednotu stavitelů autor neuvádí. JANÁK, J.: *Dějiny Moravy 3/1*, s. 288.

⁴⁰³ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ Kroměřížští obuvníci dosáhli svého cíle až následujícího roku, kdy jim dne 27. března 1876 potvrdilo místodržitelství Stanovy jednoty pracovníků obuvnických v Kroměříži. Tamtéž.

Zcela opačný směr nabralo zakládání nových korporací po vydání novelizace živnostenského řádu (1883), která zásadním způsobem změnila podmínky jejich vzniku.⁴⁰⁶ Přestože měli kroměřížští živnostníci stavebního oboru stanovy již od roku 1869, po novelizaci je bylo potřeba změnit a potvrdit. Za tímto účelem se stavitelé sešli dne 11. listopadu 1883 v místnostech na Nadsklepí v Kroměříži. Za přítomnosti 40 účastníků byl jednohlasně zvolen prozatímní výbor, v jehož čele stanul jako předseda známý stavitel Ladislav Mesenký. Zároveň byl zvolen místopředseda společenstva a výbor složený z 18 zástupců jednotlivých stavebních řemesel: stavitelství, tesařství, kamenictví, stolařství, zámečnictví, klempířství, malířství, natěračství, kominictví, čalounictví, kamnářství, provaznictví, sklenářství, bednářství, kovářství, kolářství, hodinářství a rezbářství. Za hlavní úkol si prozatímní výbor stanovil právě vypracování nových stanov. Na druhé schůzi konané následujícího dne (12. listopadu) bylo usneseno, že spolek ponese název „*Společenstvo oboru stavebního v Kroměříži*“. Kromě zvolení jednatele spolku, pokladníka a dvou revizorů bylo rozhodnuto o podobě nových stanov. Dle vzoru byly do stanov doplněny body: zápisné nového člena činilo 3 zlaté, poplatek za přijetí učně do učení 2 zlaté a poplatek za vyučení 4 zlaté. Za poslední zmíněný poplatek ručil mistr, který jej předal do spolkové pokladny. Doba učení všech řemesel byla stanovena na dva až čtyři roky, přičemž přesná doba záležela na dohodě rodičů (právních zástupců) s mistrem. Den poté (13. listopadu) byla na další výborové schůzi řešena otázka závěrečné zkoušky učedníků, vypovězení pracovní smlouvy mezi mistrem a dělníkem (pomocníkem), valné hromady a výboru společenstva. Kroměřížští stavitelé se také usnesli o změně názvu, čímž se z původní jednoty mělo stát Společenstvo oboru stavebního v Kroměříži. To vše na základě poslední novelizace živnostenského řádu.

Další výborová schůze proběhla o dva měsíce později, dne 23. ledna 1884, na které byl změněn příspěvek nově příchozího člena z 3 zlatých na 10 zlatých, a bylo rozhodnuto o vyhotovení konečné podoby návrhu stanov společenstva, přičemž měla být oslovena advokátní kancelář, prostřednictvím které by byla podána žádost o zřízení společenstva na místodržitelství do Brna. Stavitelé byli jedněmi z prvních kroměřížských živnostníků, kteří se po novelizaci živnostenského řádu prosazovali o založení nového společenstva, a to „*spíše než se budou všeobecně zařizovat spolky v autonomních městech.*“ Nové stanovy byly místodržitelstvím schváleny na začátku roku 1885.⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁶ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 22–63.

⁴⁰⁷ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.

O zřízení nového společenstva se ve stejné době zajímali také kroměřížští řezníci a uzenáři. Dne 26. ledna 1884 proběhla „zařizovací schůze“, na níž bylo „*usneseno jednohlasně, že řezníci a uzenáři v Kroměříži utvoří si samostatné společenstvo.*“⁴⁰⁸ Za jeho předsedu byl zvolen známý kroměřížský živnostník a hoteliér Jan Simon. Zároveň byl zvolen zařizovací výbor, čteny stanovy a ustanoveno zápisné nových členů na 10 zlatých. První žádost na místodržitelství byla kroměřížskými řezníky a uzenáři podána již dne 11. února 1884. Důvodem vzniku samostatného společenstva měla být „*výlučná povaha řemesla obou oproti živnostem jiným, pak počet společníků mistrů páčící se nyní již na 29 osob a konečně dostatečná zámožnost jednotlivců.*“ V žádosti bylo také uvedeno: „*Poněvadž záleží účastníkům na tom, aby společenstvo samostatné co nejrychleji bylo zřízeno, aby dobrodiní nového živnostenského řádu co nejrychleji bylo uskutečněno, nehodláme čekati na úřední vyzvání ku zřízení společenstva a nehodláme také nikdy s jinými živnostníky se spojit.*“ Není jisté, zdali měl úřad ke stanovám či samotnému společenstvu nějaké výhrady, ale dne 16. října 1884 podali řezníci a uzenáři druhou žádost, v níž byl zopakován záměr zřídit samostatnou korporaci a informace o záměru nespojovat se s jinými společenstvy či přijímat jiné živnostenské obory. Následující měsíc (5. listopadu) byli řezníci a uzenáři obeznámeni obecní radou města Kroměříže o schválení jejich návrhu a byli vyzváni předložit do 14 dnů čtyři podepsané kusy. Tyto stanovy potvrdila dne 31. prosince 1884 obecní rada města Kroměříže a následně byly zaslány místodržitelství, které je schválilo ve stejnou dobu (12. ledna 1885) jako živnostníkům stavebního oboru.⁴⁰⁹

V období let 1885–1886 vzniklo v Kroměříži obdobným způsobem celkem osm živnostenských korporací. Jako třetí v pořadí založili novou korporaci kroměřížští obuvníci (1885). Na ně ve stejném roce navázali také krejčí, pekaři s přidruženými obory a společenstvo smíšených živností v čele s barvíři. Následujícího roku (1886) vzniklo společenstvo obchodníků a společenstvo hostinských a výčepníků.⁴¹⁰ O existenci některých z nich svědčí záznamy v dobovém tisku.⁴¹¹

---

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Návrh stanov ze dne 26. ledna 1884 se dochoval ve spisovém materiálu místodržitelství. MZA, fond B 14, sign. 54/1, fasc. 5089. Zbylý spisový materiál včetně stanov je uložen v SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 720.

⁴¹⁰ O zřízení živnostenského společenstva, později grémia obchodníků, více v *Padesát let*, s. 9–11. Mimo zmíněné korporace byla v okrese Kroměříž založena i další živnostenská společenstva určená pro Kroměříž (venkov). Bylo jím například Společenstvo veškerých živnostníků venkovského okresu Kroměřížského se sídlem v Chropyni (6. listopadu 1884). *Valná schůze veškerých živnostníků venkovského okresu Kroměřížského*. Kroměřížské noviny, č. 76, 25. 11. 1884, s. 1–2.

⁴¹¹ Již roku 1884 nabízela knihtiskárna Josefa Šperlína v Kroměříži tisk stanov pro společenstva živnostníků, legitimační lístky, potřebné knihy či lepenky a razítka. V Kroměřížských novinách vycházelo také vícedílné

Název	Schválení	Obory
Společenstvo barvířů, jirchářů, kloboučníků, kožešníků, brašnářů, řemenářů, rukavičkářů, sedlářů a punčochářů (<i>Genossenschaft der Färber, Weißgerber, Hutmacher, Kürschner, Taschner, Riemer, Handschuhmacher, Satter und Strumpfwirker</i>)	12. 11. 1885	barvíři, jircháři, kloboučníci, kožešníci, brašnáři, řemenáři, rukavičkáři, sedláři a punčocháři
Společenstvo hostinských a výčepníků (<i>Genossenschaft der Gast- und Schankgewerbe</i>)	29. 12. 1886	hostinští a výčepníci
Společenstvo obchodníků (<i>Genossenschaft der Kaufleute</i>)	25. 10. 1886	obchodníci
Společenstvo obuvníků (<i>Genossenschaft der Schuhmacher</i>)	1. 6. 1885	obuvníci
Společenstvo pekařů, cukrářů, koláčníků, perníkářů a voskařů (<i>Genossenschaft der Bäcker, Zuckerbäcker, Kuchenbäcker, Lebzelter und Wachszieher</i>)	5. 11. 1885	pekaři, cukráři, koláčníci, perníkáři a voskaři
Společenstvo řezníků a uzenářů (<i>Genossenschaft der Fleischhauer und Selcher</i>)	12. 1. 1885	řezníci a uzenáři
Společenstvo živnostníků oboru krejčířského (<i>Genossenschaft der Gewerbetreibenden des Schneiderfaches</i>)	24. 7. 1885	krejčí a modistky
Společenstvo živnostníků oboru stavebního (<i>Genossenschaft der Gewerbetreibenden des Baufaches</i>)	12. 1. 1885	stavitelé, zedníci, tesaři, stolaři, sklenáři, natěrači, zámečníci, malíři pokojů, cihláři, kováři, čalouníci, klempíři, hrnčíři, kominíci, hodináři, řezbáři, kameníci, provazníci, koláři, bednáři, kamnáři, soustružníci, výrobci hudebních nástrojů, nožíři, pilníkáři, zlatníci, stříbrníci, kovotepci, pasíři, broncovníci, košíkáři, kotláři, kovolitci, cínaři, mechanici, optici, platněři, sítaři, řešetáři, pozlacovači, puškaři, štětkaři, výrobci plynu, dlaždiči, cihláři, brusaři a pokrývači

Tabulka č. 28: Přehled živnostenských společenstev založených v letech 1885–1886

doplnění k živnostenskému řádu, které kroměřížské živnostníky upozorňovalo na nejnovější novelizace zákona.

V jednom z novinových článků (zmiňném na začátku této práce) stálo, že společenstvo mělo vést k „*prospěchu a rozvoji živnostnictva v městě našem.*“ Autor článku argumentoval, že „*společného působení jest na nejvyšš třeba, ba jest nezbytně nutným, jest-li má počínání naše se brzy setkati s nějakým úspěchem. Musíme společně jednati, musíme se poznati, musíme bez obalu naše stesky na patřičném místě pronášeti a k společné práci se shromážditi, musíme tak jeden šik tvořiti, proti kterému nikdo tak lehce brojiti nedovede. Mohutný šik tento opíraje se o svou sílu může pak blaze účinkovati ve věcech veškerému živnostnictvu prospěšných a dobrý výsledek ho nemine. Úloha, kterouž nám konati bude v době nastávající a dobách budoucích, stanovena jest v přední řadě novým živnostenským řádem.*“⁴¹²

Jak vypadalo působení společenstev těsně po jejich ustanovení? Například u barvířů a přidružených řemesel se první zaznamenaná schůze konala na začátku roku 1886. Na ní byly odhlasovány základní body pro fungování nového společenstva. Bylo rozhodnuto o tom, že bude vytištěno celkem 100 kusů stanov v češtině, založí se šest úředních knih společenstva⁴¹³ a zřídí se spolkové razítko obsahující názvy všech řemesel včetně znaku patrona společenstva (Anděla strážce). Na schůzi byla zřízena také pokladna společenstva a zvolen pokladník. Jako poslední byla řešena otázka spolkových místností. Výbor rozhodl o umístění sídla do jednoho z kroměřížských hostinců. Jednalo se konkrétně o hostinec paní Vojnarové v Kovářské ulici, protože „*ten hostinec leží v[e] středu města a jest pro společenstvo nejvýhodnějším, se znakem obraz Anděla strážce, který bude v naší místnosti vyvěšen, se zlatým rámem opatřen a ve kterém budou otisknutá v kruhu spodem vedoucím všechna jména řemesel společenstva barvířů, jirchářů, kloboučníků, kožešníků, brašnářů, řemenářů, sedlářů a punčochářů.*“⁴¹⁴ Stejně na tom byla i ostatní kroměřížská společenstva. Od jejich založení byli přijímáni noví členové (živnostníci, pomocníci a učni), konaly se pravidelné i nepravidelné (mimořádné) výborové schůze a valné hromady. Společenstva se účastnila nejrůznějších živnostenských, společenských, kulturních i náboženských událostí, řešila vnitřní i vnější záležitosti a spory nebo reagovala na nejnovější vývoj živnostenské otázky. V následujících letech musela společenstva žádat místodržitelství o schválení stanov hromad pomocníků, výborů rozhodčích (rozsudí)

---

⁴¹² Za příčinou definitivního zřízení společenstva řemeslníků a živnostníků oboru stavebního v Kroměříži. Kroměřížské noviny, č. 23, 20. 3. 1885, s. 3.

⁴¹³ Měla být založena kniha příjmů a vydání, jednací protokol, seznam tovaryšů, seznam mistrů, seznam učedníků a seznam výborových protokolů.

⁴¹⁴ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 113. Příjmy společenstva za první rok (1886) v SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 124.

či nemocenských pokladen. Zároveň musela po novelizacích živnostenského zákona (1897, 1907) upravovat veškeré stanovy, které reflektovaly nejnovější legislativní změny.

V roce 1899 byla Řemeslnicko-živnostenskou besedou v Kroměříži založena Okresní jednota živnostenských společenstev města Kroměříže, která byla druhou nejstarší okresní jednotou na Moravě.⁴¹⁵ Jejím účelem bylo společné hájení zájmů všech společenstev působících v městě Kroměříži, jejichž spojení mělo za cíl vzájemnou spolupráci při plnění povinných i dobrovolných účelů, efektivní finanční i organizační využití prostředků a reprezentaci jednoty živnostenského stavu v ekonomické a sociální sféře.⁴¹⁶

Ve stejné době (1899) bylo obecní radou města Kroměříže zjištěno, že je v Kroměříži provozována řada živností, jejichž provozovatelé nepatřili ani po více než 10 letech k žádnému společenstvu. Výnosem obecní rady ze dne 27. července bylo rozhodnuto o povinném přiřazení daných živnostníků ke kroměřížským korporacím. Do společenstva barvířů a přidružených živností byli inkorporováni holiči (9), knihaři (5) a hřebenářka (1). Stejně tak museli do společenstva obchodníků vstoupit knihtiskaři (2) a fotografové (4), zatímco jediný dýmkař se stal členem společenstva oboru stavebního.⁴¹⁷ Všichni zmiňovaní živnostníci měli tak povinnost plnit závazky vyplývající z členství ve společenstvech, zejména řádného uhrazení vstupních a dalších pravidelných poplatků.

Následující období (1900–1914) je charakteristické změnou počtu kroměřížských živnostenských společenstev a snahou do nich vstoupit nebo z nich naopak vystoupit. Patrně roku 1906 bylo založeno Společenstvo obchodníků rolnickým trhovým zbožím nemajících pevných místností obchodních v Kroměříži. Přestože se nepodařilo dohledat stanovy potvrzené místodržitelstvím, od poloviny roku 1906 vedlo společenstvo pokladní knihu.⁴¹⁸ V rámci novelizace živnostenského zákona roku 1907 využila některá kroměřížská společenstva příležitosti ke svému přejmenování. K tomuto kroku se odhodlalo například společenstvo obchodníků, které svůj název změnilo na Gremium obchodníků města Kroměříže (1908).⁴¹⁹ O změně uvažovalo i společenstvo smíšených

---

⁴¹⁵ Po okresní jednotě pro kroměřížský venkov založené o rok dříve (1898). MAREK, P: *K počátku*, s. 61–68. MZA, fond B 14, sign. 54/1, fasc. 5090.

⁴¹⁶ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 126–129. Z činnosti okresní jednoty byla v roce 1902 založena například mistrovská nemocensko-podpůrná pokladna. Členy společné nemocenské pokladny byla všechna kroměřížská společenstva s výjimkou společenstva řezníků a uzenářů, kteří již v roce 1887 prosazovali zavedení samostatných pokladen a nestáli o sloučení s jinými společenstvy (viz kapitola *Na nemocenskou a starobní podporu*).

⁴¹⁷ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 721.

⁴¹⁸ SOkA KM, fond B-i 3, inv. č. 11.

⁴¹⁹ *Padesát let*, s. 15.

živností (kožešníků). Návrh odboru holičů na změnu byl na konci roku 1907 nejprve zamítnut, avšak v následujících letech je korporace označována jako Společenstvo holičů a sdružených řemesel v Kroměříži.⁴²⁰ Jednotlivé změny se promítly i do posledního uceleného soupisu živnostenských společenstev v Kroměříži před koncem sledovaného období. V roce 1911 se ve městě nacházelo celkem devět živnostenských společenstev a jedna okresní jednota sdružující všechny kroměřížské korporace.⁴²¹

Název	Předseda	Jednatel
Gremium obchodníků	Vilém Povondra	Antonín Hlavsa
Okresní jednota živnostenských společenstev	Petr Řičánek	Alois Kříkal
Společenstvo holičů a sdružených řemesel	Roman Urban	Antonín Frajt
Společenstvo hostinských a výčepních	Ferdinand Fryštácký	Miloš Simon
Společenstvo krejčích a modistek	Jan Čáp	Emil Pilz
Společenstvo oboru stavebního	Antonín Vala	František Šamánek
Společenstvo obuvníků	Josef Zapletal	Jan Večerka
Společenstvo pekařů a cukrářů	Valentin Krepl	Jan Bajer
Společenstvo řezníků a uzenářů	Josef Minařík	Jan Srovnalík
Společenstvo s trhovými výrobky	František Kotík	-

Tabulka č. 29: Živnostenská společenstva v Kroměříži v roce 1911

Ne všichni kroměřížští živnostníci byli členy společenstev v Kroměříži. Například od roku 1910 existovalo společenstvo mlynářů se sídlem v Hulíně, které sdružovalo všechny mlynáře z politického okresu Kroměříž (venkov) a soudních okresů Holešov a Bystřice pod Hostýnem. Stejně tak existovala celá řada společenstev sdružující živnostníky v rámci obvodů obchodních a živnostenských komor nebo celé země. To byl příklad zemského společenstva kominíků se sídlem v Brně, k němuž patřili i kroměřížští řemeslníci. Ti se snažili členství všemožnými prostředky zvrátit a usilovali o původní zařazení do společenstva stavebních živností v Kroměříži, které se jich zastávalo.⁴²² Podobný osud měli kroměřížští zahradníci. V letech 1909–1910 rozšiřovalo společenstvo obchodních zahradníků v Brně svůj územní rozsah na celou Moravu. Proti tomu se ohradili všichni obchodní zahradníci v Kroměříži, kteří se vstupem do společenstva nesouhlasili.

⁴²⁰ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 119. Za samostatné společenstvo holičů a kadeřníků pro celý politický okres Kroměříž se kroměřížští živnostníci prosazovali již v letech 1905–1906. Místodržitelství jejich návrh zamítlo z důvodu nesouhlasu živnostníků z venkova. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 719.

⁴²¹ V jejím čele stál bývalý dlouholetý předseda společenstva smíšených živností, kožešník Petr Řičánek. PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 71–72.

⁴²² SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 716.

Odkazovali přitom na údajné členství ve vlastním zemském společenstvu zahradníků se sídlem v Kroměříži sdružujícím všechny zahradníky z města. Nicméně se jednalo o marný pokus, který skončil nezdarem. Boj o vliv a členství živnostenských společenstev demonstruje také případ výrobců sodové vody. V roce 1906 bylo založeno zemské společenstvo výrobců (*vyrábitelů*) sodové vody se sídlem v Brně. K němu měl dle zákona nově náležet i kroměřížský lékárník Karel Trnka, který živnost na výrobu sodové vody a nápojů sycených kyselinou uhličitou provozoval od roku 1887. Po založení zemského společenstva se stal členem, s čímž nesouhlasil, odmítal zaplatit příspěvky a odvolával se k nadřízeným úřadům. Město Kroměříž se jej jakožto živnostenský úřad zastalo, nesouhlasilo naopak zemské společenstvo, které se odvolávalo k místodržitelství s tím, že to zákon neumožňuje.⁴²³

Ještě kurióznější situace nastala v případě kroměřížských fotografů. Roku 1910 byla jejich živnost ministerstvem obchodu prohlášena za řemeslnou a bylo rozhodnuto, že v obvodu obchodní komory v Olomouci bude vytvořeno samostatné společenstvo fotografů, do kterého měli po právu náležet i kroměřížští živnostníci. K tomu patrně nedošlo, protože v roce 1913 žádalo společenstvo holičů a sdružených řemesel obecní radu, aby byli fotografové přiřazeni do jejich korporace. Důvodem bylo nevyhovující původní zařazení do grémia obchodníků, které však neprovádělo tovaryšské zkoušky. O rok později bylo na místodržitelství projednáváno, aby „*živnost holičská, kadeřnická a vlásenkářská vyloučena byla ze společenstva holičů a sdružených řemesel v Kroměříži a aby zřízeno bylo samostatné společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů pro město Kroměříž.*“ Důvodem měl být „*další pokrok v odborné organizaci.*“⁴²⁴

Vývoj kroměřížských živnostenských společenstev v letech 1860–1914 uzavírá společenstvo kovářů a podkovářů. Dle dostupných pramenů se patrně jednalo o nejmladší živnostenskou korporaci v Kroměříži snažící se o své zřízení roku 1911. Ačkoliv byla jejím sídlem Kroměříž, sdružovala pod sebou řemeslníky celého soudního okresu Kroměříž. Ustanovující valná hromada nového společenstva se uskutečnila v polovině roku 1912 na měšťanském Nadsklepí. Na konci roku jim pak byly potvrzeny také stanovy hromady pomocníků.⁴²⁵

---

⁴²³ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 721.

⁴²⁴ MZA, fond B 14, sign. 54/1, fasc. 5089.

⁴²⁵ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 716.

3.2 POD VALNOU HROMADOU A... (VNITŘNÍ SPRÁVA A EKONOMICKÁ ROLE)

Zásadní roli ve vnitřní správě živnostenských společenstev měly korporátní orgány pevně zakotvené v jejich stanovách. Jednalo se o 1) valnou hromadu, 2) představenstvo složené ze starosty, náměstka a výboru, 3) orgány mající na starosti záležitosti nemocenských pokladen a 4) výbor rozsudí. Všechny tyto korporátní orgány měly na starost veškerou vnitřní správu živnostenských společenstev.⁴²⁶

Na prvním místě stála valná hromada (živnostníků) společenstva. Tento nejdůležitější orgán korporace se skládal ze všech členů společenstva, kteří měli hlasovací právo. Valných hromad se měl účastnit také vybraný počet pomocníků, jež disponovali pouze poradním hlasem, ale mohli přednést návrhy i stížnosti. Jejich počet se v jednotlivých společenstvech lišil. Nejčastěji se jejich počet pohyboval kolem tří pomocníků. V případě dvou kroměřížských korporací – obuvníků a barvířů s přidruženými řemesly – nebyl přesný počet určen. Valných hromad těchto korporací se mohlo účastnit dva až šest pomocníků.

Živnostenské společenstvo	Počet
barvířů a přidružených řemesel	2–6
krejčích a modistek	2
hostinských a výčepníků	3
obchodníků	3
oboru stavebního	2
obuvníků	2–6
pekařů	2
řezníků a uzenářů	3

Tabulka č. 30: Přehled počtu pomocníků ve valné hromadě živnostenských společenstev uvedených ve stanovách z let 1885–1886

Valné hromady byly pravidelně svolávány starostou společenstva, který měl povinnost členy korporace obeslat a seznámit je s jednotlivými předměty jednání. Součástí obeznámení měly být informace určující přesný čas a místo zasedání valné hromady. Většinou se jednalo o prostory měšťanského Nadsklepí s hostinskými místnostmi a velkým divadelním sálem. Některá společenstva využívala budovy hostinců a hotelů,

⁴²⁶ § 12 stanov živnostenských společenstev v Kroměříži z let 1885–1886 (dále jen *Stanovy společenstva 1885*). Uloženy v SOKA KM, MZA a ZAO-OL (viz kapitola *Úvod: prameny*).

kde korporace měly své spolkové místnosti a sídla.⁴²⁷ O zasedání valné hromady měl být informován také příslušný živnostenský komisař, který měl na starost zákonný dohled.

Valná hromada společenstva měla být svolávána minimálně jednou za rok. Počet ročních zasedání ale nebyl jednotný, záleželo na stanovách společenstva. Nejčastěji (dvakrát do roka) se scházela většina kroměřížských korporací. Naopak nejmenší počet valných hromad mělo společenstvo barvířů s přidruženými řemesly a společenstvo hostinských a výčepníků. Pokud si to okolnosti žádaly, mohly být svolávány také mimořádné valné hromady. Podmínkou bylo svolání ze strany starosty společenstva, výboru nebo alespoň čtvrtiny členů korporace.

Živnostenské společenstvo	Počet zasedání
barvířů a přidružených řemesel	1
krejčích a modistek	2
hostinských a výčepníků	1
obchodníků	2
oboru stavebního	2
obuvníků	2
pekařů	2
řezníků a uzenářů	2

Tabulka č. 31: Přehled počtu zasedání valných hromad živnostenských společenstev uvedených ve stanovách z let 1885–1886

Valné hromadě předsedal starosta společenstva a současně ji také řídil. V případě jeho indispozice pak tato funkce přešla na náměstka. Valná hromada byla usnášeníschopná v případě přítomnosti 2/3 členů s hlasovacím právem. Poměrně často se stávalo, že zasedání hromady bylo pro malý počet živnostníků přesunuto na jiný termín. Usnesení valné hromady pak bylo platné v případě absolutní (nadpoloviční) většiny všech hlasů.⁴²⁸

Do působnosti valné hromady patřilo především všeobecné hájení zájmů členů dané korporace. Další funkcí byla kontrola a schvalování ročních účetních uzávěrek, rozpočtů i příspěvků. Zároveň bylo v kompetenci valné hromady také nakládání se jměním korporace, které mělo být použito pouze k daným účelům. Jednotlivé návrhy předkládal starosta. Mimo to hromada ze svých řad volila představenstvo společenstva a členy výboru

⁴²⁷ Například společenstvo krejčích a modistek se v roce 1897 přestěhovalo z původních prostor do budovy měšťanského Nadsklepí. Za pronájem platili řemeslnicko-živnostenské besedě roční poplatek 10 zlatých. SOkA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁴²⁸ § 15–16 *Stanov společenstva 1885*.

rozsudí, dozorčího výboru a valné hromady nemocenské pokladny. Stejně tak určovala placené úředníky (*pomocný personál*), kteří byli nedílnou součástí vnitřní správy korporací. Valná hromada měla rovněž zásadní vliv na ekonomickou, sociální a vzdělávací roli celého společenstva. V její pravomoci bylo rozhodování o zřízení či změně hospodářských, podporovacích, pracovních či vzdělávacích ústavů a nemocenských pokladen korporace.⁴²⁹

Druhým orgánem vnitřní správy živnostenského společenstva bylo představenstvo. Skládalo se ze starosty, náměstka a výboru. Zatímco starosta a náměstek byli voleni zvlášť celou hromadou ze všech členů společenstva, v případě výboru byla situace komplikovanější. Výbor úřadoval bezplatně a většinou se skládal z tolika členů, kolik bylo ve společenstvu živnostenských oborů. V případě společenstev, kde figuroval pouze jeden nebo dva obory, záleželo na velikosti celé korporace. Jednotlivé živnostenské obory ve společenstvu tvořily odbory, z nichž byli voleni zástupci a jejich náhradníci. Obě osoby musely být držiteli živnosti právě toho oboru, v jehož odboru byli zařazeni. Jejich volba byla v kompetenci výše jmenované valné hromady na základě absolutní většiny hlasů všech přítomných členů. Pokud nebylo dosaženo absolutní většiny hlasů, bylo následně přistoupeno k užší volbě dvou členů s nejvyšším počtem hlasů. V případě rovnosti hlasů pak rozhodoval los.⁴³⁰

Živnostenské společenstvo	Výbor	
	členů	náhradníků
barvířů a přidružených řemesel	9	9
krejčích a modistek	6	3
hostinských a výčepníků	6	3
obchodníků	12	6
oboru stavebního	12	6
obuvníků	8	4
pekařů	5	3
řezníků a uzenářů	4	2

Tabulka č. 32: Přehled počtu členů a náhradníků výborů živnostenských společenstev uvedených ve stanovách z let 1885–1886

⁴²⁹ „Usnášeti se o zřízení a organických změnách učilišť uvedených v § 114 lit. d zákona ze dne 15. března 1883, dále usnášeti se také o přeměnu a upravení stávajících již u společenstva ústavů nemocenských, ustanovením tohoto zákona nevyhovujících, o poklady nemocenské dle § 121 až 121 h zákona ze dne 15. března 1883.“ § 16, písm. e) Stanov společenstva 1885.

⁴³⁰ § 19 Stanov společenstva 1885.

Volby byly pravidelně zapisovány do protokolů, které se většinou dochovaly v úředních knihách společenstev. Musely být potvrzeny jak starostou a skrutátory, tak i přiřazeným živnostenským komisařem. Nejvyšší zastoupení členů ve výboru mělo společenstvo obchodníků a společenstvo stavebního oboru, naopak nejmenší zastoupení měly korporace řezníků s uzenáři a pekařů s přidruženými živnostmi.

Členové představenstva byli voleni na tři roky, po uplynutí volebního období mohli být znovuzvoleni. Stanovy živnostenských společenstev však umožňovaly odmítnutí výkonu funkce. Důvodem mohl být vysoký věk živnostníka, který musel překračovat 60 let, dále trvalá nemoc, anebo častá nepřítomnost člena společenstva kvůli výkonu živnosti či úřadování živnostníka v předchozím volebním období. Představenstvo společenstva bylo svoláváno starostou k pravidelným schůzím. Aby bylo usnášeníschopné, byla potřeba přítomnost alespoň poloviny všech členů výboru, starosty nebo jeho náměstka. Usnesení bylo platné na základě většiny hlasů přítomných živnostníků. V případě rovnosti hlasů rozhodoval starosta nebo jeho náměstek. Stejně jako v případě valných hromad a voleb bylo ze zasedání představenstva potřeba vyhotovit protokol, který svým podpisem stvrdil starosta (náměstek) a zapisovatel.⁴³¹

Do působnosti představenstva náležely všechny záležitosti, které nepatřily do správy valné hromady, výboru rozsudí nebo jiných orgánů.⁴³² Dle ustanovení valné hromady mělo představenstvo také spravovat jmění korporace. Dále mělo právo členům a všem příslušníkům společenstva ukládat pořádkové tresty za porušení předpisů. Trestání mohlo být provedeno prostřednictvím důtky nebo finanční pokuty ve výši až 10 zlatých. Daná částka byla pro všechna kroměřížská živnostenská společenstva totožná. V případě první možnosti mohla být důtka udělena písemně či ústně (před shromážděným výborem společenstva). Veškeré udělené důtky a tresty musely být zaprotokolovány.⁴³³

Součástí stanov živnostenských společenstev byly také podrobnosti o starostovi korporace a jeho náměstku. Oba byli voleni valnou hromadou na základě většiny hlasů všech přítomných členů. Pokud nebylo dosaženo absolutní většiny hlasů, přistoupilo se k užší volbě dvou členů s nejvyšším počtem hlasů. V případě rovnosti hlasů pak rozhodoval los. Na rozdíl od výboru společenstva musela být volba starosty korporace schválena úřadem – městem Kroměříž.⁴³⁴ Do hlavní působnosti starosty (v případě jeho nepřítomnosti také náměstka) patřilo jak zastupování živnostenské korporace ve vnějších

---

⁴³¹ § 17 *Stanov společenstva 1885*.

⁴³² Dle § 121 až § 121 písm. h zákona ze dne 15. března 1883

⁴³³ § 18 *Stanov společenstva 1885*.

⁴³⁴ § 19 *Stanov společenstva 1885*.

jednáních, tak i řízení všech interních jednání společenstva včetně dohledu nad nimi. Do kompetence starosty náleželo vyřizování běžné agendy, potvrzování vyhotovených dokumentů, přijímání všech úředních rozhodnutí a vyřizování záležitostí, k nimž nebylo potřeba zvláštních usnesení. Jak již bylo řečeno výše, svolával také schůze valné hromady i představenstva korporace, kterým předsedal, a také je řídil. Zároveň bylo v jeho kompetenci vyhotovování usnesení z daných schůzí. V případech, kdy starosta nechtěl přijmout zodpovědnost za usnesení valné hromady nebo představenstva, dané usnesení zastavil a předložil je nadřízenému úřadu k rozhodnutí. O svém jednání však nejprve musel informovat valnou hromadu.⁴³⁵

Ačkoliv fungování vnitřní správy živnostenských společenstev v Kroměříži probíhalo většinou bez problémů, docházelo v některých případech také ke konfliktům. O jeden takový se ve společenstvu barvířů a přidružených řemesel postaral bývalý dlouholetý jednatel společenstva Jan Musil, který se své funkce vzdal roku 1894. Jeho motivace sice zůstává neobjasněna, avšak následujícího roku (1895) stál za zpochybňováním volby nového jednatele. V této době již probíhal uvnitř společenstva boj o předsednictvo, jenž vyústil ve stížnost k obecní radě města Kroměříže a následnou rezignaci vedení společenstva. Do zápisu z červnové výborové schůze bylo zaznamenáno: „*Pan Musil se hlásí ke slovu a praví, že on neví, co se volilo, že na lístku jest jen jméno Synek a ne jednatel. Pan Leopold Neupustil dodává, že druhý losovací lístek je prázdný, o čemž je pan mís[to]předseda přesvědčuje rozbalivše druhý lístek, na než jméno Musil napsáno bylo. A dává panu Musilovi za takové jednání důtku a vzdává se dalšího řízení volby ponechávaje tou záležitost panu předsedovi samému.*“ Tím se situace měla uklidnit, ale opak byl pravdou. Místopředseda společenstva navrhl, aby se průvodu Božího těla účastnili také pomocníci a učni. Proti tomu se opět ohradil Jan Musil s tím, „*že by to nebylo důstojné, kdyby též učedníci za praporem šli.*“ Napětí vygradovalo v osočování místopředsedy, který se měl zodpovídat za to, že byl prapor společenstva zapůjčován řemeslnické besedě na pohřby za 1 zlatý a 50 krejcarů. Musilovo jednání považoval místopředseda za „*nactiutrhání*“ a vysvětloval, že společenstvo jen plnilo závazky vůči svým společníkům (besedě).⁴³⁶

Součástí stanov živnostenských korporací byly také body upřesňující správu jmění společenstev. Movité i nemovité jmění mělo být sepsáno v inventáři, který měl vést

---

⁴³⁵ § 20 *Stanov společenstva 1885.*

⁴³⁶ Místopředseda doložil, že daná částka byla použita na zaplacení *praporečnicka* (1 zlatý) a *oběžníka* (50 krejcarů) s tím, že náklady uhradila beseda, nikoliv společenstvo. SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

starosta korporace. Mělo být spravováno představenstvem dle ročního rozpočtu schváleného valnou hromadou. V případě, že byl rozpočet překročen nebo došlo k jiným důležitým okolnostem, musela k nim nejprve svolit valná hromada.⁴³⁷ Důležitou součástí jmění korporace byla pokladna společenstva, do které byly odváděny výnosy korporátního jmění, zápisné nově přistupujících členů, roční příspěvky či poplatky učňů za přijetí a vyučení. Poplatky mohlo živnostenské společenstvo vymáhat prostřednictvím politického úřadu. V pokladnici, od které měl jeden klíč starosta a druhý jeho náměstek, měly být uloženy také cenné papíry a hotovost. Co se týče účetnictví: „*Knihy pokladničné chovány bud' též u starosty. Účet společenstva budiž každoročně totiž vždy za čas od 1. ledna do konce prosince každého roku ukončen a valné hromadě společenstva po složení účtu nejbliže příští k prozkoumání předložen.*“⁴³⁸

Z hlediska vnitřní správy společenstva a jejího fungování byl zásadní také výbor rozsudí (rozhodčího), tedy smírčího soudu majícího na starosti řešení konfliktu mezi jednotlivými členy uvnitř korporace. Výbor rozsudí se u všech osmi původních kroměřížských společenstev skládal z osmi členů a čtyř náhradníků, což byl nejmenší možný počet stanovený zákonem.⁴³⁹ Polovina členů včetně náhradníků byla volena z hromady živnostníků, další polovina byla volena z hromady pomocníků. K volbě docházelo na jednotlivých hromadách, jež byly ohlášeny nejméně čtyři týdny před jejich konáním.⁴⁴⁰

Starosta společenstva měl k dispozici seznam živnostníků a pomocníků, kteří měli hlasovací právo. V případě absence svého jména v seznamu, mohl živnostník nebo pomocník podat během jednoho týdne ústní nebo písemné námitky. Po uplynutí zákonné lhůty byly seznamy zkompletovány a předány živnostenskému úřadu, který je měl potvrdit.⁴⁴¹ Volba se konala vždy prostřednictvím hlasovacích listů nadpoloviční většinou odevzdaných hlasů. Při nerozhodném výsledku pak rozhodoval los starosty společenstva.⁴⁴² V případě zvolení byl daný živnostník nebo pomocník povinen volbu přijmout. Výjimku tvořily pouze osoby starší 60 let, osoby s tělesnou vadou bránící

---

⁴³⁷ § 21 *Stanov společenstva 1885.*

⁴³⁸ § 22 *Stanov společenstva 1885.*

⁴³⁹ Ve stanovách jednoty pracovníků stavebního oboru z roku 1869 byl výbor smírčího soudu složen z předsedy, čtyř členů a dvou náhradníků. SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.

⁴⁴⁰ § 1 stanov výboru rozhodčí živnostenských společenstev v Kroměříži z let 1887–1888 (dále jen *Stanovy výboru rozhodčí 1887*).

⁴⁴¹ § 2 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

⁴⁴² „*Ačbylo-li při první odevzdání lístků hlasovacích docíleno věšiny nadpoloviční, zavedena budiž mezi osobami, kterým nejvíce hlasů se dostalo, volba užší. V tuto volbu užší pojat budiž dvojnásobný počet členů, kteří ještě voleni býti mají.*“ § 3 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

výkonu úřadu nebo osoby, které byly členy výboru v předcházejícím období.⁴⁴³ Zvolení členové výboru rozsudí museli před nastoupením do funkce složit na živnostenském úřadu slib, že „*úřad jim svěřený svědomitě a nestranně vykonávají budou.*“⁴⁴⁴ Úřadování člena výboru bylo stanoveno na tři roky. Z výboru se každoročně vyloučila třetina členů (stejného počtu živnostníků i pomocníků). Ti byli následně nahrazeni stejným počtem nových členů prostřednictvím další volby. V prvním a druhém roce byla volba provedena losem.⁴⁴⁵

Členové výboru rozhodčí mezi sebou volili předsedu a jeho náměstka, kteří svou funkci vykonávali jeden rok. Obě tyto funkce mohli vykonávat jak živnostníci, tak i pomocníci, museli však být zvoleni absolutní (nadpoloviční) většinou hlasů.⁴⁴⁶ Členové výboru mohli být zbaveni své funkce z důvodu zanedbávání povinností, a to na základě rozhodnutí valné hromady.⁴⁴⁷ V případech úmrtí člena výboru nebo jeho odmítnutí vykonávat funkci byl povolán náhradník ze stejného stavu. Při roční volbě bylo také doplněno uvolněné místo náhradníka. Pořadí určování náhradníků odpovídalo počtu jejich hlasů při volbě.⁴⁴⁸

Do působnosti rozhodčího výboru patřilo řešení sporů, které vznikly mezi „*členy společenskými a jich pomocníky z poměru pracovního, učednického a námezdního.*“⁴⁴⁹ Z členů výboru byla sestavena komise, která měla rozhodovací pravomoc. Z komise, kterou tvořil předseda nebo jeho náměstek a dva členové výboru (živnostník a pomocník),⁴⁵⁰ byl automaticky vyloučen člen výboru, který představoval jednu ze stran sporu. To samé platilo o „*jich manželek neb osob těch, s nimiž v pokolení přímém jsou spříbuzněni neb sešvagřeni aneb svazkem přisvojení (adopcí) spojeni aneb s kterými*

---

⁴⁴³ § 4 *Stanov výboru rozhodčí 1887*. Reklamacie proti volebnímu výkonu mohly být podány na živnostenský úřad během 14denní lhůty, která začínala dnem volby. Členům zvoleným z pomocníků příslušela z prostředků společenských vedle náhrady hotových výloh také odměna v podobě platu. § 5 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁴ § 6 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁵ § 7 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁶ Dále bylo dodáno: „*Jestli-že během čtrnácti dní od doby té, kdy ustavil se výbor rozhodčí, pokud se týče od uplynutí doby úřední dosavadního předsedy a náměstka jeho, nedocílí se nadpoloviční většiny hlasů veškerých členů výboru, buď též oba funkcionáři vzati výhradně buď z držitelů živnostenských anebo z pomocníků, o čemž rozhoduje los, i jest přítom tím způsobem předseda jíti, že volbu předsedy a náměstka jeho z držitelů živnostenských vykonají členové výboru náležející k pomocníkům a volbu funkcionářů těchto z pomocníků vykonají všichni členové výboru náležející k držitelům živnostenským, a že v každém následujícím období úředním střídavě po volbě příslušníků jednoho stavu vždy následovati má volba příslušníků druhého stavu, a to potud, pokud by volba z veškerých členů výboru ve spolek ve lhůtě 14denní výše vytčené, o níž v každém novém období volebním poznovu pokusiti se jest, opětně se nezdařila. V příčině provedení voleb v tomto paragrafu dotčených platí ustanovení § 3.*“ § 9 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁷ § 10 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁸ § 11 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁴⁹ § 12 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

⁴⁵⁰ § 21 *Stanov výboru rozhodčí 1887*.

v pokolení pobočném až do stupně čtvrtého jsou spříbuzněni neb až do stupně druhého jsou sešvagřeni.“⁴⁵¹ Tím mělo být docíleno objektivitu. Žaloby mohly být podávány písemně i ústně a musely obsahovat jména jednotlivých stran včetně jejich bydliště a stručný obsah sporu. Tyto strany se následně měly dostavit osobně před výbor rozhodčí, případně mohly být také zastoupeny „*plnomocníky*.“ Ačkoliv nesvéprávné osoby byly zastupovány svými zákonnými zástupci, u nezletilých dělníků (pomocníků) bylo žádáno, aby se ve sporech o pracovní mzdu zastupovali sami. Prostřednictvím komise byla o daném sporu vyrozuměna i druhá strana.⁴⁵²

Komise za účelem šetření daného sporu vyslechla obě strany a následně se snažila o dohodu mezi nimi. V případě dosažení dohody bylo vše zaprotokolováno a pro jednotlivé strany sporu bylo dále vyhotoveno písemné znění dohody. Během řízení měla komise právo vyslechnout svědky sporu a případně také znalce, kteří měli za úkol analyzovat předložené listiny. V případě odmítnutí byli svědci a znalci vyslechnuti prostřednictvím živnostenského úřadu. Rozhodování o nálezech bylo podmíněno většinou hlasů, při jejich rovnosti bylo přistoupeno k nálezu, ke kterému se přidal předseda. Součástí nálezu smírčího soudu muselo být stanovení hlavních i vedlejších závazků plynoucích ze soudního řízení. Soud však nesměl žádné ze stran přisoudit nic, o co sama nezažádala. Stejně tak musela být určena lhůta, do které měly být všechny závazky splněny.⁴⁵³

Stanovy výboru rozhodčí dále uváděly podrobnosti k vydání nálezu i jeho odročení. Nález měl být vydán bezodkladně po skončení řízení. V závažných případech mohla komise vyhlášení odročit až o sedm dnů, musela ale ihned informovat jednotlivé strany sporu. Na základě ústní či písemné žádosti byl poté nález vyhotoven písemnou formou. Součástí nálezu muselo být i vyúčtování nákladů vzešlých ze soudního řízení s určením, která strana je měla uhradit. Tato povinnost mohla být případně rozdělena mezi obě strany. Proti rozsudku korporátního soudu bylo možné podat odvolání u řádného (civilního) soudu do osmi dnů ode dne vyhlášení rozhodnutí. Během této doby měla dotyčná strana prokázat podání odvolání (*žaloby*) před výborem rozhodčí.⁴⁵⁴ Poslední body stanov byly věnovány nabádání členů výboru, aby „*zákonných mezí jich působnosti bylo šetřeno, a aby nároky, k jichž projednání způsobilými se nepokládají bez dalšího projednání, k vyřízení úřadu*

---

⁴⁵¹ §§ 13–14 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

⁴⁵² §§ 15–18 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

⁴⁵³ §§ 22–25 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

⁴⁵⁴ §§ 26–28 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

příslušnému byly odkázány.“ V případě potřeby se mohl rozhodčí výbor obrátit také na státní, zemské i obecní úřady.⁴⁵⁵

Jeden z proběhlých smírčích soudů se dochoval v zápisech společenstva barvířů a přidružených řemesel z roku 1896. Soud se konal mezi sedlářem a řemenářem Karlem Fialou a jeho učněm Štěpánem Loučkou, který od svého mistra utekl kvůli špatným podmínkám a zacházení ze strany živnostníka. Celého soudu se účastnilo celkem sedm členů společenstva: *„Pan předseda zahájil smírčí soud a usneseno by Štěpán Loučka zpátky nastoupil do učení k panu Karlu Fialovi s následujícími podmínkami. By pan Karel Fiala se k němu spravedlivě a svědomitě choval a zapomněl na spor povstalý mezi nimi. Dále mu žádné zkysané pokrmy, které by mu na jeho zdraví škodily, nedával [...].“* V tomto případě došlo ke smíru a dohodě mezi oběma stranami: *„[...] Na to pan Karel Fiala slibuje, že mu vždy čerstvou stravu dávatí bude, [k] snídani mu mléko a chleba poskytne, jak si on sám přeje. Dále se usnesl smírčí, kdyby pan Karel Fiala podmínky tyto nesplnil a učen ten dále si na stravu stěžoval, by byl hned [z] učení od pana Karla Fial[y] propuštěn.“*⁴⁵⁶

Přestože živnostenská společenstva ztratila výrobní monopol, kterým v minulosti disponovaly cechy jako jejich předchůdci, také ona měla v systému volné soutěže své vlastní ekonomické prostředky. Nástrojem společenstev v boji proti narůstající konkurenci, zejména v podobě tovární výroby, byla nákupní, výrobní, jatečná, úvěrová, prodejní či strojová družstva zakládána samotnými společenstvy.⁴⁵⁷ Jedno z nich bylo založeno kroměřížským společenstvem řezníků a uzenářů v roce 1907. Jednalo se o řeznické prodejní družstvo se sídlem v Kroměříži. K výkonu řeznické živnosti patřila také porážka dobytka a ostatních zvířat. K tomuto účelu vlastnilo společenstvo ústřední jatky, které měly výhradní provozovací právo. Díky tomu nemohl nikdo jiný v obvodu města Kroměříže postavit stejné zařízení.⁴⁵⁸ O založení podpůrného družstva přemýšleli také obchodníci. Na jedné z výborových schůzí roku 1900 zazněl návrh, aby společenstvo zřídilo *„společné nákupní družstvo. Neb jest to jistě jediné východisko*

---

⁴⁵⁵ §§ 29–30 *Stanov výboru rozhodčí 1887.*

⁴⁵⁶ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

⁴⁵⁷ FUCHS, J. M. A.: *c. d.*, s. 5–6; MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 134–140.

⁴⁵⁸ Tato jatka se nacházela na Bělidlech s kanceláří na Sušilově ulici. Jejich budova byla postavena roku 1899 kroměřížským městským stavitelem Josefem Drahošem za 420 000 korun. Strojní a chladírenské zařízení dodala smíchovská firma F. Ringhoffer. Jen v roce 1910 bylo na jatkách poráženo celkem 2 521 kusů hovzího dobytka, 2 069 telat, 3 945 prasat, 35 ovcí a 150 kůzlat a jehňat, přičemž z venkova bylo dovezeno přes 12 tun masa. V roce 1911 zaměstnávala ústřední jatka nejméně sedm osob, a to předsedu jatek, místopředsedu, účetního, strojníka, jateckého a současně i dozorce, topiče a zvěrolékaře. PITHART, J. – POVONDRÁ, V.: *c. d.*, s. 70, 72.

*pro nás maloobchodníky, ve kterém nám může budoucnost pojištěna býti, což každý rozumný obchodník nahlédnouti musí!*⁴⁵⁹ Společenstvo obchodníků nebylo jedinou kroměřížskou korporací, zřízení vlastního nákupního i výrobního družstva zvažovalo v letech 1900–1901 rovněž společenstvo obuvníků.⁴⁶⁰ Přestože celá řada kroměřížských společenstev zamýšlela zřízení daných družstev, situace na konci sledovaného období dokládala nenaplnění těchto plánů. V roce 1911 existovalo kromě řeznických jatek a prodejního družstva pouze úvěrní družstvo společenstva stavebního oboru se sídlem v Kroměříži založené roku 1903 a ústřední živnostenská záložna a spořitelna, jež ve městě sice působila od roku 1887, avšak o 20 let později (1907) byla v likvidaci.⁴⁶¹

Živnostenské korporace se snažily podporovat své členy nejen zakládáním podpůrných družstev, ale také zvyšováním odborné úrovně výroby a služeb. Zejména po roce 1900 byly jednotlivými společenstvy pořádány odborné kurzy a zapůjčovány nebo přímo zakupovány moderní stroje reflektující technologický pokrok moderní doby. Odborné kurzy pro různé živnostenské obory byly realizovány nejen v zemském hlavním městě Brně, ale také přímo v Kroměříži. Například v roce 1903 proběhl s povolením ministerstva obchodu měsíční obuvnický kurz, kterého se zúčastnilo 23 mistrů a devět pomocníků nejen z Kroměříže, ale také okolí. Tento kurz byl pro velký úspěch zopakován v roce 1913.⁴⁶² Ve stejném roce zahájilo vlastní kurz také společenstvo hostinských a výčepníků: *„Důležitý a nejvyšší prospěšný krok učinilo společenstvo uspořádání za pomoci českého odboru zemského úřadu na zvelebování živností a zemské rady živnostenské pro Markrabství moravské v Brně účetnický a kalkulační kurz v Kroměříži pro své členy.“* Tohoto půlročního kurzu, který se uskutečňoval v učebně českého gymnázia, se zúčastnilo celkem 21 členů společenstva.⁴⁶³

Podpora zemských a dalších úřadů byla klíčová zejména v případě zapůjčování a nakupování nových strojů, které měly mezi členy přinést technologický pokrok. Například kroměřížští obuvníci se nemohli v roce 1887 ucházet o zakázku na dodání vojenské obuvi pro zeměbranu (*Landwehr*) právě z důvodu pro ně nesplnitelných podmínek. Práce musela být totiž zhotovena na strojích, kterými společenstvo ani jejich členové nedisponovali. V roce 1900 žádala korporace zemský výbor o příspěvek 738 korun na zakoupení tří šicích strojů. Velký podíl na jeho udělení měl především bývalý

⁴⁵⁹ SOkA KM, fond B-i 3, inv. č. 24.

⁴⁶⁰ K jeho založení nakonec nedošlo. SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 2.

⁴⁶¹ PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 69–71,

⁴⁶² SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 2.

⁴⁶³ O dva roky dříve (1911) se členové této korporace účastnili také například vinařského kurzu v Brně. SOkA KM, fond B-i 2, inv. č. 2.

kroměřížský starosta a tehdejší poslanec Vojtěch Kulp.⁴⁶⁴ Vedení společenstva hodnotilo pořízení prvních strojů následovně: „že stroje tyto se osvědčují, toho jest důkazem, jak velké množství se již prací na těchto strojích pro pány členy vyhotovilo, a které taktéž řádně ve knize výkazů o používání pracovních pomůcek zaznamenány jsou.“ Faktickým vlastníkem šicích strojů byl ale zemský výbor, který je společenstvu nechával pouze v pronájmu. Jejich počet byl postupně navyšován, například roku 1912 byly zapůjčeny tři staré a tři nové stroje.⁴⁶⁵ Obuvníci nebyli jediným kroměřížským společenstvem, které pořizovalo stroje do své výroby. V roce 1898 žádalo společenstvo krejčích a modistek zemský výbor o podporu na zakoupení „*dirkového stroje*.“ Společenstvu bylo vyhověno a zemský výbor přispěl na zdokonalení výrobních prostředků celkem 380 zlatými.⁴⁶⁶ Zavádění pomocných strojů se netýkalo pouze výrobních živností, ale také těch, které poskytovaly své služby. Například na jedné z výborových schůzí společenstva hostinských a výčepníků zazněl v roce 1909 návrh, „*aby byla podána žádost na zemské radě živnostenské, na bezplatné zapůjčení pojízdného stroje ku čištění rour pivních tlakostrojů*.“⁴⁶⁷ Podobných žádostí byla v případě kroměřížských živností celá řada.

To, co měla společenstva společná s cechovními korporacemi, byl boj proti výrobě a službám neoprávněných živnostníků (*fušerů*). Díky jejich praktikám měli být členové živnostenských korporací ekonomicky poškozováni. Již v roce 1885 se proti fušerství snažilo zakročit společenstvo krejčích a modistek: „*Straniva fušerství bylo vyřízeno takto. Byla zvolena deputace, jež sestávala z pána předsedy, místopředsedy, pana Jana Zapletala a paní Ambrožové, by u pana purkmistra jemu svou stížnost proti fušerům předložila a zároveň Jeho požádala za asistenci, by se mohlo u takových fušerů prohlížet. První dohlídku bude mít na starosti pan předseda a pan pokladník, jak se valné hromadě [...] bylo vyřízeno. Ku dalším prohlídkám byli zvoleni dva páni [...]. By nějakou náhradu za tyto prohlídky byli tito páni odměněni, uvalila se důtka takovým fušerům, že přistihnouti se při takové práci, tak od kabátu jest ustanoven 1 zl[atý] a při kalhotách neb vestě 50 krejcarů pokuty, to platí též při oboru ženském, pak by polovice připadla pánům přihlížitelům a polovice by připadla do společenské pokladny.*“⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁴ Více o této významné kroměřížské osobnosti v HYÁNEK, Vojtěch: *Osobnost Vojtěcha Kulpa*. Brno, 2014 (bakalářská diplomová práce).

⁴⁶⁵ SOKA KM, B-i 4, inv. č. 1–3.

⁴⁶⁶ Stroj měl být zakoupen v Brně u slavné firmy Singer. Od stejné značky měli některé stroje také kroměřížští obuvníci. SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁴⁶⁷ SOKA KM, fond B-i 2, inv. č. 2.

⁴⁶⁸ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

Podobným způsobem bojovalo společenstvo obuvníků například proti židovské konkurenci. V jednom z případů (1886) měl spor dokonce dohru u okresního soudu. Za porušení zákona čekal některé z obviněných rozsudek: „*Grynfeld a Hass jsou odsouzeni, že každý zapraví 10 zl[atých] do chudé kasy a trestním vězením každý 48 hod[ín], Janeta Eger jest odsouzena 5 zl[atými] a 24ho[dinovým] vězením, Kuklová, Donát a Rysenfeldová se trestu sprostějí pro nedostatek důkazů.*“⁴⁶⁹ Společenstvo obchodníků bojovalo například proti konkurenci v podobě místního cukrovaru, zatímco Společenstvo hostinských a výčepníků se ohrazovalo proti společenstvu obchodníků. Například roku 1909 si hostinští a výčepníci stěžovali obecní radě města Kroměříže „*že obchodníci pivem v uzavř[ených] lahvích nezachovávají nařízení, pokud se týče doby, ve které jim zákonitě jest zapovězeno prodávati.*“⁴⁷⁰ Jiný případ nežádoucí a neoprávněné konkurence zaznamenal protokol společenstva oboru stavebního v roce 1888: „*Pan pozlatitel Novák stěžuje sobě, že na hřbitově se ročně asi 40 náhrobních křížů opravuje, z kterých on ledva 2 až tři opravuje – ostatní kříže bývají od k práci této neoprávněných zhotovené – žádá tedy by se ve věci této zakročilo.*“⁴⁷¹ Podobné spory a bránění se vůči vnějším vlivům nebyly po celé sledované období ničím neobvyklým a zejména po roce 1900 tvořily hlavní náplň zápisů v protokolech živnostenských společenstev.

Za zmínku stojí také aktivity některých členů ze stejného společenstva, kteří (ekonomicky i sociálně) poškozovali další spolučleny. Díky zápisu ze schůze živnostenského společenstva hostinských a výčepníků se dozvídáme, že palčivým problémem řešeným nejen společenstvem, ale také místodržitelstvím byla otázka prostituce. Například roku 1909 bylo zaznamenáno: „*Interpelace p[ana] Vyoralá, v jakém stadiu se nachází akce řízená za účelem zamezení veřejné prostituce v určitých místních hostincích, jichž hostinští jsou na úkor stavovské cti ostatních zdejších hostinských a [...] v příznačném způsobu výkonu své živnosti hospodářsky poškozují prosperitu řádných místních hostinců, a sice měrou dosti značnou.*“⁴⁷²

U stejné korporace byly zaznamenány také snahy o zabránění vstupu dalších osob do provozu hostinské a výčepní živnosti. Roku 1912 žádalo město Kroměříž po uvedeném společenstvu, aby se vyjádřilo k udělení koncese „*ku nálevu likérů, podávání kávy, čaje, čokolády v obchodě cukrářském v domě č. 127 v Kovářské ulici, kterou podal p[an] Frant[išek] Křížanovský, dále žádost Jos[efa] Císaře o koncesi nálevu likérů, koňaku*

⁴⁶⁹ SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁴⁷⁰ SOkA KM, fond B-i 2, inv. č. 2.

⁴⁷¹ Dle § 132 písm. a) pod pokutou od 5 do 200 zlatých. SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 71.

⁴⁷² SOkA KM, fond B-i 2, inv. č. 2.

a ku podávání kávy, čaje, čokolády a jiných teplých občerstvovacích nápojů.“ Všichni členové společenstva se vyjádřili proti udělení koncesí proto, „*že by udělením koncesí poškozovány byly zájmy hostinských*“, přičemž argumentovali živnostenským řádem. Stejným způsobem zasáhlo společenstvo i v dalších žádostech z roku 1912. Například u žádosti Adély Vesnické, jež usilovala o nálev piva, vína a podávání studených pokrmů v jednom z domů v Lázeňské ulici, bylo argumentováno tím, že „*koncese se nevykonávala, ulice jest na ztraceném místě a uzavřena, místnosti nevyhovují a že by to bylo rozmnožování počtu koncesí již stávajících.*“ Ačkoliv faktické udělení koncese nespadlo do pravomoci společenstva, protože disponovalo pouze poradním hlasem, v případech nerespektování stanovisek bylo ochotno se bránit formou odvolání. Důvod byl většinou stejný: „*v okolí jest nescíselné množství hostinců a různých výčepů, není tedy třeba ještě tohoto prodeje.*“⁴⁷³ Tímto způsobem se korporace snažila zabránit navyšování nových podniků a tím i další konkurence, která by ohrožovala stávající majitele kroměřížských hostinců, náleven, restaurací, kaváren a hotelů.

3.3 MEZI ŽIVNOSTNÍKY, POMOCNÍKY A UČNI (ČLENOVÉ KORPORACÍ)

Vnitřní strukturu a hierarchii členů živnostenských korporací upravovaly jednotlivé stanovy vycházející z živnostenského řádu a jeho novelizací. Principy, které byly zavedeny v období ekonomického liberalismu, se ukázaly jako nedostatečné a systém se navrátil zpět k modelu, který se osvědčil v případě cechovních korporací. Systém učňů, pomocníků a členů (živnostníků) zaručoval zejména odborně kvalifikované pracovníky udržující kvalitu řemeslné výroby.

Nejnižším stupněm hierarchie živnostenských společenstev byli učni jak mužského, tak i ženského pohlaví. Diverzita pohlaví byla většinou závislá na typu živnosti. Zatímco u technicky zaměřených živností byli zastoupeni většinou pouze chlapci, v případě ostatních živností vstupovaly do učení také dívky. To se týkalo mimo jiné i společenstva krejčích, jehož členskou základnu tvořily také krejčové a modistky, nebo společenstva (grémia) obchodníků.⁴⁷⁴

Stanovy společenstev z let 1885–1886 uváděly podmínky vstupu do učení. V případě přijetí neplnoletého učně bylo zapotřebí nejprve sepsat smlouvu o učení. Jednalo

---

⁴⁷³ SOKA KM, fond B-i 2, inv. č. 2.

⁴⁷⁴ Silné zastoupení dívek bylo patrné zejména v případě živnosti mechanické pletení.

se o zdaleka nejčastější způsob, protože do učení se vstupovalo zpravidla po dovršení věku 12 let. Do učení ale mohly vstoupit také starší, plnoleté osoby. Učební smlouva mohla být uzavřena ústně či písemně, ale vždy tak muselo být učiněno před představenstvem korporace.⁴⁷⁵ Výuční doba a vstupní i výstupní poplatky se u jednotlivých korporací a jejich živností lišily. Například u živnostenského společenstva barvířů a přidružených řemesel se výuční doba pohybovala mezi třemi až čtyřmi lety. Delší doba byla stanovena u kožedělných řemesel: kožešnictví a jirchářství. U ostatních korporací se vyučení pohybovalo mezi dvěma až čtyřmi lety. Jednotnou výuční dobu měli pro celé společenstvo pouze řezníci a uzenáři, jejichž učni k nim vstupovali do učení na tři roky. Zároveň byli také jedinými, kteří platili nejvyšší vstupní a výstupní poplatek (vždy 5 zlatých). Sazba ostatních společenstev se pochybovala mezi 2 až 4 zlatými.⁴⁷⁶

Živnostenské společenstvo	Výuční doba (roky)	Poplatek (zlaté)	
		Přijetí	Vyučení
barvíři a přidružená řemesla	3–4	3	3
krejčí a modistky	2–4	2	4
hostinští a výčepníci	2–4	2	2
obchodníci	2–4	2	2
obor stavební	2–4	2	4
obuvníci	2–4	2	3
pekaři	2–4	2	2
řezníci a uzenáři	3	5	5

Tabulka č. 33: Soupis výuční doby a poplatků pro učně živnostenských společenstev z let 1885–1886

Při přijetí do společenstva bylo možné požádat o zkušební lhůtu pobytu učně u svého mistra, a to nanejvýš po dobu dvou měsíců. Tento zkušební pobyt byl následně automaticky započítán do výuční doby. Během zkušební lhůty mohl učeň i mistr z jakéhokoliv důvodu odstoupit od smlouvy. Po uplynutí výuční doby nebo v případě propuštění byl mistr povinen vydat učni vysvědčení, které obsahovalo informace o tom, jak dlouho v učení byl, jak se choval a jakého živnostenského vzdělání dosáhl. Toto

⁴⁷⁵ Smlouva obsahovala: 1) jméno, stáří a živnost, pak sídlo majitele živnosti, 2) křestní jméno i rodové příjmení, stáří a bydliště učedníka, 3) jméno, zaměstnání a bydliště jeho rodičů, poručníka nebo zákonného zástupce, 4) datum smlouvy a dobu, na niž byla učiněna smlouva, 5) ustanovení, že majitel živnosti se zavazuje učedníka v živnosti náležitě vycvičiti a že učedník bude přidržován k pilnému zaměstnávání při pánově (mistrově) živnosti a 6) podmínky přijetí týkající se platu za učení, případně mzdy, stravování a výuční doby. § 10 *Stanov společenstva 1885*.

⁴⁷⁶ § 10 písm. a) *Stanov společenstva 1885*.

potvrzení musel potvrdit starosta daného společenstva. Zároveň mělo být každé ukončení poměru nahlášeno nejpozději do osmi dnů před propuštěním.⁴⁷⁷ Podmínkou řádného propuštění byla závěrečná zkouška: „*Zkouška tato záleží na tom, že každý učedník zkoušen býti musí, že vědění (umění) základních prací, jichž nutno k vědění živnosti, které se učedník vyučil, se zvláštním ohledem na práce a odbor živnostní, které živnostník provozoval, u něhož se učedník vyučil.*“ Povinností živnostníků (mistrů) byl zodpovědný dohled na jejich odborné i nábožensko-mravní vzdělávání. V případě zanedbávání mohl být učeň mistrovi odebrán.⁴⁷⁸

Přestože již neexistovaly žádné cechovní restrikce omezující počty členů, živnostenská společenstva zaváděla pravidla částečného omezení počtu učňů. Jejich důvodem byla především ochrana samotných učňů: „*živnostníkům, kteří pravidelně žádných pomocníků (tovaryšů) nemívají, není dovoleno, aby měli na jednou více než tři učedníky.*“ Počet učňů byl poté (1897, 1907) snížen na dva. Stejně tak bylo mistrům nařízeno, „*aby měli tolik učedníků, že by pánu (mistrovi) nemožno bylo dostati zákonné své povinnosti, pokud se týče živnostenského vzdělání učedníků.*“ Zároveň bylo mistrům nařízeno, aby se o učně postarali v případě jejich onemocnění.⁴⁷⁹ Na druhou stranu stanovy chránily rovněž živnostníky, kterým učeň utekl k jinému mistrovi. V takových případech měl učeň i nový mistr zaplatit původnímu živnostníkovi škodu způsobenou útěkem.⁴⁸⁰

Pokud docházelo ke špatnému zacházení ze strany mistra, měl učeň možnost bránit se u smírčího soudu, jako tomu bylo v případě popsaném v předchozí kapitole.⁴⁸¹ Ne vždy se ale jednalo o lehká provinění. Například ve společenstvu obuvníků byl roku 1886 řešen případ týrání: „*Karel Šembera mladší měl již po delší dobu učně, od kterého přijal obnos 20 zl[atých] prozatím za učně a mimo toho též 2 zl[até] na přípověď, které za sebou neoprávněným způsobem 10 měsíců zadržel, a s ním učedníkem nelidským způsobem nakládal. Za druhé pan Šembera, místo by vedl onoho učedníka ku řemeslu, upotřeboval*

---

⁴⁷⁷ Důvodem byla povinná evidence učňů, o kterých byly vedeny seznamy (evidenční knihy).

⁴⁷⁸ § 10 písm. b)–e) *Stanov společenstva 1885*.

⁴⁷⁹ K tomuto účelu mohl být založen zvláštní fond. § 10 písm. f) *Stanov společenstva 1885*.

⁴⁸⁰ § 11 písm. f) *Stanov společenstva 1885*.

⁴⁸¹ Téměř všechna tato nařízení vycházela z artikulů cechovních korporací a postupem času (1897, 1907) byla rozšiřována. Během novelizací živnostenského řádu přibyla do stanov společenstev řada nových nařízení. Některá z nich se zabývala také problematikou učňů. Rozšířena byla například povinnost učňů navštěvovat živnostenské nebo všeobecné pokračovací školy a povinnost mistrů umožnit učňům studovat na těchto školách. Byl také upraven poměr učňů vůči pomocníkům, který byl od roku 1897 stanoven na 1:2. Stejně tak přibyla povinnost společenstva při hledání nového mistra v případě, že byl učeň předčasně propuštěn bez jeho přičinění. Mimo to byl rozšířen paragraf upravující odnětí práva mít učně. Od roku 1897 zákon rozšiřoval ochranu učňů z důvodu porušení povinností mistrů a od roku 1907 bylo součástí stanov také nařízení upravující podrobnosti tovaryšských zkoušek. Stanovy společenstva krejčích a modistek v Kroměříži z roku 1898 a 1908. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 716.

ho k úplně jiným věcem, které nelze v tomto protokolu uvést. Výbor po dobrém prozkoumání a svědectví dokázaném jest navrhnuo, by pan Šembera odsouzen byl ku peněžité pokutě.“ Blíže nespecifikované špatné zacházení mělo být potrestáno pokutou ve výši 3 zlatých. Pokladník společenstva však členy upozornil, že proviněný obuvník již dlužil na zápisném a nemělo tedy smysl ho odsuzovat k této formě trestu. Smírčí soud tedy odsoudil daného živnostníka k zákazu mít vlastního učně po dobu tří let.⁴⁸²

V protokolu krejčovského společenstva z října roku 1885 byly uvedeny podrobnější informace k připomínání a vypovídání učňů: „každý učedník bude připovídán i vypovídán ve výborové schůze, která se první pondělí v každém měsíci odbývati bude. K výpovědi učedníka jest potřeby, by se se školním vysvědčením prokázal, že školu co učedník pilně navštěvoval, jinak by bez vysvědčení za pomocníka prohlášen nebyl. Každý učedník musí podrobíti se zkoušce se svým výrobkem před komisí společenstva krejčířského, jenž bude sestávati z p[pana] před[edy] a z některých pánů z výboru k tomu povolaných.“⁴⁸³ Jedna z takových zkoušek byla zaznamenána v protokolech společenstva barvířů a přidružených řemesel v roce 1888. Jednalo se o závěrečné zkoušení dvou kloboučnických učňů: „Zkouška z vědění byla panem Janem Musilem kloboučníkem obouch učňů prevzatá, kdežto oba vyučenci dle předložených výrobků, které sami ku zkoušce zpracovali, spokojeně obstáli a panem předsedou za řádné tovaryše prohlášení byli.“⁴⁸⁴ Poté byly bývalým učňům a novým pomocníkům předány výuční listy.

Výuční list (*list za vyučenou*) se dochoval v případě jednoho ze zednických učňů – Františka Olšiny z Kostelan: „My nížepsané představenstvo Společenstva živnostníkův oboru stavebního v Kroměříži na Moravě, tímto listem dosvědčujeme, že František Olšina z Kostelan řemeslu zednickému od 1. července 1902 až do 4. června 1905 u mistra pana Josefa Kvasničky se řádně vyučil, učení zproštěn a za pomocníka prohlášen jest, o čemž svědčí představenstvo Společenstva.“ Výuční list v historizujícím stylu zdobený atributy stavebních řemesel, znakem města Kroměříže a datem 1683 byl opatřen pečeti společenstva z červeného vosku a podepsán v Kroměříži 4. června 1905 starostou i jednatelem společenstva a daným mistrem, který chlapce vyučil. Na další straně byl vytištěn slavnostní proslov adresovaný držiteli tohoto listu: „Mezi památné dny života Vašeho budete zajisté počítati den, kdy prohlášen Jste byl za tovaryše. Buďte pamětliv, že vstupujete dnes na dráhu, která tvoří rozhraní mezi zcela závislým a svobodným, téměř

⁴⁸² SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁴⁸³ SOkA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁴⁸⁴ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

samostatným životem. Tato svoboda však jest právě to, čeho rozumným a užitečným způsobem využívatí máte. Nezapomínejte na svou rodnou vlast, nikdy nepohrdejte řeči mateřskou, již praotcové Vaši mluvili, a buďte pamětliv povinnosti, jež k Bohu, sobě samému a k lidem zachovati máte.“ Následovalo poučení a rady: *„Poněvadž z tovaryšů státi se mají dovední mistři a užiteční údové společnosti, tedy jest každého tovaryše povinnosti, ze všech sil svých kýženého cíle se domáhati. Snažte se, abyste se ve Vašem oboru co možná zdokonalil, uposlechněte rady svého mistra a varujte se zlých společností a dávejte svým chováním učedníkům příklad; tím si dobudete úcty a vážnosti všech. Neproměškejte nikdy toho, čemu byste se mohl přiučiti, neboť dovednost a všestranné vzdělání ve Vašem oboru bude základem Vašeho budoucího štěstí. Cestujte, abyste se naučil jiné lidi a mravy znáti a kdykoliv půjdete do světa, necestujte nikdy na zdař Bůh, nýbrž vždy za dříve ustanoveným cílem. Budete-li se řídití upřímným pokynem našim, pojistíte si základ k budoucímu štěstí.“* Závěrečná věta pak novému tovaryši přála: *„Bůh popřejž Vám hojného zdaru a žehnej krokům Vaším na dráze dalšího povolání.“*⁴⁸⁵

Po vyučení se z chlapců a dívek stávali pomocníci (pomocnice). Také oni byli členy (*příslušníky*) živnostenských společenstev. V původních stanovách korporací z let 1885–1886 se vyskytovalo pouze minimum nařízení upravujících práva a povinnosti pomocníků. Nejobsáhlejší bod byl věnován zprostředkování práce. Pro usnadnění hledání nových pracovních míst a zaměstnanců byly u společenstev k dispozici seznamy nabídky a poptávky, které byly zveřejněny také v „*tovaryšských hospodách*“. Zaměstnavatel však nesměl zaměstnat pomocníka, který se nemohl prokázat pracovní knížkou. V opačném případě byla pracovní knížka při vstupu do práce odevzdána živnostníkovi, který ji byl povinen uchovávat po dobu zaměstnání pomocníka. Při odchodu ze zaměstnání byla pracovní knížka navrácena. Starosta společenstva měl do ní vyplnit údaje o pomocníkově „*vysvědčení*“, které získal od zaměstnavatele. Věrohodnost těchto informací měla být ověřena podpisem starosty a pečeti korporace. Výpovědní doba byla upravena dle potřeb jednotlivých společenstev a jejich živností. U většiny z nich se pohybovala mezi osmi až 14 dny.⁴⁸⁶

Živnostenský zákon nařizoval společenstvům ustanovit pomocnické hromady (obdoby cechovních tovaryšských bratrstev), které disponovaly vlastní částečnou správou. Stanovy kroměřížských hromad pomocníků byly potvrzovány zemským úřadem v letech 1887–1888, po vydání novelizací musely být aktualizovány. Jejich účelem bylo

---

⁴⁸⁵ SOKA KM, fond B-i 1, neinventarizovaný dodatek.

⁴⁸⁶ § 12 *Stanov společenstva 1885*.

především „*pěstovati mezi pomocníky (tovaryši) ducha pospolitého, působiti k tomu, aby udržovali a zvelebovali čest stavu mezi sebou, jakož i podporovati snahy společenstva samostatných živnostníků a zvelebení společných živnostenských prospěchů.*“ Jednalo se především o zachování řádných (pracovních) vztahů mezi živnostníky a jejich pomocníky a zachování klidu ve společenských hospodách (a *poptavárnách*). Dalším účelem byla součinnost při zřizování rozhodčího výboru, který sloužil k rozhodování pracovních a námezdních sporů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, a péče o nemocné pomocníky prostřednictvím dohledu odváděním příspěvků do nemocenské pokladny.⁴⁸⁷

Pomocnická hromada byla složena ze všech pomocníků disponujících hlasovacím právem, kteří byli zaměstnáni u živnostníků v rámci jednoho společenstva. Do působnosti hromady náleželo: 1) hájení pomocnických zájmů, 2) volba předsedy a výboru, 3) volba zástupců pomocnické hromady disponujících poradním hlasem ve valné hromadě živnostníků, 4) volba členů a náhradníků do rozhodčího výboru k řešení pracovních, učňovských a námezdních sporů, 5) volba členů a náhradníků do představenstva společenské nemocenské pokladny, 6) volba členů a náhradníků do dozorčího výboru společenské nemocenské pokladny a 7) volba delegátů do valné hromady společenské nemocenské pokladny. Ke svolání pomocnické hromady mělo docházet nejméně dvakrát do roka prostřednictvím jejího předsedy, který ji zároveň také řídil. O zasedání muselo být informováno jak společenstvo, tak i živnostenský úřad. Stejně tak muselo být zasedání oznámeno všem pomocníkům nejméně čtyři týdny před jeho konáním.⁴⁸⁸

Hlasovací právo v pomocnické hromadě měli všichni pomocníci starší 18 let. Tato věková hranice se vztahovala také na právo být zvolen do funkcí s výjimkou rozhodčího výboru, jeho členství bylo omezeno věkovou hranicí 24 let. Těchto práv však byly zbaveny trestně odsouzené osoby, které nemohly být voleny do obecního zastupitelstva, osoby v majetkovém úpadku (*konkurzu*), duševně nemocní nebo marnotratné osoby a osoby, jež po dobu šesti týdnů nebyly v zaměstnání.⁴⁸⁹ Ačkoliv pomocnická hromada disponovala samostatností, představenstvo společenstva si nárokovalo právo vyslat do pomocnické

---

⁴⁸⁷ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 115. § 1 *Stanovy pomocnické (tovaryšské) hromady při společenstvu barvířů, jirchářů, kloboučníků, kožešníků, brašnářů, řemenářů, rukavičkářů, sedlářů a punčochářů v politickém okrese města Kroměříže zaměstnaných pomocníků z roku 1887* (dále jen *Stanovy pomocníků 1887*).

⁴⁸⁸ §§ 2–6 *Stanov pomocníků 1887*.

⁴⁸⁹ § 12 *Stanov pomocníků 1887*.

hromady své zástupce, kteří se mohli účastnit zasedání a zároveň disponovali poradním hlasem.⁴⁹⁰

O některých aspektech pomocnické problematiky vypovídaly protokoly jednotlivých společenstev. V případě společenstva obuvníků byla problematika pomocníků relativně častým tématem zasedání. Kromě záznamů o zřízení pomocnické hromady a potvrzení jejích stanov z let 1886–1887 byla zaznamenána dílčí ustanovení společenstva i nadřízených úřadů. Korporace často zakročovala proti pomocníkům, kteří neplatili daně: „*Dne 14. ledna 1886 podniklo představenstvo revizi mezi dělníky, kteří neplatí daně, a sice p[ány] Polanskými, p[anu] Caletkovi, p[anu] Bagalovi, p[aní] Havlíčkové, p[anu] Eksnerovi, těmto pěti byla práce jejich zkonfiskována [...]*“ Všichni uvedení pomocníci byli pokutováni. Tři z nich se rozhodli zaplatit pokutu k rukám předsedy, ostatní však i nadále dlužili. Nejednalo se o nic mimořádného, na následující schůzi bylo rozhodnuto o prohlídce za účelem odhalení dalších neplatících pomocníků. Tento problém přetrvával až do konce sledovaného období. Ještě roku 1911 se snažila korporace zakročit proti „*pokoutným*“ pracujícím dělníkům, kvůli nedostatku důkazů bylo vyšetřování nakonec zastaveno.⁴⁹¹

Příkladem aplikace nařízení v praxi bylo například zřizování povinných prostor pro pomocníky. V případě kroměřížských obuvníků se jednalo o noclehárnu, která byla od roku 1887 umístěna v Hostinci u Moravy. Zde sídlil také člen společenstva, u kterého byla k dispozici nabídka a poptávka práce. Povinností každého živnostníka bylo zaplatit mu 10 krejcarů za jeho zprostředkovatelské služby.

Ze zcela jiné oblasti bylo policejním úřadem nařízeno, aby společenstva od roku 1886 vedla evidenci pomocníků, která spadala do policejních přihlášek: „*společenstvu nařízeno od policejního vyššího úřadu, by se vedl seznam všech pomocníků přicestujících v práci u mistrů zaměstnaných, pracovní knížky a jiné legitimace mají býti u společenstva uloženy, to jest že musí každý mistr své pomocné síly, které zaměstnává buď v domě aneb mimo domu, u policejního úřadu ohlásiti.*“ Za tímto účelem zamýšlelo společenstvo obuvníků založit novou úřední knihu, což bylo schváleno i živnostenským úřadem. Situace se během let příliš nezlepšila, i nadále se stávalo, že živnostníci neohlašovali své pomocníky. Společenstvo proto přistoupilo k udílení důtek a pokut. V polovině stejného roku (1886) referovali na výborové schůzi dva členové o špatných poměrech

---

⁴⁹⁰ § 16 *Stanov pomocníků 1887*. Stanovy dále upřesňovaly volby, podmínky usnášeníschopnosti a podávání návrhů. §§ 7–11, 13–15 *Stanov pomocníků 1887*.

⁴⁹¹ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

panujících na pomocnických (dělnických) schůzích. Pomocníci se na schůzi měli chovat „přílišně neslušně“. Stejně tak byly kritizovány i manželky pomocníků, které měly v rámci zakázaného domovního prodeje nabízet vlastní zhotovené výrobky. Na tuto skutečnost chtělo společenstvo reagovat upozorněním policejního úřadu, který měl proti porušování pravidel zakročit. Později se společenstvo snažilo zabránit tomuto „fušerství“ nařízením, aby se pomocníkům nedávala práce mimo domov a zvýšila se jim mzda.⁴⁹²

Problematika výše platu, který se během sledovaného období měnil, se dochoval jeden z mála ucelených přehledů. Jednalo se o platovou tabulku společenstva (grémia) obchodníků z roku 1902. Nejnižší mzdu dostávali z pochopitelných důvodů učni (50 haléřů), nejvíce zase placení úředníci (3 koruny). Střední výši platu dostávali obchodní příruční rozdělení do dvou kategorií: mladší pomocníci obchodníků obdrželi 1 korunu, zatímco starší příruční dostali o 50 haléřů více. Zvláštní platovou kategorií tvořily ženy, kterým kroměřížští obchodníci platili stejně jako mladším příručím (1 korunu).⁴⁹³

Zaměstnanec	Plat	
	koruny	haléře
učeň	-	50
mladší příruční	1	-
starší příruční	1	50
úředník	3	-
žena	1	-

Tabulka č. 34: Platová tabulka zaměstnanců kroměřížských obchodníků v roce 1902

Zajímavým aspektem života kroměřížských pomocníků byla jejich účast na společenských a kulturních událostech. Po založení prvních společenstev (1885) se ve městě konaly pomocnické plesy. Jedním z nich byl ples řezníků a uzenářů, na nějž zval i tehdejší kroměřížský tisk. Uskutečnit se měl v únoru 1885 v místnostech měšťanské střelnice, přičemž se ho mohli účastnit pouze pozvaní hosté. Čistý výnos měl být věnován na Matici školskou. O jeho průběhu byl pak zveřejněn článek: „*Opravený sál měšťanské střelnice byl jednoduše ale vkusně dekorován. V průčelí sálu umístěny podobizny Jejich Veličenstev a uprostřed nich stkvěl se řeznický znak, erb vykládaný noži, sekerami a jinými řeznickými nástroji, nad nimiž vznášely se veliké beraní rohy řídkého tvaru. Pod znakem zvedal se malý lesík rozmanitých květin. Podobně zastřeny všechny čtyři kouty sálu*

⁴⁹² SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁴⁹³ SOKA KM, fond B-i 3, inv. č. 24.

květinami, z nichž vykukovaly hlavy zvířat, které svalnaté paže řeznické z toho světa sprovází. Okolo oken vinuly se krásné věnce splývající se záclonami téměř až k sedadlům. Krásné pohlaví bylo zastoupeno v sále velmi četně a holdovalo tanci s patrnou rozkoší, ba vášní od večera až daleko přes půl noc. Litovati jest, že řezníci a uzenářští mistři dostavili se na ples v počtu ne příliš hojném. Než mladistvý svět toho mnoho nedbal a hned z večera nastala v sále živá, srdečná zábava. Hudbu obstarala městská kapela p[ana] Ludvíkova, a sice, jak netřeba nám zajisté teprve dokládati znamenitě.⁴⁹⁴

Pomocnické plesy byly pořádány zvlášť na základě živnosti a nezahrnovaly tak případně všechny obory živnostenského společenstva. To byl případ plesu konaného dne 7. února 1885, který byl určen pouze pro stolařské pomocníky: „Veliký sál měšťanské střelnice byl okrášlen a vyzdoben tak jak na plesu řeznickém, jen že ve znaku na průčelí sálu upevněném, byly nahrazeny nástroje řeznické náčiním stolařským. Ostatní stěny sálu byly pak okrášleny velkými zrcadly. Návštěva nebyla z večera valná, ale později byly veškeré místnosti téměř přeplněny. Tančeno horlivě až do 4. h[odiny] ranní a teprv pozdě k ránu opouštěli taneční síň, v níž libé zvuky kapely p[ana] Ludvíkova, který jak obyčejně i tentokrát hrála mistrně, připravily jim tak příjemnou a blaženou chvíli.“⁴⁹⁵

Třetím stupněm hierarchie společenstev byli členové mužského i ženského pohlaví, kteří v obvodu města Kroměříže samostatně provozovali jednu nebo více živností. Ve svých podnicích, dílnách a obchodech mohli zaměstnávat pomocníky a někteří z nich se profilovali také jako mistři učňů.

Živnostenské společenstvo	Vstupné (zlaté)	
	noví	původní
barvíři a přidružená řemesla	10	-
krejčí a modistky	10	5
hostinští a výčepníci	5	-
obchodníci	5	-
obor stavební	10	5
obuvníci	5	-
pekaři	5	-
řezníci a uzenáři	10	-

**Tabulka č. 35: Členské vstupní poplatky do živnostenských společenstev
v letech 1885–1886**

⁴⁹⁴ Ples řeznických a uzenářských pomocníků. Kroměřížské noviny, č. 11, 6. 2. 1885, s. 2.

⁴⁹⁵ Ples stolařských pomocníků. Kroměřížské noviny, č. 12, 12. 2. 1885, s. 4.

Základní ustanovení k jejich členství, právům a povinnostem byly opět obsahem stanov. Vstupní poplatky za povinné členství se v letech 1885–1886 pohybovaly mezi 5 a 10 zlatými.⁴⁹⁶ Nejméně platili hostinští s výčepníky, obchodníci, obuvníci a pekaři s přidruženými obory. Naopak vyšší vstupné museli uhradit noví členové společenstva barvířů s přidruženými řemesly, krejčích a modistek, oboru stavebního a řezníků s uzenáři.

Stanovy umožňovaly živnostníkům uhradit poplatek za zápisné po částech, tato částka však nebyla vratná. U dvou korporací byli zohledňováni původní cechovní členové, kterým bylo vstupné sníženo na polovinu. Svědčí o tom také zápis výborové schůze společenstva stavitelů z roku 1885, kde bylo uvedeno: „zápisné se členům odpustí, kteří již v některém bývalém cechu zápisné platili pod tou podmínkou, že hotové jmění bývalého cechu případně společenstvu.“⁴⁹⁷ Po vstupu do společenstva disponovali členové právy a povinnostmi, které pramenily z živnostenského zákona. K právům náležel zejména podíl na ústavech zřizovaných korporací a právo hlasovací i volební. Poslední dvě zmíněná práva byla omezena v případě, že byl živnostník: 1) trestně odsouzenou osobou, která nemohla být volena do obecního zastupitelstva, 2) v majetkovém úpadku (*konkurzu*), 3) úředně zbaven živnosti nebo 4) duševně nemocnou či marnotratnou osobou.

V případě zvolení do výboru rozsudí musel dosáhnout minimální věkové hranice 24 let. Mezi povinnosti živnostníků náleželo především „*spoluúčinkovati dle stanov těchto ku dosažení účelu společenstva, vyhovovati řádným usnesením hromady a představenstva společenstva i starosty.*“ Zároveň byl živnostník povinen do osmi dnů nahlásit starostovi společenstva nastoupení nebo vzdání se živnosti, místo jejího provozování a další změny vztahující se k jejímu výkonu. Podobně musel člen korporace nahlásit přijetí nebo propuštění pomocníků a učňů, které ve své dílně, provozovně nebo jiném místě zaměstnával. Z hlediska evidence obyvatelstva byl povinen uvést jejich jména, věk a domovskou příslušnost. Živnostník byl dále povinen nahlásit případné pronajmutí své živnosti. V případě, že živnost provozoval prostřednictvím zástupce nebo se společníkem, musel starostovi dodat údaje také o těchto osobách. Nesplnění uvedených povinností bylo společenstvem trestáno „*domluvou aneb pokutou*“ do výše 10 zlatých. Členství ve společenstvu zaniklo společně s definitivním složením nebo úředním odebráním živnosti.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁶ § 4 *Stanov společenstva 1885.*

⁴⁹⁷ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 71.

⁴⁹⁸ §§ 5–8 *Stanov společenstva 1885.*

Nařízení adresovaná členům byla postupně doplňována na základě novelizací živnostenského zákona. Kupříkladu od roku 1897 mohli do korporací dobrovolně vstupovat také továrníci.⁴⁹⁹ Po další novelizaci (1907) byli z hlasovacího a volebního práva vyřazeni členové, „za kterými vážnou nedoplatky společenstevních přírůžek.“ Právě neplacení poplatků bylo frekventovaným problémem. Například půl roku po založení (1886) společenstva barvířů a přidružených řemesel neuhradila 1/3 členů vstupní ani měsíční poplatky. Situace byla řešena na dalších schůzích, během kterých starosta korporace důrazně nabádal provinilé živnostníky k jejich okamžitému uhrazení. Člen, který by odmítl, „byl by bez odkladu u politického úřadu soudně zažalován“. Vymáhání dlužných částek bylo v následujícím roce (1887) natolik tristní, že si společenstvo odsouhlasilo zrušení měsíčních poplatků, které nahradilo roční poplatky ve výši 10 zlatých. Ani v následujících letech se situace příliš nezměnila. Problém neplatičů se do programu valných hromad a výborových schůzí vrátil v roce 1892 nebo 1900.⁵⁰⁰ Neplatičí členové byli patrně častým problémem většiny živnostenských korporací napříč zemskými hranicemi, svědčí o tom právě zařazení sankcí do vzorových stanov společenstev po novelizaci roku 1907.

Rok	Částka	Měna
1885	5	zlatý
1890	5	zlatý
1895	5	zlatý
1900	5	koruny
1905	10	koruny
1910	20	koruny
1914	20	koruny

**Tabulka č. 36: Vývoj vstupních poplatků členů do společenstva obuvníků
v letech 1885–1914**

Co se týče dalších změn, živnostenské korporace měnily v průběhu své existence také výši vstupních poplatků. Ze záznamů o přijetí nových členů do společenstva obuvníků vyplývá, že původní nízká částka 5 zlatých se udržela až do roku 1904. V rámci nové

⁴⁹⁹ Povinné členství továrníků bylo zavedeno živnostenským řádem roku 1859, novelizace z roku 1883 tuto povinnost definitivně zrušila.

⁵⁰⁰ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 113. Stejný problém řešilo v roce 1887 také společenstvo obuvníků, které přistoupilo k vymáhání pohledávek exekuční cestou. SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

měnové reformy byl v tomto roce změněn poplatek na 10 korun. O šest let později (1910) byl navýšen na 20 korun, které si udržel až do konce sledovaného období.⁵⁰¹

3.4 MOBILITA ČLENŮ SPOLEČENSTEV

Druhá polovina 19. a počátek 20. století jsou považovány za období modernizace a pokroku ve všech aspektech lidské společnosti. Díky industrializaci a migraci začala v českých zemích vznikat průmyslová města, která za sebou nechávala původní centra textilní výroby. Postupně začal ubývat vliv zemědělství a k obecné urbanizaci přispěla zejména migrace venkovského obyvatelstva do měst. Za středověkými hradbami měst, které byly postupně bourány, začaly vznikat továrny, průmyslové závody a s nimi nové aglomerace.⁵⁰² Kroměříž patřila k méně rozvinutým městům, která se nestala centry žádného odvětví. Přestože se ve městě nacházelo několik továren⁵⁰³ a vznikla nová průmyslová zóna, majoritní podíl na výrobě i službách si ponechalo živnostenstvo. Do jaké míry se v tomto období změnila geografická a mezigenerační sociální mobilita členů kroměřížských společenstev?

Pramenná základna bohužel neposkytuje v případě kroměřížských živnostenských společenstev potřebná data pro výzkum geografické mobility jejích členů. Zásadním problémem je absence většího počtu členských knih, které by obsahovaly ucelené údaje z let 1885–1914.⁵⁰⁴ Výjimku pro sledované období tvoří pouze knihy společenstva obchodníků (1886–1890), oboru stavebního (1885–1908), obuvníků (1885–1914) a řezníků s uzenáři (1885–1914).⁵⁰⁵ Dalším podstatným úskalím jsou informace uvedené v těchto knihách. Vzhledem ke změně charakteru korporací, do kterých byl povinný vstup až na základě obdržení živnostenského oprávnění či nahlášení provozování živnosti, nebyly do členských knih vždy zapisovány veškeré údaje, jež by vedly k výzkumu

---

⁵⁰¹ Situace v ostatních kroměřížských korporacích byla podobná. Pro srovnání v roce 1908 byl vstupní poplatek do společenstva pekařů stejný (20 korun), zatímco u krejčích a modistek se jednalo o částku 30 korun. SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 7; fond B-a 1, inv. č. 2679, inv. č. 716 a MZA, fond B 14, sign. 54/1, fasc. 5089–5090.

⁵⁰² O vzniku moderních měst 19. století více v HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta*, zejména s. 121–236.

⁵⁰³ Pro připomenutí se jednalo například o cukrovar, sladovnu, pivovar, továrny na uzeniny, kávové náhražky, obuv nebo benzínové motory. BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol.: *c. d.*, s. 61–94.

⁵⁰⁴ Ačkoliv se do současnosti dochovalo několik knih evidujících členy korporací, ne všechny byly psány ve stanoveném období. Většinou do nich bylo zapisováno až po roce 1918, díky čemuž obsahují údaje pouze o členech provozujících živnost po skončení války.

⁵⁰⁵ SOKA KM, fond B-i 3, inv. č. 31; fond B-i 1, inv. č. 79; fond B-i 4, inv. č. 7; fond B-i 5, inv. č. 26.

geografické mobility. Přestože rubriky knih nadepisovaly domovskou příslušnost, živnostníci je z velké části nevyplňovali.

Jedinou výjimkou bylo společenstvo řezníků a uzenářů, jež do členské knihy z větší části zapisovalo místo provozování živnosti i domovskou obec. Během let 1885–1914 vstoupilo do korporace celkem 78 řezníků a uzenářů,⁵⁰⁶ z nichž 67 bylo řezníků, 9 uzenářů a dva členové vykonávali obě živnosti zároveň. Všichni členové společenstva provozovali svou živnost dle zákona v obvodu města Kroměříže. Z hlediska geografické mobility byli nejčastěji zastoupeni místní živnostníci, kteří tvořili 56 % všech členů. U poměrně vysokého počtu živnostníků (26 %) nebyla uvedena domovská příslušnost. Minimum řezníků a uzenářů pocházelo ze soudního okresu Kroměříž (4 %), poměrně více jich bylo z ostatních míst ležících na území Moravy (14 %). Mezi nimi byli živnostníci nejen z blízkého okolí, k nimž je možné řadit například město Kojetín, ale také řezníci a uzenáři pocházející z Prostějova, Kelče nebo Brna. Oproti období cechovních korporací nikdo z členů společenstva nepřekročil dle dostupných informací zemskou hranici Moravy.

Domovská příslušnost	Živnostníci	
	počet	%
Kroměříž-město	44	56
Kroměříž-soudní okres	3	4
Morava	11	14
Čechy	0	0
rakouské Slezsko	0	0
zahraničí	0	0
neznámo	20	26
celkem	78	100

Tabulka č. 37: Struktura geografické mobility členů společenstva řezníků a uzenářů v letech 1885–1914

Situace ve společenstvu stavebního oboru byla diametrálně odlišná. Během let 1885–1908 vstoupilo do korporace mnoha různých živností celkem 265 osob. Přestože 98 % členů tohoto společenstva provozovalo živnost výhradně ve městě Kroměříži,⁵⁰⁷ u celých 80 % všech členů nebyla uvedena ani jejich domovská příslušnost, ani žádné

⁵⁰⁶ V jednom případě bylo jméno živnostníka přeškrtnuto s poznámkou, že do společenstva nakonec nebyl přijat, v druhém případě se jednalo o živnostníka, jenž do společenstva vstoupil dvakrát.

⁵⁰⁷ U zbylých 2 % živnostníků bylo uvedeno, že živnost provozovali mimo město, a to v Ratajích, Hulíně, Holešově, Bystřici pod Hostýnem a Strážnici. Další dva členové provozovali živnost v Kroměříži i v Přerově.

bližší informace vedoucí k místu jejich původu. Takto vysoký podíl neznámých zásadním způsobem zkresluje statistické výsledky výzkumu. Pro zajímavost zbylých 20 % členů společenstva stavebního oboru pocházelo jak z Kroměříže a jeho soudního okresu, tak i ze vzdálenějších míst Moravy: například Uherského Brodu nebo Strážnice. V šesti případech přišly do Kroměříže osoby z Čech, přičemž čtyři z nich pocházely z Prahy.⁵⁰⁸ Pouze v jednom případě se jednalo o živnostníka ze Slezska.

Domovská příslušnost	Živnostníci	
	počet	%
Kroměříž-město	27	10
Kroměříž-soudní okres	2	1
Morava	19	7
Čechy	6	3
rakouské Slezsko	1	0
zahraničí	0	0
neznámo	210	79
celkem	265	100

Tabulka č. 38: Struktura geografické mobility členů společenstva oboru stavebního v letech 1885–1908

U zbylých knih korporací obchodníků a obuvníků nebyly evidovány žádné informace, které by objasňovaly původ zapsaných živnostníků. Z členských knih vyplývá pouze skutečnost, že v letech 1886–1890 vstoupilo do společenstva obchodníků na 190 členů, v případě společenstva obuvníků bylo v letech 1885–1914 evidováno celkem 162 členů.⁵⁰⁹ Přestože výsledky geografické mobility členů kroměřížských společenstev neobjasňují otázku prostorového pohybu živnostníků, lze v případě Kroměříže předpokládat, že nedošlo k masivnímu nárůstu migrace ze zahraničí. Tato teze se opírá o obecný vývoj, který na konci 19. století zaznamenal posílení migrace mimo hranice českých zemí.⁵¹⁰ Stejně tak lze vyloučit masivní migraci venkovského obyvatelstva, která by zásadním způsobem ovlivnila zastoupení kroměřížských živnostníků. Z obecného hlediska se sice značná část malých podnikatelů a tradičních městských živnostníků stala

⁵⁰⁸ V jednom případě bylo výchozím místem migrace dosud samostatné město Smíchov. Pro snazší orientaci bylo přiřazeno do této skupiny.

⁵⁰⁹ Mimo hlavní členy byla v poznámce uvedena také Marie Semerádová, která disponovala živnostenským listem z roku 1896 na „obchod s huněnými papučí a v kůži obšitými.“

⁵¹⁰ HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta*, s. 201.

díky urbanizaci součástí malé a středně majetné vrstvy měšťanstva, avšak poměr počtu živnostníků vůči pomocníkům se zásadně nezměnil.⁵¹¹

Díky modernizaci a pokroku ve všech oblastech lidské činnosti včetně dostupného cestování po železnici se Kroměříž mohla stát vyhledávaným místem pro živnostníky ze všech koutů monarchie. Vzhledem k řemeslnicko-agrárnímu charakteru města, mentalitě starých středostavovských struktur a absenci velkých průmyslových podniků je pravděpodobné, že živnostníci pocházeli většinou z místních poměrů. Po nich následovali živnostníci přicházející z blízkého i vzdáleného okolí zahrnující především zemské hranice Moravy. Vzhledem k charakteru města, které stavělo zejména na dobré „značce“,⁵¹² lze motivaci živnostníků k migraci do Kroměříže přisuzovat nejen k ekonomickým záměrům, ale také osobním a rodinným vazbám. Nelze také zapomínat na stratifikaci obyvatelstva dle jednotlivých živností. U zástupců odborných, uměleckých či jinak specializovaných živností lze předpokládat migraci ze vzdálenějších míst. U tradičních živností postavených zejména na agrární produkci lze naopak očekávat silné lokální zastoupení.

Příkladem migrace překračující zemské hranice Moravy byl významný sochař, řezbář a kameník Antonín (Tomáš) Beck. Pocházel z Rychnova nad Kněžnou a zpočátku působil u několika sochařů a řezbářů nejen v Čechách, ale také v Německu a Vídni. V roce 1862 se natrvalo usadil v Kroměříži, kde si zřídil sochařskou dílnu. V ní pracoval spolu s bratrem Františkem a třemi svými syny.⁵¹³ V roce 1867 vstoupil do korporace kroměřížských stavitelů, která se o dva roky později (1869) reorganizovala v jednotu pracovníků oboru stavebního.⁵¹⁴ Antonín Beck začal v Kroměříži tvořit v období nového stavebního a urbanistického rozvoje města, který nastal po bourání městských bran a hradeb. Ačkoliv již v roce 1864 vytvořil sochy sv. Cyrila a Metoděje před poutním kostelem Panny Marie na Hostýně, mezi jeho první práce přímo ve městě Kroměříži se řadily sochy na budově vyšší německé reálky postavené v letech 1875–1877. Stejně tak se zasloužil o vytvoření soch moravských světců před kostelem Nanebevzetí Panny Marie a další sochařské a řezbářské výzdoby ve městě i mimo něj.⁵¹⁵ V roce 1885 vstoupil do nově založeného živnostenského společenstva oboru stavebního, kde působil

---

⁵¹¹ Zatímco 80 % průmyslového obyvatelstva českých zemí byli stále dělníci a pomocníci, pouze 15 % obyvatel bylo živnostníky či továrníky, kteří vlastnili nějaký podnik. Tamtéž, s. 185–186, 200.

⁵¹² FASORA, L.: *Kozánkova Kroměříž*, s. 22–28.

⁵¹³ PERŮTKA, M (ed.): *c. d.*, s. 266; *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 55.

⁵¹⁴ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 70.

⁵¹⁵ PERŮTKA, (ed.): *c. d.*, s. 266–267.

jako kamenický a řezbářský mistr.⁵¹⁶ Spolu se svou manželkou koupil roku 1873 dům na Velkém náspu č. 98, jeho manželka Františka Becková však roku 1890 zemřela.⁵¹⁷ Dle sčítacího operátu z roku 1890 žil Antonín Beck nadále v tomto domě se svými šesti dětmi, řezbářským pomocníkem a kamenickým učněm. Z dětí pracovali v otcově dílně synové Jan (akademický sochař), Stanislav (řezbář) a dcera Božena, ostatní z jeho dětí stále navštěvovaly místní školy.⁵¹⁸ Již o rok později (1891) se oženil s rodačkou z Rychnova nad Kněžnou, která se za ním přestěhovala do Kroměříže. Antonín Beck zemřel v roce 1908, jeho manželka Josefa Becková poté v Kroměříži vedla obchod s pletením a nitěmi.⁵¹⁹

V provozování stavebních a uměleckých živností pokračovaly jeho děti. Nejstarší syn Jan (Antonín) Beck studoval v letech 1884–1885 na Akademii výtvarných umění ve Vídni. V roce 1899 vstoupil do společenstva oboru stavebního jako sochař, řezbář a okrašlovač. V Kroměříži pracoval zejména pro olomouckého arcibiskupa Theodora Kohna. Vytvořil pro něj například arcibiskupský znak na nádvoří jednoho z křídel kroměřížského zámku, čtyři sochy satyrů v Květné zahradě nebo reliéfy s portréty Karla Havlíčka Borovského a Františka Augustina Braunera na měšťanských domech na Velkém náměstí.⁵²⁰ V roce 1910 žil v domě č. 51 na náměstí Františka Josefa s manželkou Leopoldinou, dětmi Vladimírem, Marií, Leopoldinou a svým bratrem (sochařem) Josefem Beckem.⁵²¹

Kromě Jana a Josefa Beckových pokračovali ve šlépějích svého otce Antonína také ostatní dva bratři. Výše zmíněný Stanislav Beck byl řezbářem a Antonín Beck mladší vstoupil roku 1903 do společenstva oboru stavebního jako sochařský mistr.⁵²² Z obchodního adresáře města Kroměříže vyplývá, že jediným samostatným živnostníkem provozujícím své řemeslo v roce 1911 byl pouze Jan Beck, nejstarší syn původního sochaře a kameníka.⁵²³

Příběh sochařské rodiny Becků vypovídá nejen o prostorovém pohybu členů jednoho ze společenstev, ale také jejich mezigenerační sociální mobilitě. Z faktického

---

⁵¹⁶ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 79.

⁵¹⁷ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 507. MZA, fond E 67, inv. č. 8019.

⁵¹⁸ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2416b, fasc. 290.

⁵¹⁹ PERŮTKA, M. (ed.): *c. d.*, s. 266. V roce 1910 žila v domě č. 160 na Riegrově náměstí, kde provozovala svůj obchod se svou pomocnicí. SOKA KM, fond B-a1, inv. č. 2429d, fasc. 314.

⁵²⁰ PERŮTKA, M. (ed.): *c. d.*, s. 268.

⁵²¹ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2432b, fasc. 320.

⁵²² SOKA KM, fond B-i 1, inv. 79.

⁵²³ Jan Beck provozoval sochařskou a kamenickou živnost včetně prodeje náhrobních kamenů. PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 86, 91, 96. Po Janu Beckovi převzal rodinnou tradici také jeho syn Vladimír Beck, který se stal sochařem. PERŮTKA, M. (ed.): *c. d.*, s. 268.

hlediska nebyl ani v jedné z výše uvedených knih kroměřížských společenstev zaznamenán jakýkoliv případ prokazatelného zvýhodnění některého z příbuzných živnostníka. V několika případech nebyla uhrazena celá výše vstupního poplatku, dohledat příčiny těchto rozhodnutí je ovšem bez dalších pramenů problematické.⁵²⁴

Otázka předávání živností v rámci rodinných příslušníků a zvýhodňování členů v příbuzenském vztahu pozbyla v druhé polovině 19. století vážnosti. Živnostenský řád již roku 1859 (1860) zavedl živnostenskou svobodu, která v upravené podobě přetrvala až do konce sledovaného období. Nový systém zavedl pravidla volné soutěže, která byla v protikladu s předchozím ekonomickým protekcionismem cechovních korporací. Živnost tak mohla být provozována nezávisle na předchozích podmínkách upravujících počty živnostníků.⁵²⁵ Stejně tak mohla být živnost v souladu se zákonem pronajata třetí osobě, případně prodána. Z tohoto hlediska lze v pramenech sledovat pouze předávání živnosti v rámci rodinné tradice bez zásadních výhod plynoucích z rodinných vazeb.⁵²⁶ Druhou stranou mince samozřejmě byla zřejmá výhoda osob, jejichž rodinní příslušníci již provozovali některou z živností. V tomto ohledu měli těžší startovní pozici chudší vrstvy obyvatelstva, které však v živnostech spatřovaly nástroj ke svému ekonomickému a sociálnímu postupu.⁵²⁷

Jeden z mnohých příkladů předávání tradice provozování živnosti v rámci rodiny byl zaznamenán u společenstva obuvníků. V letech 1885–1914 byla ze všech 162 členů této korporace pouze jedna žena. Jednalo se o obuvnici Kateřinu Vlasákovou. Jejím manželem byl ševcovský mistr František Vlasák, který do Kroměříže přišel z Kolína v Čechách.⁵²⁸ V roce 1847 vstoupil do kroměřížského ševcovského cechu jako městský mistr. O dva roky později (1849) uzavřel sňatek právě s Kateřinou, dcerou domkaře Joachyma Hermanna v Novosadech.⁵²⁹ Manželům se během manželství narodil syn Jan (1849) a dcera Celestina (1851). Během následujících let (1868) zakoupili manželé Vlasákoví dům č. 6 v Tylově ulici, bývalém Židovském městě, kde si zřídili obuvnickou

---

⁵²⁴ Prokazatelně byli zvýhodněni pouze živnostníci, kteří dříve působili v některém z cechů, případně v živnostenské korporaci před rokem 1885.

⁵²⁵ I přes zavedený protekcionismus a veřejně známé zvýhodňování mistrovských synů a tovaryšů, beroucí si mistrovské vdovy nebo dcery nebyla míra mezigenerační sociální mobility zkoumaných kroměřížských cechů natolik vysoká, aby z členů cechů dělala uzavřenou a neprostopnou vrstvu urbánní společnosti (viz kapitola *Mobilita cechovních mistrů*).

⁵²⁶ Snaha o odstranění vlivu rodinných vazeb byla patrná také ve stanovách smírčích soudů (viz kapitola *Pod valnou hromadou a...*).

⁵²⁷ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 210.

⁵²⁸ SOKA KM, fond B-c 3, inv. č. 3.

⁵²⁹ MZA, fond E 67, inv. č. 7916, s. 15.

dílnu.⁵³⁰ Záhy na to (1869) ale její manžel zemřel ve věku 48 let na plicní tuberkulózu.⁵³¹ Po jeho úmrtí Františka Vlasáková i nadále provozovala obuvnickou živnost. Ze sčítacího operátu vyplývá, že v roce 1869 žila spolu se synem Janem, který se živil jako obuvnický pomocník, dcerou Celestinou, jež zdělila otcův podíl na vlastnictví domu, služebnou a třemi dalšími obuvnickými pomocníky.⁵³² Její syn František však nedlouho poté (1873) zemřel ve věku pouhých 23 let na vodnatelnost.⁵³³ Františka Vlasáková i nadále provozovala obuvnictví, patrně již roku 1876 patřila mezi 38 kroměřížských obuvníků, kteří stáli za založením nové jednoty obuvníků v Kroměříži. Po transformaci jednoty do nového živnostenského společenstva (1885) se stala jeho zakládající členkou. Svědčí o tom záznam v členské knize, do které byla zapsána jako druhá v pořadí s nepřesnou informací, že živnost provozovala již od roku 1846.⁵³⁴ Obuvnické řemeslo se v rodině Vlasáků udrželo i přes nepřízeň osudu, která stála za úmrtím jejího manžela, syna a později (1882) také dcery Celestiny provdané Storzerové. V obuvnické tradici pokračoval její vnuk Leopold Storzer, který po jejím vzoru vstoupil do společenstva obuvníků v roce 1898.⁵³⁵ Při vstupu zaplatil stejně jako ostatní živnostníci 5 zlatých bez zvýhodnění. Ve stejném roce mu babička Kateřina Vlasáková přenechala dům č. 113 v Blahoslavově ulici. Leopold Storzer v domě provozoval obuvnickou dílnu, kde v roce 1900 pracoval se dvěma pomocníky a třemi uční.⁵³⁶ O rok později (1901) se mu narodil syn Leopold, který v souladu s rodinnou tradicí pokračoval v provozování obuvnické živnosti v následujícím období.⁵³⁷

Zcela jiného významu dosahovala otázka protekce synů, kteří byli přes nelibost ostatních členů společenstev zvýhodňováni svými otci během výuční doby. Na několika ukázkách si přiblížíme problém tohoto zvýhodňování a postoj samotných společenstev. Například v polovině roku 1886 bylo do protokolů korporace obuvníků zaznamenáno, že „*Fran[tišek] Šala připověděl svého syna za učedníka, kterého zároveň nechal prohlásiti za pomocníka. Jan Šala, který se učil u svého p[ana] otce 3 roky zhotovil jeden pár kozinkových pérek pod dozorem Jos[efa] Cigán[ka] a panem předsedou společenstva, o prozkoumání onoho výrobku od přítomných p[ánů] členů z výboru, jest prohlášen*

⁵³⁰ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 401.

⁵³¹ MZA, fond E 67, inv. č. 8018, s. 117.

⁵³² SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2422b, fasc. 303.

⁵³³ MZA, fond E 67, inv. č. 8018, s. 164.

⁵³⁴ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 7.

⁵³⁵ Leopold Storzer se narodil roku 1872 rodičům Františkovi a Celestině Storzerovým. SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 1186.

⁵³⁶ SOKA KM, fond B-a 1, fasc. 265.

⁵³⁷ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 1186.

Jan Šala za pomocníka a zapravil za přípo[věd'] a výpověď 5 zl[atých]“⁵³⁸ V tomto případě byl mistrovský syn zvýhodněn pouze z hlediska výuční doby. Ačkoliv prokázal zručnost a prošel závěrečnou zkouškou, do knihy učňů evidující řádná vyučení chlapců bylo zapsáno, že do učení nastoupil již o týden dříve. Pomocníkem se měl dokonce stát až v roce 1888.⁵³⁹ O několik měsíců později zazněl od jednoho z členů společenstva „*návrh by synkové, kteří se učí řemeslo obuvnické, měli nějakou úlevu při připovídání a vypovídání.*“ Proti snaze zavedení dříve běžných mechanismů, díky kterým byly cechovní korporace dlouhodobě kritizovány, se ohradil jiný z členů společenstva s poznámkou „*je-li něco podobného ve stanovách naznačeno, přisedící oznamuje, že podobné věci se nezmiňuje zákonodárce ani společenské stanovy.*“⁵⁴⁰ Přestože mělo být zvýhodňování mistrovských synů řešeno na další výborové schůzi, do jednání se tento návrh již nedostal a situace se tím patrně uzavřela.

Společenstvo obuvníků nebylo jediné, které řešilo protekci mistrovských synů. Například o desetiletí později (1896) vypovídal na výborové schůzi společenstva barvířů a přidružených řemesel sedlářský mistr dva učně, přičemž jeden z nich byl jeho synem. Zatímco za cizího chlapce zaplatil stanovenou částku 6 zlatých a 20 krejcarů, za svého syna žádal odpuštění poplatku. Na následující valné hromadě (1897) vystoupil jeden z členů korporace a žádal valnou hromadu, aby daný živnostník musel za svého syna uhradit poplatek za přípravu i výpověď jako ostatní mistři. Valná hromada společenstva následně odhlasovala povinnost daného mistra uhradit všechny stanovené poplatky.

Zatímco finanční výhody nebyly tolerovány, připovězení a vypovězení mistrovských synů ve stejný čas se stalo běžnou praxí u mnohých korporací. Například roku 1898 vystoupil na výborové schůzi společenstva barvířů jeden z rukavičkářů s žádostí: „*již 3 roky syna svého při řemesle vyučoval, žádá [Florián Macal] výbor společenstva by byl syn jeho hned při přípravě vypovězen. Jest dáno na čestné slovo pana Floriána Macala, že on syna svého řemeslu dokonale vyučil a že nadále doma jej při řemesle držeti bude, jest od výboru za řádného dělníka vypovězen a pak Florián Macal zaplatil za přípravu a výpověď 6 zl[atých] 30 kr[ejcarů]*“⁵⁴¹ Zvýhodňování mistrovských synů bylo tedy vzhledem k výuční době tolerováno napříč kroměřížskými společenstvy.

---

⁵³⁸ SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵³⁹ SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 11.

⁵⁴⁰ SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵⁴¹ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

3.5 MEZI OBČANY, VÍROU A TRADICÍ (REPREZENTAČNÍ A NÁBOŽENSKÁ ROLE)

V druhé polovině 19. století se díky modernizaci a s ní spojenými procesy výrazně měnila podoba společnosti ve všech jejích oblastech včetně vlivu náboženství a církve.⁵⁴² V porovnání s předchozím obdobím začala výrazně sílit sekularizace, jež byla v tomto kontextu spojena především s mizením církevního vlivu v mimonáboženských i náboženských oblastech. Obecný ústup členů církve od specifických církevních obřadů a případná rostoucí neúčast obyvatelstva na církevních aktivitách však nemusely znamenat zmenšování reprezentace víry ve veřejném prostoru.⁵⁴³ Přestože došlo zejména na konci dlouhého 19. století ke zrodu ateismu či antiklerikalismu a odcírkvenění společnosti,⁵⁴⁴ vnější projevy religiozity pramenící z hlubokého vlivu barokní zbožnosti a silné církevní tradice v případě živnostenských korporací v Kroměříži i nadále přetrvávaly. Jak se projevovala náboženská role živnostenských společenstev a na kolik se proměnila reprezentace korporací v moderní občanské společnosti?

Přestože byla vyhlášena živnostenská i náboženská svoboda, neznamenalo to pro řemeslníky, zejména původní cechovní mistry, zásadní a okamžitý odklon od římskokatolické církve, vnějších projevů zbožnosti či úplnou ztrátu víry. Významný vliv měl v případě kroměřížských nástupnických korporací pozůstatek barokní zbožnosti zakořeněný v moravské společnosti, silný tradicionalismus i skutečnost, že Kroměříž byla po staletí rezidenčním městem olomouckých (arci)biskupů. Jedním z důkazů bezprostřední kontinuity zbožnosti může být situace v korporaci kožešníků. Z dochovaných zápisů o příjmech a výdajích vyplývá, že řemeslníci vynakládali v letech 1861–1864 podstatnou část svých příjmů na tradiční náboženské účely spojené s vnější reprezentací. Jmenovitě se jednalo o svíčky na postavníky nesené při procesích Božího těla, samotné nesení postavníků při procesích, sloužení mše svaté a poplatek kostelníkovi za uschování postavníků v kostele.

---

⁵⁴² O jednotlivých procesech a dobových fenoménech více v ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, 451–731.

⁵⁴³ HLAVAČKA, Milan: *Sekularizace*. In: ČECHUROVÁ, J. – RANDÁK, J. a kol: *c. d.*, 472–484.

⁵⁴⁴ Více o této problematice v NEŠPOR, Zdeněk R. a kol: *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* (dále jen *Náboženství*). Praha 2010, zejména 284–290.

Položka	Částka	
	zlaté	krejcary
svíčky na postavníky	3	60
nesení postavníků	3	60
sloužení mše svaté	1	-
uschování postavníků	1	5
renovace postavníků	3	40

Tabulka č. 39: Výdaje kožešnické korporace na náboženské a reprezentační účely z let 1861–1864

Jak lze vidět, postavníky hrály i v šedesátých letech 19. století důležitou reprezentační a náboženskou roli, která oficiálním zánikem cechů neskončila. Důkazem je i snaha mistrů o péči těchto bývalých cechovních insignií. Za jejich renovaci zaplatili ve stejné době celkem 3 zlaté a 40 krejcarů.⁵⁴⁵ O dalších projevech zbožnosti v bezprostředních letech po zavedení živnostenské svobody nejsou žádné další důkazy. Vzhledem ke skutečnosti, že církve a víra byly i nadále integrální součástí společnosti,⁵⁴⁶ je lze předpokládat také u ostatních korporací.

Během vzniku živnostenských jednot došlo ke kodifikování prvního a zároveň také jediného nařízení vztahujícího se k otázce náboženství v rámci nových korporací. Stanovy jednoty pracovníků oboru stavebního z roku 1869 uváděly povinnost živnostenských mistrů vůči svým učňům: „*by se jim, dokud školu navštěvovati povinni jsou, předepsaného vyučování dostalo, jakož přidrží-li je k vykonávání náboženských povinností.*“⁵⁴⁷ Výchova poslušné a nábožensky uvědomělé mládeže tak neunikla pozornosti úřadů ani v případě živnostenstva. Otázkou zůstává, do jaké míry se dané nařízení vztahovalo k majoritní římskokatolické církvi a do jaké míry byla tolerována také ostatní zrovnoprávněná vyznání. Totožné nařízení totiž obsahovaly také stanovy nových živnostenských společenstev včetně jejich novelizací až do konce sledovaného období.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 10.

⁵⁴⁶ NEŠPOR, Z. R. a kol: *Náboženství*, s. 91–95.

⁵⁴⁷ Toto nařízení bylo uvedeno například ve *Stanovách jednoty pracovníků stavitelských v Kroměříži* (§ 21). SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart č. 717.

⁵⁴⁸ Vzhledem ke skutečnosti, že se členy živnostenských společenstev stávali po roce 1883 všichni živnostníci včetně židovských obchodníků, řemeslníků a majitelů firem, se otázka značně komplikuje. V případě města Kroměříže zmiňme například významného obuvníka Leopolda Färbera a jeho syna Josefa Färbera, kteří v Kroměříži vlastnili továrnu na obuv. Oba byli zároveň členy živnostenského společenstva obuvníků. SOKA KM, B-i 4, inv. č. 7. O židovském náboženství v 19. století více v NEŠPOR, Z. R. a kol: *Náboženství*, s. 187–201. Do hry tedy vstupuje aspekt dobrovolnosti.

Konkrétními projevy religiozity se živnostenská společenstva a jejich členové prezentovali po vzniku nových korporací v polovině osmdesátých let 19. století.⁵⁴⁹ Kupříkladu společenstvo oboru stavebního řešilo nedlouho po svém založení (1885) otázku sloužení tradiční zádušní mše. Na výborové schůzi bylo odsouhlaseno, „*by sloužena byla za spolek mše sv[atá] v kostele sv[atého] Mořice, a sice v neděli dne 22. t[ohoto] m[ěsíce] v 8 hod[in] a sice zpívána.*“⁵⁵⁰ O dva dny později byla tato informace uveřejněna také v dobovém tisku.⁵⁵¹ Stejně společenstvo zavedlo při procesích konaných od roku 1889 účast pomocníků a pro členy (výboru) zavádělo nošení slavnostních, patrně historizujících obleků: „*Na návrh jednatele, by obleky starožitný při průvodu Božího těla upotřebený byly, ujednáno by se tak stalo, by k průvodu tomu pomocníci pozváni byli.*“ Zmiňované „*slavnostní obleky*“ byly již v roce 1886 zakoupeny členy výboru v čele se starostou a zároveň významným kroměřížským stavitelem Ladislavem Mesenským.⁵⁵²

Živnostník	Částka (zlaté)
Ladislav Mesenský	20
Antonín Zajíček	2
František Kvapil	2
Vilém Povondra	2
Jan Nový	2
Karel Karásek	2
Čeněk Hnilica	2
Václav Roch	2
Vilém Maglia	2
Ferdinand Panic	2

Tabulka č. 40: Seznam příspěvků na slavnostní obleky pro členy výboru společenstva oboru stavebního z roku 1886

Živnostenská společenstva probírala na svých schůzích také téma bývalých cechovních postavníků, které byly pevně spjaty s reprezentací. Na výborové schůzi společenstva obuvníků zazněl v roce 1886 od předsedy korporace návrh: „*nebylo*

⁵⁴⁹ O církevních festivitatách více v LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 270–291.

⁵⁵⁰ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 71. V roce 1900 konalo například společenstvo barvířů (kožešníků) mši svatou na počest svého patrona: „*Na oslavu svého patrona Anděla strážce sloužena byla dne 9. [září] zpívána mše svatá, jichž se společenstvo zúčastnilo, začeš p[an] předseda zapravil 10 korun.*“ SOkA KM, fond B-i 1, inv. 113.

⁵⁵¹ *Živnostníkům a řemeslníkům společenstva oboru stavebního v Kroměříži.* Kroměřížské noviny, č. 23, 20. 3. 1885, s. 3.

⁵⁵² SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 71

by-li dobře, staré cechovní postavníky nechali opravit, a pak veřejných Bohoslužeb se s nimi zúčastnili.“⁵⁵³ Po diskuzi ohledně stavu starých postavníků, možnostech jejich renovace a ceně za práci a zlacení byly postavníky nakonec opraveny. Tohoto úkolu se zhostil dříve zmiňovaný místní sochař a řezbář Antonín Beck. Společenstvo se tak navrátilo k praxi vedené cechovními mistry z dob hluboké barokní zbožnosti. Tato skutečnost však neprokazuje, zdali šlo o vnitřní projev zbožnosti členů společenstva nebo o vnější projev religiozity korporace založený na tradici či řádné reprezentaci. S největší pravděpodobností se však jednalo o jejich prolnutí. O přetrvání tradic svědčí inventář živnostenského společenstva, který i v roce 1907 obsahoval „*dva postavníky a dvě svíčky uschované v kostele Panny Marie.*“⁵⁵⁴

Obuvníci nebyli jediným společenstvem v Kroměříži, které řešilo otázku bývalých cechovních postavníků, jež představovaly hlavní reprezentační symbol korporace. Na valné hromadě společenstva barvířů a přidružených řemesel konané na začátku roku 1888 zazněl návrh: „*Pan předseda mluví dále o vystoupení společenstva třebaš při nějaké slavnosti. Zároveň uvědomňuje společenstvo, že by bylo velmi za potřeby, kdyby sobě společenstvo aspoň nějakéj podstavníky zakoupilo. Na to se hlásí k slovu pan František Bouchal a navrhuje, by byly některé staré podstavníky od některého řemesla vzaté, a aby se nechaly opravit. Pan Josef Potkl souhlasí s návrhem Františka Bouchala a zároveň poukazuje, by byly vzaté punčochářské podstavníky pro společenstvo. Pan jednatel hlásí k slovu a vyvrací návrhy tyto s tím podotknutím, že společenstvo jest z více řemesel sloučeno, proto ty samé podstavníky, které navrženy byli všem řemeslům, z kterých společenstvo sestává, zadost neučiní, a bylo by nejlépe, kdyby se nechali udělat podstavníky s odznakem společenstva totiž Anděla strážce. Pan pokladník se hlásí k slovu a navrhuje by se vzal znalec ku přehlížení postavníků, jestli by stály za opravu. Když by ale ta správa brzy stála tolik co sjednání nových podstavníků, tedy aby se raději nové koupili. Po delší debatě nechal pan předseda návrhy tyto odhlasovat a bylo 12 hlasů pro koupení nových podstavníků a 9 pro opravu starých.*“⁵⁵⁵ V tomto případě se jednalo o zcela logický krok. Společenstvo barvířů a přidružených řemesel se skládalo z osmi různých živností, z nichž některé měly z předchozího období vlastní cechovní postavníky. Nový společný postavník ozdobený symbolem Anděla strážného měl tedy odrážet nejen zbožnost a tradici, ale také jednotu společenstva.

---

⁵⁵³ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵⁵ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

Po vzoru výše zmíněných tří společenstev pak zařizovaly postavníky také další živnostenské korporace. Svědčí o tom záznam ze schůze společenstva krejčích a modistek z roku 1888: „by se valné hromadě předneslo, že se [podstavníky] dají opravit, by se jich ke průvodu Božího Těla neb na pohřeb užiti mohlo.“⁵⁵⁶ Výjimkou byla patrně společenstva, která vznikla zcela nově bez předchozí organizace. Jednalo se zejména o společenstvo obchodníků a společenstvo hostinských a výčepníků.⁵⁵⁷ O stavu bývalých postavníků referoval vícedílný seriál v novinách Velehrad z roku 1890.⁵⁵⁸ Dle autora článků mělo být v obou kroměřížských farních kostelech, tedy v kolegiálním kostele sv. Mořice a kostele Nanebevzetí Panny Marie, původně 18 párů postavníků. V roce vydání článků jich bylo podstatně méně.⁵⁵⁹

Cech	Počet	Umístění
bednáři	2	sv. Mořic
hodináři	2	sv. Mořic
hrnčíři	2	Panna Marie
kloboučníci	2	sv. Mořic
koláři, sedláři a podkováři	2	sv. Mořic
kožešníci	2	Panna Marie
krejčí	2	sv. Mořic
mlynáři	2	Panna Marie
mydláři	2	sv. Mořic
pekaři	2	sv. Mořic
provazníci	2	sv. Mořic
punčocháři	2	sv. Mořic
ševci	2	Panna Marie
tkalci	2	sv. Mořic
zedníci	?	Panna Marie

Tabulka č. 41: Soupis cechovních postavníků uložených ve farních kostelech v roce 1890

⁵⁵⁶ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁵⁵⁷ V případě společenstva obchodníků nebyla v pokladní knize z let 1888–1907 dohledána žádná položka vztahující se k pořízení postavníku. SOKA KM, fond B-i 3, inv. č. 42. U společenstva hostinských se z daného období nedochovala ani kniha zápisů ze schůzí ani pokladní kniha.

⁵⁵⁸ B. K.: *Cechy*. Velehrad, č. 71, 28. 9. 1890, s. 5; č. 74, 7. 10. 1890, s. 3; č. 79, 24. 10. 1890, s. 2; č. 81, 3. 11. 1890, s. 3.

⁵⁵⁹ Nesprávně byly identifikovány postavníky domnělého cechu zahradníků, které patřily hrnčířskému cechu (viz Muzeum KM). Některé z postavníků bývalých kroměřížských cechů byly později uloženy v arcibiskupském muzeu na zámku. V jeho inventáři figurovalo 20 kusů. BREITENBACH, Antonín: *Museum v arcibiskupském zámku v Kroměříži*. In: Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci, 1927, roč. 38, s. 170–171.

Mezi další reprezentační předměty živnostenských korporací patřily veřejně viditelné vývěsní štíty s insigniemi označující společenské místnosti korporací nebo tovaryšské hospody a pečetidla (typáře) či razítka. Otázku právě posledně zmiňované skupiny předmětů řešilo společenstvo krejčích a modistek v roce 1885: „*bylo usneseno stranivá starého razítka, a bylo vyřízeno takto: Staré razítko schová se co památka našich předků, poněvadž celý výtisk Kroměříž nemá a místo něj novým v české i německé řeči se nahradí, jenž má znět společenstvo krejčích v Kroměříži to samé v německé řeči.*“⁵⁶⁰

Kromě zřizování či renovace reprezentačních symbolů korporací, samotné veřejné reprezentace a konání liturgických obřadů, se členové kroměřížských společenstev účastnili četných společenských akcí, výletů a náboženských průvodů, které organizovaly místní katolické spolky. V roce 1887 přislíbilo společenstvo obuvníků účast v průvodu spolku katolických tovaryšů a zároveň se zúčastnilo také jednoho z výletů.⁵⁶¹ O rok později (1888) pak došlo ke svěcení praporu stejnojmenného spolku, kterého se účastnila celá řada kroměřížských korporací. Na slavnostní svěcení přispěli například krejčí a modistky částkou 10 zlatých, barvíři s přidruženými řemesly 10 zlatých a stavební obor 15 zlatých. Za projev podpory obdrželo například společenstvo krejčích děkovný dopis: „*Spolek kat[olických] tovaryšů v Kroměříži pamětliv jsa vzácné podpory, které se jemu dostalo od slavného společenstva za příležitosti svěcení spolkového praporu, koná tímto milou svou povinnost vzdávaje veškerému slavnému společenstvu odboru krejčovského, zvláště pak p. t. výboru téhož společenstva své nejvroucnější díky a prosí zároveň o další ctěnou přízeň, již hodným a zasloužilým býti bude se spolek katol[ických] tovaryšů vždy snažiti.*“⁵⁶²

Živnostenská společenstva se v těchto případech nesoustředila pouze na donaci cizích spolků, velmi často si obstarávala a nechala vyrábět vlastní prapory.⁵⁶³ Jedním z nich bylo společenstvo barvířů a přidružených řemesel v roce 1891.⁵⁶⁴ Do pamětní listiny věnované této významné korporátní události byly uvedeny i okolnosti před samotným svěcením. Na začátku roku 1891 byl na valné hromadě společenstva jednohlasně přijat návrh o pořízení spolkového praporu. Společenstvo ale nedisponovalo takovým jměním, aby samo dokázalo pokrýt veškeré náklady spojené s jeho obstaráním. Členové korporace tak museli přispět ze svých soukromých prostředků. Samotná myšlenka o pořízení praporu

⁵⁶⁰ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁵⁶¹ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵⁶² SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁵⁶³ Svůj prapor slavnostně světil mimo Kroměříž například v roce 1871 košíkářský spolek v Morkovicích. SOBEK, David: *Z historie*, s. 80–92

⁵⁶⁴ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 118.

údajně vyvolala „*nový ruch a život*“, čemuž se nelze divit. Jednalo se o reprezentační symbol, který měl v členech vzbudit hrdost ke své korporaci. V pamětní listině bylo poeticky uvedeno: „*Vždyť prapor nejen pouhá ozdoba a pýcha společenstva – význam jeho mnohem jest hlubší. Prapor – toť znamení jednoty, svornosti, bratrství, spojené síly; prapor – toť symbol vzletu a nadšení, jež tak mocně hrudí plá, jako prapor nad hlavami vlaje. Šust jeho nový vlévá život v údy ochablé, vzpružuje a povznáší mysl k výšinám ideálů, osvěžuje ducha, hrud' plní svatým zápalem pro pravdu a právo, pobádá k činům velikým a hrdinským.*“ Nový prapor měl sloužit při církevních průvodech, „*jak v časech minulých v obyčejích byl, tak též na časy nynější i budoucí zachován býti má.*“ Současně měl být použit v případě úmrtí některého z členů společenstva, kdy „*jest povinností spolku v průvodu s praporem k hrobu jej doprovoditi.*“ Mimo to měl být prapor použit také při nejrůznějších městských slavnostech na žádost obecní rady.

Silnou reminiscenci na cechovní korporace evokovalo nejen pořízení praporu, ale také výše uvedený účel a povinnost účastnit se průvodů s praporem pod hrozbou pokuty. Členové společenstva se tak museli zavázat „*k povinnému zúčastňování se průvodu s praporem. Kdo by nepřítomnost o průvodu takovém důvody platnými neomluvil, budiž uložena mu pokuta [...]. Pokut těch pak užívati se bude na zádušní mše za zemřelé údy společenstva.*“ Podobná nařízení bychom našli v raně novověkých cechovních artikulech, kdy byli členové cechu povinni účastnit se se svými korouhvemi a postavníky průvodů, církevních obřadů a pohřbů zemřelých členů korporace pod hrozbou pokuty. V dubnu roku 1891 byla moravskému místodržitelství předložena žádost s nákresem praporu. Zemský úřad podobu praporu schválil a již v červenci společenstvo obdrželo nový prapor vyhotovený za 180 zlatých u firmy Trengvald v Praze. Prapor byl „*z hedvábného rypsu na jedné straně barvy modré na druhé červené. Na straně červené jest uprostřed malovaný obraz patronů moravských, svatých bratří Cyrila a Metoděje; na straně druhé namalován vznášející se Anděl Strážný, jenž nese stuhu, na kteréž umístěna jsou jména řemesel v společenstvu sloučených. Na stuhách jsou nápisy: na jedné „Zbudován r[oku] 1891“ po druhé straně „Spojenými silami“; na stuze druhé „V práci a věděni jest naše spasení!“ – po druhé straně „Bůh žehnej nám!“.*“ Za matku praporu si živnostníci společenstva barvířů a přidružených řemesel vybrali Aloisii Kulpovou, manželku bývalého starosty a tehdejšího poslance Vojtěcha Kulpa.

Ke slavnostnímu svěcení praporu došlo symbolicky v den sv. Andělů strážných. Při této příležitosti pozvala korporace také ostatní živnostenská společenstva, spolky, okresní živnostenské společenstvo i význačné kroměřížské osobnosti. Slavnosti se účastnil

jmenovitě pěvecký spolek Moravan, katolicko-politická jednota, spolek katolických tovaryšů s vlastním praporem, společenstvo pekařů, společenstvo krejčích a řemeslnicko-živnostenská beseda. Prostřednictvím deputací byl přítomen sbor uniformovaných ostrostřelců, spolek vojenských vysloužilců, tělovýchovná jednota Sokol, sbor dobrovolných hasičů, společenstva obuvníků, hostinských, řezníků a stavitelů, společenstvo venkovského okresu Kroměříž, průmyslová škola pokračovací, česká chlapecká obecná a měšťanská škola, česká dívčí obecná a měšťanská škola, hospodářská škola rolnická a nemocenská pokladna.

Dne 30. srpna 1891 se před sídlem řemeslnicko-živnostenské besedy na měšťanském Nadsklepi seřadil průvod, který se v čele s hudbou vydal ke spolkovým místnostem společenstva do Kovářské ulice. *„Tam vzat byl prapor a průvod ubíral se Velkým náměstím, Vodní a Farní ulicí do farního chrámu Panny Marie. Tam měl slavnostní kázání dp. P. Bečák, kterýž vzpomenuv neutěšených poměrů sociálních ukázal, že jen domácnost, řízená zásadami nábožensko-mravními a takové též vychování jsou s to poměry ty zlepšiti. Po slavných službách Božích, sloužených vdp. děkanem P. Kaunem, při nichž členové pěveckého spolku „Moravana“ zpívali překrásnou mši, následovalo svěcení praporu, jež vykonal vdp. děkan P. Kaun, jenž po svěcení též zahájil zatloukání hřebů. Po něm zatloukali hřeby: matka praporu, mnohovážená paní Aloisie Kulpová; – pan Vojtěch Kulp, starosta města, za město, – pan Leopold Kampf jménem obecní rady, živnostenský komisař pan Josef Gloss, – pak páni předsedové zúčastněných spolků a společenstev a jiných deputací, jakož i někteří členové společenstva barvířův a připojených řemesel.“* Během zatloukání byla pronášena korporátní i náboženská hesla. *„Po slavných těchto obřadech bral se průvod z kostela touže cestou k místnostem spolkovým, kdež předseda společenstva pan František Gardavský, poděkovav všem za účastenství a provolav našemu nejjasnějšímu panovníku Františku Josefovi I. třikrát „Sláva“ slavnost tu významnou ukončil.“* Do pamětní listiny bylo kromě podpisů matky praporu a jednotlivých živnostníků a živnostnic zaznamenáno, že v případě zániku společenstva měl prapor i s pamětní listinou připadnout kostelu. Po opětovném znovuzaložení společenstva měl být prapor opět předán živnostníkům. Prapor společenstva od svého svěcení sloužil jako důležitý reprezentační a náboženský symbol. Na žádost starosty města byl například v roce 1891 nesen v průvodu při příležitosti zahájení hospodářsko-průmyslové výstavy pořádané v Kroměříži. Stejně tak byl prapor použit

při pohřbu krejčovského mistra Jana Zapletala, který byl předsedou řemeslnicko-živnostenské besedy.⁵⁶⁵

Zbožnost a reprezentace na liturgických obřadech a církevních slavnostech byla běžnou součástí života kroměřížských živnostníků až do konce sledovaného období. Členové živnostenských korporací se pravidelně účastnili pohřbů zemřelých živnostníků, byly konány mše za společenstvo a její živé i zemřelé členy a byly slaveny svátky patronů. Roku 1891 bylo výborem společenstva krejčích a modistek odsouhlaseno: „*by každý rok mše svatá za společenstvo sloužena byla, a to na den sv. patrona společenstva to jest sv. Jana Křtitele.*“⁵⁶⁶ Členové některých jiných kroměřížských společenstev si začali stěžovat na neúčast svých korporací na náboženském životě města. Stalo se tak v případě společenstva obchodníků roku 1900. Jeden z členů na schůzi navrhl, aby se obchodníci „*korporativně zúčastnili průvodu Božího těla, jak ve čtvrtek, tak i v neděli, neb dosud se této slavnosti naše společenstvo nezúčastnilo. Prosí tedy přítomné pány, by tento návrh přijat byl neb naše společenstvo jest dosti velké a mohlo by též se této důstojné slavnosti zúčastniti. Tento návrh jest jednohlasně přijat a mají se k této slavnosti všichni členové společenstva našeho oběžníkem pozvati.*“⁵⁶⁷

K reprezentační roli kroměřížských živnostenských společenstev patřila také jejich účast na nenáboženských slavnostech, oslavách, kulturních akcích a jiných významných událostech pořádaných ve městě i mimo něj.⁵⁶⁸ Ve zprávě společenstva obuvníků z roku 1887 bylo uvedeno: „*Roku toho zúčastnilo se společenstvo slavnostního koncertu mistra Ondříčka, výletu obchodnické besedy, výletu katolických tovaryšů, pochodového průvodu při nastolení našeho šlechtného p[ana] purkmistra Vojtěcha Kulpa, uvítání českých bratrů vídeňských a slavnostního koncertu. Nemohu pomlčeti radostného rozechvění, kterého se všem nám v Kroměříži dostalo, to jest nejšlechtnější nás milostivý panovník Franti[šek] Josef, který se zastavil na své cestě v Hulíně, kde též i naše společenstvo přivítání jeho veličenstva podíl bralo. Bylo by rozhodně záhodné, bychom našemu nejmilostivějšímu Císaři p[ánu] provolali 3[krát] sláva.*“⁵⁶⁹

O bohatém společenském životě kroměřížských korporací svědčí například podrobně vedené zápisy společenstva krejčích a modistek.⁵⁷⁰ Například roku 1888 přispělo

---

⁵⁶⁵ Jediný prapor, který se z kroměřížských živnostenských korporací dochoval, patřil společenstvu oboru stavebního. Muzeum KM, *Podsbírka historická*, inv. č. PH 292 (viz kapitola *Příloha*).

⁵⁶⁶ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁵⁶⁷ SOKA KM, fond B-i 3, inv. č. 24.

⁵⁶⁸ O světských festivitatách více v LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 292–302.

⁵⁶⁹ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵⁷⁰ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1–3.

na oslavu narozenin významné osobnosti politického i kulturního života města Jana Kozánka: „*straniva slavnosti sedmdesátým narozeninám pana Dr. Jana Kozánka v Kroměříži bylo celým výborem schváleno, by s dorozuměním jiných společenstev bylo ze společenské pokladny 10 zl[atých] na tuto slavnost věnováno.*“⁵⁷¹ Stejně tak korporace přispěla částkou 1 zlatého na koncert pěveckého spolku Moravan, který byl pořádán „*na počest jubilea 40letého panování Jeho Veličenstva Císaře Pána.*“ O dva roky později (1890) při slavnostním svěcení nové budovy českého gymnázia byli ze společenstva vysláni tři zástupci, kteří se účastnili svěcení budovy i společného obědu.⁵⁷²

Naproti tomu pořádalo společenstvo v roce 1890 vlastní společenský (*přátelský*) večer: „*Dne 31. července 1890 na oslavu sňatku Její cí[s]ařské] a král[ovské] V ýsosti nejjasnější arcivévodkyně Marie Valerie s Jeho cí[s]ařské] a král[ovské] V ýsosti nejjasnějším arcivévodou Frant[tiškem] Salvatorem pořádalo společenstvo krejčích přátelský večer a věnovala k tomu ze společenské pokladny 5 zl[atých].*“⁵⁷³ Při podobné příležitosti se roku 1893 společenstvo účastnilo i divadelního představení: „*Na došlé pozvání od sl[avné] obecní rady pořádání divadelního představení na oslavu jmenin Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa bylo usneseno, že se zúčastní 4 páni tohoto představení [...].*“⁵⁷⁴

Členové kroměřížských živnostenských společenstev vedli bohatý náboženský, společenský i kulturní život.⁵⁷⁵ Na jedné straně se účastnili četných liturgických obřadů, náboženských procesí i oslav a doprovázeli také zemřelé členy na jejich poslední cestě, na straně druhé byli důležitou součástí častých městských slavností pořádaných zejména při významných výročích. Při všech těchto událostech museli kroměřížští živnostníci náležitě reprezentovat své korporace. Díky hluboké tradici, odkazu řemeslných cechů a silnému vlivu římskokatolické církve, který byl o to více umocněn historickým charakterem města, se živnostenská společenstva prezentovala i v moderní době jako významné organizace s důležitou korporátní, reprezentační a náboženskou rolí.⁵⁷⁶

---

⁵⁷¹ O osobnosti Jana Kozánka bylo sepsáno několik studií, které zazněly jako příspěvky na konferenci pořádané na jeho počest v roce 2019. *Osobnost a město. Úloha osobnosti v rozvoji měst na Moravě v 19. století a první polovině 20. století.* Kroměříž 2020.

⁵⁷² SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

⁵⁷³ Tamtéž.

⁵⁷⁴ Tamtéž.

⁵⁷⁵ O společenském životě více v LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 303–327.

⁵⁷⁶ Současná historiografie poukazuje na skutečnost, že se velká část obyvatelstva českých zemí obecně přikláněla k nenáboženskému táboru, avšak téměř všichni si dávali pozor na to, aby jim otevřený odklon od náboženství neublížil v sociální i duchovní sféře. Stejně tak se muselo obyvatelstvo prezentovat jako loajální vůči císařskému domu. NEŠPOR, Z. R. a kol: *Náboženství*, s. 288.

3.6 NEMOCENSKÁ A SOCIÁLNÍ PODPORA (SOCIÁLNÍ A CHARITATIVNÍ ROLE)

Další důležitou oblastí, která se v rámci druhé poloviny 19. století rozvíjela, byla sociální a charitativní role živnostenských společenstev. Podpora chudých a nemocných mistrů, pozůstalých vdov nebo potřebných členů městské společnosti byla typická již pro řemeslné cechy, které tak činily zejména na základě křesťanské a korporátní solidarity. Totožnou úlohu hrály také živnostenské korporace existující v době modernizačních procesů a s nimi spojených sociálních problémů.⁵⁷⁷ Sociální a charitativní role kroměřížských korporací byla demonstrována především zakládáním nemocenských pokladen pro pomocníky (*dělníky*), živnostníky a také učně, které odrážely zaváděnou povinnost pojištění, jež byla postupně rozšiřována.⁵⁷⁸

V případě kroměřížských společenstev byla otázka sociálního zabezpečení řešena bezprostředně po založení nových korporací. Například u společenstva krejčích bylo v roce 1885 jednohlasně schváleno zavedení výběru příspěvků do pomocnické (*dělnické*) pokladny: „*Každý dělník(ce) jest povinen poplatek 5 kr[ejcarů] týdně splatiti ať jest to dělník(ce) malý neb velk. Mistr jest povinen poplatek 5 kr[ejcarů] od každého dělníka odebrat a na patřičné místo odevzdat. Stává se, že někteří dělníci na nějakou dobu práci opouštějí a zase se do práce navrátí, tak jsou povinni, co zde nebyli, poplatek 5 kr[ejcarů] do pokladny zapraviti, jinak by žádné nároky na podporu v čas nemoci neměli. Dělníci! kteří z Kroměříže odcestují a jinam do práce nastoupí, pozbývají práva zde na pokladnu. Dělník! který nemoci sám sobě vinen jest, pozbývá též práva tu dobu na podporu.*“⁵⁷⁹

Podobně začaly vznikat také fondy na podporu samotných živnostníků, které položily základy členských (*mistrovských*) pokladen. O založení jednoho z fondů se rozhodovalo například ve společenstvu krejčích a modistek ihned po jeho schválení zemským úřadem (1885): „*bylo [...] navrhnuo, by se zřídil pro členy podporovací fond v čas pádu nemoci aneb v čas staroby, když takový člen ku práci neschopným se stane by nemusel snad žebráním se živit, by mohl být z tohoto fondu podporován a bylo hned navrhnuo by každý člen 30 kr[ejcarů] měsíčně do tohoto fondu zapravil.*“ Tento návrh byl probírán na následující výborové schůzi (1886): „*By se zřídil podporovací fond a bylo hned navrhnuo, by každý člen, který do společenstva oboru krejčířského přináleží,*

⁵⁷⁷ O sociální otázce jakožto problému soudobých dějin více v RÁKOSNÍK, Jakub: *Otázka sociální*. In: ČECHUROVÁ, J. – RANDÁK, J. a kol: *Základní problémy*, s. 509–528. K sociální otázce na Moravě více v JANÁK, J: *Dějiny Moravy 3/1*, s. 283–294.

⁵⁷⁸ MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 107–108.

⁵⁷⁹ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

měsíčně 40 krejcarů] do tohoto fondu zapravil, by v čas nemoci aneb v čas svého stáří mohl být z tohoto fondu podporován.“ Návrh byl předložen s dodatkem „že by to byla pěkná památka, jak pro nás, tak i pro naše děti [...] i obor ženský v to počítaje“ ke schválení, ve stávající podobě ale narazil. Pokladník společenstva Karl Liebmann⁵⁸⁰ sice vyzdvihoval výhody zřízení podpůrného fondu, ale upozornil na skutečnost, že navrhovaný příspěvek 40 krejcarů je pro většinu členů příliš vysoký. Navrhl proto jeho snížení na 20 krejcarů. Zřízení podporovacího fondu nemocenské pokladny bylo v této poslední podobě nakonec přijato.⁵⁸¹

Jak docházelo k sociální a charitativní podpoře členů kroměřížských živnostenských korporací? Například roku 1886 požádal předseda společenstva obuvníků o vyplacení podpory pro jednoho z členů: „*prosí za p[ana] Astra by mu sl[avný] výbor v tak strašlivém neštěstí jakého jej zastihlo o nějakou peněžitou podporu.*“⁵⁸² Ačkoliv nevíme, k jakému neštěstí došlo, výbor se rozhodl udělit mu podporu ve výši 5 zlatých. Stejně tak společenstva přispívala na pozůstalé vdovy, které smrtí manžela (živnostníka) mohly přijít o hmotné zabezpečení a tím se dostávaly do tíživé životní situace. Ve stejném roce (1886) bylo na schůzi další kroměřížské korporace navrhuto, „*by se vdově po zemřelém panu Moritzu Michlu udělila z pokladny společenské podpora 25 zl[atých], což celým výborem schváleno a jí vyplaceno bylo.*“ Podobně byli podporováni učni z chudých rodin, které nedisponovaly finančními prostředky na zaplacení poplatků. Stalo se tak například roku 1888 v případě učně společenstva oboru stavebního: „*na vysvědčení chudoby od obecní rady města Kroměříže [...] Peregrinu Uličníkovi vystavil se výuční list Josefu Uličníkovi zdarma.*“⁵⁸³

Dalším rozměrem bylo povinné a plošné zakládání výše zmíněných podporovacích pokladen. V říjnu roku 1887 byly na kroměřížskou radnici svolány všechny místní živnostenské korporace za účelem společného postupu při zřizování pomocnických pokladen. Na schůzi však vystoupilo společenstvo řezníků a uzenářů, které nakonec prosadilo, aby si každá z korporací založila vlastní nemocenskou pokladnu. Jak se však ukázalo, nejednalo se vždy o lehký úkol. Například v roce 1888 byly stanovy nemocenské pokladny kroměřížským barvířům a přidruženým řemeslům zamítnuty místodržitelstvím. Důvodem měl být příliš malý počet pomocníků (dělníků). Barvíři se proto obrátili

---

⁵⁸⁰ Otec významného rakouského režiséra židovského původu Roberta Landa, vlastním jménem Roberta Liebmanna.

⁵⁸¹ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1. Zřízení podpůrných pokladen řešila také ostatní živnostenská společenstva (viz knihy schůzí kroměřížských společenstev ve fondech skupiny B-i).

⁵⁸² SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 1.

⁵⁸³ SOKA KM, fond B-i 1, inv. č. 7.

na kolegy ze společenstva krejčích a modistek, které žádali o spojení za účelem zřízení společné nemocenské pokladny. Krejčovští živnostníci tuto nabídku ale odmítli s odůvodněním, že již disponovali stanovami schválenými zemským úřadem. Barvíři se nakonec dohodli o zřízení společné pokladny ve stejném roce (1888) se společenstvem obuvníků, podmínkou však bylo, že nejmenší z kroměřížských korporací musela uhradit veškeré náklady vzniklé sloučením pokladen.⁵⁸⁴

Jeden z mála dochovaných exemplářů stanov pomocnické nemocenské pokladny je uložen ve spisech společenstva krejčích a modistek (1888).⁵⁸⁵ Mezi hlavní orgány pokladny patřilo představenstvo v čele se starostou a náměstkem, dozorčí výbor a valná hromada. Účelem nemocenských pokladen byla podpora onemocnělých a práceneschopných členů, kterým se poskytovala finanční podpora (*chorobné*) a proplácely poplatky za léky a služby lékaře. Těmito členy se stávali všichni pomocníci (*tovaryši*) zaměstnaní u živnostníků společenstva. Doba trvání členství byla podmíněna pracovním poměrem u zaměstnavatele, kterého bylo možné v rámci jedné korporace změnit. V opačném případě jejich členství zaniklo. Podmínkou pro obdržení podpory bylo pravidelné odvádění povinného příspěvku. V případě, že pomocníci nepřispěli více jak šest týdnů, jejich nároky automaticky zanikly. Důležitý byl dohled nad plněním pomocnických povinností, který byl svěřen jejich zaměstnavatelům.⁵⁸⁶

Příjmy nemocenské pokladny se skládaly z měsíčního příspěvku pomocníků ve výši 15 krejcarů, měsíčního příspěvku zaměstnavatelů ve výši 5 krejcarů a darů i úroků pokladny. Uvedený poplatek pomocníkům z výplaty pravidelně strhával zaměstnavatel. V případě nezaměstnanosti musel tovaryš odvádět pokladně 4 krejcare. Co se týče vyplácení podpory, nemocenská pokladna hradila nejen náklady za léky a lékařské služby, ale po dobu čtyř týdnů proplácela také pobyt v některé z veřejných nemocnic.⁵⁸⁷ V Kroměříži se na konci 19. století nacházela celkem dvě nemocniční zařízení. Městská nemocnice (*špitál*) byla v druhé polovině 19. století umístěna v jednom z domů na dnešním Riegrově náměstí. V roce 1889 byla přestěhována do nové budovy sirotčince a chudobince vedle bývalého františkánského kláštera na Oskoli.⁵⁸⁸ Klášter Milosrdných sester sv. Vincence de Paul byl vybudován v roce 1845 za městskými hradbami na Malém

---

⁵⁸⁴ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

⁵⁸⁵ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 716. *Stanovy společenské pokladny pro nemocné při živnostenském společenstvu krejčích a modistek v obvodu politického okresu města Kroměříže z roku 1888* (dále jen *Stanovy pokladny 1888*).

⁵⁸⁶ §§ 10–12 *Stanov pokladny 1888*.

⁵⁸⁷ Vždy se jednalo o nejnižší třídu péče. Tamtéž.

⁵⁸⁸ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 42–43, 114.

Vale.⁵⁸⁹ Všeobecná veřejná nemocnice v Kroměříži vznikla až na konci sledovaného období (1910).⁵⁹⁰

Na chorobné měl pomocník právo ve chvíli, kdy nejméně čtyři týdny odváděl poplatky do pokladny. Výjimku představoval pracovní úraz, který byl vždy proplácen. Tehdejší sociální systém umožňoval poskytovat podporu maximálně po dobu 20 týdnů. Stanovy nemocenské pokladny upravovaly i další podmínky. Jednou z nich byl například nárok členů „kteří rvačkami anebo výstředním živobytím do nemoci upadli. [Jim] dostane se sice bezplatné pomoci lékařské a léků, pokud se týče ošetřování v nemocnici, nikoliv však chorobného.“⁵⁹¹

Samostatné nemocenské pokladny pro pomocníky kroměřížských společenstev však neměly dlouhého trvání. V roce 1888 bylo uzákoněno povinné zdravotní a úrazové pojištění pro všechny dělníky a úředníky pracující v podnicích spadajících pod živnostenský řád.⁵⁹² Moravské místodržitelství proto nařídilo, aby byla zřízena okresní nemocenská dělnická pokladna pro celý okres Kroměříž. Nová okresní pokladna tak sdružovala všechny pomocníky, kteří byli členy pokladen založenými živnostenskými korporacemi.⁵⁹³ Podobný osud potkal na počátku 20. století také nemocenské pokladny kroměřížských živnostníků. V rámci okresní jednoty živnostenských společenstev byla roku 1902 založena společná mistrovská nemocenská pokladna.⁵⁹⁴ V průběhu let 1901–1902 přistoupilo do pokladny celkem sedm kroměřížských živnostenských společenstev. Jedinou výjimkou bylo opět společenstvo řezníků a uzenářů, které prosazovalo svou vlastní pokladnu. Účelem okresní mistrovské pokladny bylo pojištění nemocenských podpor a poskytování mimořádné podpory členům, kterým „v jakémkoliv nezaviněném neštěstí, jakož i neschopnosti ku další výživě, přivoděné buď nemocí neb stářím a posléze udílení podpory v případě úmrtí člena jeho pozůstalým.“

---

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 95–96.

⁵⁹⁰ PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 8. O založení veřejné nemocnice a jejím prvním roce existence více v *První výroční zpráva Jubilejní všeobecné veřejné nemocnice císaře Františka Josefa I. v Kroměříži za dobu od 1. listopadu 1910 do 31. prosince 1911*. Kroměříž 1912.

⁵⁹¹ §§ 1–3 *Stanov pokladny 1888*.

⁵⁹² LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 98; JANÁK, J: *Dějiny Moravy 3/1*, s. 291.

⁵⁹³ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

⁵⁹⁴ *Stanovy pro závaznou mistrovskou nemocensko-podpůrnou pokladnu okresní jednoty živnostenských společenstev města Kroměříže zapsaná pomocná pokladna* (dále jen *Stanovy pokladny 1902*). Tato nemocenská pokladna byla zřízena na základě § 115 a) zákona ze dne 23. února 1897 č. 63 ř. z. a podléhala ustanovení zákona ze dne 16. července 1897 č. 202 ř. z. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 720.

Název korporace	Zástupci	
	jednatel	starosta
Okresní jednota	Václav Roch	Vilém Povondra
Společenstvo hostinských	Filip Pečman	Jindřich Mrůzek
Společenstvo pekařů	Valentin Krepl	Antonín Opravil
Společenstvo krejčích a modistek	Alois Fischer	Ignác Uličník
Společenstvo obuvníků	Josef Zapletal	Michael Jiříček
Společenstvo kožešníků a sdružených řemesel	Petr Řičánek	Josef Podjukl
Společenstvo živnostníků oboru stavebního	Vincenc Hnilica	František Nesvadba
Společenstvo obchodníků	Josef Rakowitsch	J. Čermák

Tabulka č. 42: Seznam členů a zástupců mistrovské nemocenské pokladny v Kroměříži z roku 1902

Členy pokladny se stali všichni členové kroměřížské okresní jednoty živnostenských společenstev. Pojistné povinnosti mohly být zbaveny osoby z důvodu staří (věk vyšší než 60 roků), úhonnosti nebo trvalé nemoci. Členství v pokladně započalo jejím vznikem, u nových členů se jednalo o den jejich přistoupení. Zánik členství nastal v případě úmrtí, zproštěním pojistných povinností, složením živnosti nebo nedobytností povinných příspěvků. Každý člen musel nejprve vyplnit přístupní list, na jehož základě mu byla vytvořena členská knížka (*kniha*).⁵⁹⁵

Stanovy pokladny uváděly mimo jiné práva a povinnosti členů nemocenského pojištění. Živnostníci měli nárok na vyplácení nemocenské podpory ve výši určené sazby a byli oprávněni k účasti na správě pokladny. Naproti tomu byli povinni uhradit vstupní poplatek ve výši 2 korun pro původní členy a 5 korun pro nové členy. Mimo to museli platit běžné příspěvky, od kterých se odvíjela výše vyplácené podpory. Živnostníci platili jednotnou taxu 10 haléřů měsíčně, za kterou jim byla vyplacena týdenní podpora ve výši 1 koruny. Nejnižší (základní) sazba týdenní podpory přitom byla stanovena na 5 korun, nejvyšší až do výše 20 korun. Znamenalo to, že v případě potřeby byla živnostníkovi, který měsíčně přispíval 50 haléřů, vyplácena výše zmíněná minimální týdenní podpora 5 korun.⁵⁹⁶

S viditelným přesahem do současnosti byla nemocenská podpora vyplácena od prvního dne onemocnění, nemoc však musela trvat nejméně tři dny a zásadním

⁵⁹⁵ Její zřízení vyšlo živnostníka na 20 haléřů, ztráta a opatření duplikátu na 40 haléřů.

⁵⁹⁶ §§ 2–6 *Stanov pokladny 1902*.

způsobem musela ovlivňovat i výkon povolání, které živnostník vykonával. Poskytována byla po dobu nejdéle 26 týdnů, přičemž v první polovině doby byla vyplácena celá částka, od 14. týdne pouze její polovina. V případě, že živnostník znovu onemocněl do osmi týdnů po svém vyléčení, bylo onemocnění automaticky přičítáno k původní době. Těmito nástroji se nemocenská pokladna bránila vůči případnému zneužívání podpory. K takovým pokusům pravděpodobně běžně docházelo. Mimořádné podpory byly vypláceny pouze v případech, kdy byla osoba členem pokladny nejméně 12 měsíců. Na druhou stranu okresní nemocenská pokladna zvyhodňovala dle zákona ženy, kterým byla v případě porodu vyplácena podpora po dobu 14 dnů.⁵⁹⁷

Nemocenská podpora byla živnostníkům vyplácena každou sobotu, a to vždy za uplynulý týden. Nevztahovala se na onemocnění, které si člen způsobil úmyslně, opilstvím nebo při rvačce. Stejně tak se přistupovalo k nemocným v lékařském ošetřování. Pokud byl prokázán úmyslný podvod, provinilý člen pokladny byl povinen odvádět dvojnásobné poplatky do té doby, dokud nebyla vzniklá škoda zcela uhrazena. Stanovy upřesňovaly také podmínky ošetřování v nemocnici: „členové pojištění, kteří nemají dostatečného domácího ošetření, nebo kteří vlastní vinou zdržují své uzdravení, mohou představenstvem pokladny donuceni býti, aby vyhledali ošetřování v nemocnici, jinak pozбудou svých nároků.“ Základní ošetření v nemocnici bylo propláceno po dobu až čtyř týdnů. Po jejím uplynutí se vyplácela běžná podpora. Nemocenské stanovy braly v potaz také duševně nemocné osoby. V případě jejich pobytu v ústavu pro choromyslné, byla podpora vyplácena jejich opatrovníkům (*příslušníkům*).⁵⁹⁸ Kroměřížští živnostníci měli oproti kolegům z jiných měst značnou výhodu. V roce 1905 byla totiž v Kroměříži zahájena stavba významného zemského léčebného ústavu.⁵⁹⁹ Další body stanov se věnovaly dotacím, fondům, účetnictví a správním záležitostem (*představenstvo, dozorčí výbor, valná hromada, rozhodčí soud*), které se příliš nelišily od výše zmíněné pomocnické nemocenské pokladny.⁶⁰⁰

Z hlediska obecného vývoje byl stav sociální činnosti kroměřížských živnostenských společenstev na poli zakládání nemocenských pokladen průměrný. Z úředních statistik (1895) vyplývalo, že u 5 317 společenstev působících v rakouské části monarchie bylo založeno pouze 1 030 pomocnických nemocenských pokladen. Ještě menší

---

⁵⁹⁷ § 7 Stanov pokladny 1902.

⁵⁹⁸ §§ 8–9 Stanov pokladny 1902.

⁵⁹⁹ PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města III*, s. 673. O stavu léčebného ústavu v roce 1911 více v PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 54.

⁶⁰⁰ § 10–26 Stanov pokladny 1902.

počet (313) náležel existujícím učňovským pokladnám.⁶⁰¹ Nízký stav byl zapříčiněn zejména budováním okresních typů nemocenských pokladen.⁶⁰² U zakládání mistrovských pokladen společenstva využívala zejména prostředků okresních živnostenských jednot. Členové některých zámožnějších společenstev si nemocenské náklady hradili sami. Silný vliv na obecně malý počet živnostenských pokladen mělo mít také hojné zastoupení všeobecných i místních pojišťovacích spolků (hasičů, vojenských vysloužilců).⁶⁰³

Další oblastí, která často silně rezonovala v živnostenských společenstvech, byla otázka starobního a invalidního pojištění. Tuto oblast sociálního zabezpečení živnostenský zákon téměř neumožňoval. Situaci se pokoušeli napravit živnostenští instruktoři, kteří se ve společenstvech snažili prosadit přechod od dobrovolného pojištění jednotlivců ke starobnímu pojištění větších skupin živnostníků.⁶⁰⁴ Do konce sledovaného období se však stav starobního zabezpečení příliš nezměnil.⁶⁰⁵

Kromě zakládání nemocenských (samostatných i okresních) pokladen a podpůrných fondů⁶⁰⁶ se živnostenská společenstva v Kroměříži věnovala také sociální a charitativní činnosti mimo své vlastní řady. Jedním z příkladů byla podpora společenstva krejčích a modistek, které roku 1893 přispělo na chudé děti: „*na došlou žádost od společnosti Svatojáanky ku podpoře podělení českých chudých dítek na sv. Mikuláše bylo uděleno ze spolkové pokladny 5 zl[atých]*.“⁶⁰⁷ Projevy sociální, charitativní a humanitární podpory vůči potřebným byly k vidění u všech kroměřížských korporací.

Stejně tak byli podporováni méně šťastní členové společenstev prostřednictvím nejrůznějších dotací. Ty se vyhlášovaly nejčastěji při příležitosti významných svátků nebo událostí. V roce 1885 vyšla v kroměřížském tisku vyhláška obecní rady, která veřejnost zpravovala o tom, „*že z Nadace ku podporování zachovalých a zchudlých rodin řemeslnického stavu v Kroměříži vícero větších podílů v předvečer svátku letošního narození Páně, rozděleno bude.*“ O podporu si mohly zažádat „*zachovalé a chudé rodiny*

---

⁶⁰¹ Jedna z učňovských nemocenských pokladen v Kroměříži byla založena roku 1908 společenstvem oboru stavebního. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.

⁶⁰² Například v roce 1911 bylo v Kroměříži několik nemocenských pokladen: okresní nemocenská pokladna pro obvod města Kroměříže, nemocenská pokladna sladovny Haná, nemocenská pokladna cukrovaru a samostatná nemocenská pokladna dělnická, která byla zřízena živnostenským společenstvem oboru stavebního. PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 62.

⁶⁰³ FUCHS, J. M.: *c. d.*, s. 19–23.

⁶⁰⁴ Tamtéž. O vývoji v rakouském Slezsku více v MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 105–107.

⁶⁰⁵ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 251.

⁶⁰⁶ Podpůrné fondy tvořily část jmění společenstva, která byla financována z výtěžků z pokut nebo pořádání nejrůznějších výletů. Fondy sloužily výhradně „*ku zvelebování humanitních účelů, které společenstvo sleduje.*“ Zakládání podpůrných fondů bylo uvedeno ve stanovách živnostenských společenstev od roku 1907. Například Stanovy společenstva krejčích a modistek z roku 1908. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 716.

⁶⁰⁷ SOkA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

stavu řemeslnického v Kroměříži bydlící, především bývalí členové rozpuštěné záložny kroměřížské.“ Vyhláška upřesňovala, že se nejednalo pouze o řemeslnické živnosti ve smyslu živnostenského zákona, ale o každou živnost provozovanou „v úzkých mezích, bez více pomocníků [...] i takovou, která má být obnovena neb započata.“ Zchudlost měla být prokázána na základě potvrzení „dotyčné fary, [...] nejsou však při tom vyloučeny i průkazy jiné.“ Užité termín „zchudlost“ nebyl omezen pouze na „holou bídu neb žebrotu.“ Stejně tak nebyla vyloučena „ženská provozující živnost.“⁶⁰⁸ Tradice podpory sociálně a finančně slabších provázela živnostenský stav až do konce sledovaného období. Například roku 1907 bylo obecní radou města Kroměříže vyhlášeno, že v den panovníkových narozenin „rozděleno bude 7 podílů po 40ti korunách z nadace pro zchudlé živnostníky a vdovy. Předsedící oznamuje, že o vyhlášení této vdovy po zemřelých našich členech uvědomil a sděluje, že jeden podíl obdržela paní Terezia Skácelová.“⁶⁰⁹

3.7 CESTA K ODBORNÉMU ŠKOLSTVÍ (VZDĚLÁVACÍ ROLE)

Jedním z aspektů živnostenské otázky byla problematika odborného školství, které se dlouhodobě nacházelo ve špatném stavu.⁶¹⁰ Výsledkem snah o jeho povznesení bylo zřízení odborných a živnostenských (průmyslových) pokračovacích škol.⁶¹¹ Tyto školy měly za cíl budoucí živnostníky odborně připravit pro výkon jejich řemesla či živnosti. Za jejich zřízením stáli sami živnostníci, kteří nesli největší zodpovědnost za rozvoj tohoto druhu školství.⁶¹² Nenahraditelnou roli v tomto procesu sehrávala živnostenská společnost, z jejichž iniciativy byly školy nejen nejčastěji zakládány, ale také dlouhodobě podporovány.⁶¹³

⁶⁰⁸ Vyhláška. Kroměřížské noviny, č. 98, 1. 12. 1885, s. 3.

⁶⁰⁹ SOKA KM, fond B-i 4, inv. č. 3.

⁶¹⁰ Živnostenské školství zaměřené na učně bylo jedním ze dvou typů vzdělávání živnostenstva. Tím druhým bylo vzdělávání živnostníků a jejich zaměstnanců prostřednictvím odborných (mistrovských a pomocnických) kurzů, které měly za cíl zvýšit úroveň živnostenského stavu. FUCHS, J. M.: c. d., s. 23–25.

⁶¹¹ O obecném vývoji odborného školství na Moravě více v JANÁK, J.: *Dějiny Moravy 3/1*, s. 287–299. Podrobněji pak například v BRABENCOVÁ, J.: c. d., s. 236–247. Nejnověji KADLEC, Petr: *Vzdělání – společnost – hospodářství: Utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu rakouského Slezska*. Červený Kostelec 2021.

⁶¹² O vývoji živnostenského školství na příkladu rakouského Slezska více v MÁLKOVÁ, K.: c. d., s. 174–184.

⁶¹³ FUCHS, J. M.: c. d., s. 23–25. Historie živnostenské (průmyslové) školy v Kroměříži je jedním z mála témat, kterým se minulá i současná historiografie zcela vyhnula. Zatímco historie ostatních škol včetně obchodních je v Kroměříži zpracována v řadě článků, sborníků, almanachů a dalších publikací, živnostenská škola uniká zájmu historiků i laické veřejnosti. Výjimkou je zmínky v STRUSCHKA, Hermann:

Přestože stav odborného vzdělávání učňů nebyl před vyhlášením živnostenské svobody na příliš dobré úrovni, po zavedení živnostenského řádu z roku (1860) se situace ještě více zhoršila. Nový zákon sice obsahoval nařízení vztahující se k řádnému vzdělání budoucích živnostníků, ale zatímco v předchozím období byli učni nuceni navštěvovat školu pod hrozbou sankcí ze strany cechovních korporací (nevyučení), po roce 1860 nebyly podobné donucovací prostředky dostupné.⁶¹⁴

Problémy opakovacího školství mělo napravit ministerské nařízení z roku 1864,⁶¹⁵ které obsahovalo podrobnosti vztahující se k opakovacím a dále vzdělávacím školám. Vyučování mělo probíhat na všech veřejných národních (i hlavních) školách, a to pravidelně každou neděli a o svátcích. Výuka měla probíhat nejméně ve dvou třídách po třech hodinách, přičemž chlapci a dívky byli vzdělávání odděleně. Předmětem výuky nemělo být opakování, ale naopak rozšiřování vědomostí, které by uplatnili ve svém budoucím povolání. Součástí výuky přirozeně tvořilo také náboženství.

O samotnou výuku se měli postarat dosazení učitelé i učitelky. Žáci měli do opakovací školy nastoupit ihned po absolvování základního vzdělání, v případě učedníků to bylo především vstupem do učení. To se netýkalo chlapců a dívek, kteří po základním vzdělání přestoupili na vyšší (měšťanské a jiné) školy, měli domácí vyučování, navštěvovali reálky či nižší gymnázia nebo již absolvovali opakovací školu a náboženská cvičení s dobrým výsledkem. Součástí nařízení byl i předpis vztahující se výslovně k živnostenským předmětovým školám. Tyto školy měly sloužit potřebám jednotlivých živností, přičemž mohly být spojeny s opakovacími školami v jeden ústav. Do těchto škol měli chodit všichni učni v době od absolvování všeobecného vzdělání až do svého vyučení.⁶¹⁶ Předepsaným způsobem bylo vedeno také živnostenské školství v Kroměříži, která představovala významné centrum vzdělanosti.⁶¹⁷ Nejprve učni

---

Über das Schulwesen Kremsiers. Kremsier 1889, s. 14 a pojednání v ŠERTL, František: *K otevření živnostenských škol v Kroměříži.* In: Katalog osmé výstavy školních a dílenských prací živnostenského dorostu od 22. VI. Do 6. VII. 1941 v Kroměříži. Kroměříž 1941, s. 4–6.

⁶¹⁴ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

⁶¹⁵ Jednalo se o nařízení ministerstva kultu a vyučování č. 2438 ze dne 5. června 1864. Následujícího roku (18. ledna 1865) bylo ministerské nařízení oglosováno a následně poté vytištěno do podoby ustanovení představenstva města Kroměříže. SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

⁶¹⁶ Zřízení těchto škol ustanovoval i samotný živnostenský řád. SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107. Těmto školám se začalo říkat živnostenské pokračovací školy. Kvalita živnostenského školství však stále nebyla na příliš dobré úrovni. Mnohem lépe na tom byly reálky, které žáky v počátku vzdělávaly i v oblasti účetnictví, kupeckých počtů, předpisů, strojnictví, stavitelství a mnohém dalším dalších. Reálky byly roku 1869 reorganizovány na střední školy poskytující všeobecné vzdělání zejména v přírodovědných oborech, čímž ztratily charakter průmyslového učiliště. MÁLKOVÁ, k.: *c. d.*, s. 174.

⁶¹⁷ V tomto roce se v Kroměříži nacházelo například piaristické nižší (1848) a vyšší (1851) gymnázium, chlapecký pěvecký konvikt (1851) a arcibiskupský seminář (1854). BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis 6*, s. 217–218.

navštěvovali nedělní opakovací výuku na hlavní škole. Svědčí o tom například dříve zmiňované výdaje korporace kožešníků z let 1861–1864, které zahrnovaly mimo jiné i poplatek 2 zlatých a 10 krejcarů piaristickému knězi za nedělní vyučování.⁶¹⁸

Od roku 1870 v Kroměříži začala působit opakovací škola pro učně živnostníků (*Wiederholungsschule für die Lehrlinge der Gewerbetreibenden*) dělicí se o učitelský sbor s českou chlapeckou školou. Další informace o škole se bohužel nedochovaly. O pět let později (1875) se proměnila v samostatnou pokračovací školu řemeslnickou (*Gewerblichen Fortbildungsschule*), která byla určena pro učně všech živností podporovaných městem Kroměříž.⁶¹⁹ Škola byla rozdělena nejprve na dvě a později na tři oddělení s nedělní výukou.⁶²⁰

Obor	Počet
barvířství	1
bednářství	5
kamenictví	3
kartáčnictví	4
klempířství	2
kloboučnictví	6
košíkářství	3
kotlářství	2
kovářství	5
koželužství	3
kožešnictví	4
krejčovství	27
lakýrnictví	2
malířství	8
nožířství	1
obuvnictví	21
pekařství	4
sedlářství	3
sklenářství a malířství pokojů	4
stolařství	16
zámečnictví	17

Tabulka č. 43: Soupis počtu učňů na pokračovací škole řemeslnické v roce 1884

⁶¹⁸ SOKA KM, fond B-c 43, inv. č. 10.

⁶¹⁹ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

⁶²⁰ STRUSCHKA, H.: *c. d.*, s. 14.

Díky dochovaným pramenům si můžeme udělat obraz o zastoupení jednotlivých oborů. Před vznikem nových živnostenských společenstev (1884) navštěvovalo školu celkem 145 žáků, z nichž 143 bylo české a dva německé národnosti. Nejvíce bylo zastoupeno krejčovství (19 %), obuvnictví (15 %), zámečnictví (12 %) a stolařství (11 %), nejméně pak barvířství a nožířství (1 %).⁶²¹ Je patrné, že některé živnosti nebyly ve škole zastoupeny vůbec. Tato skutečnost odrážela jak špatný stav samotného živnostenského školství, tak i přístup živnostníků. Byli jimi zejména obchodníci, hostinští a jiné obory, pro jejichž učně nenabízela škola dostatečně odbornou výuku. Ta byla zaměřena především na řemeslné živnosti.

Rok 1884 se stal zásadním mezníkem v dějinách místního školství. V rámci politického boje o kroměřížskou radnici došlo mezi Čechy a Němci k nerozhodnému výsledku a na postu starosty usedl národnostně umírněný Ferdinand Bojakovský. Za jeho úřadování byly poprvé prosazovány také české zájmy včetně rozdělení kroměřížských škol na české a německé.⁶²² V tehdejší tisku tak začala být veřejně řešena otázka živnostenské školy. Již v červnu roku 1884 byl zveřejněn článek burcující české řemeslníky a živnostníky k založení průmyslové školy pokračovací. Za tehdejší špatnou situaci dávali s jistým patosem vinu právě německým představitelům: „*Veliká byla pohroma, která stihla národ český po bitvě bělohorské, a nejhroznější poroba duševní i hmotná rozložila se po krásných našich vlastech přikvačila na ten náš dobrý lid. [...] Arciť nejvíce trpěly zájmy řemeslníků a živnostníků. [...] Strana ústavácká, která v naší národní Kroměříži po více než 20 let neobmezeně vládla, vychloubala se sice ustavičně, co dobrého pro nás řemeslníky a živnostníky učinila, ale ve skutečnosti neučiněno pro nás zhola nic, ač podali jsme v té příčině bývalému městskému zastupitelstvu na tucty peticí. Veliká tato nevšímavost nejevila se však nikde tak zřejmě, jako když žádali naši řemeslníci a živnostníci o zřízení pokračovací průmyslové školy.*“ České živnostenstvo mělo dle autora článku naději, že „*nynější městské zastupitelstvo bude bohdá lépe dbáti mravních povinností a pokroku našeho vlasteneckého řemeslnictva a živnostenstva.*“⁶²³

Ke zřízení odborné průmyslové školy vybízel na valné hromadě spolku katolických tovaryšů v prosinci stejného roku (1884) také obuvník Josef Zapletal.⁶²⁴ Jeho proslov pak silně rezonoval v živnostenských kruzích. Ve stejném měsíci vyšel další novinový článek,

---

⁶²¹ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

⁶²² Více o problematice komunální politiky v Kroměříži a boje o radnici v HYÁNEK, V.: *Komunální politika*, s. 43–66.

⁶²³ *Našim řemeslníkům a živnostníkům na uvážanou!* Kroměřížské noviny, č. 28, 10. 6. 1884, s. 2.

⁶²⁴ *Slavnostní valná hromada spolku katolických tovaryšů.* Kroměřížské noviny, č. 81, 12. 12. 1884, s. 1–2.

který podtrhoval výhody založení nové školy, „by [ústav] odchovával a připravoval pro život náš řemeslnický dorůst, skýtaje bezpečnou záruku, že mezi řemeslnictvem a živnostenstvem rozhostí se opět bývalý blahobyť, že řemesla a živnosti dopomohou se také u nás žádoucího rozkvětu.“ Do založení odborné školy byly stejně jako v jiných městech vkládány velké naděje. Případné oponenty autor článku předem upozorňoval na zřízení průmyslové školy pokračovací v Přerově, jejíž náklady za školní rok 1883/1884 byly pokryty z obecních příjmů a dotací od úřadů a místních podniků. Článek zakončilo konstatování, že tehdejší nedělní pokračovací škola nemůže dosáhnout úrovně, jakou by měla škola nová.⁶²⁵

Přestože se poměry na škole díky odchodu německých učitelů roku 1884 změnil, vyučování nebylo zdaleka ideální. Škole chyběly finance i pomůcky. Nový správce školy František Zatloukal se roku 1885 dotazoval obecní rady, kde má být vedeno vyučování této nedělní pokračovací školy. Výuka do té doby probíhala v místnostech tehdejší německé chlapecké školy v Jánské ulici, kde ještě dne 18. září probíhal zápis žáků.⁶²⁶ Obecní rada povolila škole využívat prostory v nové budově české chlapecké školy na Tovačovského ulici. Součástí dotazu byla také žádost k obecní radě, aby přispěla na vyučovací pomůcky v podobě průmyslové čítanky. Správce rovněž navrhl reorganizaci školy „by se i této škole dostalo zákonitého ustanovení a státní podpory bylo možno pro ni dosáhnouti.“⁶²⁷ Přestože školu v tomto roce navštěvovalo 121 žáků, živnostenské školství bylo v Kroměříži i nadále zanedbáváno a sama obecní rada neměla patrně tušení, co přesně výuka na škole obnáší. V roce 1887 bylo na škole zapsáno 146 učňů, kteří ji navštěvovali každou neděli od 10 hodin do 12 hodin. Byli rozděleni do dvou oddělení, ve kterých se vyučovalo kreslení a měřičství, český jazyk a věcné učení, písemnosti, počty a náboženství.

Školní rok	Počet žáků
1883/1884	145
1884/1885	153
1885/1886	182
1886/1887	142
1887/1888	146

Tabulka č. 44: Soupis počtu učňů na pokračovací škole řemeslnické v letech 1883–1888

⁶²⁵ Průmyslová škola pokračovací v Kroměříži. Kroměřížské noviny, č. 84, 23. 12. 1884, s. 1.

⁶²⁶ Do pokračovací školy řemeslnické. Kroměřížské noviny, č. 77, 18. 9. 1885, s. 3.

⁶²⁷ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2232, kart. č. 107.

Reorganizace živnostenského školství se v Kroměříži začala realizovat až na počátku roku 1887.⁶²⁸ Důvodem byl nejen vysoký počet žáků tehdejší živnostenské školy pokračovací, ale také vysoký počet učňů, kteří školu zatím nenavštěvovali. Mělo se jednat především o živnosti, jimž „*kreslení méně potřebné jest.*“ Velký význam hrály rovněž nové živnostenské korporace, které ve svých stanovách měly zakotvenou podporu živnostenských vzdělávacích ústavů. O změnu se nejvíce zasazoval samotný správce školy František Zatloukal, který s přispěním školního výboru tvořeného zástupci obecní rady a živnostníků vytvořil stanovy a učební osnovu nové průmyslové školy pokračovací. Díky tomu mohla škola v budoucnu čerpat nejen obecní dotace, ale také státní, zemské i obchodní a živnostenské komory. Ačkoliv byly návrhy výboru školy vráceny k přepracování, nakonec se podařilo docílit založení nové průmyslové pokračovací školy. Na její provoz přislíbila společnou částkou 100 zlatých ročně přispívat všechna živnostenská společenstva v Kroměříži. Největší obnos ze své pokladny uvolnilo zámožné společenstvo živnostníků oboru stavebního, nejméně pak společenstva pekařů a barvířů s přidruženými řemesly.⁶²⁹ Jednotlivé částky příspěvků odrážely spíše velikost a finanční prostředky jednotlivých korporací nežli jejich zájem o podporu živnostenského školství.

Živnostenské společenstvo	Částka (zlaté)
oboru stavebního	25
řezníci a uzenáři	15
obchodníci	15
krejčí a modistky	15
hostinští a výčepníci	10
obuvníci	10
pekaři	5
barvíři a přidružená řemesla	5

Tabulka č. 45: Soupis příspěvků živnostenských společenstev na novou průmyslovou pokračovací školu

⁶²⁸ O zakládání průmyslových škol veřejně usiloval již Karel Havlíček Borovský roku 1846. V Pražských novinách zveřejnil článek vybízející k potřebě založení průmyslové školy, která by dopomohla ke snížení rozdílu mezi inteligencí a řemeslnictvem a připravila by prakticky děti do života. Borovský zároveň kritizoval němčinu jako výukový jazyk, kterému žáci nerozuměli, a vzdělání pro ně bylo o to náročnější. BOROVSKÝ, Karel Havlíček: *Karla Havlíčka Borovského politické spisy*. Díl 1. *Pražské noviny (1846–1848)*. Praha 1900, s. 3–12.

⁶²⁹ SOKA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.

Stanovy a učební osnovy nové průmyslové školy pokračovací byly vypracovány dne 20. prosince 1887 a následujícího roku 1888 byla škola oficiálně založena. Tím se řadila mezi první živnostenské pokračovací školy na Moravě.⁶³⁰ Účelem nové školy byla teoretická i praktická výuka učňů (případně pomocníků) všech kroměřížských živnostníků. Škola byla samostatná a skládala se z jednoho přípravného ročníků a dvou tříd. Byla podporována ministerstvem, zemským úřadem, obchodní a živnostenskou komorou, městem a jednotlivými živnostenskými společenstvy. Školu spravoval školní výbor složený ze starosty města, dvou živnostníků a zvolených členů.

Zápis žáků probíhal ve dnech od 15. do 30. září daného roku. Výuka poskytovaná školou byla bezplatná, žáci pouze zaplatili při zápisu 50 krejcarů na školní pomůcky. Vyučování začínalo dne 1. října a končilo dne 30. dubna, přičemž se vyučovalo každé pondělí a středu od 18 hodin do 20 hodin a neděli od 10 hodin do 12 hodin. Výjimkou byly prázdniny zahrnující jmeniny císaře a císařovny, císařské hody, Vánoce, masopust a Velikonoce.

Předmět	Příprava	I. třída	II. třída
čtení	1	-	-
psaní	1	-	-
počítání	1	-	-
kreslení	2	-	-
počátkové kreslení od ruky	-	2	-
geometrické rýsování	-	1	-
písemnosti	-	1	1
živnostenské počty	-	2	1
rýsování pro řemesla stavitelská	-	-	3
rýsování pro řemesla strojnická	-	-	
kreslení pro řemesla umělá a drobná	-	-	
živnostenské počty	-	-	1

Tabulka č. 46: Předměty a jejich hodinová dotace na průmyslové pokračovací škole v roce 1887

Ředitel školy byl oprávněn žádat každého živnostníka, aby do výuky uvolnil svého učně, přičemž školní výbor měl za úkol dohlížet na jejich pravidelnou docházku, případně řešit problémy s ní spojené. Na konci školního roku obdržel každý žák vysvědčení o svém

⁶³⁰ ŠERTL, F.: *c. d.*, s. 4–6.

prospěchu, chování a docházce. Zároveň se každý rok měla ve školních místnostech uskutečnit výstava žákovských prací z kreslení, modelování, písemností, počtů a živnostenského účetnictví.⁶³¹ V průběhu roku 1888 musela být ještě dodatečně změněna učební osnova, která byla doplněna o další předmět: písemnosti.⁶³²

Největším problémem školy po celé sledované období byla i nadále špatná docházka učňů. Na vině byli jak učňové, kteří se studiu záměrně vyhýbali, tak i živnostníci, kteří jim nedovolili školu navštěvovat. Tento problém musela řešit obecní rada, která neúčast žáků na výuce vyšetřovala. Problémům se snažilo předcházet například společenstvo barvířů a přidružených řemesel, které absenci učňů ve vyučování řešilo na valné hromadě roku 1891: „*Pan předseda upozorňuje mimořádnou valnou hromadu, by každý živnostník, který učně drží, je pilně do školy posílal neb ten, který školu odbornou navštěvovat nebude, žádné školní vysvědčení neobdrží, a ještě dle zákona potrestán bude. Pak musí každý učedník, který do školy se zapsati nechá, položit 50 kr[ejcarů] totiž na potřeby školní. Pak předseda žádá ještě jednou všechny mistry, kteří dělníky s prací zaměstnávají, by každý svého dělníka neb učedníka ohlásil.*“⁶³³ Situace s docházkou se příliš nezlepšila. V roce 1898 bylo na škole vedeno 36 učňů, jejichž mistři již dvakrát obdrželi od ředitelství školy upomínku o špatné docházce jejich svěřenců. Škola pravidelně zasílala výkazy o absenci žáků živnostenskému úřadu, který mohl v některých případech nařídit prodloužení studia až o jeden rok. Nejčastějším důvodem uvedeným mistry při vyšetřování bylo, že jejich učni sice mohli zameškat pár hodin z důvodu výpomoci na dílně, ale zbylé hodiny zameškali z vlastní vůle. V několika případech bylo uvedeno, že si živnostníci nemohli dovolit posílat všechny učně v jeden den do školy. Na vině bývaly také sezónní i mimořádné události. To se stalo například učni Tomáši Vybíralovi holiče Františka Jablonského z Velkého náměstí, který ve výpovědi uvedl, že „*bylo toho času mnoho plesů, pročež jej potřeboval nutně doma. Slibuje, že ho budoucně vždy pošle.*“⁶³⁴

Ve stejné době se proti výuce na průmyslové škole pokračovací ohradila řemeslnicko-živnostenská beseda, která zastupovala zájmy kroměřížských společenstev. Již v roce 1897 psala obecní radě města Kroměříže, že „*dosavadní zřízení pokračovací školy v Kroměříži co se týče času, jest pro řemeslnictvo a živnostenstvo na nejvíce škodné*

⁶³¹ Těchto výstav se pravidelně účastnila kroměřížská živnostenská společenstva, o čemž svědčí zápisy v knihách protokolů jednotlivých korporací. Viz SOkA KM, fondy skupiny B-i.

⁶³² Od začátku zřízení školy bylo součástí vyučování také náboženství neuváděné v učebních osnovách. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2524, kart. č. 577.

⁶³³ SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 113.

⁶³⁴ SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2524, kart. č. 577.

a nevyhodné a vzbuzuje všeobecnou nelibost samostatného řemeslnictva a živnostenstva našeho města a jest následkem tak skromné a netečné návštěvy této školy.“ Důvodem jejich stížnosti byla pozdní doba pondělní a středeční výuky, které „[dorost] často příležitosti používá, se děle po ulicích potulovati, při tom neřesti tropiti a tím celé veřejnosti příčinu k steskům a pohoršení dáti.“ Živnostníci ve své stížnosti vycházeli z nedávné události, při níž se čtyři učni jdoucí v pondělí ze školy dopustili napadení „zemských osob“. Učni byli následně trestně vyšetřováni a nakonec potrestáni.

Pozdní vyučování bylo kritizováno také kvůli vyčerpanosti učňů, kteří přes den pracovali, a vytíženosti manželek kroměřížských živnostníků, jež jim musely chystat pozdní večere. Živnostensko-řemeslnická beseda spolu se všemi živnostenskými korporacemi navrhovala, aby se vyučování přesunulo z večera na dopoledne a zároveň bylo prodlouženo ze sedmi na 10 měsíců. Podrobný návrh na úpravu výuky byl zaslán také k nadřízeným úřadům, žádost ale byla zamítnuta.⁶³⁵ Ke změnám došlo až v následujících letech, kdy byly na základě nařízení místodržitelství a ministerstva přijaty aktualizované stanovy nebo kázeňský řád.⁶³⁶ Největší změnou bylo v roce 1907 zahájení denního vyučování každou neděli dopoledne a středu odpoledne. V této době fungovaly při škole přípravný ročník, dva normální ročníky a pobočky pro potravní a oděvní živnosti. K nim následně přibyla i třetí třída s oddělením pro oděvní živnost.⁶³⁷

V roce 1911 i nadále sídlila průmyslová škola pokračovací v budově Palackého české obecné a měšťanské školy chlapecké na Tovačovské ulici č. 162.⁶³⁸ Měla přípravný ročník a tři třídy se třemi pobočkami. Navštěvovalo ji celkem 257 žáků a dva pomocníci, kteří se na škole vzdělávali dobrovolně. Učitelský sbor tvořilo 16 členů, a to správce školy František Slavinger, odborní učitelé: Jan Coufalík, Alois Havela, Jan Večerka, František Vlček, učitelé: Cyril Gardavský, Oldřich Kajdoš, Čeněk Machaň, František Malina, Jan Novák, Karel Opravil, Josef Šamánek, Eugen Třasoň, Karel Vavroušek, cvičný učitel J. Růžička a exhortátor P. Alois Šebela. Počtem žáků se průmyslová pokračovací škola řadila na prvním místo v odborných školách v Kroměříži.⁶³⁹ Úroveň živnostenského školství byla i nadále pod neustálou kritikou. Velký problém přinášela všestranná

---

⁶³⁵ Vládní komisař poukázal na skutečnost, že při přijetí výhrad (pouze nedělní výuka po dobu 10 měsíců) by neodpovídal počet hodin.

⁶³⁶ SOKA KM, fond B-a 1, inv. č. 2524, kart. č. 577.

⁶³⁷ ŠERTL, F.: *c. d.*, s. 4–6.

⁶³⁸ Více o chlapecké obecné a měšťanské škole Palackého v SOBEK, David: *Palackého škola*. Kroměřížský zpravodaj, roč. 17, 2020, č. 6, s. 10.

⁶³⁹ V Kroměříži se kromě živnostensky zaměřených odborných škol nacházela také Zemská rolnická škola a Zemská hospodyňská škola. Celkově bylo v Kroměříži nejméně 22 nejrůznějších škol. PITHART, J. – POVONDRÁ, V.: *c. d.*, s. 20–29.

odbornost školy. Například roku 1911 byla vina za propad u pomocnických (*tovaryšských*) zkoušek kroměřížských obuvníků, které úspěšně absolvovali pouze dva z 15 učňů, přičítána právě pokračovací škole. Důvodem měla být absence samostatné hodiny, během které by obuvníci učni trénovali své řemeslo.⁶⁴⁰

Průmyslová škola pokračovací nebyla ve sledovaném období jedinou odbornou živnostenskou školou v Kroměříži. V roce 1900 byla založena dvoutřídní kupecká škola pokračovací, určená pro učně kroměřížských obchodníků.⁶⁴¹ Stejně jako průmyslová škola pokračovací sídlila v budově Palackého chlapecké obecné a měšťanské školy. V prvních třech letech ji vedl stejný správce František Zatloukal, kterého roku 1903 vystřídal Konstantin Zenotti. Ihned po založení kupecké školy bylo ustanoveno také kuratorium pro její hospodářské vedení. Studium na kupecké škole bylo dvouleté a hned v prvním roce se naplnily oba ročníky, do kterých bylo přijato celkem 25 žáků. Na škole vyučovali učitelé z ostatních kroměřížských obecních a měšťanských škol. Vyučování probíhalo pravidelně ve středu a neděli odpoledne. V prvním desetiletí své existence se škola potýkala s finančními potížemi, což bylo typické pro téměř všechny živnostenské školy. Teprve v roce 1910 se podařilo splatit vzniklé dluhy, a to nejen díky kuratoriu školy, ale také s přispěním státu, zemských úřadů, města Kroměříže a grémia obchodníků. Ve stejném roce byl díky změněným osnovám zakoupen první psací stroj, který sloužil jako pomůcka do stejnojmenného nepovinného předmětu. Nejpozději roku 1911 se přejmenovaná obchodní pokračovací škola nacházela v budově německé reálky na tehdejší FÜRSTENBERGOVĚ náměstí, kde se vyučovalo ve středu a v neděli od 13 hodin do 16 hodin. Správcem školy byl ředitel jedné z obecních škol, Cyril Gardavský, který do funkce nastoupil ve školním roce 1909/1910, a učitelský sbor tvořili: učitel František Malina, ředitel obecné a měšťanské školy František Slavinger, učitel obecné školy Eugen Třasoň, odborný učitel Jan Večerka a odborný učitel František Vlček.⁶⁴² Ve stejném roce začali školu navštěvovat také učni hostinské živnosti, a to na základě žádosti předsedy živnostenského společenstva hostinských a výčepníků. Žádost sice byla na ministerstvu kultu a vyučování vyřízena teprve roku 1914, do té doby však byli hostinští učni evidováni

---

⁶⁴⁰ SOkA KM, fond B-i 4, inv. č. 3.

⁶⁴¹ O zřízení kupecké školy pokračovací usilovalo živnostenské společenstvo obchodníků v Kroměříži již v roce 1894. Škola měla být s počtem 37 žáků oddělením průmyslové školy pokračovací. SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2524, kart. č. 577. Do roku 1900 navštěvovali učedníci obchodní živnosti průmyslovou školu pokračovací. KRIST, František: *Z minulosti ekonomických škol v Kroměříži*. In: *Sedmdesát let ekonomického školství v Kroměříži 1900–1970*. Kroměříž 1970, s. 21–40.

⁶⁴² PITHART, J. – POVONDRA, V.: *c. d.*, s. 24.

jako řádní žáci obchodní školy. O rok dříve (1913) byla škola změněna na trojtřídní, kterou navštěvovalo již 80 žáků.⁶⁴³

Další živnostenskou školou v Kroměříži byla dívčí obchodní škola pokračovací založená roku 1903. Za jejím vznikem stál místní dámský spolek Libuše usilující o zřízení odborné školy nebo kurzu pro dívky již v roce 1899. Škola byla založena proto, „by doplnilo se vzdělání ženskou tou měrou, aby skýtalo ženě jednak náležitého rozhledu po životě a připravilo ji tak pro budoucnost jako manželky obchodníků, živnostníků neb jako dcerky těchto ku výpomoci doma při živnosti neb obchodě.“⁶⁴⁴ Do prvního školního roku 1903/1904 nastoupilo celkem 49 žákyň. Jednoroční výuka nejprve probíhala v prostorách školní budovy české reálky. V čele dívčí obchodní školy pokračovací stanul Konstantin Zenotti, jenž svou funkci vykonával do roku 1909. Během jeho úřadování se zásadním způsobem změnil charakter školy. Nejprve se soukromá škola díky povolení ministerstva stala roku 1907 veřejnou školou. Vyučování bylo rozšířeno na 12 hodin týdně, a to v pondělí, úterý a pátek od 16.45 hodin do 18.45 hodin a ve středu a v sobotu od 14 hodin do 17 hodin.⁶⁴⁵ Dívčím se na škole dostávalo vzdělání v oblasti účetnictví, korespondence, kupeckých počtů, obchodní a občanské nauky, obchodního zeměpisu, zbožíznalství, těsnopisu, krasopisu, českého i německého jazyka a psaní na stroji. Pro přijetí bylo zapotřebí absolvování měšťanské školy s dobrým prospěchem.

Ve školním roce 1910/1911 byla škola přesunuta do budovy dívčí obecné a měšťanské školy na Komenského náměstí. Jejím ředitelem byl od roku 1909 účetní rolnického akciového cukrovaru Gustav Lorenc. Učitelství sbor tvořil roku 1911: odborný učitel Alois Havela, odborný učitel Jan Coufalík, ředitel měšťanské a živnostenské školy František Slavinger, učitelé Martin Malina, Jan Novák a Josef Šamánek a manželka profesora vyšší reálky Blažena Stržínská. Škola se mohla chlubit tím, že za osm let jejího trvání školu absolvovalo 215 dívek, z nichž se sice 149 (69 %) provdalo nebo vypomáhalo doma rodičům, ale zbylých 56 (26 %) našlo zaměstnání v obchodech a živnostech, sedm dívek pracovalo na poště, dvě u dráhy a jedna dokonce na c. k. místodržitelství.⁶⁴⁶ Roku 1912 se Gustav Lorenz musel vzdát funkce ředitele z důvodu povýšení na ředitele kroměřížského cukrovaru. Na jeho místo usedl odborný učitel měšťanské školy Jan Coufalík. Zároveň se ve školním roce 1911/1912 změnil charakter i samotný název školy na Jednoroční obchodní kurz pro dívky v Kroměříži, díky čemuž byla zavedena nová

---

⁶⁴³ KRIST, F.: c. d., s. 22–23.

⁶⁴⁴ PITHART, J. – POVONDRA, V.: c. d., s. 27.

⁶⁴⁵ KRIST, F.: c. d., s. 24–26.

⁶⁴⁶ PITHART, J. – POVONDRA, V.: c. d., s. 27.

osnova a rozšířena výuka na 30 hodin týdně. Dívky absolvující tento roční kurz tak nově získaly vysvědčení opravňující je k nabytí živnostenské koncese.⁶⁴⁷

Na počátku 20. století byla v Kroměříži založena také jedna čistě odborná průmyslová škola, a to zemská mlékařská a sýrařská škola.⁶⁴⁸ Její budova byla vystavěna v letech 1901–1902 v Doubravského ulici. Areál byl složen ze samotné školy, školní mlékárny, sýrárny a tvarůžkárny, kterou poháněl parní a elektrický pohon, a internátní budovy. Roku 1910 byla zřízena i kontrolní a výzkumná stanice s chemickým a bakteriologickým oddělením. Škola vyráběla mléčné nápoje, čajová másla a sýry, které exportovala i do zahraničí (Bulharsko, Turecko, Egypt). V čele ústavu a školní mlékárny stál roku 1911 Antonín Líška a učitelství tvořili: odborný učitel a chemik František Mrtvý, účetní a korespondent Otokar Fiala, hygienik Jan Štros, městský sekretář Josef Zlámal, zvěrolékař Richard Uličný a stavitel František Uličný.

Roku 1911 navštěvovalo všechny zmíněné živnostenské a odborné školy v Kroměříži celkem 368 žáků a žákyň. Celých 70 % z nich bylo vedeno v průmyslové škole pokračovací poskytující vzdělání učňům zdejších řemeslníků a živnostníků. Dalších 27 % představovali žáci a žákyně obchodních škol specializující se na obchodní a hostinskou živnost. Zbývá 3 % patřila studentům odborné mlékařské a sýrařské školy, která měla oproti výše uvedeným školám průmyslový charakter.⁶⁴⁹

Název	Místo	Ředitel (správce)	Žactvo
Průmyslová škola pokračovací	Tovačovského č. 162	František Slavinger	257
Obchodní škola pokračovací	Fürstenbergovo náměstí	Cyril Gardavský	51
Dívčí obchodní škola pokračovací	Komenského náměstí	Gustav Lorenz	48
Zemská mlékařská a sýrařská škola	Dobrovského č. 40	Antonín Líška	12

Tabulka č. 47: Soupis odborných (průmyslových a živnostenských) škol v roce 1911

Ve sledovaném období si živnostenské školství v Kroměříži prošlo spletitým vývojem. Živnostníci a řemeslníci patřili k nezanedbatelné části obyvatel města, jejíž vzdělávání bylo dlouho upozaděno. Sami živnostníci tento problém vnímali a zejména po novelizaci živnostenského řádu, vzniku nových živnostenských společenstev

⁶⁴⁷ KRIST, F.: *c. d.*, s. 26.

⁶⁴⁸ O historii školy více v *Almanach k 110. výročí založení Zemské mlékařské školy v Kroměříži 1902–2012*. Kroměříž 2012.

⁶⁴⁹ Kroměřížský historik František Václav Peřinka (*Kroměřížský okres*) se o živnostenských (průmyslových) ani obchodních školách pokračovacích vůbec nezmiňuje.

a za příznivé politické situace se jej snažili napravit. Po celou dobu živnostenské školy trpěly nejen finančními nedostatky, ale také kvůli liknavému přístupu samotných živnostníků a učňů. Někteří živnostníci nedovolovali svým svěřencům školu navštěvovat, zatímco někteří učni odmítali do školy chodit. Zásadní roli sehrávala právě živnostenská společenstva, která měla dohlížet na plnění legislativních nařízení ustanovujících řádnou výchovu a vzdělávání svých učňů. Snahy o povznesení živnostenského školství byly v Kroměříži naplněny roku 1888, kdy byla založena nová průmyslová škola opakovací. V následujících letech ji doplnily další školy, jakými byla obchodní škola pokračovací (1900), dívčí obchodní škola a kurz pokračovací (1903) a zcela průmyslově zaměřená zemská mlékařská a sýrařská škola (1902).⁶⁵⁰

---

⁶⁵⁰ Z obecného hlediska se tak vývoj kroměřížského školství příliš nelišil od vývoje v ostatních městech. MÁLKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 174–180.

ZÁVĚR

Předložená studie si stanovila za hlavní cíl srovnání řemeslných cechů a živnostenských společenstev na příkladu významného moravského města Kroměříže v dlouhém časovém období let 1500–1914. Výzkum cechovních a živnostenských korporací na příkladu pouze jednoho města nemůže vytvořit generalizující závěry, které by bylo možné aplikovat na území celé země, i přesto však zjištěné výsledky umožňují poukázat na hlavní podobnosti a odlišnosti těchto dvou propojených typů korporací v průběhu více než čtyř staletí, během nichž bylo možné analyzovat jejich historické role a pozorovat vliv některých procesů, jevů a fenoménů s nimi spojených.

Pro pochopení vývoje korporací bylo nejprve potřeba seznámit se s vývojem kroměřížských řemesel a živností v kontextu obecného vývoje města zejména na základě statistických a demografických údajů. V období let 1500–1859 tvořili řemeslníci jednu z nejdůležitějších a nejpočetnějších skupin tehdejší městské společnosti. Dlouhé 16. století bylo pro kroměřížské řemeslníky, stejně jako tomu bylo i v jiných městech českých zemí, obdobím ekonomické prosperity a rozvoje. Přestože Kroměříž postihla roku 1643 katastrofa provázaná se zničením města a enormním úbytkem jejího obyvatelstva, město bylo znovuobnoveno. Při poválečné obnově města hráli právě řemeslníci jednu z nejzásadnějších rolí, kdy se podíleli na stavebních pracích, řemeslnou výrobou a službami zajišťovali potřeby měšťanstva a přispěli také k zalidnění města. V následujících stoletích se Kroměříž opět profilovala jako vrchnostenská rezidence a důležité správní centrum biskupských panství. Tomu odpovídalo i složení řemesel, obchodu a živností, které se zaměřovaly na zabezpečení rozmanitých potřeb vrchnosti, dvora, úřednictva, měšťanstva a venkovského lidu z blízkého i vzdáleného okolí.

Po vydání nového živnostenského řádu (1859) se situace zásadním způsobem změnila. V hospodářském životě se začaly naplno prosazovat myšlenky a principy ekonomického liberalismu, které mělo dopad na všechny živnostníky. Principy výrobního monopolu a ekonomického protekcionismu přestaly existovat. Byly nahrazeny živnostenskou svobodou, ve které mohl za jistých podmínek podnikat téměř každý. Díky pomalému industriálnímu vývoji a absenci velkých průmyslových podniků si však Kroměříž i nadále zachovala svůj typický řemeslnicko-agrární charakter. Důkazem toho je procentuální zastoupení živností na počet obyvatel, které během moderního období živnostenské svobody kleslo o pouhé 1 %. Co se týče zastoupení jednotlivých řemesel,

živností a obchodu, jejich složení se oproti předchozímu období také razantně nezměnilo – rostlo přirozeně v poměru vůči velikosti města. Oproti rychle se rozvíjejícím okolním městům se tak v Kroměříži nerozvinula žádná živnost, která by zásadním způsobem ovlivnila charakter města. Bývalé rezidenční vrchnostenské město zůstalo i nadále regionálním centrem.

Tento vývoj v zásadě kopíroval vývoj řemeslných cechů a živnostenských společenstev v jednotlivých historických obdobích. K zakládání prvních kroměřížských cechů došlo v průběhu dlouhého 16. století. Na rozdíl od ostatních vrchnostenských měst vznikaly relativně později, a to o více než půl století. Zásadní vliv na to měla patrně skutečnost, že až do roku 1500 byla Kroměříž zástavním prostředkem vrchnosti, teprve v tomto roce připadla zpět do držení olomouckých biskupů a získala trvalý rezidenční charakter, kterému byla v zásadě přizpůsobena skladba cechovních korporací. Do počátku třicetileté války mělo v Kroměříži působit na 12 řemeslných cechů, což bylo v rámci vrchnostenských měst nadprůměrné. Po vypuknutí třicetileté války nastal pokles řemeslné výroby, který přímo ohrožoval existenci některých cechů. Po ukončení třicetileté války došlo k obnově města i jeho řemeslných cechů. Během let 1657–1658 proběhl proces konfirmace zničených cechovních řádů a k zakládání nových korporací. Kroměříž se tak po válce mohla pyšnit celkem 18 řemeslnými cechy, které byly povýšeny na hlavní cechy ve všech městech na panstvích olomouckého biskupa. Druhá polovina 17. století se tak pro kroměřížské korporace stává vrcholem místní organizace řemeslníků majících vliv na značnou část Moravy. V rámci systematických zásahů státu do cechovního systému docházelo od konce 17. století k postupnému omezování pravomocí řemeslníků, jež vyústilo ve třicátých letech 18. století k vydání generalizovaných cechovních nařízení (1739), která unifikovala všechny cechovní řády v českých zemích. V polovině 19. století existovalo ve městě celkem 22 cechů, jejichž počet převyšoval počty korporací v ostatních bývalých vrchnostenských městech. Tento stav byl dán zejména výše zmíněným rezidenčním charakterem města.

Vydáním živnostenského řádu zanikly řemeslné cechy, které měla vystřídat nová živnostenská společenstva. Proces jejich vzniku byl však značně problematický. Do novelizace živnostenského zákona (1883) vzniklo pouze nepatrné množství nových korporací. Na vině bylo původní znění zákona, které nebylo dostatečně direktivní. Živnostenské korporace mohly vzniknout reorganizací z původních cechů, musely však disponovat novými stanovami potvrzenými zemským úřadem. V první etapě vývoje byly na základě dostupných pramenů založeny pouze dvě kroměřížské korporace živnostníků.

Jednalo se o jednotu pracovníků stavebního oboru (1869) a jednotu obuvníků (1876). Zásadní zlom nastal po vydání novelizace zákona, která odstartovala plošné zakládání nových živnostenských společenstev. V letech 1885–1886 vzniklo celkem osm korporací působících v obvodu města Kroměříže. Na rozdíl od cechovních korporací sdružovaly všechny živnosti včetně dříve neorganizovaných obchodníků nebo hostinských s výčepníky. Každé společenstvo muselo disponovat potvrzenými stanovami, k nimž přibýly stanovy pomocnických hromad, smírčích soudů a nemocenských pokladen. Přestože nový systém měl zajistit povinné členství všech živnostníků, stav na konci 19. století poukazoval na nedostatečný dohled úřadů. Na počátku 20. století existovalo v Kroměříži celkem devět živnostenských společenstev a jedna okresní jednota. Počátek 20. století byl z pohledu kroměřížských korporací bojem o členskou základnu a snah o samostatnost a vyhnutí se připojení některé z živností k odborovým společenstvům působících v rámci obvodů obchodní a živnostenské komory nebo celé země. Zatímco obecný vývoj řemeslných cechů měl sestupnou tendenci vrcholící jejich zánikem, v případě živnostenských společenstev byl vývoj zcela opačný. Přes počáteční složité období bylo zakládáno stále větší množství specializovaných odborových korporací.

Přestože řemeslné cechy a živnostenská společenstva formálně fungovaly na jiném legislativním základu, oba typy korporací si byly ve vnitřním principu značně podobné. Cílem následujícího srovnání je proto objasnit, co přesně cechy a společenstva spojovalo a co je naproti tomu činilo diametrálně odlišnými. Z výše uvedeného legislativního hlediska výstižně shrnul hlavní rozdíl mezi cechy a společenstvy živnostenský instruktor Josef Arnulf Fuchs. Při své přednášce, která vyšla roku 1904 dokonce tiskem, uvedl: *„Proto když císařský patent ze dne 20. prosince 1859 ř. z. č. 227 cechovní závaznost formálně odstranil [...], stvořil instituci „společenstev“ v náhradu cechův. Mezi těmito oběma institucemi stává však zásadní rozdíl: Kdežto přijetí do „cechu“ bylo právní podmínkou nastoupení živnosti, jeví se nyní přijetí do „společenstva“ jeho zákonným následkem.“*⁶⁵¹ Jinými slovy, zatímco v případě zájmu vykonávat živnost ve středověku a raném novověku bylo zapotřebí nejprve vstoupit do cechovní korporace, po roce 1859 bylo po zahájení živnosti nutné vstoupit do živnostenského společenstva.

Z hlediska vnitřní správy se cechovní korporace primárně řídily artikuly vydanými městskými radami, vrchností nebo panovníkem. Představovaly hlavní normativní rámec pravidel, který měl být respektován všemi členy korporace. V čele cechů stanuli

---

⁶⁵¹ FUCHS, J. A.: *c. d.*

cechmistři, v jejichž kompetenci byla jak samotná vnitřní správa celé organizace řemeslníků, tak i kontrolní dohled nad řemeslnou výrobou včetně prodeje řemeslných výrobků místních i cizích řemeslníků na městských trzích. S tím úzce souvisela ekonomická role cechovních korporací, které stály na principu výrobního monopolu a ekonomického protekcionismu. Hlavní činností byl tedy boj proti neplnoprávným řemeslníkům (*fušerům*), kteří pro cechovní mistry představovali ekonomické riziko. Cechmistři dohlíželi také na dodržování artikulů, byli prostředníky mezi cechem a úřady, zastupovali korporace ve vnějších záležitostech a řešili prohřešky, případně neadekvátní chování členů. Cech zasedal na pravidelných cechovních schůzích, kde byly řešeny běžné i mimořádné záležitosti. Zatímco k běžným patřilo zejména připovídání a vypovídání členů korporace a administrativní záležitosti, mimořádné bylo řešení sporů mezi členy při cechovních soudech. V průběhu raného novověku, zejména po zavedení generálních řádů ve třicátých letech 18. století, byly jednotlivá nařízení pro vnitřní správu i ekonomickou roli unifikována. Plošně byl zaveden například úřední dozor nad cechy v podobě cechovních komisařů.

Zatímco v případě raně novověkých struktur hráli v korporacích hlavní roli cechmistři, živnostenská společenstva stála na zcela jiných principech. V občanské společnosti byly korporace řízeny valnou hromadou a představenstvem. Valná hromada byla nejdůležitějším orgánem korporace, který byl složen ze všech členů společenstva disponujících hlasovacím právem. Naproti tomu představenstvo, které bylo voleno ze všech volitelných členů, tvořil starosta, jeho náměstek a výbor. Společenstva se stejně jako cechy scházela na pravidelných schůzích, a to jak v rámci nejméně dvou valných hromad za rok, tak i v rámci častějších schůzí představenstva. Jistou paralelu lze sledovat také v případě vnitřního soudnictví. Za tímto účelem vznikaly smírčí soudy řešící vnitřní spory členů, zejména z pracovněprávního hlediska. Přestože společenstva nedisponovala výrobním monopolem, v systému volného trhu jim k ekonomickému boji proti průmyslové výrobě měly pomoci podpůrné podniky v podobě nákupních, výrobních, jatečných, úvěrových, prodejních či strojových družstev zakládaných samotnými společenstvy. Kromě toho bojovaly korporace také proti již dříve známým „*fušerům*“, kteří nejčastěji pocházeli z řad pomocníků. Z hlediska dohledu byla živnostenská společenstva odpovědná živnostenským úřadům, obchodní a živnostenské komoře a na nejvyšší úrovni zemskému úřadu.

Další oblastí, v níž byl patrný přímý odkaz řemeslných cechů na živnostenská společenstva, byla členská základna a její hierarchická struktura. V případě cechovních

korporací ji tvořili učedníci, tovaryši a mistři. Cechovní artikuly stanovovaly pro každý z těchto stupňů vlastní podmínky včetně poplatků a dobových nároků. V případě vstupu učedníka bylo potřeba prokázat se listem od rodu prokazujícím chlapcův řádný původ. Po splnění zkušební doby, zaručení se a uhrazení poplatků se chlapec odcházel vyučit k cechovnímu mistrovi. V rámci vyučení žil spolu s jeho rodinou v mistrově domě, kde se většinou nacházela také dílna. Po předepsaných letech musel splnit závěrečnou zkoušku, čímž postoupil do tovaryšského stavu. Ten byl nejprve dobrovolně a poté povinně spjat s vandrovními cestami, při kterých tovaryš získával v nejlepším případě zahraniční zkušenosti. Na svých cestách se při vstupu do měst ohlašoval v cechovních hospodách, kde hledal nabídku práce. Po splnění vandrovní povinnosti se mohl pokusit získat mistrovské právo v některé z cechovních korporací. Musel splnit vstupní podmínky tvořené mistrovským kusem, vstupním poplatkem a dalšími náležitostmi. Po přijetí do cechu se z tovaryše stal služebně nejmladší cechovní mistr. Mistrovské právo bylo provázáno s městským právem, na jehož základě musel daný řemeslník vlastnit dům. Pracoval ve své dílně, kde mu mohl pomáhat tovaryš a případně přijatý učedník. Mezi jednotlivými hierarchickými stupni vládly patriarchální vztahy typické pro raný novověk. Během tohoto období probíhal také proces disciplinace obyvatelstva, který vedl k výchově poslušného poddaného.

Přestože živnostenská společenstva fungovala v období moderní občanské společnosti na zaměstnaneckých pracovněprávních principech, přímou návaznost na cechovní korporace lze sledovat v přejímání tradiční hierarchické struktury, kterou z terminologického hlediska nově tvořil živnostník (člen), pomocník (dělník) a učeň. Praktické profesní vyučení zajišťovali i nadále členové korporace provozující některou z živností. Nechat se vyučit mohli jak chlapci, tak i dívky. Zatímco u technických oborů převládalo i nadále větší zastoupení chlapců, zejména u krejčovských a obchodních živností bylo znatelné zastoupení dívek. Po splnění vstupních i výstupních podmínek se z učně stal pomocník. Tento pomocník pracoval v zaměstnaneckém poměru u živnostníka, který mu za odvedenou práci poskytoval plat. Pomocníci měli díky svému postavení a počtu jistou míru samosprávy v rámci pomocnických hromad, které byly obdobou hromad živnostníků. Na nejvyšším stupni hierarchie stál živnostník, případně živnostnice, kteří provozovali v rámci dané oblasti některou z živností. Na základě povinného vstupu do korporace museli uhradit vstupní poplatek a platit pravidelné členské poplatky. Na základě hlasování se podíleli na vnitřní správě a rozhodovali o nejdůležitějších korporátních záležitostech. Mohli být také zvoleni do představenstva

společenstva, výboru rozhodčí nebo nemocenské pokladny. Podobnost s řemeslnými cechy lze spatřit především v případě odborného vyučení učňů a závěrečných zkoušek. Díky těmto mechanismům byla opět zajištěna kvalita řemeslné výroby.

Na předchozí problematiku navazuje otázka geografické a mezigenerační sociální mobility kroměřížských řemeslníků a živnostníků. Zatímco první z nich odhaluje místo původu osoby, díky čemuž je možné zjistit migrační toky a stanovit, zdali měli převahu místní nebo cizí obyvatelé, v druhém případě výzkum odhaluje míru předávání řemesla a živnosti v rámci rodinných vazeb u mistrovských synů a jinak zvýhodňovaných osob. U cechovních korporací byl výzkum proveden u třech cechů (řezníci, ševci a kožešníci) v období konce 18. století a první poloviny 19. století. Z kvantitativní analýzy vyplývá, že u dvou ze tří cechů převládalo zastoupení domácích mistrů nad cizími řemeslníky. U kožešnického cechu naopak dominovali řemeslníci z blízkého okolí i celé Moravy. Poměrně typickou byla migrace řemeslníků z Čech, méně pak ze Slezska a zcela výjimečně ze zahraničí. U mezigenerační sociální mobility bylo zjištěno, že i přes obecně přijímanou hypotézu o uzavřenosti cechů, nebyli mistrovští synové nebo tovaryši beroucí si mistrovské dcery a vdovy natolik zastoupeni. Podíl nezvýhodněných mistrů nikdy neklesl pod 70 % přijatých členů, čímž se cechovní korporace nestaly uzavřenými a téměř neprůchodnými korporacemi řemeslníků.

V případě členů živnostenských korporací nebylo na základě dostupných historických pramenů možné provést adekvátní výzkum. Zásadním problémem je nejen absence členských knih, ale také omezená výpovědní hodnota informací dochovaných knih. Jedinou výjimkou bylo společenstvo řezníků a uzenářů obsahující záznamy o domovské příslušnosti svých členů. Zatímco v případě cechovních mistrů byl podíl 33 % domácích řezníků (1784–1859), u členů živnostenského společenstva se jednalo o 56 % domácích živnostníků (1885–1914). Přestože takto omezený výzkum nemá dostatečnou vypovídací hodnotu, bylo předpokládáno, že výsledek bude mít opačné tendence. Otázka předávání živností v rámci rodinných příslušníků a zvýhodňování členů v příbuzenském vztahu pozbyla v druhé polovině 19. století vážnosti. Živnostenský řád již roku 1859 (1860) zavedl živnostenskou svobodu, která v upravené podobě přetrvala až do konce sledovaného období. Nový systém zavedl pravidla volné soutěže, která byla v protikladu s předchozím ekonomickým protekcionalismem cechovních korporací. Živnost tak mohla být provozována nezávisle na předchozích podmínkách. Stejně tak mohla být živnost v souladu se zákonem pronajata třetí osobě, případně prodána. Z tohoto hlediska bylo na vybraných příkladech sledováno pouze předávání živnosti v rámci rodinné tradice

bez zásadních výhod plynoucích z rodinných vazeb. Přestože se nejednalo o cíl výzkumu, byly u některých živnostenských společenstev vysledovány pokusy o návrat k cechovním zvyklostem ve věci protekce synů živnostníků. Proti tomu se však výrazně ohrazovali zbylí členové korporací. Zatímco finanční zvýhodňování nebylo tolerováno, odpuštění oficiální výuční doby na základě čestného prohlášení živnostníků se stalo běžnou praxí.

Cechovní a živnostenské korporace vykonávaly během své existence významnou reprezentační a náboženskou roli, která odrážela jejich postavení v raně novověké i moderní společnosti. Náboženská a církevní nařízení byla mezi prvními body raně novověkých cechovních řádů. Vztahovaly se zejména k povinnosti cechovních korporací umístit v kostelech korouhve, svíce a postavníky. Stejně tak byla od cechů vyžadována povinná účast na liturgických obřadech, náboženských procesích a doprovázení zemřelých členů korporací včetně jejich rodinných příslušníků. Po třicetileté válce byla náboženská nařízení rozšířena také o povinnou příslušnost cechovních mistrů ke katolické církvi. Stejně tak se na pravidelných bohoslužbách, procesích a zpovědích musely podílet také ostatní korporace. Členové cechů se účastnili také pohřbů zemřelých kolegů a jejich rodinných příslušníků. Cechovní korporace také nechyběly ani při městských festivitech. Na nich se prezentovaly četnými insigniemi svých korporací. Kromě typických postavníků se cechy mohly pyšnit cechovními prapory, štíty, pečetidly, ferulemi a jinými předměty s cechovní symbolikou. Ačkoliv generálními řády z 18. století nebyla některá nařízení uvedena, jejich dodržování lze v konfesijně jednotné společnosti předpokládat. Po zrušení náboženských bratrstev v době osvícenství sehrály cechy významnou roli, při které kopírovaly činnost náboženských bratrstev a spojovaly tak období hluboké barokní religiozity s moderní dobou.

Fenomén zbožnosti a její prezentace v městské společnosti byl zaznamenán také u živnostenských korporací. V tomto případě je možné hovořit o jistém kontinuálním vývoji projevů religiozity až do konce sledovaného období. Přestože nelze potvrdit ani vyvrátit trvalou kontinuitu či naopak krátkodobé přerušení, důkazy o četných projevech zbožnosti živnostníků byly opět zaznamenávány v osmdesátých letech 19. století. Živnostenská společenstva navázala na cechovní náboženské tradice sloužením mší ve farních kostelech, která byla určena patronům svých řemesel, zemřelým členům nebo samotnému společenstvu. Živnostníci se také účastnili přímo pohřbů nebo procesí. K těmto účelům si nechávali restaurovat nebo znovu pořizovat postavníky, které byly primárně uloženy v místních kostelech a užívány při procesích. Dokonce byl zaznamenán případ, kdy si představenstvo jednoho ze společenstev pořídilo historizující obleky.

Z hlediska reprezentace byly kromě (cechovních) postavníků hojně pořizovány také další předměty se symbolikou korporace odkazující na tradice řemeslných cechů. Jednalo se o dochované vývěsní štíty, typáře i novodobá razítka a v některých případech také prapory. Jejich svěcení se stávalo významnou městskou událostí, které se účastnila široká veřejnost. Kromě toho se společenstva účastnila celé řady dalších náboženských i městských slavností, kulturních událostí nebo výletů, které pořádal například spolek katolických tovaryšů. Z hlediska srovnání tak cechovní a živnostenské korporace fungovaly na stejných reprezentačních a náboženských principech. Možné vysvětlení se nabízí v podobě silného vlivu římskokatolické církve, který byl umocněn charakterem města, i hluboké cechovní tradici.

Další významnou roli zastávaly korporace v sociální a charitativní oblasti. Členové cechovních korporací se včetně tovaryšů pravidelně podíleli na péči o zchudlé, nemocné nebo přestárlé členy a současně také podporovali pozůstalé po zemřelých. Nemocným tovaryšům byla například vyplácena finanční podpora, nemohoucím mistrům byli k práci posíláni uvolnění tovaryši a v případě úmrtí řemeslníka mohla jeho místo po určitou dobu zastoupit pozůstalá vdova. Cechovní artikuly stanovovaly také podporu potřebných členů městské společnosti mimo okruh korporace. V rámci kontrolní činnosti na trzích či vstupních podmínkách bylo do místního špitálu darováno zabavené zboží či jiné formy podpory. Základem měla být křesťanská víra, jež sama vycházela z charitativní činnosti.

Výše popsaná oblast sociálního a charitativního působení byla charakteristická také pro živnostenská společenstva. Ta podporovala nejen své členy při mimořádných událostech, jako byly tragédie či v případě vdov úmrtí manželů, ale také podpora více potřebných skupin obyvatel mimo členskou základnu. Z hlediska sociální péče se však klíčovým stalo zakládání nemocenských pokladen pro živnostníky, pomocníky i učně, které byly zavedeny v rámci modernizačních procesů 19. století a jejich sociálních dopadů. Na základě pravidelných plateb se v případě úrazů, nemocí nebo podobných událostí dostalo potřebným pomoci jak z hlediska proplacení výdajů na ošetřování u lékařů nebo v nemocnici, tak i vyplacení nemocenské podpory. Zatímco nemocenské pojištění bylo zavedeno povinně, díky čemuž byly zakládány také okresní nemocenské pokladny, k rozvoji starobního pojištění docházelo jen velmi pomalu. Oproti původním cechům došlo v rámci zhoršujících se podmínek k rapidnímu nárůstu prostředků sociální podpory. Drobná charitativní činnost a vnitřní podpora členů byla i nadále srovnatelná.

Jako poslední byla zkoumána otázka řemeslných cechů a živnostenských společenstev v souvislosti se vzdělávací rolí a zejména pak s procesem zavádění povinné

školní docházky a vzniku odborného živnostenského školství. Zatímco obě korporace zajišťovaly odborné profesní vyučení, vzdělání učedníků a učňů podléhalo obecnému vývoji. Se zavedením školského systému v druhé polovině 18. století a jeho novelizovaným všeobecným zněním z roku 1805 bylo dětem zajištěno nejen elementární vzdělání na farních školách, ale také nedělní opakovací vyučování na hlavních školách. To se týkalo také učňů cechovních mistrů, kteří se při vstupu do cechu museli prokázat školním vysvědčením, a po dovršení 12 let museli navštěvovat výše zmíněné opakovací vyučování. Docházku do rozšiřujícího vzdělávání následně museli dokládat školním vysvědčením.

Po zavedení živnostenského řádu (1860) došlo k rapidnímu poklesu kvality již tak nedostatečného vzdělávání učňů. Nový zákon sice obsahoval nařízení vztahující se k řádnému vzdělání budoucích živnostníků, ale zatímco v předchozím období byli učni nuceni navštěvovat školu pod hrozbou sankcí ze strany cechovních korporací (nevyučení), po roce 1860 nebyly podobné donucovací prostředky dostupné. Po státních zásazích se situace poněkud zlepšila, nebyla však ideální. V roce 1870 začala v Kroměříži působit opakovací škola pro učně a o pět let později byla založena pokračovací škola řemeslnická. Zlomem kroměřížského živnostenského školství bylo až založení průmyslové pokračovací školy roku 1888. Zásadní vliv na něj přitom měly živnostenské korporace, jež přispěly nejen na zřízení školy, ale také se zavázaly k podpoře prostřednictvím ročních příspěvků. V následujících letech v Kroměříži vznikla obchodní chlapecká škola, obchodní dívčí škola a také jedna čistě odborná průmyslová škola mlékařská. V tomto případě se tak role cechů a živnostenských společenstev zcela rozchází.

Hlavním záměrem rigorózní práce bylo srovnání cechovních a živnostenských korporací. Přestože se z ekonomického hlediska od sebe výrazně lišily, v řadě oblastí byla jejich činnost velmi podobná a v některých případech dokonce identická. Tento stav byl dán přirozeným vlivem původního typu korporace na jeho nástupce. Přímo souvislost těchto dvou typů lze sledovat v jejich správní, sociální, charitativní, vzdělávací, reprezentační i náboženské roli, které byly realizovány v závislosti na historickém období, a jejich specifik. Studie si je vědoma značných limitů výsledků analýzy i závěrečného srovnání, které jsou způsobeny zejména omezenou pramennou základnou i stavem současného historického bádání o živnostenských korporacích. Výsledky výzkumu sice nemohou být vzhledem k viditelným limitům uplatněny na území celé Moravy, poukazují však na celou řadu otázek, problémů a výzkumných námětů, které čekají na své objasnění. Mimo jednotlivé okruhy zkoumané touto prací se jedná například o nacionální otázku

u členů korporací a další témata spojená s dobovými procesy, jevy a fenomény. Na základě podrobného studia pramenů zemského úřadu a obchodní a živnostenské komory nebo dílčích výzkumů konkrétních lokalit lze vytvořit syntetizující studii, jež by mohla mít ambici zachytit téma předložené rigorózní práce v celé její šířce i hloubce. Zdá se, že je téma cechovních a živnostenských korporací ideální kořistí onoho lidojeda, kterého v jednom ze svých přirovnání použil Marc Bloch: „*Dobry historik se podobá lidožroutovi z pohádek. Ví, že jeho kořist je tam, kde je cítit člověčina.*“⁶⁵²

---

⁶⁵² BLOCH, Marc: *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. Praha 2011, s. 48.

SUMMARY

The main goal of presented thesis is the comparison of craft guilds and trade associations in Moravia, mainly on the example of Kroměříž town in long-time period (1500–1914). A research of craft and trade associations of just one sample cannot provide solution that could be generalizing for the application to cover the whole country. However, obtained results allow to present the main similarities and distinctions of these two connected types of corporations. Specifically, during this time period it was possible to analyse their historical roles and to observe impact of their certain processes and phenomenons.

In the time period of 1500–1914, craftsmen formed one of the most important and numerous group of then urban society. The 16th century was a long time period of economical prosperity and development. Although that the residential town Kroměříž was destroyed during the Thirty Years War, the city was once again re-established and once again became a residence of nobility and an important administrative centre of the Episcopal manor. This corresponded with the composition of crafts, market and trades, which were focused on providing of the diverse needs for the nobility, the court, the bureaucracy, the townspeople and the rural people from near and far. After the release of the new trade regulation in 1859, the situation had been fundamentally changed. Thanks to the slow industrial development and the absence of large industrial companies, the Kroměříž however continued to keep its typical craft-agrarian character. To proof this – the percentage of trades per capital dropped only by 1% during the modern period of trade freedom. The former residential town of nobility still remained a regional centre.

This development basically copied the development of craft guilds and trade associations in individual historical periods. The first guilds in Kroměříž had been founded during the whole 16th century. Despite the hardships of the Thirty Years War, guilds again were restored and founded in 1657–1658, which were promoted to main guilds within the dominion of the Bishop of Olomouc. And, once more, despite the state intervention in the 18th century and the generally accepted period of recession (in the first half of the 19th century), there were a total of 22 Kroměříž's corporations in 1851. With the publication of the Trade Licensing Code, the craft guilds, which should be replaced by trade associations, ceased to exist. However, this process was quite

problematic. Trade associations began their formation after novelization of law (1883) massively. In the period of 1885–1886, eight corporations were founded in Kroměříž. From the point of view of Kroměříž's corporations, the beginning of the 20th century was a struggle for a membership base and efforts to become independent and avoid joining to trade unions of other cities. While the general development of craft guilds had a descending trend (culminating by their termination), in the case of trade associations, the trend was completely opposite.

Although craft guilds and trade associations formally operated on a different legislative basis, these two types of corporations were quite similar in their own principle. While in the case of guild corporations, the main role was played by guild masters, in civil society the trade associations were governed by a general meeting and a board of directors. The similarity of both types of corporations can be observed by regular meetings and the judiciary itself. Although, the guilds acted on the principles of a production monopoly and the principles of a community in the era of free market, both corporations fought against unfair competition. On the other hand, communities also had the tool of economic struggle in the form of cooperatives: purchase, production, slaughter, credit, sales or machinery.

Another area, in which the direct reference of craft guilds to trade associations was evident, was the membership base and its hierarchical structure. In the case of guild corporations, it was consisted of apprentices, journeymen and masters, but their relations were strictly patriarchal. The discipline of society in the early modern period had a strong influence on this issue. In civil society, employment relationships were established, but the structure itself continued to consist of apprentices, assistants and tradesmen. But the new development was that women were enabled to run trades as well. A fundamental similarity with the craft guilds can be seen in the case of professional training of apprentices and their final exams. Thanks to these mechanisms, the quality of artisanal production had been provided once more.

Within the research of geographical mobility, it was found that in the period of the end of the 18th century and the first half of the 19th century, the representation of domestic masters prevailed over foreign craftsmen, or masters came from the area of Moravia. Due to the insufficient source base, it was not possible to compare data with data obtained by trade associations research. With regards to intergenerational social mobility, it was found that despite the generally accepted hypothesis of guild taciturnity, the sons of guild masters or journeymen marrying masters' daughters (or widows) were not

so represented. The ratio of disadvantaged masters had never fallen below 70 % from all the admitted members, making guild corporations not to be so closed and almost non-transparent artisan corporations. In the second half of the 19th century, this problem lost its seriousness. The trade could be operated independently of the previous conditions. Likewise, trade could be lawfully rented to a third party, or sold.

During their existence, guild and trade corporations played an important representative and religious role, which reflected their position in early modern and modern society. The main difference was the codification of the given functions in the case of guilds, while the trade associations did it voluntarily on the basis of the tradition and the influence of the Roman Catholic Church. The representational and religious function of both types of corporations was manifested by participation in the religious life of urban society, liturgical ceremonies, processes, church and city festivities, social or cultural events and funerals of deceased members. For these purposes, corporations had representative items in the mean of banners, figures, flags and other items with corporate symbolism (expressing the status, affiliation and unity of the members).

Another important role was played by both guild and trade corporations in the social and charitable field. Members of both corporations regularly used to participate in the care of impoverished, sick or elderly members and, at the same time, they also supported the family members after the deceased. They also supported the inhabitants of the city. From the point of view of social welfare, it has become crucial the establishment of so called sickness funds for tradesmen, assistants and apprentices, which was introduced within the modernization processes of the 19th century and their social impacts. Meanwhile sickness insurance was introduced compulsorily. Thanks to it the sickness funds were also established for local districts but the development of old-age insurance was very slow.

Lastly, the question of corporations and their influence on education was examined. While both corporations provided professional training, the education of apprentices was the subject of general development. Within the introduction of the school system, children were provided with elementary education at parish schools and continuing education at Sunday schools, in which apprentices had an obligation to participate. After the introduction of the Trade Law (1860), there was a rapid decline in the quality of the already insufficient education of all the apprentices. The situation had been slowly improved through the establishment of so called trade schools. The turning point in the mean of the trade education in Kroměříž was the establishment of an industrial

continuing school in 1888. Trade corporations had a major influence on it, and they helped to establish the school and also financially supported it for every year. Lately, other trade (business) schools and one fully professional school were established in the city.

The main purpose of the rigorous thesis was to compare guild and trade corporations. Although they differed significantly from an economic point of view, in many fields their activities were very similar or even identical. The study is aware of the considerable limits of the results of the analysis and of the final comparison, mainly caused by the limited source base and the state of current historical research on trade corporations. Although, the results of the research cannot be applied to the whole territory of the Moravia due to mentioned limits, they point to a number of questions, problems and research topics that are waiting to be clarified. On the basis of a detailed study of the sources obtained from the provincial office and the Chamber of Commerce and Trade (or partial research of specific localities), a synthesizing study can be created, which could have the ambition to capture the topic of the submitted rigorous thesis in its breadth and depth.

SEZNAM ZKRATEK

AO	Arcibiskupství olomoucké
c. d.	citované dílo
cit.	citováno
č.	číslo
fasc.	fascikl
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
kart. č.	karton číslo
kol.	kolektiv
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
Muzeum KM	Muzeum Kroměřížska, p. o.
OŽK	obchodní a živnostenská komora
poř. č.	pořadové číslo
ř. z.	říšský zákoník
s.	strana
sign.	signatura
SMM	Sborník Matice moravské
SOkA KM	Moravský zemský archiv v Brně-Státní okresní archiv Kroměříž
srov.	srovnej
ZAO-OL	Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

TIŠTĚNÉ PRAMENY A EDICE:

- B. K.: *Cechy*. Velehrad, č. 71, 28. 9. 1890, s. 5; č. 74, 7. 10. 1890, s. 3; č. 79, 24. 10. 1890, s. 2; č. 81, 3. 11. 1890, s. 3.
- BOROVSKEÝ, Karel Havlíček: *Karla Havlíčka Borovského politické spisy*. Díl 1. *Pražské noviny (1846–1848)*. Praha 1900, s. 3–12.
- *Do pokračovací školy řemeslnické*. Kroměřížské noviny, č. 77, 18. 9. 1885, s. 3.
- GABLEROVÁ, Alice: *Knihy pamětní města Kroměříže (1660–1667)*. Brno 2012 (bakalářská diplomová práce).
- JUSTI, Johann Heinrich Gottlob von: *Staatswirtschaft oder systematische Abhandlung aller ökonomischen und Cameral-Wissenschaft die zur Regierung eines Landes erfordert werden*. 1. Teil. Leipzig 1758.
- *Kaiserliches Patent vom 20. December 1859, womit eine Gewerbe-Ordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird*.
- LANGENMANTEL, Cajetan von: *Vom Zusammenflusse, eine Abhandlung...* Wien 1767.
- MERCOVÁ, Markéta: *Cechovní listina kroměřížských tkalců z roku 1642*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní sborník 2005, roč. 11, 2005, s. 16–21.
- MERCOVÁ, Markéta: *Kroměřížské cechovní artikuly. Cech pekařský a perníkárský*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, roč. 1, 1994, s. 52–57.
- *Monatsschrift für Deutsches Städte- und Gemeindewesen*. VIIb. Band. Frankfurt an der Oder 1861.
- *Našim řemeslníkům a živnostníkům na uvážanou!* Kroměřížské noviny, č. 28, 10. 6. 1884, s. 2.
- *Nové průmyslové závody v Kroměříži*. Velehrad, č. 12, 20. 3. 1898, s. 4.
- PITHART, Josef – POVONDRA, Vilém: *Velký adresář a almanach města Kroměříž a okresu kroměřížského*. Kroměříž 1911.

- *Ples řeznických a uzenářských pomocníků*. Kroměřížské noviny, č. 11, 6. 2. 1885, s. 2.
- *Ples stolařských pomocníků*. Kroměřížské noviny, č. 12, 12. 2. 1885, s. 4.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948.
- *První výroční zpráva Jubilejní všeobecné veřejné nemocnice císaře Františka Josefa I. v Kroměříži za dobu od 1. listopadu 1910 do 31. prosince 1911*. Kroměříž 1912.
- *Průmyslová škola pokračovací v Kroměříži*. Kroměřížské noviny, č. 84, 23. 12. 1884, s. 1.
- *Slavnostní valná hromada spolku katolických tovaryšů*. Kroměřížské noviny, č. 81, 12. 12. 1884, s. 1–2.
- *Statistik der Industrie Mährens*. Brünn 1883.
- TEBELDI, Alrecht: *Die Geldangelegenheiten Oestreichs*. Leipzig 1847.
- *Třicet let práce živnostnictva (1887–1917)*, Haná, č. 284, 29. 12. 1917, s. 1.
- *Třicet let práce živnostnictva (1887–1917), pokračování*. Haná, č. 285, 30. 12. 1917, s. 1.
- *Valná schůze veškerých živnostníků venkovského okresu Kroměřížského*. Kroměřížské noviny, č. 76, 25. 11. 1884, s. 1–2.
- *Vollständige Sammlung aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sämmentliche Innungen und Zünfte*. Brünn 1793.
- *Vyhlaška*. Kroměřížské noviny, č. 98, 1. 12. 1885, s. 3.
- WEINGARTEN, Johann Jacob: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Pro Haereditario Regno Bohemiae...* Prag 1720.
- WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. I. Band. Prerauer Kreis. Brünn 1835.
- *Za příčinou definitivního zřízení společenstva řemeslníků a živnostníků oboru stavebního v Kroměříži*. Kroměřížské noviny, č. 23, 20. 3. 1885, s. 3.
- ZAJÍČKOVÁ, Lucie: *Radní protokol města Kroměříže z roku 1665–1683*. Brno 2013 (bakalářská diplomová práce).
- *Živnostníkům a řemeslníkům společenstva oboru stavebního v Kroměříži*. Kroměřížské noviny, č. 23, 20. 3. 1885, s. 3.

ARCHIVNÍ PRAMENY:

Moravský zemský archiv v Brně

- fond B 1, Gubernium: inv. č. 4188, kart. č. 2204;
- fond B 14, Moravské místodržitelství: sign. 54/1, fasc. 5089, 5090;
- fond D 1, Lánové rejstříky: inv. č. 83, sign. 77a, 77b.
- fond D 2, Rektifikační akta: poř. č. 77, sign. 77;
- fond D 9, Indikační skici: sign. MOR116218300; sign. MOR116218730;
- fond E 67, Sbírka matrik: inv. č. 7906; inv. č. 7916; inv. č. 7929; inv. č. 7897; inv. č. 8017; inv. č. 8018; inv. č. 8019.

Moravský zemský archiv v Brně-Státní okresní archiv Kroměříž

- fond B-a 1, Archiv města Kroměříž: fasc. 265; inv. č. 30; inv. č. 942; inv. č. 963; inv. č. 965; inv. č. 977; inv. č. 1186; inv. č. 2052, kart. č. 5; inv. č. 2069, kart. č. 12; inv. č. 2232, kart. č. 107; inv. č. 2256, kart. č. 130; inv. č. 2416b, fasc. 290; inv. č. 2422b, fasc. 303; inv. č. 2432b, fasc. 320; inv. č. 2524, kart. č. 577; inv. č. 2679, kart. č. 717–721; Dodatek, inv. č. 129, kart. č. 59;
- fond B-c 1, Cech bednářů a stolařů Kroměříž: inv. č. 5; inv. č. 7;
- fond B-c 3, Cech ševců Kroměříž: inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6; inv. č. 7; inv. č. 8; inv. č. 9; inv. č. 10; inv. č. 11; inv. č. 13; inv. č. 14;
- fond B-c 5, Cech řezníků Kroměříž: inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6; inv. č. 10;
- fond B-c 6, Cech hrnčírů Kroměříž: inv. č. 3;
- fond B-c 30, Cech zámečníků a hřebíkářů Kroměříž: inv. č. 2;
- fond B-c 39, Cech krejčích Kroměříž: inv. č. 1;
- fond B-c 40, Cech provazníků Kroměříž: inv. č. 1;
- fond B-c 41, Cech kamnářů Kroměříž: inv. č. 1;
- fond B-c 42, Cech pekařů Kroměříž: inv. č. 1;
- fond B-c 43, Cech kožešníků Kroměříž: inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6; inv. č. 7; inv. č. 8; inv. č. 9; inv. č. 10; inv. č. 11; inv. č. 13; inv. č. 14;
- fond B-c 44, Cech puškařů, hodinářů a nožířů: inv. č. 1; inv. č. 2;
- fond B-i 1, Společenstvo smíšených živností Kroměříž: inv. č. 70; inv. č. 71; inv. č. 72; inv. č. 73; inv. č. 74; inv. č. 75; inv. č. 79; inv. č. 80; inv. č. 96;

inv. č. 113; inv. č. 114; inv. č. 115; inv. č. 116; inv. č. 117; inv. č. 118; inv. č. 119;
inv. č. 136;

- fond B-i 2, Hospodářská skupina hostinských živností Kroměříž: inv. č. 1; inv. č. 2;
inv. č. 5;
- fond B-i 3, Hospodářská skupina maloobchodu Kroměříž: inv. č. 10; inv. č. 11; 24;
inv. č. 25; inv. č. 31; inv. č. 32;
- fond B-i 4, Odborové společenstvo obuvníků Kroměříž: inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3;
inv. č. 4; inv. č. 7; inv. č. 12;
- fond B-i 5, Odborové společenstvo řezníků a uzenářů Kroměříž: inv. č. 26;
- fond B-i 6, Odborové společenstvo mlynářů Hulín: inv. č. 1;
- fond B-i 7, Odborové společenstvo krejčích a krejčovských Kroměříž: inv. č. 1;
inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 16;
- fond B-i 12, Odborové společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Kroměříž:
inv. č. 3;
- fond B-i 16, Společenstvo pekařů Kroměříž: inv. č. 23.

Muzeum Kroměřížska, p. o.

- Knihovna: inv. č. V00001; inv. č. V00022;
- Podsbírka historická: inv. č. PH 94; inv. č. PH 157; inv. č. PH 292; inv. č. 992;
- podsbírka Mapy a plány: inv. č. MP XV/52; inv. č. MP XV/60;
inv. č. MP XV/1081.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

- fond Arcibiskupství olomoucké, papírové listiny: inv. č. 4046; inv. č. 4166;
inv. č. 4197; inv. č. 4253; inv. č. 4254; inv. č. 4257; inv. č. 4258; inv. č. 4259;
inv. č. 4260; inv. č. 4261; inv. č. 4262; inv. č. 4264; inv. č. 4265; inv. č. 4267;
inv. č. 4287; inv. č. 4290; 4253; inv. č. 5040, inv. č. 5056; inv. č. 8456,
- fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc: IX cechy, kart. č. 244,
inv. č. 1969; inv. č. 2377, sign. IV, kart. č. 260.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Acta Publica: <http://actapublica.eu> [cit. 1. 3. 2021]
- Indikační skici In: <https://www.mza.cz/indikacniskici> [cit. 1. 3. 2021]
- KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2021]
- Panovnice Marie Terezie a císař František I. Lotrinský obdivují osvětlený olomoucký orloj během své návštěvy Olomouce ve dnech 17. až 20. června 1748. In: <https://archivy.olomouc.eu/archivy/detail-archivalie/23188> [cit. 1. 3. 2021]

LITERATURA

- *1898–1903. Jubileum živnostenské práce na Moravě 1923*. Brno 1923.
- ADLER, Max: *Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich*. Wien – Leipzig 1903.
- *Almanach k 110. výročí založení Zemské mlékařské školy v Kroměříži 1902–2012*. Kroměříž 2012.
- ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. I., II. díl. Praha 2000.
- BADE, Klaus Jürgen: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha 2005.
- BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540)*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence*, s. 361–382.
- BARTOŠ, Josef: *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Olomouc 1999.
- BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek 6. *Okresy Přerov, Hranice, Kroměříž*. Ostrava 1978.
- BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*. Žehušice 2010.
- BARYLI, Andreas: *Konzessionssystem contra Gewerbefreiheit. Zur Diskussion der österreichischen Gewerberechtsreform 1835 bis 1860*. Frankfurt am Main – New York 1984.

- BAŽANTOVÁ, Ilona: *Merkantilismus v habsburské monarchii s důrazem na české země*. Politická ekonomie, 49, č. 3, 2001, s. 415–435.
- BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985.
- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek X. 1740–1792. Praha – Litomyšl 2001.
- BLOCH, Marc: *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. Praha 2011.
- BOROVIČKA, Michael a kol: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XII.a 1860–1890. Praha-Litomyšl 2012.
- BOROVIČKA, Michael a kol: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XII.b 1890–1918. Praha-Litomyšl 2012.
- BOROVSÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno 2010.
- BRABENCOVÁ, Jana: *Vývoj živnostenského pokračovacího školství a jeho umístění v systému průmyslového vzdělávání v Čechách v letech 1850–1914*. In: *Studie k sociálním dějinám*, č. 6, 2001, s. 236–247.
- BREITENBACH, Antonín: *Museum v arcibiskupském zámku v Kroměříži*. In: *Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci*, 1927, roč. 38, s. 170–171.
- BUCHNER, Thomas: *Möglichkeiten von Zunft. Wiener und Amsterdamer Zünfte im Vergleich (17.–18. Jahrhundert)*. Wien 2004.
- BURKE, Peter: *Co je kulturní historie?* Praha 2011.
- BUZKOVÁ, Lenka: *Živnostenská společenstva v Milevsku*. Plzeň, 2013 (bakalářská diplomová práce).
- BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.
- CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe*. In: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008, s. 19–44.
- ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014.
- ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek VIII. 1618–1683. Praha – Litomyšl 2008.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Školství a vzdělanost*. Praha 2020.

- DVOŘÁK, Jan: *Vrchnostenské město v raném novověku*. Brno 2013.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. I. díl., *Dům a jeho lidé*. Praha 2006.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. II. díl., *Vesnice a město*. Praha 2006.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. III. díl., *Náboženství, magie, osvícenství*. Praha 2006.
- DÜLMEN, Richard van: *O bezectných lidech. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003.
- EHMER, Josef: *Zünfte in Österreich in der früher Neuzeit*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard: *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002, s. 87–126.
- ENGLIŠ, Karel: *O živnostenské otázce a politice*. Kroměříž 1913.
- FASORA, Lukáš: „Kozánkova“ Kroměříž v síti moravských měst. In: *Osobnost a město. Úloha osobnosti v rozvoji měst na Moravě v 19. století a první polovině 20. století*. Kroměříž 2020, s. 22–28.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří: *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2004.
- FELTL, Günter: *150 Jahre österreichische Gewerbepolitik unter dem Aspekt der Zugangsvoraussetzungen zur Gewerbeausübung*. Wien, 2011 (Diplomarbeit).
- FIEDLEROVÁ, Lubuše: *Bruntálské cechy a jejich písemnosti*. In: *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy*, 37, 2011, s. 10–14.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.
- FUCHS, Josef Arnulf: *Dnešní stav živnostenských společenstev v Rakousku a instruktoři společenstev*. Praha 1904.
- GROSSOVÁ, Anna: *Biskupská Kroměříž – jedno z center výroby liturgických předmětů z drahých kovů v období baroka na Moravě*. In: *Zprávy památkové péče* Praha: Národní památkový ústav, roč. 78, 2018, č. 4, s. 317–330.
- GRUBER, Josef: *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha 1904.
- GRULICH, Josef: *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007.

- GRULICH, Josef: *Migrace městského a venkovského obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*. České Budějovice 2013.
- HAUPT, Heinz-Gerhard: *Neue Wege zur Geschichte der Zünfte in Europa*. In: TÝŽ (Hg.): *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002, s. 9–38.
- HLAVAČKA, Milan: *Sekularizace*. In: ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 472–484.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost*. Praha 2005.
- HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří: *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropy*. Praha-Litomyšl 2020.
- HRBEK, Jiří: *Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu*. Český časopis historický, 105, č. 3, 2007, s. 643–689.
- HUŠKA, Jakub: *„U konce s dechem“? Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování (proto)moderního státu 1700–1860*. Olomouc 2011 (magisterská diplomová práce).
- HYÁNEK, Vojtěch: *Komunální politika v Kroměříži 1861 až 1912*. Brno, 2017 (magisterská diplomová práce).
- HYÁNEK, Vojtěch: *Osobnost Vojtěcha Kulpa*. Brno, 2014 (bakalářská diplomová práce).
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 1. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 22, 2010, s. 5–23.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 2. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 23, 2011, s. 26–38.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 3. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 24, 2012, s. 5–25.
- CHYBOVÁ, Helena: *Kroměříž zmizelá a znovu objevená, aneb, Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009.
- JAKUBEC, Ivan – JINDRA, Zdeněk: *Dějiny hospodářství Českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2006.
- JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská. 1526–1547*. Kniha I. Díl II. Praha 1968.

- JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963.
- JANÁČEK, Josef: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961.
- JANÁK, Jan: *Dějiny Moravy*. Díl 3/1. *Hospodářský rozmach Moravy 1740—1918*. Brno 1999.
- JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan a kol.: *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha 2015.
- JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005.
- JŮVA, Vladimír: *Stručné dějiny pedagogiky*. 4. vyd. Brno 1997.
- KADLEC, Petr: *Vzdělání – společnost – hospodářství: Utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu rakouského Slezska*. Červený Kostelec 2021.
- KLÍMA, Arnošt: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955.
- KLÍMA, Arnošt: *Zur Frage des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus in der Industrieproduktion in Mitteleuropa (vom 16. bis zum 18. Jh.)*. In: Týž. *Economy, Industry and Society in Bohemia in the 17th – 19th Centuries*. Praha 1991.
- KNOZ, Tomáš: *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*. Časopis Matice moravské, 101, č. 2, 2003, s. 440–441.
- KNOZ, Tomáš: *Spory o absolutismus. Evropská interpretace a česká diskuze*. Dějiny a současnost, 34, č. 5, 2012, s. 14–17.
- KRATĚNOVÁ, Pavlína: *Cech ševců v Mimoni*. In: *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*, 19, 2010, s. 7–34.
- KRIST, František: *Z minulosti ekonomických škol v Kroměříži*. In: *Sedmdesát let ekonomického školství v Kroměříži 1900–1970*. Kroměříž 1970, s. 21–40.
- KUBOVÁ, Markéta: *Obuvnictví, společenstva obuvníků na Náchodsku od druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století*. Hradec Králové, 2017 (magisterská diplomová práce).
- KUTNÁ, Eliška: *Cech řeznický královského města Plzně*. Plzeň 2014 (bakalářská diplomová práce).
- KÜHNDEL, Jan: *Minulost řemesel a průmyslu ve střední Moravě*. Prostějov 1942.

- LANGOVÁ, Zdeňka: *Cech bednářský, kolářský, kovářský a truhlářský Netolice (1555–1888)*. České Budějovice 2011 (bakalářská diplomová práce).
- LENDEROVÁ, Milena: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. *Život všední a sváteční*. Pardubice 2005, s. 92–101.
- LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha 2009.
- LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008.
- MÁLKOVÁ, Květoslava: *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859–1914*. Bruntál 2010.
- MALÍŘ, Jiří – ŘEPA, Milan: *Dějiny Moravy*. Díl 3/2. *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno 2018.
- MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*. Brno 2010.
- MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005, s. 37–78.
- MAREK, Jaroslav: *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*. In: *Sborník Matice moravské*, 81, 1962, s. 124–154.
- MAREK, Pavel: *České živnostnictvo v letech 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno 2006.
- MAREK, Pavel: *Ještě k počátkům živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1995, s. 20–25.
- MAREK, Pavel: *K počátku živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1996, s. 61–68.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka: *Zeměpanské konfirmační a konsensní listiny z lucemburské doby pro moravské příjemce*. Brno 2003.

- MATĚJEK, František: *Postavení města v rámci panství*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Prostějov 1997, s. 73–84.
- MAŤA, Petr: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999, s. 139–162.
- MAUR, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. In: Maur, Eduard – GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*. Praha 2006.
- MENDL, Bedřich: *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Praha 1947.
- MENDL, Bedřich: *O počátcích našich cechů*. *Český časopis historický*, 23, 1927, s. 1–20, 307–346.
- MIKULEC, Jiří: *Proměny náboženských bratrstev v Čechách v raném novověku*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005, s. 19–36.
- MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006.
- MOJŽÍŠEK, Václav: *Artikule kroměřížských cechů jako vzor pro ostatní města olomouckého biskupství*. Ostrava 2011 (magisterská diplomová práce).
- NEDĚLNÍKOVÁ, Eva a kol.: *Prosím řemeslníkův, aby své dielo věrně vedli...* Bystřice pod Hostýnem 2018.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010.
- NĚMEČKOVÁ, Eva: *Krejčovské a ševcovské cechy v Bilině a Krupce v raném novověku*. In: *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích*, 28, 2010, s. 169–192.
- NODL, Martin: *Raně novověké městské migrace. Perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90 let*. In: *Folia Historica Bohemica*, 18, 1997, s. 289–304.
- ORDELT, Rudolf – LORENZ, Gustav: *Obraz a konečný výsledek jubilejní všeobecné hospodářsko-průmyslové výstavy roku 1908 v Kroměříži*. Kroměříž 1910.

- *Osobnost a město. Úloha osobnosti v rozvoji měst na Moravě v 19. století a první polovině 20. století.* Kroměříž 2020.
- OTTIS, Adolf: *Naše živnostenské právo.* Praha 1947.
- *Padesát let gremia obchodníků v Kroměříži.* Kroměříž 1936.
- PÁLKA, Petr: *O historii řezníků a pekařů v Kroměříži.* Kroměřížský zpravodaj, 5, 2005, s. 24–25.
- PÁLKA, Petr: *O Kroměříži a řemeslech v minulosti.* Kroměřížský zpravodaj, 4, 2004, s. 26–27.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16.–18. století.* Praha 1991.
- PÁNEK, Jaroslav: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta.* Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu za rok 1989, 1989, s. 35–58.
- PÁNEK, Jaroslav: *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy.* In: BŮŽEK, V. (ed.): *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků.* České Budějovice 1993, s. 167–175.
- PAPAJÍK, David: *Stav a vývoj feudální majetkové základny na Kroměřížsku ve 14.–16. století.* In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 9 (28), 2000 [vyd. 2001], s. 172–185.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách.* Praha 2000.
- PÁTROVÁ, Karin: *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem. Polovina 16.–polovina 19. století.* Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2010.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695.* Olomouc 2001.
- PERNES, Jiří a kol.: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918.* Praha 2003.
- PERŮTKA, Marek a kol.: *Kroměříž. Historické město & jeho památky.* Kroměříž 2012.
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže.* I. díl. Kroměříž 1913.
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže.* II. díl, 1., 2. část. Kroměříž 1947.
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže.* II. díl, 3. část. Kroměříž 1948.
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže.* II. díl, 4. část. Kroměříž 1948.

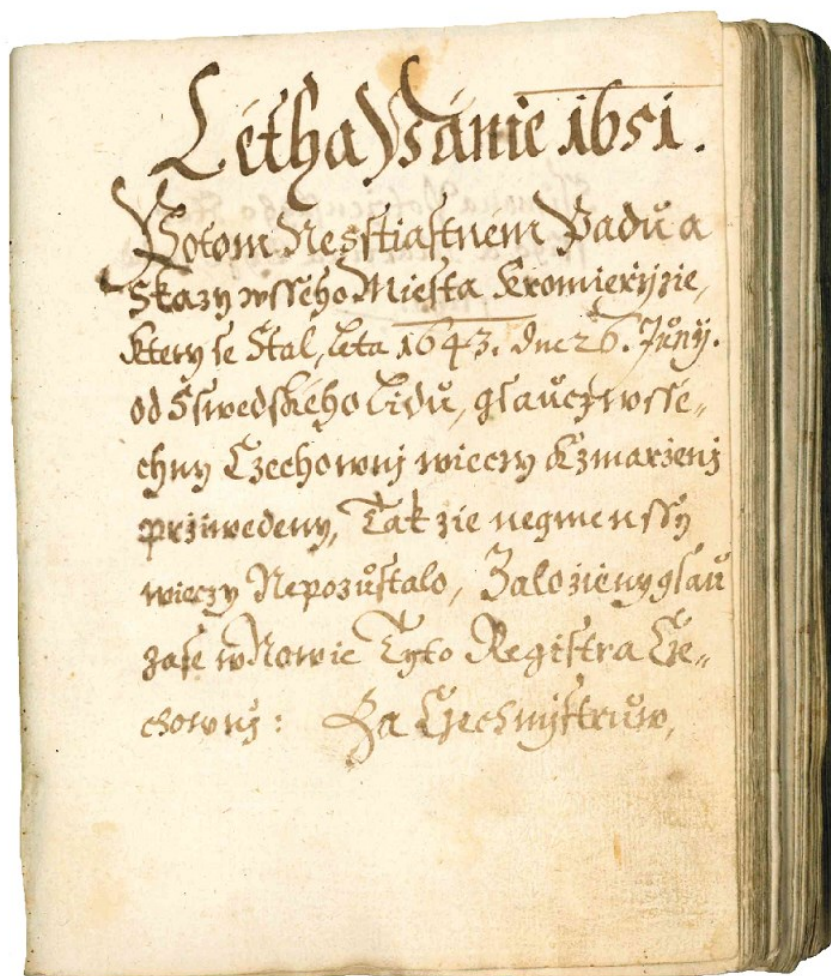
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže*. III. díl. Kroměříž 1940.
- PEŘINKA, František Václav: *Vlastivěda moravská. Kroměřížský okres*. Brno 1911.
- PEŘINKA, František Václav: *Z cechu sv. Kosmy v Kroměříži*. Praha 1916.
- PETRÁŇ, Josef a kol: *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Praha 1990.
- PRASEK, Vincenc: *Řemeslnické cechy v Kroměříži*. Časopis Matice moravské, 27, 1903, s. 310–316.
- PŘIBRAM, Karl: *Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860*. I. Band. Leipzig 1907.
- RADIMSKÝ, Jiří: *První statistika moravských řemesel z let 1732–33*. In: Sborník Matice moravské, 80, 1961, s. 238–247.
- RÁKOSNÍK, Jakub: *Otázka sociální*. In: ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 509–528.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008.
- REININGHAUS, Wilfried: *Sachgut und handwerkliche Gruppenkultur. Neue Fragen an die „Zunftaltertümer“*. In: Oexle, Otto Gerhard – Hülsen-Esch, Andrea von (Hg.): *Die Repräsentation der Gruppen. Texte, Bilder, Objekte*. Göttingen 1998, s. 429–463.
- REITH, Reinhold: *Circulation of Skilled Labour*. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.): *Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800*. Cambridge 2008, s. 114–142.
- SEGETH, Alois: *Okresní hejtmanství kroměřížské*. Kroměříž 1888.
- SCHOLZ, Milan: *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*. Sociální studia, 1, 2009, s. 69–87.
- SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Pater familias a jeho role v raně novověké rodině na základě normativních pramenů*. In: ŠVARÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012, s. 152–166.
- SOBEK, David: *Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě: Kroměříž a Prostějov v 16.–19. století*. Olomouc, 2015 (magisterská diplomová práce).
- SOBEK, David: *Holešovská řemesla, živnosti a cechy v minulosti*. In: Holešov. Město ve spirálách času. Brno 2018, s. 405–422.

- SOBEK, David: *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku. Srovnání generálních cechovních artikulů se staršími řády*. In: *Studia Iuvenilia – Studentské historické sešity*. Ostrava 2015, s. 41–66.
- SOBEK, David: *Německé obecné a měšťanské školy v Kroměříži*. *Kroměřížský zpravodaj* 2020, č. 3, s. 13.
- SOBEK, David: *O bystřických ceších a řemeslech*. In: NEDĚLNÍKOVÁ, Eva a kol.: *Prosím řemeslníkův, aby své dílo věrně vedli...* Bystřice pod Hostýnem 2018, s. 3–13.
- SOBEK, David: *Palackého škola*. *Kroměřížský zpravodaj*, roč. 17, 2020, č. 6, s. 10.
- SOBEK, David: *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17.–19. století*. Olomouc 2013 (bakalářská diplomová práce).
- SOBEK, David: *Z historie košíkářského cechu a spolku v Morkovicích*. In: MICHŇOVÁ, Nikola – PRAŽÁK, Tomáš Bárta (edd.). *Učiňte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem! Proutěná kultura v kontextu času a prostoru*. Praha-Mělník 2019, s. 80–92.
- SMRŽ, Jiří: *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. Praha 2019.
- SOUKUP, Michal: *Pardubický Cech mlynářů a krupařů kolem roku 1859 na příkladu rodiny Bubeníkových*. Brno 2014 (bakalářská diplomová práce).
- SPÁČIL, Jindřich: *Kroměřížská kronika*. Kroměříž 1963.
- STEIDL, Annemarie: *Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*. Wien 2003.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Cizincem na Moravě. Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750–1867*. Brno 2007.
- STRUSCHKA, Hermann: *Über das Schulwesen Kremsiers*. Kremsier 1889.
- STRÍŽOVÁ, Jitka: *Jubilejní výstava v roce 1908*. *Muzejní noviny*, 1988, s. 2.
- STRÍŽOVÁ, Jitka: *Vývoj českého školství na Kroměřížsku v letech 1848–1918*. Brno, 1981 (magisterská diplomová práce).
- STUART, Kathy: *Defiled Trades Social Outcast. Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*. Cambridge 2006.
- ŠERTL, František: *K otevření živnostenských škol v Kroměříži*. In: *Katalog osmé výstavy školních a dílenských prací živnostenského dorostu od 22. VI. Do 6. VII. 1941 v Kroměříži*. Kroměříž 1941, s. 4–6.

- ŠMIDRKAL, Václav: *Historická komparace a její alternativy*. In: SKÁLOVÁ, Barbora a kol.: *Vybrané problémy mezinárodních teritoriálních studií*. Praha 2011, s. 79–96.
- ŠTOLCOVÁ, Anna: *Oděvní živnosti a textilní průmysl na Jičínsku a Semilsku mezi lety 1900–1945*. Hradec Králové, 2018 (bakalářská diplomová práce).
- ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009.
- ŠŮSTAL, Martin – KOPŘIVA, Vojtěch: *Strípky z dějin trati kroměřížské dráhy*. Holešov 2002.
- ŠVARÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012.
- THIJIS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.
- TODOROV, Marek: *Pekařský cech v Kroměříži v 2. polovině 18. století*. Brno, 2018 (magisterská diplomová práce).
- *Úvod do studia dějepisu*. Díl 1. Brno 2014.
- VACULÍK, Jaroslav – ČAPKA, František: *Úvod do studia dějepisu a historický proseminář*. Brno 2007.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1976.
- VIKTOŘÍK, Michael: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Olomouc 2008.
- VINDIŠ, Maroš: *Brněnský a košický cech knihařů*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce).
- VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.
- *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou 2001.
- WIESNER, Merry: *Working Women in Renaissance Germany*. New Brunswick 1986.
- WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku v Čechách*. Praha 1913.
- WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*. Praha 1906.
- WINTER, Zikmund: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. Praha 1909.
- WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1913.

- ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *Kroměříž na fotografiích Františka Zahradníčka*. Kroměříž 1997.
- ZEŽULOVÁ, Jitka: *Počátky a rozvoj průmyslové podnikání na Kroměřížsku*. In: BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*. Žehušice 2010, s. 61–94.
- ZEŽULOVÁ, Jitka: *Začátky české výuky*. Kroměřížský zpravodaj 2020, č. 4, s. 13.

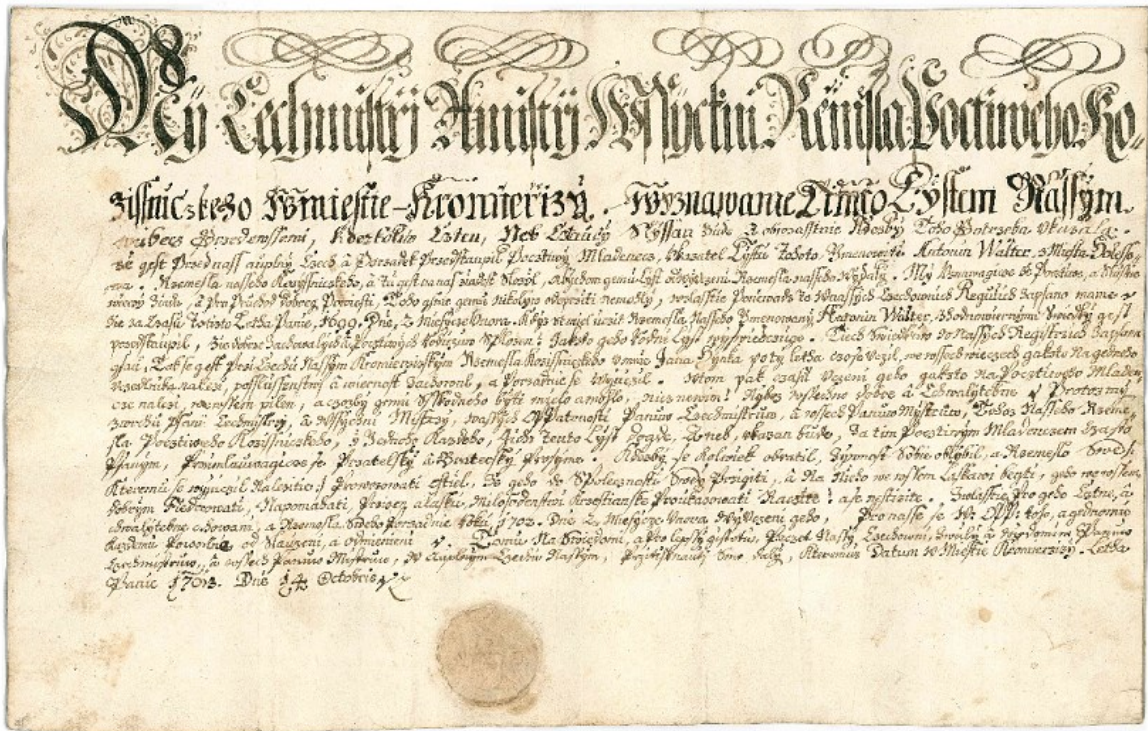
*Obrázek č. 1: Cechovní kniha kožešníků založená roku 1651
se záznamem o dobytí města Kroměříže v roce 1643*

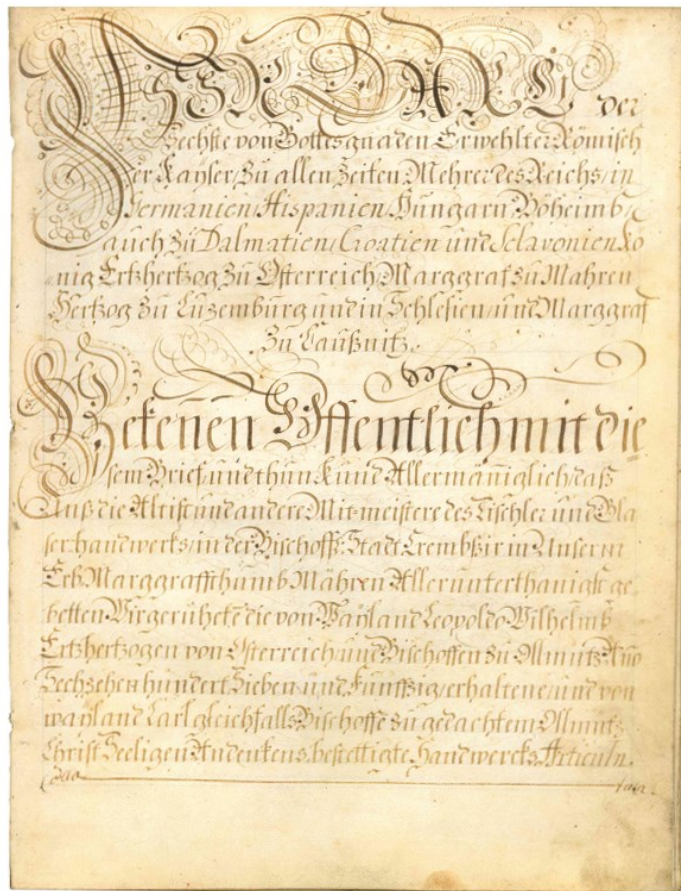
Obrázek č. 2: Typář řeznického cechu ze 17. století

Obrázek č. 4: Výuční list Antonína Waltera vydaný kožešnickým cechem roku 1703

Obrázek č. 5: Artikuly bednářského a stolařského cechu konfirmované roku 1720

Obrázek č. 6: Postavník kožešnického cechu s letopočtem 1772

Obrázek č. 7: Tovaryšský list Ignáce Zelinky vydaný řeznickým cechem roku 1798

Obrázek č. 8: Plán města Kroměříže z 18. století

Vormerkung

Über die bei der Emigration der Freywilligen
in die Lofen mitgenommenen Güter.

Leopold Joseph Jun Jahr 1782 den 24: März ist der Joseph v.
Leopold von Emigration gebürtig in Freyburg in
der Form Comissär Anton Albrecht, und gen. f.
meistens Frau Luigone v. Joseph v. d.
Lichte bei Compulanten gen. f. und zwar
zum Meistern Herrn Luigone v. Freyburg
worden, und zusetzt die Güter mit 3/4

Georg Johann Jun Jahr 1782 den 24: März ist der Johann
Georg in der obigen Form Comissär
und gen. f. in die Lofen und zwar
zum Meistern Herrn Luigone v. Freyburg
worden, und zusetzt die Güter mit 3/4

Alwinde Joseph Jun Jahr 1782 den 24: März ist der Joseph
Alwinde von Emigration gebürtig in Freyburg
in der obigen Form Comissär, und
gen. f. bei Compulanten gen. f.
zum Meistern Herrn Luigone v. Freyburg
worden, und zusetzt die Güter mit 3/4

Leopold Johann Jun Jahr 1782 den 27: April ist der Johann
Leopold von Freyburg gebürtig in Freyburg
in der Form Comissär gen. f. zusetzt
zum Meistern Herrn Luigone v. Freyburg
worden, und zusetzt die Güter mit 3/4

Obrázek č. 9: Kniha mistrů, tovaryšů a učedníků řeznického cechu založená roku 1782

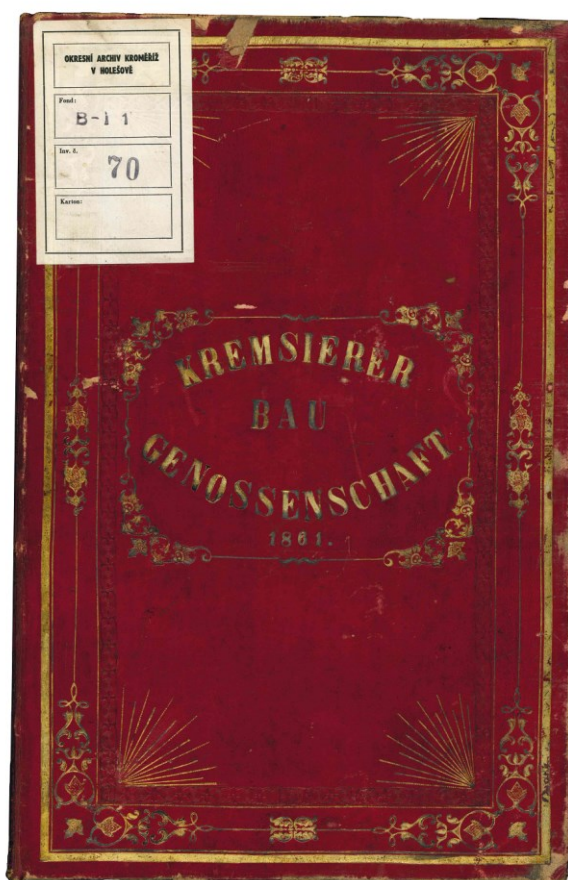

Obrázek č. 10: Kniha městských mistrů, tovaryšů a učedníků ševcovského cechu založená roku 1829

Obrázek č. 11: Výchvěsní štít tovaryšského herberku tkalcovského cechu z roku 1841

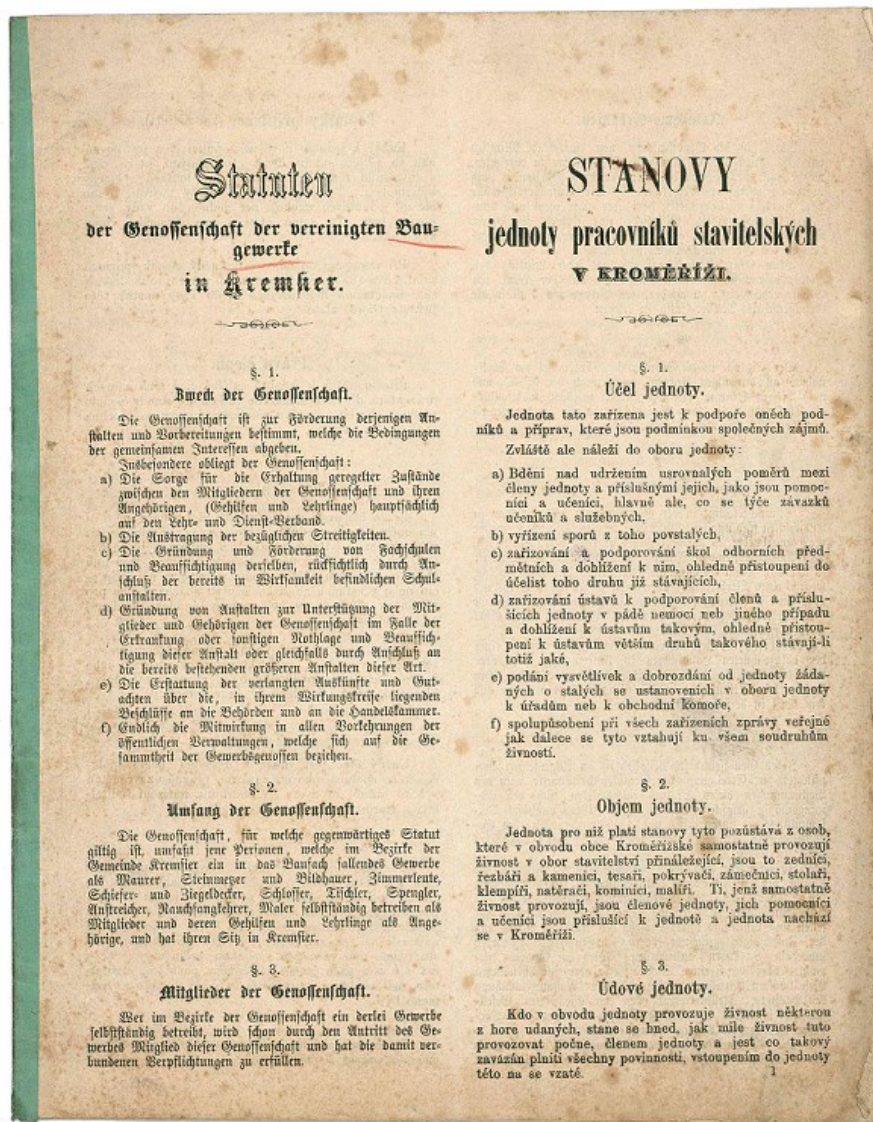

Obrázek č. 12: Členská kniha stavebního společenstva založená roku 1861

Ausgabe		Ctgr	Fu	Sk
Chief Anzeigen zum 1. Theil zum Quartaljahr Quartalsjahr für die Jahre 1862, 1863, 1864 a 17 20 s			3	68
Dem Herrn Herrmann für die sonntäglichen Anzeigensammlungen für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1865			2	10
Dem Herrmann für die Zeitschriften bei der Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 40 s			1	68
Dem Herrn Herrmann a 50 Sa			1	"
Dem Herrmann für die Anzeigensammlung Zeitschriften a 30 s für die Jahre 1862, 1863, und 1864.			1	5
Dem Herrmann für 4 malige Besuche zum Anzeigensammlung a 10 Sa			"	68
Dem Herrmann für die Anzeigensammlung dem Herrmann für die Anzeigensammlung Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 10 Sa			5	68
Chief Herrmann für die Anzeigensammlung Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 10 Sa			"	42
Dem Herrmann für die Anzeigensammlung Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 10 Sa			2	45
Dem Herrmann für die Anzeigensammlung Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 10 Sa			2	45
Dem Herrmann für die Anzeigensammlung Anzeigensammlung für die Jahre 1862, 1863, 1864 und 1864. a 10 Sa			3	40
Ueberrückung			23	92

Obrázek č. 13: Výdaje společenstva kožešníků z let 1861–1864

Obrázek č. 14: Stanovy jednoty pracovníků stavitelských schválené roku 1869

Obrázek č. 15: Typář společenstva oboru stavebního z roku 1885

Běžný číslo	Datum	Pojmenování	Příjem		Vydání	
			zl.	kr.	zl.	kr.
1.		Do číselní vybráno zallodujícího příspěvku na výlohy spolčenstva a.s. l.	51.			
2.		Misicních příspěvků z roku 1886 a 10 l. bylo vybráno	16.50			
3.		Za připovídání učení a.s. l.	18.			
4.		Za vyprovádění učení a.s. l.	3.			
1.	10/1	Za opisování stanov (učel A.)			11.	
2.	13/2	Za význak spolčovní (učel B.)			10.	
3.	3/3	Za 4 ^{hodin} obhájem ve spolčovní záležitosti dle přílety C.			2.	
4.	30/4	Za sjednání spolek kuchař a kuchařů u stanov dle (učel D.)			30.50	
5.	16/5	Za sam na význak spolčovní dle (učel E.)			3 25	
6.	1/4	Za opisování stanov dle (učel F.)			11 40	
7.		Za význak spolčovní dle (učel G.)			5 38	
8.		Za práci polichy spolčovní			50	
		<i>Subtotem</i>	87.50.		74.3.	

Recapitulace

Příjem spolčenstva, barvířů a smírný bitu
z nichž sem, za rok 1886, rubrem 87.50

Vydání spolčenstva " " 74.3.

Do křídání vydání v příjmu byva koncem
provisione nahodovosti 13.47.

Jan Husil
le jarmatel

Jan Husil
le jarmatel

Jan Husil

Obrázek č. 17: Účetní kniha spolčenstva barvířů a přidružených řemesel za rok 1886

37. *Protokol*

Na vybranou schůzi která se odbyvala dne 9 dubna 1888
 zúčastnilo se 8 vybraníků a byla zahájena schůze s tím-
 to pořádkem

1. Učení protokolu s předsedy schůze
2. Stanova stanov pro pomocnickou pokladnu nemocen-
 skou byla vyřízena by se objednala 300 exemplářů
 jestli nebude moc drahé od 200.
3. Stanova valné hromady pomocnické bylo vyřízeno by
 zvolal předseda této hromady na neděli dne 18 dubna
 1888 na deset hodin dopoledne valnou hromadu poma-
 cnickou a valnou hromadu zdravotnickou bude na pa-
 neli dne 23 dubna 1888 na 5 hodin odpoledne.
4. Stanova společenství podstavníků navrhuje pan
 Jan Zapletal by se valné hromadě přednesla že se dojí
 opravit by se jich ke průvodu Božího Těla neb na pátek
 host uřítí mohlo.
5. Sta olasku spěváckého spolku Moravana stanova leta
 si civišské slavnosti chce společenstvo leto slavnosti
 se zúčastnit.
6. Stanova členů kteří povíd své zápisné zaplacení nema-
 jí by se patala zadržet st. obecní rozde by ony členy na
 pomenu la by zápisné do 8 dne zaplatili jinak by orest
 rajemni vido by la bylo.

Představenstva společenstva krejčích a
 modistek dne 9 dubna 1888

Hynek Ullrich
 předseda,

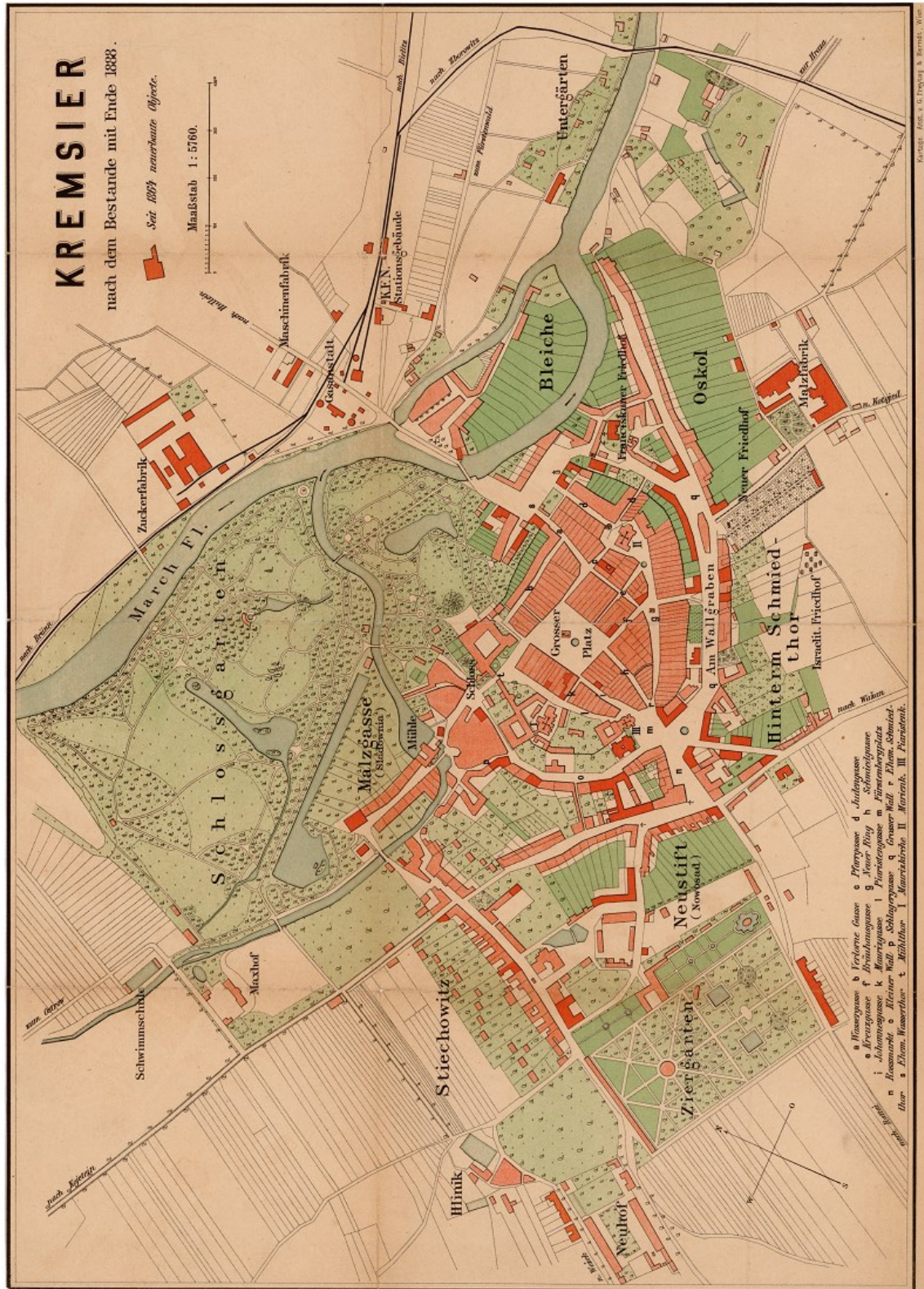
Frýš Orlic
 míř. jednateľ,

Obrázek č. 18: Protokol z výborové schůze společenstva krejčích a modistek z roku 1888

Obrázek č. 19: Postavník bývalého krejčovského cechu restaurovaný roku 1888

Obrázek č. 20: Plán města Kroměříže vydany roku 1888 se zvýrazněnými budovami nově postavenými po roce 1864

Vysvědčení

pokračovací školy řemeslnické.

Calaba Karel, učeník pekařský, narozen dne
16. listopadu 1873 v Kroměříži na Moravě, kat. nábož.
navštěvoval pokračovací školu řemeslnickou v Kroměříži
v školních rocích 1885-86, 1886-87 a 1887-88 pilně.
Mavní chování jeho bylo zcela náležité.

Prospěch v jednotlivých předmětech vyučování:

Náboženství	dobře
Počátky kreslení a měřictví	dostatečně
Jazyk český a věcné učení	dostatečně
Pisemnosti	dostatečně
Živnostenské počty	dobře

Jelikož učeník tento za pomocníka pekařského
prohlášen bude, vystavilo se mu toto vysvědčení.

V Kroměříži, dne 6. ledna 1889
Od 1. října 1888 navštěvoje prům. školu pokrač.
řovací.

J. Chaloupek
správce pokračovací školy.

Obrázek č. 21: Vysvědčení pekařského učně Karla Calaby
vydané pokračovací školou průmyslovou roku 1889

Pod ochranou

Sov. Cyrilla a Metoděje
a
Sov. Ondělu Strážných.

Dne 18. ledna L. P. 1891 sešla se v plném počtu řádná valná hromada spolčenstva barvířů, brašnářů, jirářů, koželuhů, kloboučníků, kožešníků, punčochářů, řemenářů, rukavičkářů a sedlářů, kteráž jednomyseľně přijala návrh, aby spolčenstvo pořídilo si praporek spolkový. Ze však pokladna spolčenstva nevykazovala jmění k účelu tomu dostačující, učiněno dohodnutí v ten smysl, že členové spolčenstva obnos potřebný po částech složí, složený však podíl za úpis spolčenstvem vydaný časem členům navrácen bude. A také skutečně hned několik podílů složeno bylo, jakož vůbec návrhy oba s nadšením přijaty byly.

Myslenka na pořizení praporu spolkového, zaujala myšle všech, v spolčenstvo nový vnesla radu a život. Uzdýl praporek nejen pouhou ozdobu a pychu spolčenstva — význam jeho mnohem jest hlubší. Praporek — toť znamení jednoty, svornosti, bratrštví, spojivé síly; praporek — toť symbol vzletu a nadšení, jež tak mocně hrudí plá, jako praporek nad hlavami vlaje. Suť jeho nový ulvá život v údy odhale, vzpružuje a pouznaší mysl k výšším idealům, osvěžuje ducha, hrud plní svatým zápalém pravdu a právo, pobádá k činům velikým a hrdinským.

Což tedy divu, že s úsilím velikým na tom pracováno, aby praporek v době nejkratší rozevlál se nad spolčenstvem a sloužil úkolu převznešenému, za jakým zřízen býti měl, a který hned zmíněnou valnou hromadou ustanoven byl.

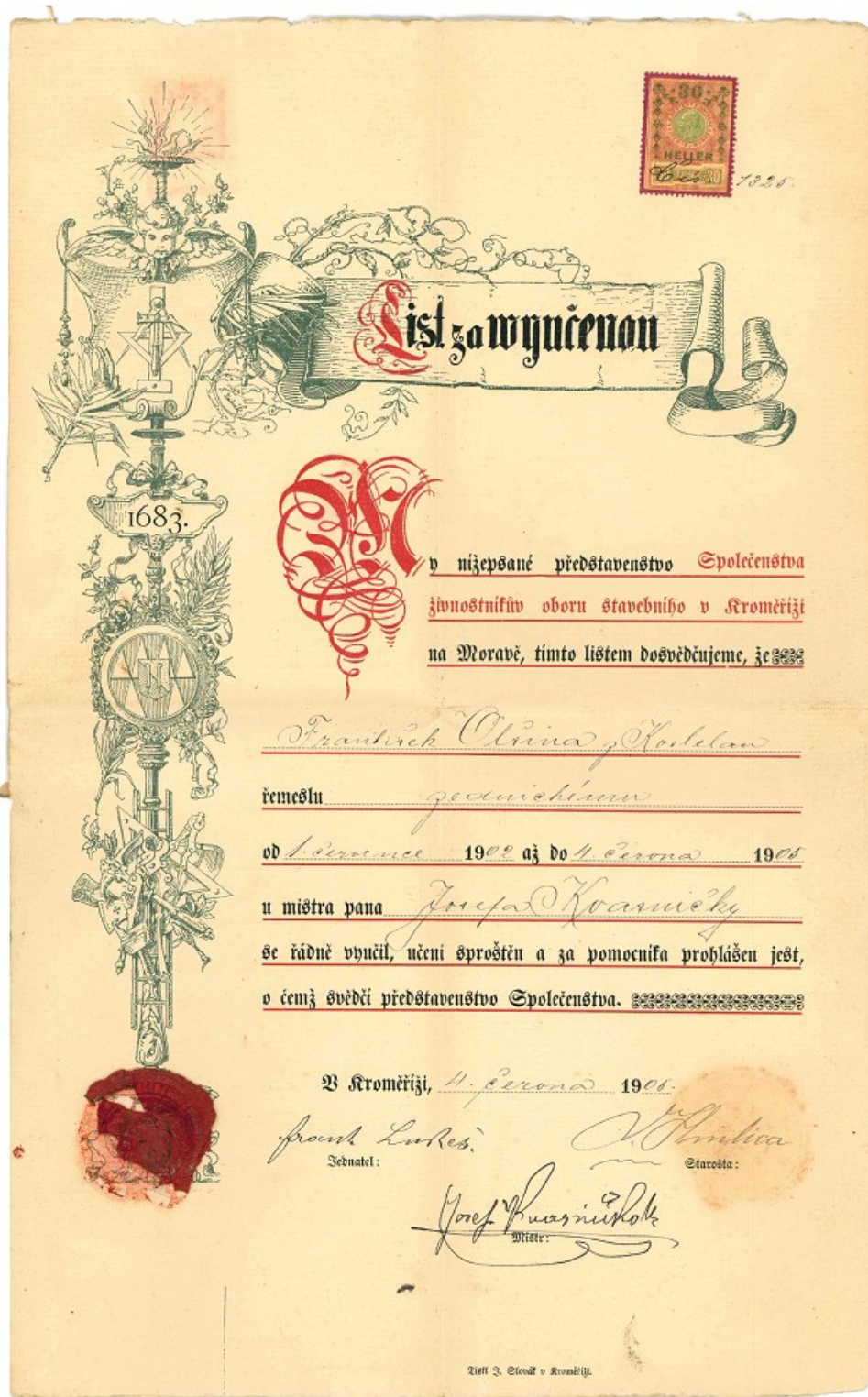
Obrázek č. 22: Pamětní list spolčenstva barvířů a přidružených řemesel ze svěcení praporu roku 1891

Obrázek č. 23: Prapor společenstva oboru stavebního

Obrázek č. 25: Výuční list Františka Olšiny vydaný společenstvem oboru stavebního roku 1905

ZDROJE PŘÍLOHY

- Obrázek č. 1: SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 6.
- Obrázek č. 2: SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 10.
- Obrázek č. 3: SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 1.
- Obrázek č. 4: SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 9.
- Obrázek č. 5: SOkA KM, fond B-c 1, inv. č. 3.
- Obrázek č. 6: Muzeum KM, Podsbírka historická, inv. č. PH 157.
- Obrázek č. 7: SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 6.
- Obrázek č. 8: Muzeum KM, podsbírka Mapy a plány, inv. č. XV/52.
- Obrázek č. 9: SOkA KM, fond B-c 5, inv. č. 5.
- Obrázek č. 10: SOkA KM, fond B-c 3, inv. č. 9.
- Obrázek č. 11: Muzeum KM, Historická podsbírka, inv. č. PH 992.
- Obrázek č. 12: SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 70.
- Obrázek č. 13: SOkA KM, fond B-c 43, inv. č. 10.
- Obrázek č. 14: SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.
- Obrázek č. 15: SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 136.
- Obrázek č. 16: SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 114.
- Obrázek č. 17: SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 124.
- Obrázek č. 18: SOkA KM, fond B-i 7, inv. č. 1.
- Obrázek č. 19: Muzeum KM, Podsbírka historická, inv. č. PH 94.
- Obrázek č. 20: Muzeum KM, podsbírka Mapy a plány, inv. č. XV/60.
- Obrázek č. 21: SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2524, kart. č. 577.
- Obrázek č. 22: SOkA KM, fond B-i 1, inv. č. 118.
- Obrázek č. 23: Muzeum KM, Podsbírka historická, inv. č. PH 292.
- Obrázek č. 24: SOkA KM, fond B-a 1, inv. č. 2679, kart. č. 717.
- Obrázek č. 25: SOkA KM, fond B-i 1, neinventarizovaný dodatek.
- Obrázek č. 26: Muzeum KM, podsbírka Mapy a plány, inv. č. XV/1081.

Autorská práva k fotografiím náleží institucím, v jejichž fondech a sbírkách jsou historické předměty uloženy.